

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

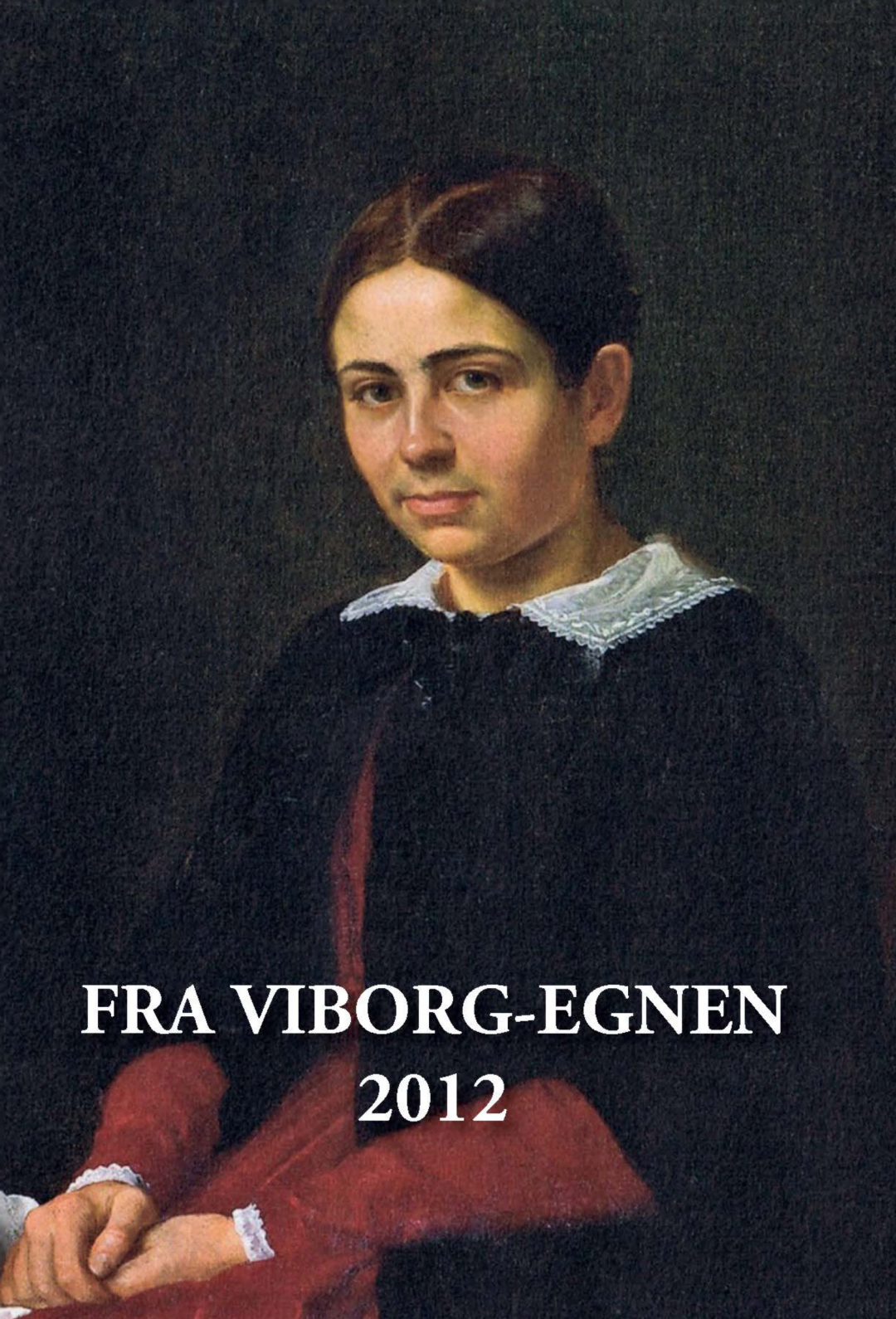
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**FRA VIBORG-EGNEN
2012**

FRA VIBORG-EGNEN

FRA VIBORG-EGNEN 2012

Årbog udgivet af Historisk Samfund for Viborg-egnen

77. årgang

FRA VIBORG-EGNEN 2012

er redigeret af

Ole Degn

under medvirken af

Jesper Hjermind (billedredaktion), Mikkel Kirkedahl Nielsen

Steffen Elmer Jørgensen og Line Højgaard

Forsidebillede:

Fru Georgia Skovgaard, malet af P.C. Skovgaard

1852. Privateje. Foto Øystein Thorvaldsen.

Redaktionen har så vidt muligt forsøgt at respektere ophavsrettighederne til bogens illustrationer. Føler nogen deres rettigheder krænket og gør berettigede krav gældende, vil de naturligvis blive honoreret.

Layout og tryk:

Specialtrykkeriet Viborg

Trykt i 700 eksemplarer

ISBN 978-87-87235-50-1

Indhold

MARIANNE BRO-JØRGENSEN

»Min kjæreste G.« Georgia Schouw, gift med maleren
P.C. Skovgaard 7

To breve fra Joakim Skovgaard fra 1876 – skrevet til
Henrik Gerner, medarbejder ved byggeriet af domkirken ... 121

KAREN ELISABETH STUB

Stiftsprovsten og kunstmaleren – Vilhelm Helweg-Larsen
og Joakim Skovgaard 127

AXEL DEGN JOHANSSON

Enkeltgravsfund fra Amstrup Mark – Hvorslev sogn,
Houlbjerg herred 179

KRISTIAN BUHL THOMSEN

De tidligere administrationsbygninger i Viborgs domkirkekvarter
1726-2012. Truet kulturarv eller potentiale for byudviklingen? 184

JØRGEN ØSTERGAARD

Vester Tostrup Kirke, Rinds herred. Renovering og ombygning
i forbindelse med selveje 1925-28 217

JENS FRYDENDAL

Naturskolen ved Hald runder de 25 år 230

Årsberetning for 2011 254

Regnskab for 2011 258

HISTORISK SAMFUND FOR VIBORG-EGNEN

Bestyrelse:

Jørgen Østergaard, formand, Møldrup.

Ole Degn, næstformand, redaktør, Viborg.

Steffen Elmer Jørgensen, sekretær, Viborg.

Karen Elisabeth Stub, kasserer, Bruunshåb.

Jesper Hjerminde, Vorde.

Erling Greve Kristensen, Dollerup.

Mikkel Kirkedahl Nielsen, Ribe.

Erik Overgaard, Vrå.

Line Højgaard, Viborg.

Ruth Møller Sørensen, Batum.

Samfundets hjemmeside: www.hsvib.dk.

Samfundets ekspedition:

Jesper Hjerminde,

Vordevej 50,

Vorde,

8831 Løgstrup.

Tlf. 86 64 31 73.

Bidrag til årbogen:

sendes til *Ole Degn*, Mellemhøjen 11, 8800 Viborg.

»Min kjæreste G.«

Georgia Schouw, gift med maleren P.C. Skovgaard

Forord

»Min kjæreste G.« ville ikke være blevet skrevet, hvis der ikke i Skovgaard Museets arkiver fandtes en stor samling breve, udvekslet mellem Peter Christian Skovgaard, hans kommende hustru Georgia og deres mange venner og familiemedlemmer i 1800-tallets København. Brevene er blevet gemt med stor veneration i Skovgaard-slægten og senere overdraget til Skovgaard Museet. Jeg vil gerne hermed takke museet for, at jeg fik mulighed for at læse en del af denne samling, og for at få lov til at bruge brevene til en fortælling om en af de spændende kvinder, der færdedes omkring Guldalderens malere, forfattere og politikere.

En stor del af beskrivelsen af Georgia Skovgaards liv bygger på de oplysninger, hun selv giver i sine mange breve til P. C. Skovgaard og hendes øvrige nære familie. Brevvekslingen har sine naturlige huller, der hvor korrespondancen erstattes af personligt samvær, som i vintermånederne, hvor de fleste opholdt sig i København, og hvor samværet udfoldede sig mundtligt i dagligdagen og ved sammenkomster.

Hullerne har jeg udfyldt efter mit kendskab til samtidens selskabsformer og normer, men også ud fra det kendskab til personerne, som brevene formidler. »Min kjæreste G.« er derfor mit bud på skildringen af en begavet, følsom og handlekraftig kvinde, som havde en meget væsentlig indflydelse ikke bare på maleren P. C. Skovgaards karriere som landskabsmaler, men også på børnene, Joakim, Niels og Suzette, som alle blev malere. I samtiden har hendes interesse og indflydelse i de grundtvigske kredse også været meget mærkbar, både på det religiøse område og på skolepolitikken, hvor hendes synspunkter var nationale og fremsynede.

Begyndelsen

Det begyndte med, at jeg ville lave en udstilling om Skovgaard- familiens kvinder og deres kunstneriske virke. Under arbejdet med at finde materiale frem stødte jeg på den store brevsamling, som ligger gemt i Skovgaard Museets arkiver, og her dukkede de op, de to breve, som lokkede til videre undersøgelser:

For et Øjeblik siden brændte Ordet paa mine Læber, men jeg forblev tavs, hvorfor? Jeg veed det ikke, jeg vilde have sagt: Jeg elsker dig og jeg maatte saa have spurgt: er det muligt at Du skulde kunne elske mig igjen?

Dette kunde jeg ikke sige, endskjønt min hele jordiske Lykke synes mig at ligge deri, jeg maae dog sige det men, veed jeg ikke, at Dit Hjerte længes mod ham, den ogsaa mig dyrebare og uforglemmelige, jeg veed det jo, men jeg elsker Dig.

Du maa nu afgjøre min Skjebne, den Tilstand jeg er i, den kan, den maa ikke vedvare. Er den Usandhed, da lad den tilintetgjøres, jo før jo hellere, men var det muligt at det var Sandhed, at Gud kunde ville, at vort Liv skulle sammensmelte, at Du kunde ville være min Trøst mod alt det Bitre i Livet og min Støtte mod Stormens Rasen, og vi dele med hverandre hver en Glæde, som Gud vilde forunde.

Er min Følelse Usandhed, da lad det blive klart, for Guds Skyld!!! Lad os ikke bygge paa Løgn! Herren lede vore Handlinger og give mig Styrke til at bære, hvad jeg skal; det vil han, det tror jeg; jeg vil klynge mig til ham som kjender jo alt og alt fra hans Haand er jo godt.

P. C. Skovgaard

Guds Fred og God Dag!

Jeg føler i denne Morgen en velsignet Ro, som jeg vil benytte til at udtale, hvad der maae siges og klares. Husker De det deilige Digt, hvormed Gunlaug Ormstunges Saga ender? Hvor Helgas Mand siger: »Vist hun tænkte paa, at i Gundlaugs Arm hun laae«, men ender desuagtet med, at alle Verdens Skatte ikke kan give ham hans tabte Lykke tilbage. Hvad Helga var for sin Mand, kunde jeg maaske blive. Men det er ikke nok, nei! Langt fra nok for Dem. De fortjener meer, og De vil finde det, det er jeg vis på; hos en Anden vil De finde den Lykke heel, som jeg kun kan give halvt, for Deres Skyld maa det ikke ske, det har foruroliget mig i disse Dage, men først nu er det blevet mig klart, jeg ville ikke gøre Dem lykkelig, men tværtimod blive en Skranke for Deres Lykke. Jeg har tænkt mig, at naar jeg nu gav efter, saa

Den 28^e Februar 1849.

Lil

Georgia Schouw!

Ser at Guds fidele brende Ord gaa mine Leds, men
 jeg fortles læns, hvorfor? jeg ved det ikke, jeg vilde have
 sagt: jeg elsker dig, og jeg maatte saa have sagt: er
 det muligt at du vilde kunne elske mig igjen?
 det kunde jeg ikke sige, endstjond det er mig som
 at faldt min jordiske Lykke ligger: det Ord; jeg maatte
 jo dog sige det, men, ved jeg ikke at det hjorte sanger
 med sang, den ogsaa mig hjorte og uforglemmelige,
 jeg ved det jo; men jeg elsker dig! du maatte nu
 afsjone min Øjeblik, den tilspand jeg er i den endville,
 den maatte ikke vedvare, er den besværlig, da lad den
 tilintet gøres, jo for jo feller, men var det muligt at
 det var besværlig, at Gud kunde ville at ved sin fidele
 samvirkende, at du kunde ville ved det Menneske
 for hvem jeg troede og kunde finde Trost og Blide ind
 alt det biter og saark i Lend, og som vilde det for
 Guds ved mig som Gud vilde sige, og lad mig
 sange den dobbelt — Ja! er min sidste Besværlig,
 da lad det blive slagt, for Guds Øjeblik! lad os ikke bygge
 paa Løgn! hvem der ved sandheden, og giør mig Øjeblik
 til at have fundet mig selv, det vil sige, det tror jeg, jeg vil
 sige mig til sige, som pinner jo alle, og alle fra sige hvem er jo
 godt, Amen! — Peter Christian Skovgaard —

Brev fra P.C. Skovgaard til Georgia Schouw den 28. februar 1849. Skovgaard Museets brevarkiv.

vilde De blive glad, maaske endogsaa meget glad, men vilde det da ikke være bittert for Dem saa kuns at møde Veemod, om den end er mild og forklaret?

Og Veemod vil følge mig mit hele Liv igjennem; Ungdommens Friskhed er forbi, i Aanden er jeg for gammel for Dem. Nu forekommer det mig, at jeg har sagt, hvad der nærmeste laa mig paa Hjertet, og vil nu bede Dem tænke alvorligt derpaa, og saa sige mig om jeg ikke har Ret?

De kan med Rette bebrejde mig, at jeg ikke strax taledes saaledes, men ikke sandt, naar De husker paa i hvad Tilstand jeg var, saa tilgiver De jo.

Georgia Schouw.

Hvem var hun, denne Georgia, som i den grad kunne inspirere til de store følelser ikke bare hos P. C. Skovgaard, men også hos Johan Thomas Lundbye, to af tidens mest lovende malere i guldalderens København i årene op mod 1849, hvor brevene er skrevet? Svaret lå i de mange breve, som hun og hendes mandlige og kvindelige venner havde udvekslet gennem årene.

Barndom og ungdom (1828-44)

Sidst i september 1828 fødte Susanne Marie Schouw sit første barn, en smuk spinkel lille pige, som blev døbt Georgia Marie Louise efter sine bedstemødre. Barnets far Joachim Frederik Schouw, som nogle år i forvejen var blevet udnævnt til professor i botanik ved Københavns Universitet, var lykkelig over den veloverståede fødsel, for hans kones svangerskab havde været besværligt. De var blevet gift året før, og han havde haft travlt med at etablere sig i forskerverdenen ved at udgive en række arbejder omkring plantelivets forhold til klimaet og vejrzonerne. Der var ikke blevet så meget tid til at vænne sig til ægteskabet, og han havde vist ikke altid været så meget hos hende, som de begge havde ønsket. Heldigvis havde Georgia sin store familie, og de mange brødre og søstre i Dalgas-familien, hendes mors familie, var den lille familie en god støtte også økonomisk.

Georgia viste sig hurtigt at være særdeles velbegavet – hun lærte fransk og tysk af sin fransk/tyske mor og hendes familie, og faderen opdagede snart hendes nysgerrige og videbegærlige sind og diskuterede naturvidenskab og politik med hende, så snart der var en lejlighed. Han var selv meget politisk interesseret, og i 1830'ernes København var han fremme i forreste række, da man begyndte at diskutere den styreform, som skul-

*J.F. Schouw, Georgias
far. Tegning af Chr.
Købke 1838. Skovgaard
Museet.*

le afløse den gamle enevælde. Han og vennerne Orla Lehmann, Carl Ploug, og N.F.S. Grundtvig mødtes jævnligt og diskuterede, hvordan overgangen skulle ske. Det foregik i stuerne i professorhjemmet, og Georgia syntes, det var spændende at lytte med, når hendes far og hans venner diskuterede til langt ud på aftenen. Lehmann var den smukkeste af dem, og han var også den bedste til at tale sin sag, noget om et folkestyre og enevældens afskaffelse, som hun ikke helt forstod i begyndelsen. Men da hun spurgte faderen, havde han forklaret hende det, så hun nu lidt bedre kunne følge med. Grundtvig var heller ikke altid så let at forstå. Det sagde hendes far nu også, at de andre heller ikke altid gjorde, men det var så smukt at høre på, ligesom at være i kirke. Hun fik efterhånden tit lov til at hjælpe moderen med at servere te og rom og aftensmad for de argumenterende herrer, og så sneg hun sig til at blive siddende stille i en krog og bare høre på. Hendes far sagde ikke så meget som de andre, men hun syntes hver gang, at han fik sagt noget klogt og besindigt.

Da Georgia var fem år var hendes mor igen gravid, og i marts måned blev hun sendt på ferie hos sin moster, baronessen på Nysø, hvor hun og

forældrene plejede at bo om sommeren. Da hun kom hjem igen midt i marts, lå lillebroderen Titus i vuggen, og Georgia var blevet storesøster. Titus var et meget livligt barn, og hendes mor var træt efter fødslen, så ofte var det Georgia og husets unge pige, som måtte tage sig af ham, vugge og synge ham i søvn.

På det tidspunkt var der ikke rigtig nogen mulighed for piger til at lære meget andet end broderi, tegning og husførelse i byens pigeskoler, så Georgias forældre bestemte sig for at undervise hende hjemme – moderen i sprog og læsning, faderen i regning og naturvidenskaberne. Timerne alene med moderen eller faderen var noget af det bedste Georgia vidste, og hun gjorde sig umage med at forstå og lære alt det, de gerne ville have hende til at opdage. Hun læste tidligt og holdt af at sidde stille i en stol med bøger, som hendes far fik af sine venner blandt tidens forfattere. Helt i modsætning til Titus, der var en rigtig dreng med uro i kroppen og mest lyst til at være udendørs. Han sad næsten kun stille, når han spiste, og af og til når hun læste højt for ham af spændende eventyr. Han fik selvfølgelig lov til at komme i en rigtig skole, og Georgia var indimellem lidt misundelig på ham og de muligheder, han fik som dreng – ikke at han skønnede særligt på det. Han var mildest talt ikke glad for at gå i skole, pjækkede ofte og var ikke god til at læse sine lektier, så guderne måtte vide, hvordan han skulle klare sig senere i livet.

Georgia voksede op i et hjem, hvor ikke bare tidens bedste politiske begavelser, men også mange af de unge kunstnere fra Akademiet mødtes, spiste og diskuterede tidens brændende spørgsmål. Når de vildt gestikulerende talte, om det var den sande kunstners forpligtelse at vise det smukke nationale landskab uden påvirkning fra de udenlandske strømninger, eller om de skulle drage udenlands for at søge inspirationen der, lyttede hun ivrigt, og tænkte af og til på mosteren nede på Nysø, som i flere år havde støttet Thorvaldsen, der i hvert fald ikke havde søgt sin inspiration hjemme. Men han var måske et særligt tilfælde, det havde hun i hvert fald hørt mosteren sige mange gange, mens hun indrettede hele tilværelsen på Nysø efter hans luner og arbejds.

Hendes ungpigeår forløb ellers som så mange af hendes jævnaldrendes i det tidlige 1800-tals København, selv om hun i kraft af sin moders familie havde lejlighed til at komme udenlands, som da hun og forældrene i 1839 var på en længere tur til Tyskland, Schweiz og Italien – alle steder, hvor hendes mor havde brødre, onkler og fætre og kusiner boende. Georgia havde god gavn af den undervisning i fransk og tysk, som hun havde modtaget hjemme, og talte ubesværet fransk og italiensk ikke

bare med sin familie, men også når hun med forældrene var på besøg i Rom og Napoli.

I København deltog hun sammen med veninderne i forældrenes selskabelighed, der også omfattede besøg af nordiske forskerkolleger til hendes far. Af alle de mennesker, som kom i hjemmet, mens Georgia voksede op, var hun mest optaget af Grundtvig og hans tanker om det nordiske og kristendommen, og hun og veninderne kom gerne til hans forelæsninger på Borchs Kollegium og til gudstjenesterne i Vartov kirke, hvor de foruden prædiken også fik lejlighed til at synge med på alle de nye salmer, som Georgia kom til at elske. Grundtvig kom meget hos hendes far og mor, og især moderen holdt han meget af at tale med om sine tanker og problemer.

Somrene tilbragte Georgia og hendes familie i huset hos moderens store familie, både på Nysø og i Riserup præstegård på Falster, hvor hun morede sig med at deltage i husholdningen og de lokale baller. Nysø var et livligt og spændende sted at være, og hendes moster, baronessen, omgav sig med hele den danske kulturelite, først og fremmest billedhuggeren Thorvaldsen, som mosteren var helt betaget af. Hun hjalp ham ved at indrette et særligt atelier på Nysø, og indrettede sig og hele husholdningen på ham. Kusine Elise mente, at moderen måtte være lidt forelsket i Thorvaldsen, men det mente Georgia nu ikke kunne passe – hun var dog gift og havde store børn. Men i betragtning af hvor skrap og kontant hun kunne være over for andre gæster, var det selvfølgelig lidt underligt, at Thorvaldsen fik fuldstændig frit spil på Nysø.

Hendes far var knap så begejstret for besøgene på Nysø, for både baronen og de to sønner var ham for aristokratiske i deres tankegang. Georgia overværede af og til lidt anstrengte diskussioner om den enevældige styreform, og hvad der kunne tænkes at afløse den. Hendes far var normalt meget besindig og vel også lidt hæmmet af, at det var i svigerfamiliens hjem, men helt kunne han ikke lade være at give udtryk for sine ideer om et kommende folkestyre, sådan som hun så ofte havde hørt ham diskutere det derhjemme, når Lehmann og Grundtvig var på besøg. Hun ville gerne have støttet ham, men turde alligevel ikke af hensyn til sin mor, som slet ikke brød sig om politik og diskussioner.

Hendes far var ellers i 1834 blevet kongelig udnævnt medlem af de nye stænderforsamlinger, først i Roskilde og senere i Viborg, og da forsamlingerne valgte ham som deres præsident, betød det mange dage hjemmefra, særlig når der var møder i Viborg, men det gav ham også lejlighed til at udkaste nogle af sine ideer om det kommende folkestyre.

Stænderforsamlingen i Viborg. Litografi efter tegning af L.A. Smith 1844. Viborg Museum.

Det gav ham da også lidt pondus i forhold til den konservative svigerfamilie, uden at det dog forbedrede diskussionerne særlig meget. Så var det anderledes spændende at komme tilbage til København og gå til te og samtaler hos billedhuggerfamilien Friends eller kunsthistorikeren Høyen og høre de unge malere og deres ældre kolleger diskutere tidens nyheder inden for kunsten. Alle var de i disse år optaget af nogle tanker, som først var blevet udtalt af hendes fars gode ven, fysikeren H. C. Ørsted, om at det gjaldt om at søge tilbage til naturen, som det sted, hvor den guddommelige ånd levede, og som det var geniet og det barnlige og uspolerede menneske forundt at opleve. Den enkelte måtte selv søge sin vej og i frihed opleve sin egen forening med naturen – den, der lå lige uden for døren, og som bare ventede på at blive opdaget og afbildet. I Tyskland kaldte de denne måde at tænke på Romantikken, men professor Høyen mente nu, at de danske kunstnere burde tænke nok så meget på deres egne nationale landskaber og interessere sig for nationale sagn og historier, før de lod sig rive med af de europæiske strømninger. Det var tanker, som passede godt med de politiske ideer, som også gik igennem diskussionerne om det kommende folkestyre, og Georgia lyttede og sugede til sig og kunne af og til heller ikke bare sig for at give sit besyv med, selv om det vel ikke var helt passende for en ung pige.

Kaffeselskab i enkefru Friends hjem. I stolen ses J. Th. Lundbye og til højre Høyen. Tegning af P.C. Skovgaard 1843. Den kongelige Kobberstiksamling. Foto Hans Petersen.

Når de var hjemme i København igen, kunne Georgia og veninden Meta, der var datter af digteren og præsten N. F. S. Grundtvig, og kusinen Suzette finde på at indbyde til en skovtur med medbragt madkurv, og her var det blandt andre de unge malere fra vinterens selskaber, som blev indbudt til at møde op, og rettidigt, for – som det fremgik af indbydelsen – ellers vankede der ingen bespisning.

Herr P. Skovgaard

Mandagen den 26. agter vi undertegnede at foretage en vandrende Skovtur, hvortil vi indbyde Dem. Naar derfor De vil tage til Takke med Kaffe og Smørrebrød til Frokost, Bøttemælk til Middag og Thevand til Aften. Samlingspladsen er i Østerport. Afgangstiden præcis Kl. 9 om Morgenens. Den som kommer for silde gaaer bagefter og faaer ingen Kaffe.

Georgia, Meta, Suzette

Det er en Selvfølge at Touren bliver opsat hvis Veiret ikke er gunstigt.

Adr. til Herr Skovgaard

S.U.

Om vinteren deltog hun og veninderne i tidens kulturliv, både koncerter og de offentlige forelæsninger, som blev afholdt på universitetet. Ofte var det hendes far, som underviste, og som hun skrev til Elise:

I Søndags var jeg paa Forelæsning og morede mig fortræffeligt. Jeg skal fortælle dig lidt af den. Da Fader havde paa Kortet viist de Steder i Italien, hvor der er usund Luft, saa begyndte han at tale om, hvoraf det vel kunde komme, der var mange Grunde, som jeg ikke kan huske alt, men den rimeligste var, at det er af stille staaende Vand, hvori Dyr og Planter forraadne, men især naar ferskt og salt Vand bliver blandet, det er vel ikke alle Steder, men dog de fleste, at dette er Tilfældet. Han fortalte, at der ogsaa havde været usund Luft i gamle Dage, men ikke i saa stor en Grad, man kunde see det f. ex. af et Brev fra Horats til Mæcen, hvori han taler om at Forældre i August Maaned ere bange for at deres Børn skal døe af Feber, og hvori Bedemanden faaer meget at bestille, og et Skrift hvori Forfatteren raader til at flytte fra et Sted til et Andet for at undgaa Malaria. En anden taler om at Romulus byggede Rom paa nogle Høie i den store Slette, for at Beboerne ikke skulde være udsatte for Malaria. Der var for ikke længe siden en Naturforsker, som vilde opsamle Dunsterne i Glasklokker fyldte med Iis, men det lykkedes ham ikke, det endte med at han blev syg, efter at han havde været i fire Nætter i den usunde Luft.

Det nye voksenliv (1844-49)

Foråret 1844 blev det år, hvor Georgia blev voksen, ikke så meget fordi hun fyldte 16 i september, men fordi moderen, der havde været syg henover vinteren, døde først i marts, og både Georgia og hendes far var dybt berørt af sorgen over at have mistet hende. Grundtvig havde begravet hende og holdt en af sine smukkeste prædikener i den anledning, han savnede hende sikkert også.

Efter moderens død i marts 1844 skrev Georgia i oktober til Elise om sit daglige savn af moderen, og hvordan hun søgte trøst hos familiens nærmeste venner:

Tænk engang, Grundtvig har foræret mig sit Sangværk og foran har han skrevet et Digt, som jeg skal skrive til sidst. Han talte saa deiligt til os især sidste Gang ved hendes Død, hvor jeg dog vilde ønske at jeg skulde nu først til at gaae til Præsten eller egentlig at jeg endnu skulde gaae der længe.

Faderen var helt knust og havde svært ved at genoptage sine mange gøremål inden for politik og videnskab, og Georgia stod pludselig med ansvaret for husholdningen. Hun opdagede, hvor meget moderen havde

*Georgia Schouw. Tusch/lavering af
P.C. Skovgaard 1847. (Skovgaard
Museet).*

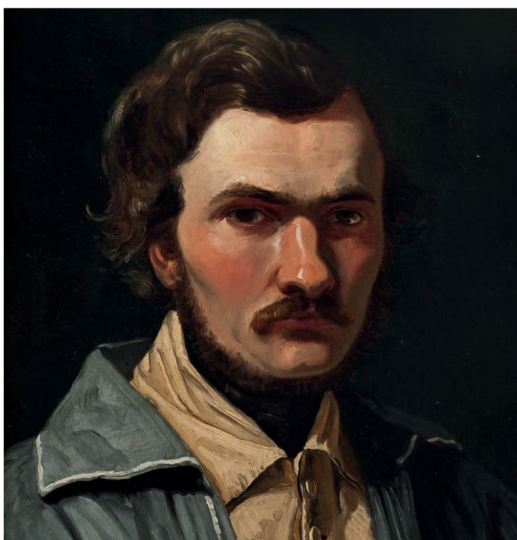

virket bag kulisserne, og pludselig var det nu hende, der skulle holde tjenestefolkene beskæftiget med husarbejde og madlavning, sørge for at husholdningspengene slog til, og at der stadig blev serveret for de mange gæster, som også fortsat besøgte hjemmet. Det sværeste var næsten Titus, som var så bedrøvet over at have mistet sin mor, og slet ikke havde lyst til andet end at strejfe rundt og forsømme sin skole. De sendte ham ned til mosteren på Nysø, for det var der, han var lykkeligst sammen med sin onkel og fætre på jagt og fiskeri.

Faderen var ikke helt begejstret for at udsætte ham for den meget aristokratiske og konservative indflydelse, men tilsyneladende var det ikke noget, der indvirkede på Titus, der bare nød udendørslivet uden lektier.

I 1845 var Georgia og Elise med til at stifte en velgørende forening »Fattigselskabet Fylla«. De øvrige seks unge piger var alle gode veninder, og de skulle ved personlig kontakt til fattige familier forsøge at hjælpe dem med penge, tøj og bøger, som de indsamlede blandt deres venner og bekendte. Der blev ført nøje regnskab, både med de bidrag, der kom ind, og med de gaver, som blev uddelt. Pigerne fortsatte deres virksomhed nogle år, indtil de efterhånden blev gift og derfor fik deres egen husholdning at styre med. Efter 1862 ophørte selskabet med at eksistere, men mens det virkede, afledte det Georgia for nogle af hendes triste tanker.

Som værtinde for faderens gæster var hun i begyndelsen urolig for, hvordan det skulle spænde af – var der nu nok mad, og var den varm

Johan Thomas Lundbye. Maleri af P.C. Skovgaard 1841. Statens Museum for Kunst. SMK foto.

nok efter at være blevet båret hen ad den lange gang fra køkkenet til anretterværelset. Georgia lod sine øjne vandre ned langs spisebordet, til de mødte faderens. Han smilede til hende – det skulle nok gå.

Tante Gitte, professor Høyens kone, som sad ved siden af faderen, nikkede også beroligende til hende. Trods alt var det jo kendte og kære gæster, som sad omkring bordet – mennesker som hun kendte fra sin barndom og fra talrige besøg i deres hjem. Fru Freund og familien Høyen kom hun jævnlig hos, og også hos maleren Constantin Hansen og hans kone var hun hyppigt gæst. De unge kunstnere omkring bordet kendte hun ikke på den måde, selv om de også tidligere havde været inviteret til middag hos faderen. De var ungarle, boede i lejede værelser og fik vist ikke altid et regulært måltid mad om dagen.

Hendes far havde med sin interesse for kunst og for tidens unge kunstnere set, at her var et sted, hvor han kunne gøre en indsats, og han inviterede tit de unge mennesker til en sammenkomst med spisning. De kom i deres pæneste tøj og deltog livligt i diskussionerne ved bordet, og så spiste de godt af det, der blev serveret. Skovgaard var mere tavs end de andre, men han lyttede gerne til diskussionerne mellem vennen Lundbye og malerkollegerne, når hun da ikke greb ham i at stirre undersøgende på hende eller vennen. Georgia havde arvet sin franske families mørke skønhed og varme farver, og der var ingen tvivl om de stærke

følelser, hun fremkaldte hos de unge kunstnere, som kom i hjemmet. Tante Gitte havde sagt, at hun var helt sikker på, at både Lundbye og Skovgaard var hemmeligt forelskede i hende, men det var ikke til at vide, for endnu havde da ingen af dem så meget som antydet noget eller forsøgt at blive alene med hende for at forklare sig.

Det passede nu ikke helt, for en af de aftener, hvor de alle havde været samlet hos professor Høyen, havde de diskuteret livligt til langt ud på aftenen. Da havde Lundbye fulgt hende hjem og havde holdt hendes arm længe foran døren til hendes fars bolig i Botanisk Have. De havde ikke sagt ret meget til hinanden, men bare set op på den klare frosthimmel og set et stjernesked, men hun kunne endnu mærke varmen fra hans arm under hendes og se de varme øjne, han sendte hende.

Lige inden hendes gode veninde Meta Grundtvigs bryllup i oktober 1847 havde hun og Lundbye igen været næsten alene, da hun skulle præsentere det slør, hun havde broderet efter hans tegning, og da havde han lidt stammende rost hende for den smukke udførelse. Det var svært at blive klog på, hvad han ville, måske var det bare noget han sagde til alle piger, han mødte.

Lundbye skrev ved den lejlighed i sin dagbog:

29. Oktober

Igaar skulde jeg see det færdigt. Hun satte sig ned paa Gulvet i yndigglad Beskuelse af sine Hænders Gjerning – den Glæde kan dog vel en Kunstner forstaae. Men hun – da jeg med stor Møie fik frembragt en forlegen Taksigelse for den Omhu, hvormed hun havde fulgt enhver, selv den mindste Form – da var det som hun tog det for Galanterie; var det Forlegenhed fordi Baronessen var tilstede? ... Hvorfor skulde det træffe sig saa uheldigt, at den Baronesse skulde være der – der er intet Held med mig, hvad vilde jeg ikke give for et Øiebliks Samtale med hende uden Vidner.

Dagen efter skrev han:

Hvor var hun yndig som Brudepige igaar – hvor var hun yndig i sin Fortælling i dag! O jeg Stakkel! Hvorfor gjøre en Hemmelighed deraf for mig selv: at det er hende, som volder al min Uro – har jeg vel nogen Skyld i at Følelser vaagne i mit Bryst, hvis dunkle Ophav jeg ikke selv raader for? Barn, husker Du sidste Nytaarsdag, da vi i Legen nævnedes som et Par med Ordspøget: det stille Vand har den dybe Grund? Husker Du, da jeg forleden fulgte Dig hjem, da Din Arm laae paa min, da det deilige Stjernesked gjen-

Georgia Schouw. Tegning af P. C. Skovgaard 1849. Skovgaard Museet.

nemfoer Himmelrummet og lod en lang Lysstriben efter sig: da tænkte jeg før det sluktes: give Gud, at den Pige, der nu støtter sig til mig, at hun vil blive min i Tid og Evighed.

Georgia huskede også den aften, som en begivenhed, der kom til at præge hendes følelser lang tid frem over. I et brev skrev hun senere:

der faldt mig et underligt Træf ind. Det er ikke meer end noget over et Aar siden, at Lundbye en Aften fulgte mig hjem fra Høyens; det var på samme Sted, hvor jeg igaar Aftes sagde, at min Beslutning var taget, at jeg dengang efter en lang, men for mig indholdsrig Tavshed, lovede mig selv, at hvordan det end gik i Verden, så var han den Eneste jeg kunde tilhøre.

Georgia tolkede Lundbyes følelser anderledes end han selv formåede, hun følte sig inderligt knyttet til ham fra den oktober aften. Lundbye selv havde svært ved at finde ud af at handle efter sine følelser, også fordi de udviklede sig så modsat rettede. Måske også fordi han nøjedes med at betro sig til sin dagbog om forholdet.

Dagen efter, den 31. Oktober 1847, skrev han i sin dagbog:

Kom dog til Roe – kunde du attraa denne Pige, om hun snart efter følte, hun havde taget Feil i sit Valg? Kunde du attraa hende, om hun snart blev kold og ligegyldig ved at opdage Træk, hun tilforn ikke kjendte? Saa stille da! Lad hende see mange Andre, lad dem fordunkle mig, og jeg skal jo dog vinde! --

Derfor gaa i Stilhed elskelige Pige! Lad imellem det dunkle Døie kaste et Lys på min Vej, den jeg i Stilhed vil vandre saa dygtigt og roligt, som det maa forundes mig –

Lundbye var med andre ord langt mindre sikker på at hans følelser var gengældte, og han havde også sin – næsten sædvanlige – tvivl, om han ikke, ved at kaste sig ud i et kærlighedsforhold til en kvinde, ville ødelægge sine kunstneriske evner og skaberkraft.

Da Lundbye kort efter nytår rejste til Nordsjælland for at male, var han at dømme efter brevene til Peter Christian i rigtig sort humør, som dog blev bedre, eftersom hans maleri skred frem. Af de samme breve fremgik det også, at venskabet med Peter Christian var inde i en krise, som måske også havde sin dybere baggrund i det uafklarede forhold til Georgia.

Hjemkommen fra Nordsjælland kastede han sig som mange unge på den tid ud i det politiske spil, og da fædrelandet kom i fare ved Slesvig-Holstenernes oprør mod den danske stat, sluttede han sig straks til en gruppe frivillige, som eksercerede med henblik på at deltage i krigen i Slesvig.

Måske drøftede han sin beslutning med Georgia, og gjorde han det, er der ingen tvivl om, at hun ville have bifaldet hans beslutning. Som en sidste gestus dedicerede Lundbye sin seneste bog *Trolldom og Huletanker* til Georgia – en bog, der udtrykker al hans tvivl både på sig selv og på den plads, han kunne tilkomme her i livet – som kunstner og som almindeligt medlem af samfundet.

Først i april drog han sammen andre frivillige til Slesvig for at kæmpe mod Holstenerne, og hans dagbogsoptegnelser herfra sluttede med den mærkelige sætning:

Om en vildsom Kugle – – da vil den kun bringe et Hjerte til Ro, der lider af smerteligere Saar. Gud velsigne Danmark! Og min Moder!

Den 25. april blev Lundbye ramt i hovedet ved en vådeskudsulykke ved Bedsted nær Åbenrå og døde øjeblikkelig.

De måneder, der fulgte, efter at meddelelsen om Lundbyes død var nået til København, blev svære for Georgia. På den ene side var hun den efterladte kæreste til en mand, der var død i kampen for fædrelandet, og det gjorde savnet lettere at bære, også fordi hun hele tiden var omgivet af familie og venner, som havde kendt ham, og de kunne stadig være fælles om at beklage hans død og mindes ham.

På den anden side kunne hun ikke i stille stunder undgå at tænke på – ikke hvad hun selv følte for Lundbye, for det var varmt og stærkt og blev vel ikke mindre i månederne efter hans død. Men hvordan havde hans følelser egentlig været her til sidst? Var han ved at opgive deres forhold, som han havde gjort før med andre unge piger? Egentlig havde han jo aldrig rigtig erklæret hende sin kærlighed, blot ladet antydninger falde og sendt hende længselsfulde blikke. Men nu var han død i kamp for friheden og fædrelandet, så hun kunne nok ikke andet end at blive enig med sig selv om at elske ham for evigt og aldrig tilhøre nogen anden.

Glem ikke, at saadan som jeg har elsket ham, saadan elsker jeg Ingen Anden.

Efter moderens død havde det været Georgias pligt at være værtinde ved faderens selskaber, og hun fulgte ham også på hans rejser, blandt andet til Viborg. Herfra skrev hun i 1848 til kusinen Elise Stampe og bebrejdede hende hendes manglende tro på, at Danmark kunne klare sig i krigen, og derfor måske hellere skulle søge fred:

Kan vi ønske Fred, naar Tydsken staar højt oppe i Slesvig? Det er vist ikke rimeligt at være kold ved Tanken om alt det Blod, der flyder, men om det end smerter nok saa meget, vi kan dog kun tænke: »hellere endnu uendelig mange flere Ofre, end at lade de saakaldte store Magter skalte og valte med os, som de finder for godt.«

Men jeg kan godt forstaae, hvordan det gaaer til, Du hører formodentlig en heel Deel om, hvor skrækkelig, hvor sørgelig Tiden er, om at det er ude med os, hvis vi ingen Hjælp faaer. Jeg har også hørt en Mængde saadan Snak over i Viborg. Jeg har talt derimod, alt hvad jeg kunde (og det er enhvers Pligt). Nogle trak kun på Skulderen dertil, men Nogle fik jeg dog oplivede, og jeg selv har endnu lige saa stor Tillid til Danmarks Fremtid, som jeg hele Tiden har havt.

For Georgia blev foråret 1848 i det hele taget meget bevæget. Alle hendes fars gode bekendte inden for landets politiske og intellektuelle elite var i højeste beredskab. Der blev jævnlige møder i hendes hjem, hvor man drøftede revolution og afskaffelse af enevælden, og hvordan det skulle forløbe. Bølgerne gik tit højt, og det var ikke altid hendes besindige og vidende far kunne få gemytterne til at falde til ro. Samtidig havde hun selv nok at spekulere på siden den oktober aften året før.

Hun vidste vel godt, at det i omverdenens øjne var nok for to unge mennesker, at de havde været alene på vejen og havde holdt hinanden under armen, til at de og alle andre kunne anse dem for forlovede, så hun var sådan set i sin gode ret til at mene det samme. Alligevel var der mange ting, som ængstede hende ved forholdet. Hun kendte selvfølgelig til Lundbys tidligere mislykkede forhold, og hun havde måske også ved de lejligheder, hvor de unge kunstnere mødtes hos professor Høyen, og hvor hun også var til stede, hørt Lundbye diskutere sine ideer om kunstens ideelle vilkår, der ikke tillod kunstneren at blive distraheret af kærester, familie og hjemlig hygge, hvis han virkelig skulle drive det til noget. Det var svært at blive klog på, hvordan hun skulle forholde sig, og i sine samtaler med Lundbys gode ven Peter Christian Skovgaard kom hun sjældent længere end til at beklage hans alt for tidlige død. Det var af en eller anden grund svært at fortælle Peter Christian om de varme følelser, hun stadig nærede for Lundbye. Når hun forsøgte, stivnede han så underligt og ledte hurtigt samtalen ind på andre emner. Måske var det bare savnet af vennen, der stadig plagede ham.

Bortset fra turen til Viborg sammen med faderen i foråret 1848 blev Georgia det meste af sommeren i København. Familien på gårdene i Sydsjælland rådede fra, at hun rejste på ferie derned, for der var almindelig uro, især blandt de mindre gårdmænd og husmænd, som ønskede sig noget mere indflydelse og færre pligter i forlængelse af martsdagens frihedsdemonstrationer. Der foregik også så meget i København, hvor professorhjemmet i Nyhavn ofte dannede ramme om diskussionerne af, hvordan forholdene skulle udvikle sig. Der skulle vælges en grundlovgivende forsamling, og allerede hen over sommeren opdeltes befolkningen i forskellige grupper med forskellige politiske meninger, og de forsøgte alle at få deres særlige synspunkter fremmet ved valget af de mænd, som skulle skrive den første grundlov for det danske samfund.

Frederik Schouw blev valgt til den grundlovgivende forsamling, som fra oktober 1848 holdt gentagne møder og havde meget travlt med de

indledende drøftelser for at udforme en demokratisk forfatning for det indtil da enevældige Danmark.

Møderne fandt også sted i de private sammenhænge, der var, og Georgia nåede at servere mange kopper te, bage mange kager til og forberede mange middage for faderens venner og kolleger og samarbejdspartnere i det andet halvår af 1848.

I efteråret genoptog hun også de ugentlige møder hos fru Freund om lørdagen og hos Høyens om fredagen, hvor der blev diskuteret kunst og politik blandt alle de tilstedeværende unge mennesker. Alle havde de behov for at være sammen og holde hinanden fast på mindet om den, der så ofte havde været midtpunkt for diskussionerne – Lundbye – samtidig med at de savnede hans livlige indslag i snakken. Det var, som om Skovgaard var blevet lidt mere åben, og han deltog mere i den almindelige snak. Georgia greb ham ofte i at se forskende på sig, når hun gav sit besyv med. Måske var der alligevel noget om det, tante Gitte havde sagt året før, men han måtte nok kunne se, at det ikke kunne blive til noget mellem de to – han var hendes gode ven og den, hun bedst kunne tale med om Lundbye, men forholdet til Lundbye kunne hun aldrig glemme – selv om hun i mørke stunder stadig kunne finde på at spørge sig selv, hvad det i grunden havde været for et forhold.

I november 1848 havde hun siddet for Skovgaard, som tegnede hende til en gave til hendes far, og hun havde nydt de timer, hvor de alene kunne fordybe sig i samtale om de fælles interesser, de havde så mange af. Sammen med ham kunne Georgia tale om sine følelser for Lundbye, om sin interesse for Grundtvig og hans forkyndelse og om de mange politiske strømninger, der skyllede ind over byen og landet, om krigen og dens forløb og om kunsten, som de begge var lidenskabeligt optaget af. Det var ikke helt til at sige, om det bare var for at få tegningen helt rigtig, men det var som om Skovgaard så på hende på en anden mere intens måde i den periode, som om der hele tiden var ting, han ville have sagt, men ikke kunne få sig til at sige.

Forlovelse (1849)

Julen og begyndelsen af det nye år 1849 blev lidt mere stilfærdig end ellers, til dels på grund af krigen, som stadig var i gang og langt fra så hurtigt afgjort, som man havde troet. Mange af de unge malere, og heriblandt Skovgaard, tog hjem på juleferie, og først i løbet af januar gen-

optog man de selskabelige sammenkomster, hvor det næsten virkede, som om Skovgaard var blevet endnu mere tavs, end han ellers plejede, som om noget brændte inden i ham, men først i slutningen af februar blev Georgia helt klar over, hvad det var, da hun modtog et brev fra ham.

Hun læste det flere gange, inden det helt gik op for hende, hvad der stod:

For et Øjeblik siden brændte Ordet paa mine Læber, men jeg forblev tavs, hvorfor? Jeg veed det ikke, jeg vilde have sagt: Jeg elsker dig og jeg maatte saa have spurgt: er det muligt at Du skulde kunne elske mig igjen?

Dette kunde jeg ikke sige, endskjønt min hele jordiske Lykke synes mig at ligge deri, jeg maae dog sige det men, veed jeg ikke, at Dit Hjerte længes mod ham, den ogsaa mig dyrebare og uforglemmelige, jeg veed det jo, men jeg elsker Dig.

Du maa nu afgjøre min Skjebne, den Tilstand jeg er i, den kan, den maa ikke vedvare. Er den Usandhed, da lad den tilintetgjøres, jo før jo hellere, men var det muligt at det var Sandhed, at Gud kunde ville, at vort Liv skulle sammensmelte, at Du kunde ville være min Trøst mod alt det Bitre i Livet og min Støtte mod Stormens Rasen, og vi dele med hverandre hver en Glæde, som Gud vilde forunde.

Er min Følelse Usandhed, da lad det blive klart, for Guds Skyld!!! Lad os ikke bygge paa Løgn! Herren lede vore Handlinger og give mig Styrke til at bære, hvad jeg skal; det vil han, det tror jeg; jeg vil klynge mig til ham som kjender jo alt og alt fra hans Haand er jo godt.

P.C. Skovgaard.

Så var det altså rigtigt, hvad tante Gitte havde set, at Skovgaard havde været forelsket i hende i flere år, men han havde holdt sig tilbage af hensyn til Lundbye. Og hun havde behandlet ham som sin gode ven, betroet ham sine følelser, ladet sig trøste og opmuntre af ham. Men det kunne jo aldrig blive de to, dertil var hun alt for knyttet til mindet om Lundbye. Skovgaard var hendes bedste ven her i verden, men ville det være nok for ham? Det tvivlede hun på, men hun måtte forsøge at svare ham, så hun ikke sårede ham, samtidig med at hun var sandfærdig om sine følelser.

Hun tænkte på en af de islandske sagaer, som hun for nylig havde læst, om Gunlaug Ormstunge, der var gift med Helga. Gunlaug døde i strid, og Helga blev gift med Thorkel, men kunne aldrig glemme sin

kærlighed til Gunlaug, selv når hun lå i Thorkels arme, og også Thorkel var klar over, at han kun var det næstbedste for Helga. Måske var det sådan hun kunne være for Skovgaard, men ville han være tilfreds med det?

Hun måtte svare ham, og svare så nænsomt og sandt, hun kunne, men hun var nødt til at vente til i morgen og se, om hun ikke kunne blive mere klar over sine følelser og blive bedre til at udtrykke dem.

Den næste morgen satte hun sig til skrivepulten og skrev brevet, som hun i ophidselse glemte at datere:

Guds Fred og God Dag!

Jeg føler i denne Morgen en velsignet Ro, som jeg vil benytte til at udtale, hvad der maa siges og klares. Husker De det deilige Digt, hvormed Gunlaug Ormstunges Saga ender? Hvor Helgas Mand siger: »Vist hun tænkte paa, at i Gundlaugs Arm hun laae«, men ender desuagtet med, at alle Verdens Skatte ikke kan give ham hans tabte Lykke tilbage. Hvad Helga var for sin Mand, kunde jeg maaske blive. Men det er ikke nok, nei! Langt fra nok for Dem. De fortjener meer, og De vil finde det, det er jeg vis på; hos en Anden vil De finde den Lykke heel, som jeg kun kan give halvt, for Deres Skyld maa det ikke ske, det har foruroliget mig i disse Dage, men først nu er det blevet mig klart, jeg ville ikke gøre Dem lykkelig, men tværtimod blive en Skranke for Deres Lykke. Jeg har tænkt mig, at naar jeg nu gav efter, saa vilde De blive glad, maaske endogsaa meget glad, men vilde det da ikke være bittert for Dem saa kuns at møde Veemod, om den end er mild og forklaret?

Og Veemod vil følge mig mit hele Liv igjennem; Ungdommens Friskhed er forbi, i Aanden er jeg for gammel for Dem. Nu forekommer det mig, at jeg har sagt, hvad der nærmeste laa mig paa Hjertet, og vil nu bede Dem tænke alvorligt derpaa, og saa sige mig om jeg ikke har Ret?

De kan med Rette bebrejde mig, at jeg ikke strax taledes saaledes, men ikke sandt, naar De husker paa i hvad Tilstand jeg var, saa tilgiver De jo.

Georgia Schouw.

Nu var det gjort! Og det var vist det rigtige, hun havde skrevet, selv om det havde været svært, måske kunne Skovgaard nu finde andre veje til lykken – selv om hun ville være ked af at miste ham som sin fortrolige ven – hvem skulle hun nu snakke med om sine tanker? Måske ville han slå sig til tåls med at være en god ven.

I de følgende uger blev Skovgaard mere tavs og skrev heller ikke mere til hende om sine hensigter. Hun savnede den næsten daglige kontakt

med ham, men det var vel også det, hun havde villet – at deres forhold skulle kølnes, og han finde en anden at elske – men var det, hvad hun ønskede, når det kom til stykket? Hun havde svært ved at finde ud af sine følelser, og de skiftede med hendes humør. Faderen undrede sig over hendes svingende lune, og spurgte om hun havde for meget at lave. Det benægtede hun selvfølgelig, men samtidig kunne hun ikke forklare ham den egentlige grund. Det var meget forvirrende alt sammen – og hvor var hendes følelser for Lundbye i denne her sammenhæng?

Foråret var kommet med alle de herligheder, hun holdt så meget af – de nye blomster og alt det grønne, som piblede frem overalt. Skovgaard havde nogle aftener i forvejen talt om, at han måske tog til Læsø for at besøge en gammel ven af ham og Lundbye. Vennen var læge på øen og længtes efter besøg fra hovedstaden. Skovgaard havde set lidt sigende på hende, da han fortalte det, måske for at opdage hendes reaktion på, at de ikke skulle ses i et stykke tid. Og hvad havde hun svaret? Hun huskede det ikke helt – bare at hun var blevet forvirret og lidt trist til mode, men vist ikke noget, der kunne tydes, som om hun ikke ønskede, at han skulle tage af sted. Hun var da heller ikke selv klar over sine følelser ved adskillelsen – hun ville komme til at savne deres samvær, men var det mere end det?

Svaret fik hun da hun læste Skovgaards hastigt nedskrevne brev den næste morgen:

Jeg er nær ved Fortvivlelse! Jeg forstaar Dem ikke! Hjælp mig! I 2 lange Maaneder har jeg arbeidet trolig og med den yderste Anstrengelse paa at tilveiebringe et naturligt, sundt og godt Forhold imellem os, efter Deres egen Bøn, og for at frelse mig fra Ulykke. De har ikke kraftigt understøttet mig, og nu, da jeg troede det endelig var lykkedes, har De forstyrret det hele. Jeg har villet tale til Dem, jeg har villet skrive udførligt til Dem, men det har ikke været mig muligt, kom mig til Hjælp!

Det er en slem tid, De har det ikke godt, De har sagt mig det, og jeg forstaar det, men jeg er bragt til det Yderste, jeg beder Dem, saml Deres hele Styrke, og vær forsigtig, thi det er et for mig livsfarligt Øieblik – Disse Ord er dunkle eller bælgeomørke, vi maae søge at klare dem mundtlig tillige med Deres egne dunkle, mig nu aldeles uforklarlige Ord.....

Hun læste brevet flere gange, og én ting blev hun da klar, de måtte tale sammen under fire øjne, og hun måtte blive klar over sine egne følelser, og så måtte de blive enige, om det var nok til et varigt forhold. Hun

vidste, at hendes far havde inviteret nogle af de unge malere til middag den næste dag, og så måtte hun se at finde en lejlighed til at blive ene med ham og tale om tingene. Det var ganske vist ikke helt velset, at en ugift ung pige af pæn familie var alene med en ung mand, men Skovgaard var så god en ven af hele huset, så det gik nok.

Den aften, efter at de havde spist, trak resten af selskabet ind i den store stue, hvor de begyndte deres diskussioner om forfatningen og kunstakademiets affærer. Det lykkedes hende at signalere til Skovgaard om at følge hende ind i hendes egen lille stue, og her forsøgte hun at fortælle ham, hvad han betød for hende, hvad hun følte for ham, men også at hun ikke kunne glemme Lundbye. Skovgaard var overvældet over hendes fortrolighed, men kunne ikke sige ret meget andet, end at han ville tænke over hendes ord og forsøge at skrive til hende den aften, når han kom hjem. De øvrige gæster undrede sig noget, da Skovgaard tidligt på aftenen sagde tak for i aften, han var træt og trængte til at komme hjem, som han sagde. Heldigvis så ingen af dem, at han holdt hendes hånd særligt længe, da han sagde farvel og hun fulgte ham ud.

Den samme aften prøvede hun at sætte ord på sine følelser, så forvirrede de end var, men måske hjalp det at tænke dem igennem i et brev:

Mandag aften

Ordet er udtalt, og der er ingen Tvivl mere i min Sjæl. Men af den Maade, hvorpaa det blev sagt forstod De jo ogsaa, at det er ingen luftig og lidenskabelig Kjærlighed, der bevirkede det, men derimod en dyb og rolig Følelse, som med Guds Hjælp skal øges Dag for Dag. Kun det maa være klart, at vi kan tale sammen om Lundbye som det deiligste, det bedste vi har kjendt; det var hans Aand, der omgav mig med Fred og Ro, da De var gaaet, saa jeg følte tydeligt, det var Himmelens Vilie: saadan skulde det være.

Jeg maa have Lov til at græde, til at dvæle ved Mindet, skilles fra det kan jeg ikke; men om ogsaa Taarene skulde bryde løs undertiden, saa kan jeg jo ikke blive misforstaaet, saa veed De jo at det er ikke bittre men kun veemodige Taarer, at min Længsel er ikke efter at see ham her, men kun efter at nære den, han maae have nærret, saa er det efter at »holde Juul i Himmelby«, men saalænge det er Guds Vilie at jeg skal leve her paa Jorden, saa vil jeg ogsaa gjøre mig Umage for virkligt at leve her. Lundbyes Død har forsonet mig med Døden, jeg imødeseer den med Rolighed, med Glæde som det eneste, der kan føre os til vort store Maal, Gud hjælpe mig at jeg i mit sidste Øieblik maa have ligesaa urokkelig Tro og freidigt et Haab som jeg har det nu. Og, ikke sandt, det er jo vort Haab at vi der maae møde den Sjæl, som vi begge har elsket saa

høit. Er det ikke nok hvad jeg giver, nuvel! Saa er det jo Tid endnu, men saa maae De bryde. Glem ikke, at saadan som jeg har elsket ham, saadan elsker jeg Ingen Anden; at min Følelse for Dem er meget forskjellig derfra. Men vil De ikke forlange meer, saa lad mig i Deres Fraværelse vinde Styrke og Fasthed, saa jeg maa kunde give min Haand med Ro og uden at gyse ved Tanken om at det er for hele Livet. Saa vil jeg ogsaa til den Tid sige det til Fader.
G.

Den nat sov Georgia roligt, men drømte sære drømme om Lundbye, og da hun læste brevet igennem om morgenen, bestemte hun sig for at skrive et nyt.

Thirsdag morgen

Der er overfaldet mig saadan en Frygt for, at jeg dog har handlet galt. Siig mig! Kan jeg da ogsaa forsvare for Gud paa den Maade at dvæle ved Mindet om Én og dog tilhøre en Anden? Er det ikke Synd, er det afskyeligt?

Der faldt mig et underligt Træf ind. Det er ikke meer end noget over et Aar siden, at Lundbye en Aften fulgte mig hjem fra Høyens, det var paa samme Sted, hvor jeg igaar Aftes sagde, at min Beslutning var taget, at jeg dengang, efter en lang, men for mig saa indholdsrig Taushed, lovede mig selv at, hvordan det end gik i Verden saa var han den Eneste jeg kunde tilhøre, har jeg da nu glemt ham? Nei, det har jeg ikke, det kan jeg aldrig, men saa handler jeg jo urigtigt imod Dem; her sortner det for mit Øie, for jeg synes dog jeg har følt det var Himmelen Vilie og jeg er dog saa glad. Hvor vor Stemning dog vist er forskjellig; jeg kan selv ikke forstaa min Ro, at jeg endogsaa kunde sove ret godt den største Deel af Natten.

Jeg er vist et gruelig letsindigt Menneske, der er vist ikke det Mindste ved uden det skulde være min Kjærlighed til Fædrelandet.

Den næste morgen kom hans svar:

Øieblikket overvalder mig. Det Menneske jeg elsker høist af Alle, lægger sin Skjæbne i min Haand, dog nei! Ikke i min Haand, i Guds Haand er den, bliver den, men knytter den til min. Hvilket Øieblik! Den høieste Lykke på Jorden jeg kan tænke, kan jeg i dette Øieblik gribe, om jeg griber rigtig, griber jeg Feil, bliver det til Forbandelse.

Det er et alvorligt Øieblik, dette, hvor en Sorg i Sjæl og Hjerte maa randsages, hvor en Tvivl udfries. Endnu findes nogen Tvivl hos Dem. De spørger mig, Jeg vil svare Dem, jeg tror jeg kan det, kort og klart.

»Kjærligheden maa være fuldkommen paa begge Sider, de to skulle blive som *En*« det er Ordet, hvori Velsignelsen ligger, kun deri ligger den. Disse Ord har jeg tidligere skrevet til Dem og dem maa jeg holde fast ved. De sagde mig igaar, at jeg var Dem kjærest af Alle paa Jorden, at De følte De trængte en Støtte og at ingen kunde være det saa meget som jeg. Mindes jeg ret, sagde De ogsaa at til mig kunde De faa fuldkommen Tillid og Fortrolighed, dog dette sidste har De jo bevist. Dersom De nu efter alvorlig Prøvelse finder, at disse Ord var sande, saa mener jeg, at De har Kjærlighed til mig. Jeg spørger ikke, om det er den samme Følelse De nærer for mig, som det var for Lundbye. Ingen kan udgrunde Kjærlighedens Væsen eller maale dens Dybde. Gud modtager ikke substanstomme Løfter, det gjør kun den Onde.

De skal ikke glemme Lundbye, saa lidt som jeg vil glemme ham. De skal ikke glemme nogen, De har kjær for mig, men mig maa De elske anderledes og forud for alle andre (Lundbye er et minde, levede han var der ikke mægtet et Ord mellem os) »I Himlen skal ingen tage til Ægte eller gifte sig. Kjærligheden er der anderledes og fuldkommener end her paa Jorden«. Da Lundbye levede, var han den Sjæl, der stod mig nærmeste af alle. Tal til mig om ham, saa meget De vil. Tal om alt og det vil finde Gjenklang hos mig. Græd ved mit Bryst og udbred Armene mod mig, naar jeg vil græde, men vi vil ikke hengræde Livet, vi vil glæde os over Guds uendelige Godhed. Hvis vi ere gode og lydige vil Gud lede vore Skridt og bane vore Veie og til sidst tage os til sig i Himmelbyen.

Georgia læste brevet flere gange – så stærke følelser – kunne hun mon leve op til dem? Var de nu forlovede? Hun måtte tale med sin far og høre, hvad han sagde til forbindelsen. Og Skovgaard måtte skrive til ham, de måtte se at tale sammen om, hvordan og hvornår de skulle gøre det. Havde hendes far mon anet, hvad der ville ske mellem dem?

I de følgende dage havde de kun sjældent lejlighed til at tale i enrum sammen, men de fik dog afklaret, at Georgia skulle forberede sin far på forbindelsen, og da Skovgaard for længst havde lovet sin ven Frederik Krebs på Læsø at besøge ham der i foråret, fik de begge et lille pusterum, som Skovgaard også skulle benytte til at skrive til Georgias far og anholde om hendes hånd.

I de majdage, der fulgte efter Skovgaards rejse til Læsø, havde Georgia god tid til at tænke over sine følelser. Hun havde ikke rigtig nogen, hun havde lyst til at snakke med om sine følelser, så efter en uges tid blev hun nødt til at betro sig til papiret og skrive et brev til Skovgaard om dem.:

God Dag! Længsel er en underlig Følelse. Det er Methas Fødselsdag i Dag, jeg har været hos hende, jeg har haft det godt mellem Mennesker, jeg holder af, men alligevel kunde jeg ikke holde det ud længer, og hvad er det saa jeg længes saadan efter? I morgen kommer der Brev fra Læsø, men det forslaaer ikke, naar Du ikke selv kommer, er det saa godt? Nei Svaret er ikke engang der. Og dog er det Dig, jeg i dette Øieblik længes efter, ellers skrev jeg ikke til Dig [.....]

Længslen, den umaadelige Længsel var der igjen. Den er der endnu og al din Kjærlighed kan ikke tilfredsstille den, og dog trænger jeg til den. Du maa ikke dølge den fra mig.

Du kan ikke troe, hvor beklemt jeg er, det er mig som skulde jeg ogsaa snart miste Dig, Gud forbyde det, jeg er saa svag. Du maa ikke vredes, fordi jeg taler saa alvorligt, for det meste er jeg glad og seer alt meget lysere, men etsteds smerter det i det allerinderste af Hjertet, saa alt forekommer mig saa veemodigt.

Ingen Breve, men Din Skyld er det vel ikke; jeg vilde saa gerne være rolig, men det er rent umuligt, bestandig kommer den Tanke frem: »Hvad om Du nu aldrig mere fik Ham at see?« Men Du har det jo godt, ikke sandt? De er glade ved at have Dig, og gjør alt for at hygge om Dig; det vilde jeg i det mindste gjøre, derfor har jeg ogsaa god Tro til de Andre [.....]

Der er saa meget jeg skulde spørge Dig om, og der er 14 Dage, ja maaske mere, til Du kommer. Jeg kan jo nok skrive til dig, men hvad kan det hjælpe – jeg faar ingen Svar.

Er det ikke pudsigt? De Par Gange, vi talte sammen var det mig ikke muligt at sige Du! Og jeg havde dog i lang Tid, naar jeg tænkte paa Dig, forsøgt det, og nu gaar det saa flydende, skjønt jeg er vis paa, jeg siger De, naar jeg seer Dig.

Det var alt sammen meget forvirrende. Hun havde syntes, det var en god ide, da Skovgaard fortalte hende, at han havde lovet sin gamle ven at besøge dem på Læsø, så ville hun få tid til at falde lidt til ro og forbedre sin far på den kommende forlovelse, men nu var hun ikke så sikker. Hun havde så mange urolige tanker og kom hele tiden i tvivl, om hun nu også handlede rigtigt.

Men endelig den følgende lørdag kom der brev fra Læsø – ganske vist ikke til hende, men faderen bad hende komme ind i arbejdsværelset, hvor han viste hende brevet og samtidig fortalte hende, at den unge Skovgaard havde skrevet så smukt og passende, at han ikke var i tvivl om, at hun ville blive lykkelig med ham. Han havde jo også fra hende

selv hørt om deres følelse for hinanden, så mon ikke hun også var enig med ham i, at han godt kunde give sit samtykke til forbindelsen. Han ville komme til at savne hende, men de skulle jo først forloves, og giftermål var vel ikke lige op over. Under alle omstændigheder blev de jo nok boende i København, så de kunne ses ofte. Georgia rødmede lykkeligt og forsikrede ham, at de skulle ses, så tit han ville, det var både hun og Skovgaard enige om. Hun kyssede ham på panden og spurgte, om hun måtte læse brevet.

Om aftenen havde hun lejlighed til at læse det inde på sit eget værelse og blev lidt opmuntret, selv om hun også stadig var overfaldet af betænkeligheder, om det nu også var det rigtige, de gjorde. Skovgaard var ikke i tvivl, det kunne hun da se af brevet, som hun læste så mange gange, at hun næsten kunne det udenad:

Professor F. Schouw!

Deres Datter har forlovet sig med mig, at hun har underrettet Dem selv, det har hun sagt mig, jeg forstaaer vel, at det maa overraske Dem, men jeg haaber dog at det ikke bedrøver Dem.

Min Kjærlighed til hende har udviklet sig gennem flere Aar og har i den Tid været prøvet vel næsten saa meget som mueligt, jeg har baaret den taus, ikke mine Nærmeste, ikke hun selv har ahnet den; endelig kunde jeg ikke længer, jeg aabenbarede min Følelse for hende, næsten uden Haab, men den Tilstand jeg var i maatte ophøre. Hun blev forfærdet, hun svarede »jeg kan ikke« med dette Svar vilde jeg trække mig tilbage, men hun bad mig indstændig om at det tidligere Forhold maatte vedblive uforstyrret og uforandret, hun gyste ved at min Bane skulle være brudt, og at jeg skulle forlade den Kreds som var mig kjærest, men det var forandret. For at gjøre det muligt for os at vi som før kunne mødes og sees, var det nødvendig at vi nøiere maatte udtale os for hinanden og klare vore Tanker, vi kom saaledes til at vexle et Par Breve og have nogle Samtaler, som skiftevis virkede beroligende og forstyrrende paa os – Jeg har kæmpet ærlig og udholdende med mig selv, og aldrig talt til hende før jeg havde vundet saamegen Roe og Ligevægt i Sindet at jeg var vis paa jeg kunde staae ved hvad jeg sagde; hendes Kjærlighed maatte jeg have, uden den kunde og vilde jeg ikke modtage hendes Haand. Under min voldsomste Sindsbevægelse var det mig dog stedse klart, at ene en sand og stærk Kjærlighed vilde have Magt til at overvinde, hvad Livet maatte kunne føre med sig; det har jeg sagt hende.

Hun har nu erklæret mig at hendes Beslutning er »uigjenkaldelig« fattet, hun giver mig Haand og Hjærte. Med den Fortrøstning i min Sjæl, at det er

med vor himmelske Faders Bifald vi slutter Pagten; haaber jeg at hendes jordiske Fader ikke vil nægte sin Velsignelse dertil.

Deres P. C. Skovgaard.

Dagen efter satte Georgia sig igen til skrivepulten og fortalte om sine følelser:

I Løverdags kom da det med saa meget Længsel imødesete Brev, det gjorde saa godt, skjønt der ikke var et Ord til mig, men jeg vidste jo, at Du dog nok havde tænkt paa mig, medens Du skrev, og det var kun min egen Skyld, naar der ikke var noget til mig, ja det er jo min egen Skyld, at jeg i denne Tid maa længes saa meget, men det er dog godt, og jeg vil altid huske Dig, at Du gav mig denne Tid endnu.

I dag blev det igjen saa mørkt i mit Sind [...] I saadanne Øjeblikke forekommer det mig, som havde jeg dog handlet galt, som kunde Du med rette bebreide mig min Uret mod Dig; men som oftest ender det med, at jeg bliver forsonet med Verden og med mig selv, og det er mig da klart, at en høiere Styrelse har ledet det til vort Bedste. Det var en saadan Overbevisning om en høiere Styrelse, der gjenemtrængte mig den Dag min Skjæbne blev afgjort og Dine Ord var mig som et Fingerpeg. [...] Du siger at Kjærligheden maa være fuldkommen, hvad mener Du egentlig dermed? De Ord angster mig undertiden. Kalder du den kun fuldkommen, naar den er som Din til mig? Saa kan jeg jo ikke med Sandhed sige, at jeg har den, ja saa er det endogsaa meget langt derfra. Kun saa meget ved jeg med Vished, at jeg gerne forlader alle Andre for Dig, at jeg ikke kan tale til nogen Andre som til Dig, og jeg er roligst og har det bedst hos Dig. Jeg føler at jeg ikke mere kan undvære Dig.

Veiret er deiligt! Der er saa yndigt i min lille Stue (jeg længes saa inderligt efter at vise Dig den i Solskin). Jeg har det godt i Eftermiddag. Det var egentlig kun det jeg vilde sige Dig.

Jeg vilde sende Brevet igaar, men jeg blev afbrudt. Det er sent, og jeg er træt, men jeg vil kun fortælle, at jeg glædede mig ret over det sidste Brev. Da jeg kom hjem i Aften, saa kunde jeg jo forstaae at det dog i Naturlig tilstand er kosteligt på Læsø.

Din G.

En af de første dage i juni vendte Skovgaard tilbage fra Læsø, utålmodig efter at gense Georgia, og endelig gøre deres forlovelse officiel, som han skriver det i sit brev fra den 4. juni 1849 til moderen i Vejby:

Stuen i Vejby. Maleri af P.C. Skovgaard 1847. Skovgaard Museet.

Læsø er ogsaa meget malerisk, jeg bringer ogsaa adskillige Ting med hjem derfra, der er meget ejendommeligt. Moder kan troe at Krebs's er bleven glade ved min Ankomst, hvor det er en Glæde at blive saaledes modtaget af gode Venner, som jeg blev, jeg havde det saa deiligt hos dem, og dog længtes jeg saa uhyre efter at komme tilbage, og var ubønhørlig, hvor meget end Krebs's bade mig om blot at forlænge mit Ophold lidt, og den sande Grund kunde jeg ikke engang sige dem, det var nemlig besluttet først at aabenbare den efter min Tilbagekomst, ikke tidligere for nogen og derfor faar Moder den først at vide nu – Jeg havde forlovet mig et Par Dage før jeg reiste med Georgia Schouw (ogsaa kaldet Præsidentens Datter). Kjære, Kjære Moder, jeg er saa glad! Og længes efter at ogsaa Moder og De alle skal blive det, jeg vil ikke tale mere om hende, jeg længes efter at Moder skal see hende, hun længes ogsaa efter at see Moder.

Jeg kom til Byen igaar Morges med Iris, efter at have klædt mig om, gik jeg strax til Professor Schouw, jeg havde endnu ikke talt med ham, som tog saa velsignet imod mig, den herlige Mand og jeg tilbragte Dagen i Roe sammen Schouws og Højens, til dels med en Kjøretour i Skoven. Jeg har endnu

En sommeraften på landet eller dammen ved Vognserup. Maleri af P.C. Skovgaard 1850. AROS Aarhus Kunstmuseum. Foto Ole Hein Pedersen.

ikke seet nogen af min Familie eller andre Venner, men om lidt gaar jeg hen til Onkel og Tanterne, senere skal jeg med Georgia hen og hilse på Høyens, det er hans Fødselsdag i dag, der træffer vi Freunds. Kjæreste, kjæreste Moder, Jomfruen og Mine, Levvel og hils Jensens og alle gode Venner fra Jeres hengivne og saa inderlig glade

P. C. Skovgaard.

Endelig kunne de stå frem og være helt åbenlyst lykkelige for hinanden, være sammen ved alle møder og sammenkomster og spadsere arm i arm rundt i byens gader. Juni måned næsten fløj af sted. Georgia og Peter Christian havde travlt med at aflægge de forlovelsesvisitter, der blev anset for passende for det unge lykkelige par – både til deres fælles venner og familien. De sad ved mange teborde og fortalte om deres planer og ønsker for fremtiden og modtog mange velmente råd om, hvordan de kunne indrette sig. Der blev ikke meget tid til at være alene sammen, selv om de som officielt forlovet par havde bedre muligheder end før, men nogle lange spadsereture blev det da til, hvor de kunne tale om deres følelser og se hinanden dybt i øjnene og røre ved hinandens hænder. De vænnede sig til at sige Du til hinanden, selv om det stadig var lidt ophidsende, og af og til havde de da også enkelte aftener alene sammen i hendes hjem, når faderen var optaget af sit

politiske arbejde. Så kunne Peter Christian tage hende i sine arme, se hende dybt ind i øjnene, kysse hende blidt og hviske hende i øret: »Min egen søde lille G.«

En velsignet sommer (1849)

I juli måned havde Skovgaard aftale med godsejer Neergaard på Vognserup ved Holbæk om at komme dertil og male forarbejderne til et stort landskabsmaleri fra egnen, og både han og Georgia vidste, at det var en chance, han ikke kunne lade gå fra sig, selv om de begge ville komme til at længes meget. Men heldigvis kunne de da skrive sammen, og de lovede hinanden ved afskeden at skrive rigtig tit.

Den 3. juli begyndte Georgia på sit brev til Vognserup, hvor hun fortalte om, at hun savnede sin ven og længtes efter at se ham igen. Dagligdagen var tilbage igen med husmoderpligter og besøg hos venner og familie, men også lidt kultur blev det da til:

Jeg var i dag med Fester oppe på Udstillingen, men uagtet jeg havde læst Høyens Artikel i »Fædrelandet« var det mig ikke muligt at se synderligt skjønt i den, det gjør mig inderligt ondt, men det kan jo ikke nytte at pine sig til det. Jeg kan ikke lade være at tro at Høyen har taget sine allermest harmoniske Øjne på. Dahls lille Billede kan jeg godt lide. I Jerichaus Gruppe holder jeg nok af Adam, jeg synes det er udtrykt i ham, at der er noget, der staaer frem, men Eva forekommer mig at være en affekteret Tosse, der lader som om hun skammede sig og kviede sig ikke endda.

Jeg traf Lehmann deroppe, det gjorde et alvorligt Indtryk paa mig, det var med Tankerne forunderligt lidt fremvendte på mig og Dig, at jeg modtog hans Lykønskninger, jeg saa jo hvordan det rørte sig og kjæmpede inden i ham. Da han sagde mig Farvel, bad han mig hilse Dig. Høyen fandt Sonnes Beowulf meget smuk, der blev sagt nogle Ord af Ploug, som jeg skal lægge i mit Brev.

Jeg vilde gjerne bede Dig synge lidt for mig, jeg længes til lidt sang, men jeg vilde være fornøiet, naar jeg bare kunde have et Kys.

5. juli

I dag skal jeg bare skrive et Par Ord for at fortælle Dig, at de har kjøbt Dit Billede. Foruden Dit har de beholdt Sonnes, Simonsens, Exners, Krabbe og Juels.

Så blev hun afbrudt i brevskrivningen, da en af pigerne kom og spurgte til den mad, der skulle serveres samme aften, og først da posten var kommet med det længe ventede brev fra Vognserup, blev der igen tid til at fortsætte brevet. Og hvilket brev! Georgia læste det med stor bevægelse, så længtes han da lige så meget som hun selv, selv om det kun var få dage siden, de havde sagt farvel.

Du!!!! g! kjære velsignede!

Du kjender jo Madam Neergaard, er det ikke en fortræffelig Kone, jo det viser hun sig at være i et og Alt, og det mærker man strax, jo længer man kjender hende, jo mere overbevises man derom, bestandig mere og mere, det har jeg alt længe mærket, men i dag har hun dog overgaaet sig selv om jeg tør sige saa – tænk Dig hun kommer ind til mig i Stuen og siger: Hanne W. og jeg har fattet en Plan, vi vilde gjerne vide, hvad De synes derom. Vi vilde gjerne se at faa Fru Høyen og Frk. Schouw til at følges ad herved i næste Uge. Hvad tror Du jeg syntes derom? Hvad synes Du derom?

Paa Fredag faaer vist Fru Høyen en officiel Skrivelse derom fra Madam Neergaard. G! g!g! jeg er saa umaadelig glad!

Hvordan har du det? Jeg har det godt, jeg er saa oplagt til at bestille noget, jeg haaber, det skal blive til noget ret dygtigt, jeg synes jeg kan føle det paa mig, jeg længes meget efter at male, jeg er saa vel til mode, jeg mærker nu at der er sammenhæng mellem den nye og den gamle Person, [...] jeg er den samme, jeg er blevet skabt til at være, men Gud være lovet anderledes end jeg var nylig.

Lovel Du min egen kjære, velsignede g! hils din Fader, Titus, Høyens, Freunds, Grundtvigs og Alle fra Din egen

Peter Christian Skovgaard.

Georgia læste brevet flere gange og kunne slet ikke sidde stille, men måtte hen til vinduet og se ud i haven, så glad blev hun. Hun skyndte sig at sætte sig til skrivebordet igen og fortsætte sit brev:

Mon jeg drømmer eller er vaagen? Sikken et Brev? Du velsignede Menneske! Nei, jeg kan ikke undvære Dig mere. For mig saa Alt saa mørkt ud, selv Veiret havde jeg opgivet Haabet om, og nu er jeg saa oplivet, Tanken om maaske at see Dig i næste Uge! – men Tante Gitte kan vist ikke taale det, nei det gaaer ikke nu. Og dog kan jeg ikke lade være at forestille mig det som Vished. Ja, Madam Neergaard er rigtignok et prægtigt Menneske, det skal jeg love for, og hvad enten jeg nu kommer eller ikke, saa maa Du takke hende hjerteligt ...

Det var allerede ved at være sent, og hun måtte se at passe sine husmoderpligter, hendes far havde det ikke så godt og var træt af sine mange møder og diskussioner omkring udformningen af den nye grundlov, og han holdt meget af at tilbringe sine få ledige aftener hjemme med at spise en fredelig aftensmad og sidde stille og roligt og snakke med hende og Titus, som også skulle holdes til sine studier, hvis han skulle klare sine eksaminer. Hun skulle også se at få talt med Tante Gitte og høre, hvordan hun så på udsigten til at ledsage hende til Vognserup – bare hun nu ikke var for dårlig til at tage af sted!!!

Først den næste dags aften kunne hun fortsætte brevet:

den 6te

Du Kjære, Du skriver saa meget til mig og gjør mig saa glad. Jeg talte i dag med Tante Gitte, men vi kan ikke faa noget bestemt endnu, for hun maa først tale med Trier, og det kan ikke skee før Søndag, og saa er jeg endda bange for at hun ikke faaer Lov, for hun har det dog ikke synderligt godt. Hvis vi kommer, saa bliver det paa Onsdag, i alt fald kommer der Brev, men da det er saa usikkert, maa Du sørge for at vognen ikke bliver sendt, hører Du det?

Paa Mandag otte Dage kommer Westergaard fra Odense hertil, saa til den Dag maatte Tante Gitte i seneste Fald være hjemme. Det var rigtignok kun kort, men dog bedre end ingenting, ja usigeligt meget bedre, ganske mageløst var det at komme til Vognserup engang og spadsere med Dig, min elskede Ven, høre Dig tale og see med Dig alt det dejlige i Naturen. Gid jeg kom!!..

Jeg bliver forstyrret i mit Skriverseri for der er Sang nede i Gaden, saa jeg kan ikke lade være at lukke Vinduet op, men det er jo rigtignok ikke min Hjertenskjære, der staaer derudenfor... Jeg længes inderligt, og dog er jeg bleven meget roligere, fordi jeg fik Dine Breve, hvis jeg ikke kommer, maa Du endelig snart skrive mig til.

Du kan ikke tro, hvor det morer Høyen at drille mig! da jeg for et Par Dage siden beklagede det daarlige Veir, var det ham især en ubeskrivelig Fornøielse saadan at drille mig, han lo saa det klukkede og kunne næsten ikke sidde stille paa Stolen af bare Glæde...

Tiden gaa dog rigtignok meget hurtigt, hvad enten vi ses paa Vognserup eller ikke, vil det dog ikke vare længe, før vi igjen kan tale sammen.

Din egen G.

Georgia gik den eftermiddag hen til Høyens for at forhøre sig om muligheden af, at Gitte Høyen blev rask nok til at tage turen til Vognserup

sammen med hende. Samtidig ordnede hun den lille kommission, som Peter Christian havde bedt hende om. Det var, som om de nu rigtig var et par og hun hans støtte og samarbejdspartner her i livet. Ellers ville han vel ikke have bedt hende om at gå hen til portneren i hans værelser og bede ham finde hans store fedtlædersko frem og sende dem til forsårling hos skomageren så hurtigt som muligt. Hvis de nåede at blive færdige, og det i det hele taget lykkedes hende at komme ud og besøge ham, bad han hende også tage skoene med ud til ham, så de kunne trave de lange ture, han ønskede sig, hvor han kunne vise hende alle stedets herligheder.

Gitte Høyen kunne godt se, at det ville være synd for begge de unge mennesker, hvis hun ikke tog med Georgia til Vognserup, og selv om det var en lidt besværlig rejse med postvogn til Holbæk, og derfra med den private vogn fra Vognserup, var det nok alligevel ikke værre, end at det kunne lade sig gøre – og belønningen kom i form af Georgias glade ansigt, da hun fik at vide, at de godt kunne tage af sted.

Da de nåede frem til Vognserup, blev de modtaget af husets ejere, og bare det at se de to unges glæde ved at mødes, var alle besværlighederne værd. De blev indkvarteret i to af de mange værelser på gården, og efter at have set på resten af herlighederne – havestuen ud mod den frodige park, og de to malerstuer, der var blevet indrettet til Skovgaard, satte de sig til bords til en herlig dansk middag med kylling og jordbær. Bordet var smukt pyntet med årstidens ville blomster, som Peter Christian selv havde været ude og samle ind. Da de havde spist, trak de ældre medlemmer af selskabet sig tilbage for at sove til middag, og Peter Christian og Georgia fik chancen for at være lidt alene sammen, da de gik en tur for at se nogle af de steder, han var ved at male. Bagefter sad de sammen i lysthuset i haven og talte om deres længsler efter at være sammen hele tiden. Men det var nu også helt morsomt at høre Peter Christian fortælle om sit maleri, om de besværligheder han havde med at få de rigtige nuancer frem i skyer og himmelen. Hun fik lov at komme med op i malerstuen og se hans skitser og syntes, de så meget smukke ud. Han var selvfølgelig ikke helt tilfreds, især ikke med himlen over skoven, og selv om hun ikke syntes, det var nødvendigt, havde han dog tænkt sig at male netop den del af billedet om.

De to dage, de havde sammen, gik alt for hurtigt, og snart sad Georgia og Gitte Høyen igen i Neergaards vogn og vinkede farvel til deres værtsfamilie og Peter Christian. Efter den lange rejse hjem til København var det godt at få brev fra Vognserup. Han skrev så kærligt:

O! G. Jeg længes efter Dig. Jeg ser endnu Dit Ansigt glidende bag den store Ask. Jeg har aldrig før set Dig drage bort – det er noget ganske andet at blive tilbage, end selv at drage bort. Stilheden og en større Længsel bliver for den Tilbageblevne, den som reiser faar ikke saa megen Tid til længes, men Tomhed er ikke blevet tilbage for mig, takket være Dig og den store Rigdom som er i Dig, som jeg har i Dig, og hvoraf Du har efterladt saa meget.

Jeg har malt i dag, jeg har taget ordentlig fat paa min Luft, nu haaber jeg det vil gaa godt, jeg maa dog, naar jeg vil tage rigtig fat, vide hvad jeg vil, være saa meget klar over mine Midler, at jeg kan faa det til at blive som jeg vil have det, det var jo ikke godt andet, ja det var jo ellers ganske fortvivlet.

Du bad saa meget for den Luft, lille G. men saa meget som jeg ellers baade vil og bør føje Dig saa vilde det jo i dette Tilfælde og i slige Tilfælde være utilgiveligt ... Du skal være delagtig i mit Arbeide, Menneskene skal føle Din Indflydelse, men ikke vide det er Dig, jeg skal indhøste hele Rosen, men jeg skal trolig give Dig Din Part.....Jeg har grundig paany undermalt og overmalt min Luft, nu tror jeg at have naaet den rette Tone, den er rigtig nok ikke færdig, men jeg lover alligevel at faa Magt med den, det var en dejlig Aften igaar, ret som jeg ønskede at bruge den. Jeg stod længe og saa paa Graaasken, lagde Du Mærke til den? Mon Du kan kende den igjen, naar Du ser min?

Kjære G!! Jeg kunde fortælle Dig meget om hvorledes jeg igaar gik og længtes efter Dig, hvorledes jeg satte mig snart paa én Bænk, snart paa en anden, hvorledes de Fremmede, som her var kommet, kjedede mig o.s.v., men det vil jeg ikke tale om – ikke hengive mig til, det hverken maa jeg eller vil jeg, det er galt, det er noget Kjællingeri. Det er bedre at bestille noget, ikke sandt? Jeg vil nu rigtig bruge disse Dage, man skal vanskelig faa mig ud af en Dør. Jeg vil nødigt prale, især da min Luft ikke er færdig, men jeg kan ikke nægte, at jeg jo er meget godt tilfreds med den, Jeg maa igjen op og male. Lev vel G.! er det ikke bedre at slutte Brevet nu og sende det idag, end for at fylde Pladsen, gemme det til Fredag?

Lev vel min egen kjære, søde, velsignede G.! Tak for det Du kom, hils Fru Høyen og tak ogsaa hende, hun skal vel egentlig have hele Takken? Hils Din Fader, Broder og Alle Du nok ved fra Din egen P.C. Skovgaard.

Det blev en mærkelig sommer – alting omkring Georgia var i forandring, og alle vegne omkring hende var folk i livlige diskussioner om landets fremtid. Grundloven var blevet fremlagt i juni, og nu skulle tingene til at fungere i det nye samfund, som var blevet dannet efter Enevældens ophør. Samtidig var landet i krig, en krig, som ikke var så-

*Lufistudie mod
aftensolen. Maleri af
P.C. Skovgaard 1851.
Skovgaard Museet.*

dan uden videre at vinde. Sejren ved Fredericia var naturligvis herlig, men alle eller i hvert fald de fleste var godt klar over, at det ikke var afslutning på konflikten med Holstenerne og de tyske stater. Resten af Europa var ikke interesseret i fortsættelsen af kampene, og både England og Rusland pressede på for at få en løsning. Der var forslag fremme om at dele Slesvig syd for Flensborg, og lade Holstenerne få resten mod at slutte fred. I første omgang ønskede stormagterne en våbenhvile, som omsider kom i stand den 10. juli med en deling af administrationen af Slesvig i en nordlig under svensk-norsk besættelse og en sydlig under preussiske styrker.

Våbenstilstanden var ikke populær hos hovedstadens politiske og kulturelle elite. Georgia deltog ofte i diskussionerne og hørte sin far tale for den, den skulle nok bringe noget godt, men han tog også som sædvanlig tingene mere roligt end de ivrige yngre politikere. Georgia var ikke helt enig med sin far. Hun syntes danskerne burde kæmpe til det sidste for at sikre Slesvig til Ejderen og som en del af det danske rige. Hun læste det forår Frydells bog om Trediveårskrigen, og i dens livlige skildringer af partisankrige og snaphanernes tapre gerninger så hun et forbillede for den aktuelle krig – det lille land i krig for sin eksistens mod en overmægtig fjende.

Ind imellem længtes hun efter at være sammen med Peter Christian og høre, hvad han mente om det hele. At udveksle synspunkter i breve var godt nok, men hun savnede den direkte kontakt – at kunne se ham ind i øjnene og mærke hans hånd i hendes. Forhåbentlig var han snart færdig på Vognserup, så hun kunne være sammen med ham igen og se de ting, han havde fået lavet derude.

Cathrine Skovgaard.
Tuschlavering af P. C.
Skovgaard 1842. Skov-
gaard Museet.

Hun deltog i byens selskabelighed, var til selskab hos Høyens og Lunds, men blev overfaldet af sørgmodighed ved tanken om, at hverken Lundbye eller hendes kæreste ven Peter Christian var med. Også hos Lunds blev der snakket krig. Maleren Jørgen Sonne var netop vendt hjem fra et længere ophold ved fronten og fortalte lidt om sine oplevelser, men måske var de for voldsomme til, at han ville fortælle dem i kvindeligt selskab. I hvert fald syntes Georgia godt, han kunne have fortalt mere udførligt, hvis han da ikke bare var træt af at fortælle.

En morgen på vej ind til fru Lund så hun pludselig

fra Classens Bro en pragtfuld Skymasse staae bag Petri og Frue Taarn. Jeg kom til at tænke paa Uld, naar det vælter ud af en tæt proppet Pose, saa runde og bløde var de i formerne. Solen skinnede lige paa dem, og for resten var Himmelen ganske klar, af den dejligste Farve.

– som hun skriver i sit brev til Peter Christian, hvor hun håber, at han snart kommer hjem.

Peter Christians mor kom til byen midt i juli og blev nogle dage hos sin bror, der var mægler og boede på Østerbro. Georgia besøgte hende og Vilhelmine, Peter Christians yngste søster, men heller ikke de vidste,

hvornår han var færdig derude på Vognserup. De håbede bare, det blev inden for den tid, hvor de opholdt sig i København.

Sidst i juli kom Peter Christian endelig tilbage med ekstraposten sammen med alle sine skitser fra Nordvestsjælland, og han og Georgia udnyttede tiden til at være så meget sammen som muligt. De vidste begge, at han allerede først i august havde aftale om at komme til Møn og fortsætte sine studier af klinten der. Når det endelig skulle være, og det skulle det selvfølgelig, for noget skulle han jo leve af, så var det ikke det værste sted, han kunne være, for hun kunne nok få overtalt sin far til lade hende rejse ned til nogle af deres gode venner i Sydsjælland, så var der i hvert fald ikke så langt imellem dem.

Den 2. august tog de igen afsked med hinanden på Toldboden, hvor skibet til Stege afgik fra. Vejret var ikke det allerbedste, blæsende og ikke specielt sommervarmt. Georgia var ikke sikker på, om Peter Christian var særlig søstærk, og så kunne det godt blive en drøj tur.

Et par dage efter var hun på vej til Nysø, hvor hun skulle besøge familien sammen med faderen. Heldigvis viste det sig, da der kom brev fra Møn, at han havde haft en hård, men også god tur, hvor han havde studeret klinten udefra og stiftet bekendtskab med en lokal advokat, som havde fortalt om det nærliggende Jungshoveds herligheder med gamle skove og fritgående køer, så han havde fået helt lyst til også at male herfra, selv om han også var kommet til at tænke vemodigt på deres fælles ven Lundbye og hans forkærlighed for køer i landskabet. Det lange brev var fuldt af Peter Christians begejstrede beskrivelser af selve Møns Klint. Han var tilsyneladende meget opsat på at få så mange studier med hjem som muligt fra forskellige vinkler, og hun kunne lige se ham trave rundt på stranden, bade i det turkisgrønne vand og klatre op ad de stejle sider. Ind imellem fandt han også motiver i landskabet oven for klinten – et skovbryn i en særlig violet farvet skygge eller en flok får i et grønligt skær i ly af træerne.

Allerede dagen efter at hun havde fået brevet, overtalte hun sine værtsfolk til at ledsage hende til Peter Christians midlertidige logi hos provst Ingerslev på Liselund. Peter trak hende straks med ud på en tur til klinten for at vise hende det parti, han var blevet enig med sig selv om at begynde med. Det var lige under Taleren, og han havde tænkt sig at male det i den lave aftensol, som netop lyste på toppen, da de to unge mennesker hånd i hånd gik langs stranden nedenfor. Han betroede hende sine betænkeligheder ved at tage fat på det storslåede motiv, som klinten jo vitterlig var, men hun syntes nu nok, hun havde set så mange

studier og skitser, så hun i sandhed kunne trøste og støtte ham i at gøre motivet færdigt. Mens de gik langs med stranden – og de mange strandsten var just ikke det bedste grundlag for spadsereture i hendes tynde sommersko – tog han hende i sine arme, kyssede hende og fortalte om sin begejstring for stranden og havet ud for klinten, for farverne og bølgernes linjer, når de skyllede op på stranden. Det skulle blive det næste, han ville tage fat på. Han blev så ivrig og begejstret, når han fortalte hende om sine planer, han som ellers var så rolig og behersket. Men hun kendte ham nu bedre, under den rolige overflade var han lidenskabelig forelsket i hende og lidenskabelig optaget af at male, at få alle de følelser frem som hun og naturen vakte i ham, både i sine breve og sine malerier.

Efter besøget på Liselund drog Georgia tilbage til Nysø, hvor hun skulle være hos sin far, der hvilede ud hos sin kones søster – den lidt frygtede baronesse på Nysø og hendes mand. Familien modtog heldigvis meddelelsen om forlovelsen med glæde, selv den skrappe baronesse, men hun kendte jo også Skovgaard fra de tidligere år, hvor han havde opholdt sig på Nysø og malet til hende. Ganske vist kom baronessen med en af sine syrlige kommentarer til forbindelsen – at Skovgaard nok havde taget hende for hendes rigdom og gode forbindelsers skyld, men Georgia havde nu mest ondt af hende i den anledning – at hun slet ikke havde nogen følelse for det skønne og smukke her i verden – naturen og kærligheden mellem mennesker. Resten af familien var meget glade på hendes vegne og syntes alle, at »Skovgaard var mageløst elskværdig«. Kusinen Suzette kom endda hen til hende og fortalte hende, at hun syntes, Skovgaard var smuk, han var overordentlig dejlig. Hun syntes også at kunne mærke, at Skovgaard holdt lidt af hende.

Det var rart, at det ikke bare var hende og hendes far, som var glade for forbindelsen.

Fætteren foreslog en tur til Møn med en spadseretur langs stranden, og selv om fristelsen var stor for at besøge Peter Christian, afslog hun dog af hensyn til, at faderen ikke skulle undvære hendes selskab. Han var stadig træt og havde endda måttet rømme sit værelse på Nysø på grund af en engelsk gæst i huset, og flytte hen i et mindre, hvor der var noget træk.

Hun havde været på en tur en aften, hvor det havde været godt vejr, sammen med sin kusine Suzette, og Georgia havde været begejstret over nogle dejlige skyformationer. Hun og kusinen var blevet enige om, at netop nu stod både hun og Peter Christian sikkert og så på de samme

Nysø på en klar efterårsdag. Maleri af P.C. Skovgaard 1853. Thorvaldsens Museum. Foto Henrik Wichmann.

fine skyer og tænkte på hinanden. I det hele taget var det mærkeligt, hvordan hun efter at have lært Peter Christian at kende pludselig så en hel masse ting i naturen – landskaber, særlige motiver og skyer. Da de havde kørt fra færgen i Stege til Nysø en sen aften i august, havde der været tåge over jorden, men højere oppe klart måneskin. Trætoppene havde stået som blokke over tågen, det havde næsten set ud som stranden ved Møn med store sten på bredden.

På en køretur til Fakse havde hun hele tiden kunnet se Møn i det fjerne og tænkte da på Peter Christian, om han nu kravlede rundt deroppe på klinten og nød solstrefjene. Hun beskrev også i et brev til ham, at de var kommet igennem en idyllisk lille landsby, der lå nede i en dal omgivet af høje træer og med en lille å ned midt igennem med en rig vegetation af sommerblomster. Allerbedst var dog et lille hus, som hun i brevet lavede en lille skitse af med blomster og buske rundt omkring. Det eneste, hun ikke rigtig turde vove sig ud i, var tegningen af den kønne gamle kone, som sad og syede i det lille lysthus, som var ved huset, men det kunne Peter måske finde ud af at lave til hende på basis af tegningen.

Georgia var lidt bekymret for faderen. Opholdet på Nysø havde ikke den ønskede virkning på hans helbred. Han var stadig meget træt og havde ikke lyst til at spadsere eller køre ture i landskabet. Af og til fik

han det lidt bedre, og så lod han sig lokke ud på ture i landskabet, men ellers gik dagene mest roligt hen uden megen beskæftigelse, og Georgia blev rastløs og længtes efter Peter Christians selskab. Så var det rart, når nogen opfordrede til en spadseretur i det gode vejr i skovene omkring Nysø, og hun og familien Høyen, kusine Elise og den skotske gæst mr. Hamilton vandrede ad smalle skovstier, mens Høyen deklamerede hyldestdigte til naturen. Kusinen havde vist en svaghed for deres skotske besøgende, særlig når han iførte sig sin skotske kilt til aftenselskaberne. Så var han ifølge kusine Elise »næsten farlig«.

I øvrigt havde de fået brev fra biskop Monrad. Han og hans kone ville så gerne have dem på besøg. De kendte de unge mennesker fra København, og ville gerne glæde dem ved at invitere dem sammen til Falster. Peter Christian kom på et uventet besøg til fods fra Møn, og de var enige om, at det ville være dejligt at besøge de gode venner og være sammen i nogle dage uden det strenge opsyn fra hele Georgias familie. Hendes far havde sagt, at han godt kunne undvære hende i nogle dage og undte hende den fornøjelse at være lidt længere tid sammen med kæresten, og Monrads var jo gode venner af ham fra de bevægede dage omkring den grundlovgivende forsamling, så det kunne nok gå an, at hun besøgte dem uden anden anstands dame end fru Monrad. Men det hele måtte jo afvente, at Peter Christian blev færdig på Møn, og i hans sidste breve havde han beklaget sig over vejret, men det havde dog vist ikke afholdt ham fra at få noget malet. I brevet havde han været så kærlig og glad over deres kærlighed:

Den inderlige Glæde og Fryd, jeg føler i min Siæl over Dig, Du velsignede, Du min egen! – Jeg veed ikke om jeg faar skrevet mere, for jeg er saa ganske overvældet af Følelse, at Tanker nu er ganske borte, jeg vil vente lidt – O g! havde jeg Dig her, jeg vilde sidde ganske stille, og slutte Dig fast i mine Arme og se Dig ind i Øjnene og stille glæde mig over at have Dig, at det er muligt at være saa glad som jeg er, det har jeg aldrig faaet nogen Forestilling om før, Du seer det G.! vi ere lykkelige! Jeg vil være rigtig glad! Jeg vil ikke pine mig med, at jeg mangler Kræfter, jeg vil male med Kærlighed, Glæde og Uskyldighed. Det vil nok kunde ses paa Lærredet og glæde Andre, om ogsaa det aldrig bliver muligt at opnaa den Farve i mine Skyer, som jeg saa paa Himlen i Aftes.

I slutningen af august skrev han igen om deres fælles fremtidsplaner og var noget bekymret over, om han nu også kunne skabe sig en levevej

som maler. Det var tydeligt, at han med henblik på snart at skulle stifte familie og forsørge kone og måske børn spurgte sig selv, om han var god nok til at tjene så meget, at de kunne leve af det. – Det skulle hun nu nok finde ud af sammen med ham til den tid. Hun havde da sine gode forbindelser blandt tidens kulturpersonligheder, som nok ville bestille arbejder fra hans hånd, og endelig havde hun nogen erfaring i husførelse fra tiden i faderens hus, og ingen af dem var ødselt opdraget, men tværtimod vant til at sætte tæring efter næring, så det skulle nok gå. Forhåbentlig ville det ikke udsætte deres bryllup alt for længe, for nok var det dejligt at være forlovet og sorgløst elske hinanden, men det betød jo også adskillelse i mange sommeruger, og det var næsten ikke til at holde ud. Hun glædede sig i hvert fald til, at han lidt ind i september igen kom til København, så de kunne sidde i hendes lille stue og snakke om fremtiden, både den nære om turen til Falster og den lidt fjernere, når de var blevet gift. Bare nu hendes far ville blive lidt bedre, så han kunne holde til at være med til brylluppet. Hun måtte huske at skrive til fru Monrad, hvornår det passede dem bedst at se det unge par. Forhåbentlig var hun igen ved at være kommet på fode efter den sidste fødsel.

August var så lang, syntes hun, selv om de fleste af hendes bekendte var kommet tilbage til byen. Hun måtte huske at se ind til fru Lundbye. I Peter Christians seneste brev havde han nævnt, at Johan Thomas ville have haft fødselsdag den 1. september, og om hun ville overbringe en hilsen fra ham. Også fru Krebs, som var i byen med deres yngste dreng, skulle have en visit. Høyens var kommet tilbage fra Nysø lidt senere end hun og faderen og forberedte sig på vintersæsonens foredrag og selskaber.

Hjemme havde hun travlt med at indrette et værelse til lillebroren Titus. Det skulle være en overraskelse til han kom hjem for at studere i København, og hun nød egentlig den lille opgave. Hun mindedes ofte sin mor, som også havde elsket at indrette og hygge om familien, og hun glædede sig, til det blev hendes tur til at indrette sit fremtidige hjem sammen med Peter Christian.

Hendes gode veninde Betty Jørgensen fra Falster skulle giftes i oktober, og både hun og Peter Christian var inviteret til brylluppet, men mon han nu også havde tid til at rejse så meget. Hun kunne da let forestille sig, at han hellere ville begynde arbejdet med at gøre de endelige malerier færdige efter sommerens skitser, og når han nu var så bekymret for, om hans indtægter ville kunne slå til og blive ved at komme, så var han måske ikke lige til sinds at bruge penge på rejser og bryllup. Men

hvis de alligevel skulle besøge Monrads på Falster, kunne det måske kombineres, og både hun og Peter Christian længtes meget efter at være lidt sammen. De havde også lovet hans mor et besøg i Vejby, så der blev nok lidt rejsen rundt, når han kom hjem fra Møn.

Allerede i den først uge af september gjorde Peter Christian sig færdig på Møn, og i sit sidste brev dernede fra bad han hende sende bud til hans portner, så han kunne møde ham på posthuset i København, når han selv ankom med pakkeposten fra Stege. Det var så meningen, at portneren skulle tage sig af hans bagage, så han selv kunne styrte hen til Georgia og over en kop te få sagt alt det, som han havde mest lyst til at sige hende direkte – at han elskede hende over alt i denne verden, at han havde savnet hende hvert øjeblik, de ikke havde været sammen. Endelig kunne de også udveksle de kys og håndtryk, som brevene ikke havde kunnet formidle. Og så var han ivrig efter at vise hende resultaterne af sommerens arbejder. Han var helt sikker på, at det kunne ses på billederne, at han var så lykkelig og glad over at være elsket og beundret af hende.

Da den første gensynsglæde var overstået, gik de ind til hendes far, som sad og hvilede i sin stol, sådan som han så tit gjorde det efterhånden. Han blev rigtig glad over at se Peter Christian igen, og han nød at se, hvordan de to unge mennesker næsten ikke kunne få øjnene fra hinanden – eller hænderne for den sags skyld. De havde talt lidt om fremtiden og var blevet enige om, at forlovelsen nok skulle vare et stykke tid – i hvert fald indtil han var blevet lidt raskere, så han kunne være med til at forberede brylluppet.

Herligt var det dog at have ham hjemme i København igen. Han havde ganske vist travlt i sin malerstue med at overføre sine studier fra sommeren til de færdige bestilte malerier, men nåede dog altid et smut forbi professorboligen i Botanisk Have, hvor han elskede at sidde i hendes lille stue og diskutere sine billeder eller de seneste foredrag, de havde været til i fællesskab. Det blev også til flere kærlige kys og omfavnelser, inden de gik ind i de store stuer til faderen og broderen for at spise sammen med dem eller diskutere dagens politik, som inddrog flere af deres fælles bekendte, blandt andre Monrad, som de også besøgte i hans bispegård i Nykøbing Falster i det tidlige efterår.

De nåede også en lille tur til Vejby for at besøge Peter Christians mor og hans lillesøster Mine. Georgia havde mødt dem tidligere i København, men var rigtig glad for at se dem igen i deres hjemlige omgivelser. Det var jo også Peters barndomshjem, og hans mor var lykkelig for at

*Botanisk Haves profes-
sorbolig. Maleri af J.P.
Møller 1851. Skov-
gaard Museet.*

fortælle om hans barndom og de historier, der hørte til – om dengang han tegnede på bænken i laden til høstgildet som fireårig, og hvordan han som tiårig allerede kunne portrættere Vejbyns indbyggere og originaler. Søsteren Mine og Georgia havde en fælles interesse i syning og broderi, og de havde udvekslet erfaringer med garner og farver, men hun havde alligevel mærket lidt forbeholdenhed fra Mines side. Måske var det bare lidt jalousi, fordi Peter nu ikke udelukkende havde søsteren og moderen i tankerne, men det gik forhåbentlig over, når de lærte hinanden bedre at kende.

Forlovelsestiden (1850-51)

Julen blev de nødt til at fejre adskilte, for ingen af dem kunne nænne at lade faderen eller moderen alene i den anledning, men Georgia sørgede for at Peter fik nogle små særligt udvalgte gaver med fra hende til både moderen og søsteren.

Vinteren gik med selskabelighed og maskerader og fester. Det seneste nyt var soldatergilder, hvor familierne inviterede 8-10 soldater til en god middag og samvær bagefter. Peters onkel Aggersborg, mægleren ude på Østerbro, havde holdt et sådant gilde, og både Georgia og Peter havde været inviteret. Det havde været festligt, men indimellem var hun kommet til at tænke på de to Dalgasbrødre, hendes fætre, som var med i krigen, og det havde gjort hende meget vemodigt stemt. Krigen kunne jo kræve sine ofre. De to fætre havde hun nu altid haft det så muntert sammen med.

Peters mor sendte ham af og til lidt godt, en pot fløde, lidt kaffe og noget renvasket tøj, og så holdt de kaffegilde med hans kammerater fra Akademiet, men ellers arbejdede Peter Christian flittigt med at gøre sine billeder færdige. Det store billede af Møns Klint tog sin tid, men nærmede sig dog sin fuldendelse, og billedet af Dyrehaven var næsten klart. Georgia besøgte ham flittigt og sad stille, mens han arbejdede. De nød de timer, de havde for sig selv, hvor de kunne tale om deres fremtid sammen – hvornår de kunne blive gift, og hvordan de skulle indrette sig fremover.

Georgia var stadig bekymret for sin fars helbred, og om han kunne undvære hende i det daglige, så hvis de kunne finde en lejlighed ikke alt for langt fra Kongens Nytorv, ville det passe med, at hun alligevel kunne se ham dagligt. Peter Christian var enig med hende, men der var andre hensyn at tage. Kunne han forsørge hende og en familie blot med sit maleri? Havde de råd til en lejlighed i nærheden af Botanisk Have? Han havde talt med sin gode ven og kollega Constantin Hansen om problemerne, og Constantin havde fortalt, at han flyttede med sin familie ind i en lejlighed i en ejendom på Christianshavn, hvor der var flere muligheder for at leje sig ind – og det var ikke særlig dyrt.

Georgia og Peter tog sammen ud for at se på den stuelejlighed, som var ledig, og de blev enige om, at den vist var god og havde muligheder, så på Peters fødselsdag, den 4. april, underskrev han kontrakten med husejeren D. Løwener på stuelejligheden i gården Overgaden oven Vandet nr. 199. Den bestod af fire værelser, køkken, spise- og pigekammer, viktualiekælder og brændekammer. Og så var der adgang til fælles tørreloft og rulle. Hele herligheden kostede 110 rigsdaler i halvårlig leje, og Løwener kendte åbenbart sine kunstnerlejere godt nok til, at han udbad sig en kautionist for beløbet. Heldigvis havde Peter sin gode onkel Aggersborg, som beredvilligt skrev under på at stå inde for beløbet.

Møns klint og strand. Maleri af P.C. Skovgaard 1850. Skovgaard Museet.

Peter havde dårligt nok tid til at flytte ind, inden han en måneds tid senere igen drog til Møn for at male endnu flere skitser til sine malerier af Klinten. Georgia var nødt til at blive hjemme – faderen havde det ikke rigtig godt, han havde måttet opgive sit engagement i politik, og havde nu brug for hende til at pleje og opmuntre sig. En af hendes gode veninder, Rikke Winther, havde i foråret født en lille pige og ønskede, at Georgia blev gudmoder til den lille pige, som skulle døbes i slutningen af maj. I brevet til Peter fortalte hun om barnedåben

Barnedaaben gik nydeligt af, min lille Guddatter var mageløs, hun var vaagen hele Tiden, men knyede ikke engang, og saa saae hun hele Tiden paa mig med de nydelige brune Øjne, som om hun kjendte mig godt. Da vi kom fra Kirke, fik vi Frokost, og den var fin kan Du troe, om Middagen var jeg hjemme, og Høyen drillede mig med, at han endnu kl. 12 oppe fra Galleriet havde seet Dampskibet o.s.v.. Om eftermiddagen kjørte Winther, Rikke, Lotte og jeg en tur ud i Dyrehaven, det var alt sammen meget dejligt.

Mærkede Du ikke, at jeg igaar Aftes sagde Dig »God Nat«? Jeg ville saa gjerne have givet Dig et Kys, men jeg kunde slet ikke naae Dig.

Juni måned gik for Georgia med visitter hos Høyens og deres andre venner. Vejret var ikke det allerbedste, og Georgia var bekymret, om nu Peter kunne nå de ting, han havde sat sig for dernede på Møn. Ellers ville det vel være mere end de fire uger, han havde sat af til det, og det var næsten ikke til at holde ud ikke at se hinanden i al den tid. Hun ventede på brev fra ham, men det trak ud. Forhåbentlig var det, fordi han havde travlt med maleriet og ikke med al mulig selskabelighed og dårligt humør. Mon han havde husket at rydde op i den nye lejlighed? Hun måtte huske at spørge ham i næste brev, om han havde lukket for sit brændeskur.

Peters mor var i København og boede hos broderen på Østerbro, og her besøgte Georgia hende på deres forlovelsesdag. Det blev en lidt tom festdag, ikke rigtig til at nyde, selv om de snakkede om deres uopslidelige fælles emne – Peter. Så var det næsten bedre at sidde hjemme i sin egen stue og skrive brev til ham – hvornår mon han fik taget sig sammen til at skrive lidt tilbage?

Endelig kom der da brev fra Møn – Peter havde haft en lidt hård tur til Stege, og mangel på søvn og utilpashed havde åbenbart sammen med dårligt vejr gjort ham så nedtrykt, at han hverken havde kunnet male eller skrive, men nu var det vist overstået, i hvert fald lød det da sådan i brevet:

den 5. Juni 1850

Himlen, Havet og Klinten var henrivende. Jeg gik ved Stranden om Formiddagen og af og til sendte Jeg en Tanke mod Nord, over den blanke Søe, der fandt jeg jo en Ven, ja, Du inderligt elskede Ven. Tak for Glæden ifor, Tak for Din Kjerlighed, jeg er jo saa lykkelig, og dog kunde jeg være saa bedrøvet, det var Synd og Utaknemmighed mod Gud. Jeg længe efter Brev, hvordan var det at være rigtig Gudmoder? hvordan havde Du det?..

d. 6. Juni

I dag var det dog bedre Veir, jeg har malet et Studie inde under Klinten i Formiddag. Havet begyndte efterhaanden at røre sig lidt, det er en besynderlig, gribende Musik, Havets Brusen, jeg sang først, men det lød ogsaa underligt, ganske anderledes end i en Stue, jeg blev ganske rørt over min egen Sang, bliver Du bare ikke kjed af alt dette Stemningsvrøvl, men jeg har intet andet at berette, jo dog, jeg har noget at sige, at bede Dig om. Jeg glemte naturligvis noget ved min Afreise, blandt andet mine Blyanter. Jeg tegner derfor nu med Pen, det er ikke det jeg vilde sige, jeg glemte vist at

lukke mit Skab (Maleriskabet), vil Du se efter det? Nøglen har en Blikplade ved sig, og ligger sammenbundet med de andre paa Bunden af et af Klædeskabene i Kjøkkenet, er du saa god i det hele at see efter om alt skulde ellers være i nogenlunde Orden?

Hils Din Fader (hvordan har han det?), Titus, Moder og alle de Andre fra Din denne gang meget kjedsommelige, jeg haaber for Dig alligevel ikke kjedelige Ven

P.C. Skovgaard

Det var godt at få brev og høre, at han havde det godt og fik bestilt noget, tilmed fik sunget om kap med bølgernes brusen. Det gad hun godt have hørt. Det var også lidt hyggeligt at hun fik små opgaver at hjælpe ham med i deres fremtidige lejlighed på Christianshavn. Det var ligesom at være rigtige ægtefolk. Bare det dog snart kunne blive til noget med det giftermål, men så længe hendes far ikke havde det bedre, var det nok ikke til at tænke på. Hun havde lagt mærke til, at hun havde fået et særligt opmærksomt øje på vennernes ægteskab – især veninden Metas, som hun næsten dagligt besøgte. Meta var blevet gift nogle år før med Peter Boisen, der var præst og lærer ved dronningens asylskole, og de havde nu en lille pige. Boisen havde meget travlt i sine embeder og var sjældent hjemme. Meta kedede sig, når hun var alene hjemme og var derfor mere hos forældrene, hvor hun ofte overnattede i flere dage i træk. Det måtte være en meget underlig situation for dem begge, og sådan havde hun i hvert fald ikke lyst til at være gift. Så måtte de alligevel hellere vente lidt, til hendes far havde det bedre og bedre kunne undvære hende i det daglige.

Sommeren gav hende også tid til at være mere sammen med Peters mor. De sad tit sammen i Georgias lille stue og snakkede om løst og fast, om blomsterne i haven bag professorboligen, som netop nu stod i deres fineste flor, og om folkene hjemme i Vejby. Af og til gik de på museum sammen – Etnografisk Samling på Nationalmuseet var deres yndlingssted, og af og til kørte de med mægler Aggersborg, Peters onkel, i hans vogn ud i det grønne. De fulgtes også ofte i kirke for at høre Grundtvig prædike, og da Georgia vidste, at det interesserede Peter, hvilke tanker Grundtvig gjorde sig, sendte hun ham af og til uddrag af dagens prædiken i sine breve til Møn. Det var altid lidt forunderligt at opleve, hvor ens de tænkte om mange af de væsentlige ting her i verden.

Det store samtaleemne ved alle sammenkomster var ellers krigen i Sønderjylland, som var ved at synge på sidste vers. England, Rusland og

Preussen havde mere eller mindre dikteret den afslutning, som tegnede sig med en genoprettelse af tilstanden fra før 1848. Men hverken den danske eller den slesvig-holstenske befolkning var indstillet på den løsning, og der var udsigt til flere kampe henover sommeren. En del af Georgias fætre og onkler havde deltaget i kampene, men ingen i familien vidste helt, hvordan det gik dem, så alle var bekymrede. Holger, Georgias unge fætter på Nysø, var også grebet af den almindelige stemning og overvejede at melde sig frivilligt, selv om forældrene ikke var enige med ham, i modsætning til søsteren Elise og kusinen Georgia, som begge var indstillet på, at der skulle kæmpes ærefuldt, om det så kostede nok så mange ofre.

Ind imellem nød Georgia sammen med sine kusiner at køre ture med omnibus ud i de grønne skove nord for København. De havde gerne tegneblokke og blyant med, og så travede de rundt i skoven, til de fandt et passende motiv: en brønd med fine træer omkring, en bondegård med dyr og småunger kravlende omkring, eller bølgende landskaber. Hver gang kom Georgia til at huske på ture, de havde gjort for et par år siden, dengang Lundbye endnu levede, men ofte gik det også sådan, at hun i sine breve til Peter Christian skrev sig ud af sin vemodige stemning og endte med at erklære sig fuldkommen lykkelig for hans kærlighed.

Af hans breve kunne hun se, at han også længtes efter at komme tilbage, så de kunne ses igen, men det var selvfølgelig nødvendigt, at han fik malet sine skitser, så han havde noget til vinterens malerier, og det var helt tydeligt, at han var optaget af motiverne omkring klinten på Møn, når han skrev til hende:

Møen 15. Juni 1850

Jeg kom ude fra Klinten, siger jeg, gid Du havde været med, det var en besynderlig, men overordentlig deilig Uveirsbelysning, tunge Skyer, der skyllede Vand ned, der farvede Havet ganske mørkeblaat, og de hang så lavt, at det saa ud som om, de vilde røre derved, andre Steder var Himlen lys, andre Steder glinsende Skyer, ja, slig en Luft har vi seet ofte, men nu i Forbindelse med Havet og Klinten, sommetider stod Taleren mørk, lidt efter skinnende i Solen mod den umaadelig mørke Søe, og de glinsende rødgule Skyer, Horizonten blev ganske dunkel, og Skyerne speilede sig i Havet, kan Du troe. Kronen paa det hele var dog en Regnbue, der med det ene Been stod paa Toppen af Hylledals Klint, og med det andet næsten paa Strandbredden nede under mig og inden i den den oplyste Talerstol.....Oh, gid det var

muligt at male sligt, det er for hurtigt til at man kan fange det, og for vidtløftigt.

Som altid sluttede brevet med hans kærlighedserklæring til hende og hans lykkefølelse over, at hun var i hans liv, samt at han manglede kinesisk zinober, så hvis hendes lillebror Titus kom til familien på Nysø, om hun så ville købe noget hos Blankensteiner, som havde det bedste.

Det blev ikke til noget med Titus og hans rejse til Sydsjælland, så hun havde både faderen og broderen at sørge for, nu hvor hun forsøgte sig med at lære at føre egen husholdning. Hun deltog selv i forberedelserne til middagen og var enig med sig selv om, at det nok skulle komme hende til gode, når hun fik sit eget, for hvis hun ikke selv vidste, hvordan tingene skulle gøres, var det ikke så let at sætte en pige ind i, hvordan man ville have det. Hun syntes også, det var bedre at øve sig i praksis, og ikke som en dame af deres bekendtskab, der havde været kendt som en åndfuld dame, inden hun blev gift. Efter giftermålet tænkte hun ikke på andet end »Kogebogen«, som hun studerede fra ende til anden, både madlavning, rengøring og anden husholdning. Hun havde meddelt sine veninder, at hun aldrig mere havde lyst til at læse nogen bog. Så tungt havde Georgia nu ikke tænkt sig at tage husmorrollen, for det var det virkelig ikke værd.

Hun havde heller ikke lyst til at hendes hænder blev helt ru og rynkede, for så ville hun få problemer med at brodere, og det var nu noget af det bedste, hun vidste. Det var også noget af det, hun kunne lokke Peter Christian til at lave sammen med sig – han var helt god til at tegne motiver: blomster, dyr og abstrakte mønstre, og hun benyttede ham også, når der skulle vælges farver til broderierne. Hendes kusine Suzette havde tænkt sig at lave en rejsetaske til sin forlovede, den unge lærer Maribo, og Georgia tilbød sin hjælp med at forstørre en tegning af en kylling, som Peter tidligere havde lavet til et andet formål, nu skulle den desuden have en hyldebusk som baggrund, men begge piger var mest stemt for at vente med at vælge farver til Peter kom hjem – og det gjorde han forhåbentlig snart.

Georgia havde fået lov af faderen til at rejse lidt væk fra København i sommeren – en lille tur til Nysø for at besøge mosteren og måske også en tur til Vejby, hvor de måske kunne mødes, hvis Peter ellers blev færdig til det. Til lejligheden havde hun fået en ny kjole og hat i brunt, der spillede i det grålige, som hun ikke kunne lade være at beskrive i sit brev til Peter, sammen med nyheden om, at regeringen havde valgt Bissens

udkast til en statue af »Landsoldaten«, sådan som hun selv havde hørt det under forhandlingerne:

Kjøbenhavn den 19. juni 1850

Viktoria! Landsoldaten har seiret! Men maaske Du allerede har seet det af Aviserne. I Mandags blev det afgjort. Der var 73 mod 17 Stemmer, ikke sandt! Det er al Ære værd. Clausen aabnede nok Forhandlingerne med en lang og kjedelig Tale, og saa kom gale Muhle frem og holdt ogsaa en lang Prædiken om at man ikke skulde bestemme sig endnu, for hans Søn havde gjort en Skitse, som var udstillet, jeg veed ikke hvor. Saa var der nok lidt Snak af et Par Andre og endelig holdt Holst en Tale, om at Monumentet burde staae i Kjøbenhavn, at det endnu ikke var Tid at bestemme, for Meningerne var så delte, at man vist hellere skulde faae de to ærede Kunstnere til at gjøre et nyt Forsøg, der vist vilde føre til et bedre Resultat, Det kunde ikke være dem imod, da han vidste at Thorvaldsen har gjort, jeg husker ikke hvilken Figur tre Gange om. Det Svar han fik herpaa var, at nogle først lidt vankelmødige gik frem og afleverede deres Stemmesedler, og alle de Andre fulgte deres Eksempel. Jeg synes det er et glædeligt Tegn, at Landsoldaten trods alt, hvad der er blevet skrevet og skraalet, dog fandt Meningen saa overveiende for sig.

Naar Du kommer ind, vil Du vist næppe kjende mig igjen, jeg har faaet en ny Kjole som er saa nydelig og en ny Hat, ogsaa meget kjon, begge Dele spiller i det Brune og det Graae (Du maa jo faae alt at vide, for rigtig at følge med mig).

*Ja, nu Farvel, du kjære Ven! Du er rigtignok ogsaa mageløs til at skrive
Din G.*

Peters svar på brevet kom et par dage efter til København, hvor han beskrev sin travlhed med at få så mange skitser og motiver med tilbage til København, men ogsaa sin længsel efter at se Georgia igen. Brevet sluttede:

(Søndag)

Nu kom Det Brev. Tak min Ven, det var ypperligt med den nye Hat og Kjole, jeg har just i sinde at male Dig paa det Billede Du synes bedst om, her i Forgrunden, men jeg var lidt i Forlegenhed med Din lilla Sommerkjole, men en brun vil staae deilig mod Taleren og det grønne. Naar Du sender Bogen, maa Du gjerne sende Farver med.

Din P.

Så fik hun da endnu et lille ærinde at besørge for den gode Peter, som i brevet havde bedt hende skaffe dels Grundtvigs *Kjempesviser* og dels Carl Plougs *Slaget om Frederits* som gaver til sine værtsfolk på Møn. Hun måtte også huske at få pigen til at gøre rent i lejligheden derude, så der ikke var så rodet og støvet, som da han forlod den.

Når han nu bare snart kom hjem – men det varede nok noget, for vejret var ikke det bedste, og før han havde tilstrækkeligt mange skitser til vinterens arbejder, blev det sikkert ikke. For at adspredde tankerne gik hun sammen med veninderne Suzette og Elise til søndagens gudstjeneste hos Grundtvig, og bagefter sad de i hendes stue og diskuterede indholdet og formen.

De diskuterede også den aktuelle politik og krigen i Sønderjylland. Georgias tre fætre, Enrico, Ernesto og Carlo Dalgas var med hæren i Sønderjylland, og der var stadig ingen sikre efterretninger om, hvordan de havde det, eller hvor de var. Hele familien var bekymret og Georgia især for Carlo, som havde boet hos hendes forældre, da hun var en lille pige, inden han begyndte på Akademiet. Hun betragtede ham næsten som en storebror, også Peter og hans malervenner fra Akademiet var stærkt forurolet over ikke at vide noget.

Elises bror Holger havde netop bestemt sig for at melde sig til hæren, men nu tegnede det til, at der ville blive sluttet fred, så blev det nok alligevel ikke til noget. Holger var også noget vankelmodig, sådan først at bestemme sig for at deltage, når det næsten var for sent. Elise forsvarede sin bror, det var ikke så let for ham at få lov af forældrene til at melde sig, og han havde mange pligter i forbindelse med driften af Nysøs jorder. I øvrigt fortalte hun også Georgia, at han havde været lidt betaget af hende, men det mildnede nu ikke Georgias følelse af, at han var lidt af »en Pjalt«. For øvrigt var ingen af dem begejstrede over fredsforhandlingernes forløb og resultat. Godt nok hed det sig, at »Preussen« havde indvilliget i at slutte fred, men ingen vidste rigtigt, hvad det indebar, og som Georgia udtrykte det »der stikker nok noget under.«

I sit svar gav Peter hende ret med hensyn til Holger, og da vejret stadig var dårligt, fik han tid til at tænke på hende og længes:

Løverdag.

I dag har jeg Tid til at skrive til Dig, det regner og stormer udenfor, o, kunde jeg tale med Dig, kunde jeg titte lidt ind til Fru Freund, jeg kan ikke skrive, jeg er for urolig nu, jeg har saa meget at meddele, men Papiret kan ikke modtage det, det er for lille og Uroen mig for stor, jeg deles (men splittes

ikke) af 2de Længsler, Længsel efter at see, og favne, kysse og tale med Dig, du Kjære, og Længsel efter at gjøre Billeder, ja, jeg længes efter at gjøre Billeder, jeg tror jeg kan, hvor det gjærer og arbejder i mig, jeg længes efter at komme ud, og dog kan jeg vanskeligt komme herfra, for det bliver nu kun dette, saa er jeg færdig, og saa undertiden kan man faae et saa deiligt Øieblik, at der aabner sig en ny Mangfoldighed, saaledes forleden Aften, men det lader til, at Veiret vil forbyde det.

Lev vel min Ven! Og Hils Alle fra Din P.

På en af sine ture rundt i København havde hun mødt deres fælles veninde enkefru Freund. Hun var helt fortvivlet, for hun havde været nødt til at sige sin lejlighed op, og det var ikke let at finde en lejlighed, hun kunne betale med sin lille pension, og det endte såmænd nok med, at hun måtte sove på gaden. Georgia beroligede hende, det skulle ikke komme til at ske, og hun foreslog hende at flytte ind i den lejlighed, Peter havde lejet på Christianshavn. Indtil de blev gift, var der vel plads nok, og bare han havde sin malerstue, kunne der nok blive plads til både fru Freund og sønnen Viktor som en midlertidig løsning. Hun skrev til Peter, at fru Freund ville stå ved Toldboden, når han kom hjem fra Møn, for at sikre sig, at han ikke lejede værelserne ud til andre.

Møns Klint. Maleri af P.C. Skovgaard 1850. Skovgaard Museet.

*Wilhelmine Skovgaard.
Maleri af P. C. Skov-
gaard 1836. Skovgaard
Museet.*

I begyndelsen af juli var der brev fra Peter, at han nu ikke kunne komme længere med sit maleri, så han var taget på en tur til Nysø, hvor han havde truffet familien Scavenius, der måske var købere til hans store billede fra Møns Klint. Georgias tante – baronesse Stampe til Nysø havde modtaget ham meget venligt, selv om hun havde bebrejdet ham, at han ikke forstod sig på at indynde sig hos sine velyndere. De havde alle ønsket, at han blev noget længere, så han kunne være der, når Georgia og hendes far kom på deres årlige sommerbesøg, og det ville da også være herligt, hvis det kunne passe. Baronessen havde endda fået installeret et styrtebad til Georgias far, men det måtte nok vente nogen tid endnu, for faderen var ikke rask nok til turen, men måske sidst på sommeren.

Peter tog endnu en udflugt til sin ældste søster Magdalene, som boede med mand og børn i Dyrlov, og det varede hele seks uger, inden de igen kunne ses, så Georgia sluttede sit sidste brev til Møn:

Mit Hoved er ganske træt af aldrig at kunne læne sig op ad Din Skulder, saa nu begynder jeg nok igjen at blive rørende, saa det er nok bedst, jeg holder op.

Din G.

Endelig i slutningen af juli fik de en lejlighed til at være sammen, da de begge besøgte Peters mor og søster i Vejby. De nød de dejlige nordsjællandske landskaber på lange ture, og Georgia var glad over at få en nærmere kontakt til Peters søster Wilhelmine og snakke med hende om deres fælles interesser: Peter og broderi. I sit takkebrev til søsteren skrev Georgia om den alvorlige situation, landet befandt sig i:

da vi kom hertil, mødte jo Efterretningen om Slaget os, og har siden meer og meer optaget alle Tanker. Himmelen være lovet at det endte med en Seir, for Offeret har været frygteligt, ja, man sagde nok »kommer det til Slag, bliver det blodigt«, men har dog vist aldrig tænkt sig det saa blodigt, dog for Fædrelandet kan der aldrig ofres for meget, og da vi saae at Gud var med os, saa tør vi ikke klage over, hvad det har kostet, men kun prise ham for den lykkelige Ende. Vi har i dag faaet den sikre Efterretning, at C. Dalgas (Maleren) er saaret og nok temmelig alvorligt i Laaret, tillige siger de, da det er ikke aldeles sikkert, at den anden Dalgas (Ernesto) er faldet, den tredje har jeg intet hørt om. Du kan nok begribe, at jeg er alvorlig stemt, om ogsaa man paa en Maade er forberedt paa at miste Nogen, saa kommer det dog, som om man aldrig havde tænkt derpaa. Grundtvigerne er Gud være lovet begge to lyslevende.

Endelig i begyndelsen af august kunne både Georgia, hendes far og Peter begive sig af sted til Nysø. Faderen nød den friske luft på landet, og Georgia fik ham lokket ud på små ture i Nysøs park, men desværre måtte Peter rejse efter nogle få dage, da han skulle tilbage til København og gøre sine billeder færdige.

Georgia tænkte ved den lejlighed som så ofte, at det ville være godt at blive gift, så de ikke skulle være så lang tid væk fra hinanden. Hun ville så gerne være sammen med Peter, men kunne på den anden side ikke lade faderen alene tilbage på Nysø. Familien havde ikke været særlig begejstret over, at han havde måttet opgive sin plads i det nye landsting, men de måtte da kunne se, at han ikke var rask nok til at klare endnu et år, så det var nok bedst sådan. Hele familien var bekymret over de få efterretninger, der nåede igennem om brødrene Dalgas. Ingen af dem var opmuntrende, og det tydede meget på, at hverken Carlo eller Ernesto overlevede krigen, men måske Enrico.

I efteråret nåede Peter og Georgia en tur til Vejby til hans mor og søster, og heldigvis var forholdet mellem dem blevet mere utvungent. De mødtes også, da Mine kom til København i efteråret, og stille og

roligt opbyggede de to svigerinder et fortroligt forhold. De havde jo også begge gamle og lidt svagelige forældre at tage sig af, og det bandt dem sammen. Både Georgia og Peter var klar over, at søsteren følte sig bundet til tilværelsen i Vejby, og de prøvede at gøre hendes ophold hos dem så underholdende som muligt. De fejrede hendes fødselsdag med en stor fest, og Georgia tog hende med på ture ud i Københavns omegn.

Også familien fra Nysø kom på besøg, men de havde nu altid så travlt, når de var i København, så Georgia og hendes far nåede dårligt at have dem på besøg, måske kunne hun lokke Elise ind alene engang senere på året, så kunne hun bo hos dem, og de kunne få talt rigtig sammen og måske få hørt nogle af Grundtvigs prædikener. De kunne også besøge nogle af deres fælles venner, familien Monrad og kusinen Suzette, som vist ikke havde det så godt.

Det kom selvfølgelig ikke til at ske, for netop i december fik hun og faderen en alvorlig forkølelse, så hun måtte holde sengen i flere dage. Det gik ud over alle juleforberedelserne, som pigen måtte klare alene, og det nåede slet ikke at blive rigtig jul med julegudstjeneste og juleselskaber, for hun havde strenge ordrer fra lægen om at blive inden døre også i julen, selv om hun syntes, hun fik det bedre. Lidt besøg havde de dog af Høyens og Dalgas-familien, og en enkelt visit vovede hun sig ud til i juledagene. Ellers blev det også alt for kedeligt, for Peter var ligesom sidste år i Vejby og fejrede jul med sin mor og søster. Heldigvis savnede han hende lige så meget, som hun savnede ham, og allerede den første aften, han var tilbage i København, kom han direkte fra postvognen til dem, selv om klokken var 10 om aftenen. Han kunne slet ikke vente med at tage hende i sine arme og kysse og kæle for hende og fortælle hende om sin tur ud i det nordsjællandske landskab ved Dronningemølle – det ville han gerne male engang. Nå, til en begyndelse kunne han få lov til at hjælpe hende med at få styr på et broderimønster, som Constantin Hansen havde givet hende tegning til, og som hun havde tænkt sig skulle være en pude til deres nye hjem derude på Christianshavn – bare det nu snart kunne blive sådan, at de kunne blive gift og flytte sammen derud. Måske næste forår ville være lidt bedre for hendes far, så han kunne klare brylluppet, og at hun flyttede hjemmefra.

Brylluppet (1851)

Foråret bragte desværre ingen bedring i hendes fars tilstand. Han havde næsten ingen kræfter til noget som helst mere, og hun måtte jævnlige melde afbud til selskaber og sammenkomster, selv hos deres gode venner biskop Monrads, når han havde en af sine dårlige dage. Heldigvis havde hun Peter til at trøste sig og opmuntre faderen, og de tilbragte al den tid, de kunne, sammen i stuerne i professorboligen i Botanisk Have. Alligevel havde både hun og Peter mange spekulationer om deres nære fremtid. Hvornår kunne de blive gift? Kunne de klare det økonomisk? Hvordan skulle hendes far klare sig alene?

Sidst på foråret var det dog, som om det lysnede lidt. Georgias far foreslog, at de fik pastor Grundtvig til at vie dem i den store stensal i professorboligen, og så kunne de holde selve festen der, det kunne han nok klare, mente han. Desuden havde han talt med en af sine svigerinder, og det var muligt, at en af hendes døtre kunne komme til København og bo i professorboligen, mens hun nød bylivets glæder, så ville han ikke være så alene, når Georgia flyttede til Christianshavn.

De blev enige om at fastsætte datoen til lige først i september, hvor Grundtvig kunne komme ind fra Rønnebæksholm, hvor han nu boede med sin nye unge kone. Skovgaard kunne gøre sine kommissioner færdige ude hos Neergaards i Vognserup i løbet af juli måned.

Georgia tog med sin far på sommerophold i Nordsjælland, hvor han i begyndelsen nød godt af den friskere luft og den gode landlige mad. Desværre blev vejret efterhånden rigtig dårligt med regn og blæst, og efter samråd med lægen flyttede de tilbage til byen, hvor det dog var lidt lunere og bekvemmere. Georgia fik nu travlt med forberedelserne til brylluppet og med at indrette lejligheden på Christianshavn. Der skulle købes nye møbler, og der skulle væves betræk til stolene og sofaen, og hvis det skulle være færdigt til september, var det ikke for tidligt at få det bestilt.

Det blev heller ikke til noget med, at hun kunne komme på besøg hos Neergaards på Vognserup i juli måned, mens Peter malede der, for hendes far var helt ærligt ikke i stand til at klare sig uden hende. Der kom også så mange gæster netop i den måned, som hun skulle sørge for. Peters søster Mine kom ind fra Vejby og boede hos onkelen, og hun hyggede sig sammen med sin tilkommende svigerinde med at snakke om Peter og broderi. Også kusinen fra Nysø kom en tur til København, til almindelig glæde både for Georgia og hendes far. Høyen og hans kone havde heller ikke forladt byen i sommervarmen, hans kone mest fordi

hun var hårdt plaget af gigt og nældefeber, men Georgia havde dog fundet hende ved bedre mod og helbred, da hun besøgte dem en søndag aften sidst i juli, hvor også Freund, Ploug og Hammer havde været til stede, så det var næsten blevet som en af deres faste fredagssammenkomster, bortset fra, at de havde manglet Peter.

Lillebroderen Titus var på sommerferie hos tanten på Nysø, hvor han nød landlivets glæder. Egentlig var det meningen, at han skulle have forberedt sig til det kommende skoleår, men det blev der vist ikke meget ud af, efter hvad Georgia kunne se af tantens breve. Det meste af tiden gik med jagt og selskabelighed, men det var nok ikke til at undgå, når resten af gæsterne fordrev tiden på samme måde.

I Peters breve fra Vognserup fortalte han om sit maleri, om hvor han længtes efter at gense de steder, de sammen havde set på året i forvejen, men også om selskabslivet, hvor en historie ved tebordet havde alarmert alle damerne – en mand havde tævet sin kone på åben gade i Knudby uden at blive straffet for det, med henvisning til Christian 5.s Danske Lov og afsnittet om hustugten. Damerne var alle enige om, at det var for galt, og var alle villige til at følge Clara Raphael, hvis hun ville sætte sig i spidsen for en bevægelse, der kunne tvinge Rigsdagen til at ændre loven. Georgia ville gerne have været usynligt til stede, da Peter tog ordet.

Til sidst fik jeg dem dog nogenlunde beroliget ved at sige, Jah, Herregud, det har nu staaet i Lovene i et Par Hundredeaar, og i al den Tid har dog de fleste Koner vidst, hvor Skabet skulde staae, Du var oplært i den fra Lille af, men Du brød Dig ikke det mindste derom. Du havde allerede seiret, hvad Skabet angik.

Han kendte hende da vist bedre end de fleste, og lidt herligt var det, at han også var enig i, at sådan skulle deres forhold være – ligeværdigt også med hensyn til beslutninger for deres fælles fremtid.

Men nu nærmede tiden sig også, da de skulle flytte ind i lejligheden på Christianshavn, og der måtte nogle flere møbler til i forhold til Peters spartanske ungarleindretning. De havde bestilt to sofaer og 12 stole med et bord hos møbelsnedkeren, og de havde været hos væveren for at bestille betræk efter Peters eget forslag. Hun havde været derude en dag og set det på væven, og det havde været rigtig smukt, det skulle de nok blive fornøjede med.

Indimellem øvede hun sig på husholdningen og glædede sig, når en erfaren kaffedrikker som Constantin Hansen roste hendes kaffe.

Georgias brudekjole. Skovgaard Museet.

Endelig var det da også en fornøjelse at kunne skrive til Peter, at Bruuns i Viborg, hvis familie hun og hendes far kendte fra deres ophold i Viborg i fyrerne, havde bestilt et billede svarende til et, Peter tidligere havde lavet til dem, til 300 rigsdaler, som han kunne komme og male enten i år eller næste år.

Først i august vendte Peter hjem fra Vognserup, og selv om Georgias far stadig var meget svag og sov en stor del af tiden, var det alligevel et dejligt lyspunkt at vide, at Peter nu var inden for daglig rækkevidde, og at han kunne være med til at træffe de beslutninger, der skulle træffes til deres bryllup og flytningen ud til Christianshavn.

Brylluppet den 3. september blev en rigtig dejlig dag. Georgias far var ved nogenlunde helbred, og holdt ud et par timer, inden han trak sig tilbage, og alle deres nærmeste og kære havde været der – Peters mor og hans københavnske familie, hans malerkolleger og Georgias nærmeste veninder, og det hele forløb så stille og fredeligt, som alle havde ønsket. Men bedst af alt var dog den tale, som Grundtvig havde holdt til dem:

Kjære Venner!

De kender og tror de Ord, som vi har hørt fra Begyndelsen. Gud Herren sagde: Det er ikke godt for Mennesket at være alene, lad os gøre ham en Medhjælp, hun for ham! De kjender og tror det, og der kan da intet Ord være, De hellere end dette skulde ønske at høre idag i den højtidelige Stund, da De for Guds Aasyn, rækker hinanden højre Haand, paa med Guds Hjælp at være hinandens Medhjælp i mørke saavel som lyse Dage. Thi naar vi paa vor Bryllupsdag tilegne os dette Guds Ord, da er der himmelsk Besegling paa vor Ægtepagt og en himmelsk Lykønskning til vort Ægteskab, da modtager Manden sin Hustru som en Gave af Guds Haand, hvortil han hellig trænger, fordi Gud selv har seet og sagt, at det er ikke godt for Mennesket at være alene, og da er han sikker paa, at Gaven svarer til Trangen, fordi det er den eigode Gud, Hjærteknuseren, som har skabt Hustruen til hans Medhjælp, just som han behøver det, og da føler Hustruen sig sikker paa, at Gud lader sin Gave falde i gode Hænder, og vil give sin Naade til, at den findes god og velbehagelig alle Dage.

Saaledes er da dette Guds Ord: Det er ikke godt for Mennesket at være alene, lad os gøre ham en Medhjælp (hun for ham) det allerlignende Udtryk, Guds Velsignelse over Ægteskabet kan lyses med, thi hvem Gud lykønsker, den skjænker han med samme den Lykke, han tilønsker dem, og det gjør da i Grunden slet ingen Forskjel, hvor og paa hvad Sted Velsignelsen lyder, naar den kun finder Gjenlyd i troende Hjærter, thi det er jo ikke Kirken, som skaber Guds Ord, men Guds Ord, som skaber og opbygger Kirken, ikke Alteret der helliger Ordet, men Ordet, som helliger Alteret og fremdeles, saa skulde der i denne Henseende gjøres Forskel paa Huse, da var der vel ogsaa faa Huse, hvor det Guds Ord over et Ægtepar: det er ikke godt for Mennesket at være alene, lad os gøre ham en Medhjælp (hun for ham) muligvis vilde finde fuldere og dybere Gjenlyd end i dette Huus, hvor det langt fra at være fremmed, har hjemme med Bruden, og har tidligt naaet hendes Øre og hendes Hjærte; en elsket Moders Røst, som var sin Ægtemands Medhjælp i en saa sjældnen Grad, at faa kan føle det dybere, at det er ikke godt for Men-

nesket at være alene, og faa har følt det gladere, at hvem der faaer en Hustru af Herren, faaer en god Gave og annammer en Velbehagelighed.

Nu, saa modtag da min Ven, ved en venlig Røst som De gjerne har lyttet til, glad og taknemmelig Medhjælpen, som Gud har skabt til Dem, thi han har altid skabt den christelige Kvinde, som han bøier vort Hjerte til, og som han bevæger til at give os sit Hjerte, og modtag Veninde ved denne samme Røst, hvorved De har annammet det store Evangelium, som er Deres Hjerte dyrebart, den christelige Mand, som Gud har skabt efter Deres Hjerte.

Og modtag begge min venlige Lykønskning i Herrens Navn. Herren stadfæste sit gode Ord paa Eder begge, saa I maa være hinandens Medhjælp og Trøst. Som to der gjør eet i Kjærlighed; føle og skatte Kraften i Guds Velsigelse, saa den kan følge Eder til Enden, følge Eder til de evige Boliger, Guds Kjærligheds Huus i Jesu Navn, Amen.

Ordene havde lydt så højtidelige i stensalen under de grønne træer, og festen bagefter havde været meget hyggelig. Georgias far havde holdt en lille tale til dem, og også Peters onkel havde holdt tale, men ellers havde de blot spist et let måltid og siddet og snakket bagefter. Ingen af de tilstedværende kunne vist være i tvivl om, at brudeparret var lykkelige og længtes efter at blive ene, så aftenen blev ikke så lang, før Peter og Georgia tog den hyrede drosche ud til Christianshavn.

Ved døren tog Peter hende i sine arme og bar hende over tærskelen til deres nye fælles hjem, og først efter et langt og inderligt kys opdagede de, at deres gode venner Constantin Hansens havde været inde og pynnet lejligheden med smukke efterårsblomster.

Den første nat som ægtefolk tilbragte de med at lære hinanden at kende også på den måde. Georgia havde i ugerne op til brylluppet savnet at have sin mor til at spørge om råd og vejledning, men hendes gifte veninder havde været til stor hjælp, så hun ikke var alt for genert ved deres første nat sammen. Peter havde vist heller ikke været i seng med nogen før hende, så de måtte begge lære den anden, hvordan de elskede sammen. Den første nat var ikke særlig vellykket, men de vidste jo, at de elskede hinanden, så det skulle nok komme. I hvert fald var det en ren fryd at vågne den første morgen og se Peters hoved med det sorte skæg ligge lige ved siden af sig, og at kunne vække ham med et kys.

Dagen efter brylluppet kørte de med Peters mor ud til Skodsborg nord for København, hvor de tilbragte en månedstid som en slags bryllupsrejse.

P.C. Skovgaard.
Tegning af F. Vermeh-
ren 1852. Skovgaard
Museet.

I dagene derefter havde de besøg af vennerne og familien, og en del af tiden gik med at skrive breve til de familiemedlemmer, der ikke havde kunnet være til stede. Til Peters søster Mine skrev Georgia:

Skovsborg den 8de September 1851
Til Lykke kjæreste Mine! paa Din Fødselsdag, gid jeg mundtlig kunde sige Dig det og saa meget andet mere, især takke Dig ret tilgavns, fordi Du saa kjærligt har tænkt paa os, ja, Du kjære Søster..... Du kan troe, vi var ogsaa hos Dig og Dit kjære Brev bragte os Dig endnu nærmere. Vi læste det under de grønne Træer i Stensalen, hvor vi vare blevne viede, gid Du havde seet den deilige Sal med sit fortidige og dog saa venlige Udseende, gid, Du havde seet alle de kjære Menesker, der saa at sige omsluttede mig, os skulde jeg have sagt, med deres Kjarlighed, som jeg følte ret saa deiligt, at vi vare Midtpunktet, hvorom alles Tanker kredsede sig.

Nu har vi det saa fredeligt og yndigt herude, min Mand sidder og læser Avisen, vor kjære Moder strikker her lige ved Siden af mig, og jeg er saa glad og lykkelig, og det er vi alle tre, havde vi kun Mine!! Det er nok næsten vort eneste Ønske, men det er da ogsaa desto stærkere, men med Guds Hjælp kommer vel ogsaa den Tid, da vi alle fire ere samlede, ja, og Jomfruen med. Vi har netop gaaet og talt om, hvordan vi skulde have hende ind, for at se

hvordan vi har det, men desværre, vi maae vel nøies med at fortælle hende derom.

Du fik jo at vide at hele Familien var hos os igaar; det var ligesom lidt høitideligt for mig; jeg vilde dog saa gjerne at de skulde føle dem vel hos os, og jeg troer det vist, at de ogsaa gjorde det, idetmindste syntes jeg selv, det var en deilig Dag.

Ja, nu vil jeg lade min Mand komme til at skrive, inden det bliver ganske mørkt, Levvel min egen kjære, kjære Søster

Din G.

Du kan troe det er noget ganske forunderligt noget at have en Mand og blive kaldt Kone og Fru. Endnu veed jeg ikke rigtigt om det er mig selv

9. September

Igaar, min kjære lille Mine, vilde jeg ogsaa skrive til Dig, for at vise Dig at jeg tænkte paa Dig især den Dag, men jeg fik kun skrevet Datoen, videre kom jeg ikke, jeg tænkte dog paa Dig alligevel, og i mit Hjærte havde ogsaa jeg, som Du jo veed Ønsker for Din Lykke, og foruden Ønsker for Din Lykke, saa have vi hvert Øieblik paa Dagen, Ønsker for at Du var hos os, og saae vor Lykke, o, ja, kjære Mine, Moder seer saa lykkelig ud derover, og min G. og jeg selv seer vist ikke mindre lykkelige ud, og den kjære Fader, han har besøgt os, og sagde siden til Fru Høyen, at vi har det som Blommen i et Æg, det har vi ogsaa, kan Du troe, det er ikke Hvedebrødsdage, men Kagedage. Tænk Dig, den første Morgen herude, da vi skulde til at drikke The, da stod der en stor Sandkage paa Bordet, vi kunde ikke begribe, hvor den var kommen fra, den er nok ikke ganske opspist endnu, og vi har dog allerede til Frokost i dag begyndt paa en nye, der er kommen. Oh, kjære Mine naar Du kommer til os, saa haaber jeg Du skal komme Tids nok til at see vor Lykke, om ogsaa Kagerne skulde være opspist.

Tak for Dit Brev min kjære Søster og Levvel

Din Broder Peter.

Den følgende søndag havde de besøg af Peters familie fra København, og som en af familiens unge døtre skrev til Peters søster:

Jeg vil da tale lidt med Dig om vort første besøg hos de unge Folk, som var i Søndags. Vi bleve modtagne med Hjertelighed, hvilket altid gjør et behageligt Indtryk. Georgia saa nydelig ud, hun havde levende Blomster paa Haaret og en flasket Silkekjole paa, som jeg førhen har seet, den var naturligvis syet som Bluse. Vi kom til Frokost, den lille Fru tog sig saa net ud som

Værtinde, Peter var ikke vant til at være Vært, han var en lille Smule forlegen især i Førstningen, Georgia mente at hun nok skulde faae ham opdraget, det er da heller ikke saa lige en Sag strax at paatage sig en Ægtemands Væsen, naar man har været Ungkarl i saa mange Aar.

Dagen gik meget behageligt. Da vi havde spist Frokost og drukket Kaffe, spadserede vi i Dyrehaugen. Der var en Frøken Hage og Olympia – ellers ingen. Frøken Hage spillede paa Fortepiano og sang saa smukt Kjæmpeviser dertil. Det var en meget dannet Pige. Til Middag fik vi Kjødsuppe med Makaroni og Blomkaal paa og Parmesan Ost til, dernæst Hjortesteg og Kager og 2 Slags Vin og ovenpaa Kaffe, derefter bleve vi en Timestid, saa kjørte vi hjem. Din Moder blev der i nogle Dage. Det var en Fornøielse at see paa de unge Folk, thi de saae saa glade og lykkelige ud.

Jeg kan glæde Dig med, at Peter og Georgia syntes saa godt om Din Pude, den var virkelig ogsaa smuk, det er kun ubegribeligt, hvorledes Du kunde faa den færdig i den korte Tid.

Din hengivne Anna.

Først i oktober var lejligheden på Christianshavn endelig klar til indflytning, og Georgia nød at få alting på plads i sit eget hjem. Til Peters søster og mor skrev hun, hvordan de havde indrettet sig:

Christianshavn den 11. November 1851

Jeg vilde ønske kjære Ven, at Du i dette Øieblik kunde see min yndige lille Stue, for det er virkelig noget aldeles mageløst.

Moster bad mig fortælle, hvilke Meubler vi havde faaet, og jeg vil derfor gjøre en lille Beskrivelse af Stuerne. Her sidder nu for det første jeg i min Soffa (som vinder almindelig Bifald) foran Bordet vi fik af Rossards; der befinder sig 5 Stole i Stuen, hvoraf den ene hører til Malerstuen, men der er ikke Plads til den, skjønt der for resten ikke er andet inde end den ene af Bænkene fra Søstrene, Skovgaards gamle Bord og tre Stole, der er, seer I, altsaa mindst færdigt, men Taalmodighed – engang bliver der nok færdigt. Vi kom fra den graa Stue, ja, der er jo Klaveret, Skrivebordet og Sybordet i Vinduet, min gamle Bogreol og saa ikke mere, for Klædeskabene hører ogsaa til det Tilkommende. Spisestuen er færdig på det nær, at Hyldeerne ikke er sat op, men staaer i en Krog og venter paa Snedkeren. Uhret slaar meget kjønt sin Time og bidrager med sit ærverdige Udseende til at give Stuen sit hyggelige Præg. Der er lunt og godt, og Maren sidder der og spinder paa min Rok, som er en ubeskrivelig Fornøielse for hende.

Sovekammeret er nu ogsaa istand, vi fik Servanterne for nogle Dage siden. Kjøkkenet blev naturligtvis strax istand og saa er vi nok til Ende med Beskrivelsen.

*Hils de andre mange Gange
Din Georgia.*

Efteråret gik med mange besøg hos deres mange venner og familien, og med at vænne sig til at være to. Georgia nød at være husmor med ansvar for god og sund mad til dem begge og de gæster, som kom på besøg, og hun holdt meget af at sidde i sine stuer og læse, skrive breve og brodere. Næsten hver dag havde hun besøg af Constantin Hansens ældste datter Christiane, som tyede ned til Georgia, når det blev for meget for hende med moderen, der stadig var sengeliggende efter en svær fødsel, hvor hun havde mistet barnet. Magdalene Hansen var en af Georgias ungdomsveninder, og det pinte hende at se veninden have så få kræfter, så hun kun kunne holde ud at være oppe et par timer om dagen, men det blev da forhåbentlig bedre snart, for hverken Christiane eller den lille Sigurd kunne undvære deres mor, eller Constantin sin kone for den sags skyld.

De nygifte (1851-54)

Hendes far blev det desværre ikke bedre med hen over vinteren. Han blev svagere og svagere og havde mange smerter. Heldigvis var kusine Gertrude hos ham det meste af tiden, så han ikke følte sig alene, men det var svært at se på og ikke kunne gøre noget. Inderst inde var hun måske også lidt jaloux på Gertrude, for hendes far så ud til at klare sig helt godt uden hende. Det havde selvfølgelig også været meningen hele tiden, men alligevel havde hun været lidt uvenlig over for hende for nylig, og det havde da hverken hun eller faderen fortjent. Hun måtte vist se at køle lidt ned, så hendes hidsige temperament ikke løb af med hende, godt hun havde eftermiddagen for sig selv, så hun kunne tænke lidt i ro og fred over en kop te, inden Peter kom hjem fra byen. Hun ville så nødigt have, at han skulle se hende i dårligt humør, selv om han ellers var god til at trøste hende.

De tilbragte julen sammen med hendes far i professorboligen. Georgia ville gerne have fejret den i sit eget hjem, men faderen var så svag, at han slet ikke kunne tænke på at tage ud. Ikke engang i kirke kom han,

og hun kom derfor næsten heller ikke uden for en dør. En enkelt julevisit til Høyens blev det til, men det var også det hele. Efter Nytår tog Peter op til sin mor og søster i Vejby, og de nød ifølge hans breve at have ham hos sig, selv om han ifølge sine breve mest havde talt om hende og hendes fortræffeligheder. Både moderen og søsteren havde lidt under den kolde vinter, havde været forkølet og haft ondt i ryggen af gigt. Hvis bare de kunne få råd til at hjælpe dem lidt derude i Vejby, så de kunne få lidt mere varme og mindre fugt i det lille hus. I øvrigt måtte de se at lokke både moderen, Mine og jomfru Broe ind en tur til København, så de kunne forkæle dem lidt.

I april gik det for alvor tilbage med hendes fars helbred. Om dagen døde han på grund af den stærke medicin, og om natten stønnede eller klynkede han af smerter, så han slet ikke havde kræfter til at bestemme sig til at opgive sin stilling som professor og dermed flytte fra sin embedsbolig. De mødte ganske vist op fra Universitetet og spurgte til ham og hans planer for fremtiden, men Georgia afværgede de fleste spørgsmål og sørgede for, at han havde fred. De sidste dage var han bevidstløs og kendte ingen – ikke engang Georgia, og den 23. april døde han stille og roligt. Som Georgia skrev til Peters søster i Vejby:

Det har været en alvorlig Tid, men Gud ske Lov, at vi kom ind i rette Tid. Han kjendte mig rigtignok slet ikke og havde ingen kjendt i de sidste Dage, saa for hans Skyld var det det samme, men det vilde have været saa tungt for mig, ikke at være tilstede. Ogsaa for Gertrudes Skyld var det jo saa nødvendigt.

Der er tomt og uhyggeligt i Botanisk Have, men det er dog en Beroligelse og en Trøst at tænke sig, de svære Lidelser ophørte og den Sjæl fri som saa længe haver været bunden.

Det blev ikke til noget med at få Peters mor og søster på besøg det forår, så de måtte nøjes med at skrive sammen. I brevene udvekslede de tanker og synspunkter på de bøger, som Georgia lånte dem, og ideer til håndarbejder, som Georgia indkøbte materialer til i forretningerne i København, hvor der var bedre udvalg af spændende garner og mønstre.

Efter begravelsen trængte både Georgia og Peter til at komme lidt væk, så det var meget passende, at Peter havde en aftale både med amtmand Lehmann i Vejle og med fabrikant Bruun i Viborg om at male et par lærreder til dem. Georgia fulgte med til Vejle, hvor hun nød samværet og samtalerne med Lehmann, hendes fars gamle ven fra kampen for

folkestyret. Han var blevet enkemand få år forinden og havde nu bedre tid til at tage sig kærligt af sin lille datter Margrethe sammen med en kusine, som var i huset som husbestyrerinde. Margrethe var blevet moderløs som fireårig, og Georgia følte med barnet, som savnede sin mor, ligesom hun selv havde gjort nogle år forinden. Hun havde også kendt Margrethes mor, og de to talte meget om den døde og de minder, der var om hende rundt om i huset. Alle kunne se, at Georgia havde et ualmindelig godt tag på børn, som hun behandlede som de små følsomme og forstandige væsener, de var, og når Peter så hende sidde med Margrethe eller Constantin Hansens små på skødet glædede han sig til at se hende med deres egne børn. Men det måtte vist vente lidt, til han havde en mere veletableret karriere og kunne forsørge en familie.

Hun havde ikke rigtig lyst til at tage med Peter til Viborg, hvor han fik travlt med at male billedet til fabrikant Bruun, men det fortrød hun nu, da hun efter den lange rejse med hestevogn og skib vendte hjem til den tomme lejlighed. Det var så underligt at være der uden ham, og hun satte sig straks til sit lille skrivebord og begyndte på et brev til ham:

Kjøbenhavn den 2den September

Nu kommer jeg og lægger mit Hoved op til Dig, min Ven, min Mand! Og saa klapper Du mig paa Kinden, hvor det gør godt, for det er saa længe siden at jeg sidst sad saadan hos Dig.

I dag er Veiret jo smukt, saa Du har nok travlt med at see Dig om i Heden, gaa kun, jeg skal nok følge med, Du behøver ikke at see Dig om, for jeg er lige ved Siden af Dig. Sæt dig et lille Øieblik her paa Toppen af Bakken, hvorfra man seer dybt ned til Fabrikken, see Dig om medens jeg fortæller Dig lidt om min Reise.

Naa da! Vi kjørte da afsted og blev meget forbausede over den slette Vei, jeg havde sovet og vaagnede ved, at det jumpede og skumpede saa gevaltig og sommetider var det som Vognen blev siddende fast i Sandet, jeg troede at Kudsken sov og vi var kommet ind paa Marken, men jeg saae ud og see vi var paa en Landevei; jeg spekulerede lidt paa om det var den rette, men trøstede mig saa med, at Jørgensen jo lavede en ny Vei, og det altsaa ikke var saa utroligt om den gamle var slet.

Saa nu reiser vi videre. Overfarten gik fortræffelig selv Fru Bech var rask hele Tiden. Der var 180 Passagerer, saa man kunde næppe røre sig, vi spiste paa Dækket ved et Bord saa langt saa langt.

Jeg fulgte hele den sjællandske Kyst, lige fra Veiby og til Kjb. Med en underlig glad Følelse, med en rigtig hjemlig Fornemmelse, er det ikke under-

ligt dog, at Jylland virkelig er som et fremmed Land, ikke meer end at man først føler det, naar man nærmer sig Sjælland, men dog saameget, at man bliver rigtig glad ved at komme tilbage til denne sin Fødeø. Vort lille Huus saa ud akkurat som i fjor. O! hvor jeg stirrede paa det og tænkte paa den straalende Tid, vi der havde tilbragt, den lyseste, deiligste Tid i vort Liv. I dag for et Aar siden var det vi kjørte derud sammen.

Georgia vendte tilbage til København næsten på deres et års bryllupsdag, og selv om synet af deres lille kærlighedsrede i Nordsjælland havde opmuntret hende lidt, var stuerne alligevel så underligt tomme. Der var sådan set nok at gøre – der manglede stadig meget at lave i deres lejlighed på Christianshavn – der skulle laves nye madrasser til deres senge, og der skulle installeres en ny pumpe ved køkkenvasken, og så var det jo syltetid. Hun måtte på torvet og hente agurker og kirsebær, så de kunne have lidt til vinter, og måske kom der også lidt frugt fra Nysø, nogle æbler kunne de vel altid få til overs. Titus skulle også holdes lidt i ørerne, hans fransk var ikke det bedste, og der kunne hun da i hvert fald hjælpe ham med lektierne. Ellers var der alle vennerne, som nu var tilbage i byen, og som ventede besøg. Det var bare ikke så sjovt, som når

Penneskitse til Nørreådalen ved Bruunshåb af P.C. Skovgaard 1852. Skovgaard Museets arkiv. Foto Ole Misfeldt.

hun kunne følges med Peter. Lejligheden så også helt forkert ud, alt for ordentligt inde i malerstuen uden tegninger og studier overalt på møbler og gulv.

Men hun kunne forstå på det seneste brev fra Peter, at han havde det godt, vejret artede sig i de første dage, og han fik noget fra hånden. Han havde dog også tænkt på hende og deres bryllupsdag. Den lille tørrede blomst, der lå i brevet, sendte han til hende med et kys, som hun kunne gengælde. Der var da også en lille skitse med i det ene af brevene, så hun kunne se, hvad det var han arbejdede på: en udsigt over Nørreådalen fra vest, hun genkendte det fra sine ture i Viborgs omegn, da hun og faderen var der i 1848. Desværre trak det som sædvanlig ud med at blive færdig. Vejret blev mere koldt og blæsende, selv om hans værtsfolk kaldte det for stille vejr, og han længtes tydeligt efter at komme hjem til hende og deres hjem. Men før sidst i september blev det nok ikke, så hun måtte overveje den invitation, de havde fået fra Nysø endnu en gang. Efter giftermålet med Peter havde hun ikke mere så meget lyst til at tage derned, hendes tante, baronessen, var venlig nok, men havde et så forskelligt syn på menneskene og landets politik, så de uvægerlig blev uenige, hvis hun ikke bare tav stille, og det havde hun svært ved.

På den måde var det nok meget godt, at det trak ud i Viborg, for da Peter endelig kom tilbage til København, var det blevet for sent at tage til Nysø. I stedet kunne de nyde deres nye lejlighed og besøgene hos alle deres venner i byen. Peter var naturligvis travlt beskæftiget med at om-danne sine skitser fra Viborg og Vejle til de færdige malerier, så der kunne komme lidt penge til huse. Sammen med Constantin Hansen og Georgias kusine Suzette begyndte de at studere islandsk den vinter – simpelthen for at kunne læse de islandske sagaer på originalsproget. Det hele var inspireret af Grundtvigs kærlighed til det oldnordiske sagnstof, som han ofte fortalte om, når han holdt foredrag. Det var godt nok et svært sprog at lære, og grammatikken kom de aldrig helt til rette med, men hyggeligt var det at mødes hos Hansens i lejligheden ovenpå og slutte af med en kop te og en snak om aftenens emne. Magdalene Constantin Hansens var altid så gæstfri og sørgede så godt for dem, men hun havde ikke selv lyst til at deltage i sprogundervisningen. Hun var højgravid og tit så træt, sikkert også fordi hun ikke fik sovet ordentligt. Georgia hørte hende ofte stå op om natten, når børnene var urolige og græd, og selv om de havde pige til at tage sig børnene, og selv om både Georgia og hendes mand skændte på hende, nyttede det ikke rigtig noget – før Constantin selv blev syg og derfor ikke kunne holde spektaklet ud i so-

veværelset. Så blev pigen sat til at sove inde hos børnene i soveværelset, og Constantin og Magdalene flyttede deres senge ind i spisestuen.

Georgia gik for tiden også mest alene til møderne i fattigselskabet Fylla, hvor hun traf kusinerne og de andre stiftere af selskabet. De var ved at starte et lotteri med bortlodning af Thiers Revolutionshistorie – på fransk. De havde vedtaget at lave 50 lodder til hvert af medlemmerne af selskabet, det skulle bringe lidt ekstra penge ind til uddelingen af fattighjælp ved juletid. Også kusine Elise på Nysø fik sin andel at sælge, men først efter at Georgia havde hørt fra hendes mor, baronessen, om hun ville give et særskilt bidrag til den gode sag.

Julen nærmede sig og med den Georgias første jul i eget hjem. Der var meget, der skulle ordnes, mad der skulle købes og laves, gaver der skulle købes, og hele huset skulle julepyntes, foruden at hun også havde påtaget sig at hjælpe fru Monrad med at pynte i deres hjem. Det var vist egentlig meget godt, at Elise ikke havde haft tid til at komme til byen, for så havde de vel bare snakket hele tiden væk og ingenting nået. Nu havde hun tid til at tage sig af både sin egen jul og Constantins og Magdalenes, og det var nok også mere nødvendigt, for Magdalene havde født en søn midt i december og lå endnu i barselsseng, selv om både hun og drengen havde det godt. Constantin var ikke meget bevendt til det huslige, og den unge pige havde nok at se til med at passe de lidt større børn, så Georgia sørgede for, at der kom julemad på bordet og fik pyntet et fint juletræ til stor fornøjelse ikke mindst for den lille Christiane, som næsten daglig besøgte sine unge venner i stueeteagen.

Det var kun når hun tog sig tid til at skrive til Elise på Nysø, at minderne om de seneste års juleaftener trængte sig på. For et år siden havde faderen været så alvorligt syg, at han kun kunne tåle at være sammen med ét menneske ad gangen, og det var som regel hende. Titus havde været for ung til at holde ud at se på faderen, Peter havde været juleaften hos Høyens, og Georgia og faderen havde været helt alene. Han havde ikke kunnet nyde noget af den gode mad og havde kun livet lidt op, da hun læste juleevangeliet for ham. I år skulle det være anderledes – hun og Peter skulle være sammen juleaften, spise lidt godt og drikke et glas vin, og så skulle de nyde det fine juletræ, hun havde pyntet med papirklip, forgyldte valnødder og røde æbler fra Nysø. Bagefter glædede hun sig til at forære ham de fine broderede tøfler, hun havde lavet i al hemmelighed i efteråret, og se hvad han havde fundet på til hendes gave.

Juledag skulle de i kirke i Vartov og høre Grundtvig prædike, og så var det rigtig jul. Resten af juledagene skulle nok gå med besøg hos fa-

milie og venner og genvisitter, og så var der Hansens på 1. sal, som altid kunne bruge en hjælpende hånd med noget mad, lidt børnepasning og lidt underholdning af barselkvinden, så dagene ikke blev hende alt for lange, og hun stod for tidligt ud af sengen og igen blev syg.

Elise havde skrevet, at hun måske kom ind efter nytår, og det ville blive herligt igen at have en veninde at tale med om livets store spørgsmål, selv om hun jo nok fik travlt med at besøge sine mange bekendtskaber i København.

Det blev nu som sædvanlig ikke til noget med Elises besøg, og godt det samme, for lige efter nytår blev Hansens lille spæde dreng alvorligt syg, og ingen vidste rigtig, hvad det var, eller hvad der skulle til for at gøre ham rask. Georgia havde så ondt af Magdalene, og hun brugte al sin frie tid deroppe, sad hos Magdalene og den lille og ønskede så meget, at hun kunne bede ligesom moderen »Din Vilje ske«, men det kunne hun ikke få over sine læber. Det kunne da umuligt være Guds vilje, at et lille uskyldigt barn skulle lide og dø uden at have oplevet noget her i livet. Det var også hårdt for de andre børn, som ikke var store nok til at forstå, hvad der skete. De forstod bare, at forældrene var så bedrøvede og havde dårlig tid til dem. Heldigvis havde de da deres søde unge pige, som tog sig godt af dem. Den 11. januar om aftenen døde den lille, og både Georgia og Peter sad begge længe hos forældrene, inden Constantin Hansen læste en salme, og de gik hver til sit.

Det var dejligt, at de boede så tæt ved de gode venner, så de kunde støtte og hjælpe hinanden i de svære stunder. I foråret havde Georgia ofte besøg af den lille Christiane oppe fra 1. sal, og hun læste historier for hende og lærte hende begyndelsesgrundene til broderi, og Christiane var rigtig flink og kunne allerede brodere korssting, ganske vist lidt store, men det var en god begyndelse.

Når Peter kom ind fra malerstuen, hvor han havde travlt med at arbejde på de billeder, han havde lovet færdig i foråret, så han så kærligt på de to. De havde da også talt om at få deres egne børn, men det måtte nok vente lidt, til hans indtægter var lidt mere sikre, og så var der jo også det, at han havde søgt et stort rejseløst fra ministeriet, og fik han det, havde de aftalt, at hun skulle tage med, og det var nok ikke særlig praktisk med småbørn. Hun havde også stor lyst til at genopleve Italien, hvor hun ikke havde været, siden hun var en ganske ung pige. Lidt italiensk kunne hun da stadig huske og kunne nok genopfriske det, hvis det blev til noget.

Deres islandske studier var blevet noget afbrudt af Magdalene og Constantins sorg over deres lille dreng, men i løbet af foråret kom de i

gang igen, og så måtte de se, om Monrad virkelig fik ret, da han påstod, at de behøvede i hvert fald to år for at lære sproget ordentlig. Det blev nu ikke til så meget med sprogstudierne, for der var billeder, der skulle males færdig, og venner og familie, som skulle besøges.

Monrads havde de lovet at besøge i bispeboligen i Nykøbing, og Peter havde endda en lille hemmelig kommission for bispem. Han havde bestilt et lille billede »a la Skovsøen eller denne Nordre Kyst«, som han ville forære sin kone til fødselsdagen midsommerdag, og så var der også invitationen fra hendes veninde Betty Saugmann, som var gift på Falster og lige havde fået en lille pige, som hun så gerne ville have Georgia til at være gudmor til. De nåede at være med til barnedåben her, inden de sidst i juni tilbragte nogle dejlige dage i Nykøbing.

I denne omgang nåede de ikke til Nysø, og det var såmænd også meget godt, for baronessen kunne være lidt skarp i sine kommentarer, og hun og Skovgaard delte i hvert fald ikke baronen og baronessens synspunkter på dansk politik. Det var altid kilde til de skarpe ordvekslinger, som Georgia ikke kunne fordrage og som skabte sådan en kedelig stemning. Til gengæld fik de afsendt de malerier, som Peter havde malet til dem, selv om deres egne vægge på Christianshavn kom til at se så underligt bare ud. Det behøvede heldigvis ikke vare længe, for Peter havde lejet værelser i Nordsjælland, for at kunne lave skitser til næste vinters landskabsmalerier.

Først i juli forlod de København og rejste videre til deres sommerophold i Nordsjælland. De lejede sig ind på en gård i Vedbæk – Aggershvil – og der nød de freden og den dejlige natur. Ind imellem fik de besøg af vennerne fra København, så de kunne høre lidt nyt om den nyeste politik. Det var nok godt, hendes far ikke oplevede den udvikling, der var i gang netop nu, hvor magten syntes at forskubbe sig fra Folketinget til Rigsrådet, som ikke var folkevalgt.

Bonden, de boede hos, stemte selvfølgelig på Bondevennerne, og det fik han og Peter sig mange diskussioner om. Peter var mest præget af de nationalliberale venner og bekendte, han havde, så de to var langt fra enige om tingene, men det hjalp dog noget, at Peter havde kunnet fortælle, at han kendte Tscherning og holdt meget af ham som person, selv om han ikke var enig med ham i politik.

Georgia nød de lange ture langs Sundet og ned til fiskerlejet i Vedbæk, mens Peter sad foran sit lærred og malede det ene herlige træ efter det andet. Kysten var han ikke så interesseret i, den var ham nok ikke dramatisk nok efter de mange år, hvor han dyrkede klinten ved Møn.

Sommeren sluttede, og de vendte tilbage til lejligheden på Christianshavn og alle vennerne. Georgia nød også at være tilbage i menigheden i Vartov og høre Grundtvigs prædikener. Det var godt at få lidt kristen vejledning, hun syntes så ofte, hun havde svært ved at se den rette vej i det hun gjorde, og i det stykke savnede hun også at tale med sin kusine Elise. Det at skrive sammen, som de da gjorde så tit, var alligevel ikke helt nok. Hun var også sammen med den øvrige menighed lidt bekymret for Grundtvigs helbred. Nu havde han ganske vist sin unge kone til at passe på sig, og det hed sig, at hun var gravid med deres første barn, men det gjorde det vel ikke mindre nødvendigt, at han passede på sit helbred. De talte meget i menigheden om, hvordan det skulle gå, hvis Grundtvig døde og ikke mere kunne fungere som den store inspiration for kirkegængerne i Vartov. Helt ung var han trods alt ikke, men åbenbart ung nok til at gøre sin unge kone gravid. Der var også nogle i menigheden, som mente, at han måske i sin høje alder burde koncentrere sig om sine voksne sønner og deres kommende børn, snarere end at lægge sig egne nye til, men det mente hverken Georgia eller hendes venner var noget, som vedkom andre end familien Grundtvig. Så vidt Georgia vidste, havde da heller ingen af de to Grundtvig-sønner, som var deres gode venner, nogen faste planer om ægteskab og børn.

Italiensrejsen (1854-55)

De var begge, både hun og Peter, ved at være spændt på at høre fra Akademiet, om rejseløbet var blevet bevilget. Endelig sidst på året kom beskeden, og de kunne begynde at glæde sig til at komme af sted. Det viste sig, at de ikke var de eneste, der skulle til Italien. Høyen og hans kone skulle ledsage et par damer rundt i Italien i det år, og det kunne da være helt dejligt, om de kunne træffes dernede og se nogle af herlighederne sammen. For øvrigt var det lidt pudsigt, at netop Høyen skulle af sted, han, som havde så travlt med at formane de unge malere til først og fremmest at dyrke den danske natur. Peter kunne også fortælle, at hans ven maleren Wilhelm Marstrand havde fået et legat og skulle til Venedig sammen med kone og barn. Hvordan det skulle gå, var ikke godt at vide, men Marstrand var ikke så nervøs, han mente nok, de skulle klare sig, men det var jo heller ikke ham, der skulle tage sig af en lille toårig dreng i helt fremmede omgivelser.

I hvert fald måtte de besøge ham, når de var i Norditalien, før de tog videre og besøgte hendes familie i Livorno. Marstrand havde også været af sted tidligere, og det var nok klogt at spørge ham lidt til råds om, hvad de skulle have med på rejsen, og hvad det var klogere at købe i Italien. De skulle have bagage med til det meste af et år, og det var svært at vide, hvad de fik brug for af tøj og andre ting, og bøger måtte Georgia i hvert fald have med. Hun havde netop i efteråret læst en bog af en kvindelig forfatter, Matilde Fibiger, som Grundtvig havde taget lidt under sine vinger, og selv om hun syntes, den var lidt overspændt, var den alligevel ganske interessant. Hun havde lånt den til sin tante på Nysø, som jo også kendte Grundtvig og hans ideer, så måtte man se, hvad hun sagde til noget så avanceret.

Peter blev rigtig syg den vinter, og det var et spørgsmål, om de overhovedet kunne komme af sted til Italien. Vinteren trak ud, og alle ønskede sig forår, så selv hendes besindige ægtemand indgik et venskabeligt væddemål om, at vinteren ikke varede ud over 1. marts. Heldigvis vandt han væddemålet og en god frokost, og raskere blev han da også i løbet af foråret, så de kunne fastsætte deres afrejse til maj måned, selv om Georgia var lidt vemodig ved at rejse netop som alt grønnedes i Danmark.

Peters mor havde heller ikke haft det for godt hele vinteren. Hun var flyttet til København, og det var med beklemt hjerte, Georgia og Peter sagde farvel til hende ved afrejsen. Georgia var også lidt ked af ikke at have fået sagt farvel til Elise, som lige var kommet hjem fra en rejse til Italien. Nu varede det næsten et helt år, før de igen kunne ses.

Hun var dårlig kommet ud af landet, før hun begyndte at lide af hjemve og ønskede, at de aldrig havde indladt sig på en tur så langt væk. Peter tålte heller ikke rejsen ret godt, så det var et lidt sølle par, der ankom til Venedig, hvor Marstrand tog imod dem og sørgede for, at de blev indkvarteret. De havde bestemt sig til, at de ikke ville fare alt for meget rundt, men hellere blive længere på nogle færre steder.

Ganske langsomt blev de begge fanget ind af byens særlige stemning, de sejlede i gondol og beundrede alle de smukke paladser, selv om de var noget forfaldne, men selv i forfaldet var der en vis vemodig skønhed. De tilbragte mange timer sammen med Marstrands, og særlig Marstrands kone og lille dreng nød deres selskab. Mændene drog ud i byen for at fange nogle af de smukke motiver der, og indimellem gik de alle på museum og var optaget af de mange herlige billeder i byens samlinger og kirker. Georgia blev helt optaget af italienernes brug af kirken, hvor

*Udsigt fra loggiaen
(Venezia). Tegning af
W. Marstrand 1854.
Privat eje. Foto Ole
Misfeldt.*

man bare lige gik indenfor og bad en bøn på vej til eller fra markedet. Hun mindedes sin gode veninde Magdalene, Constantin Hansens kone, som ofte spadserede med sine børn til Vartov kirke og tog dem med ind for lige at høre organisten spille en salme. Sådant et umiddelbart forhold ville hun gerne selv have til sin religion. I det hele taget blev hun ret optaget af italienernes katolske tro og skrev meget om det i sine breve til kusinerne på Nysø. Ifølge dem skulle hun dog ikke lufte sin begejstring, når de kom på besøg hos hendes onkler i Livorno, for i deres hus var man indædte modstandere af den katolske kirke og dens ritualer.

Foreløbig nød de livet i Venedig det meste af maj og halvdelen af juni måned, og selv om Peters mor i sine breve til dem bekymrede sig over deres færden mellem de mange kanaler og rådede dem til at anskaffe sig en god håndlygte, så de ikke skulle falde i vandet, lykkedes det dem at undgå at falde i, også uden lygte, og de tilbragte mange gode dage i den smukke by. Skovgaard og Marstrand fik meget tid til at gå med at diskutere hinandens billeder, kunstens udvikling her og derhjemme og den hjemlige politiske udvikling, som Peters onkel holdt dem underrettet om. Og selv om de var meget forskellige, var de alligevel til inspiration for hinanden, og alle var de kede af at måtte sige farvel i slutningen af juni.

Men det måtte jo ske, og mens varmen lagde sig over Venedig, bestemte de sig for at rejse videre og se så meget af Norditalien, som det kunne lade sig gøre, inden de ankom til Livorno, hvor de havde tænkt sig at opholde sig i nogen tid hos Georgias familie. Egentlig havde de håbet at få set noget til familien Høyen og deres rejsesagere, men det

Professor Høyen skal i audiens hos paven. Maleri af P.C. Skovgaard 1854. Skovgaard Museet.

lykkedes ikke rigtig i første omgang. I stedet tog de toget fra Venedig til Comosøen for at få lidt kølighed, og efter 14 dage her rejste de videre til Milano. Peter var endelig begyndt at nyde turen i det italienske, selv om han savnede at tale med Høyen om sine oplevelser, og Høyen ville nok også gerne have været med ham den tidlige morgen, da han kravlede op i Domkirkens tårn for at se og skitsere alpetoppene Mont Blanc og Mont Rosa derfra.

Efter et par dage i Milano rejste de over Parma videre til Livorno, hvor Georgias familie tog imod dem med stor begejstring. De havde glædet sig meget til at træffe Peter Christian, særlig efter Høyens omtale af ham som en stor og begavet maler. Det var helt rart at komme på besøg hos familien, og Georgia mindedes sin tur med forældrene mere end ti år tidligere. Det var også godt at være i omgivelser, hvor de ikke hele tiden behøvede at frygte at blive smittet med kolera, som ellers huserede i de fleste italienske større byer og på de værtshuse, hvor de var nødt til at tage ind, når de var på rejse. I Livorno nød de at være gæster i onklens gæstfrie hus, hvor de italienske kokkepiger sørgede for, at de fik ægte italiensk mad, som Georgia havde savnet, og som Peter efterhånden begyndte at vænne sig til. De havde begge god tid til at vandre

rundt i byen og dens omegn med hver deres skitseblok, og da familien flyttede til Serravezza oppe i bjergene, flyttede de med og strejfede rundt i det dejlige italienske landskab. De fik flere breve hjemmefra med nyheder om deres venner og den politiske situation, og de diskuterede, hvordan deres fremtidige bolig i København skulle være. Egentlig havde de tænkt sig at købe en grund og bygge hus på den, måske sammen med nogle af deres gode venner, Marstrands eller Plougs, som lige var blevet gift.

At dømme efter brevene var det dog ikke så ligetil. Den grund, de havde kig på, inden de rejste, var i hvert fald ikke til at købe, og det var også lidt besværligt at forestille sig at købe en grund eller hus, når de sad så mange mile hjemmefra. Ganske vist havde Peters onkel Aggersborg lovet at holde udkig efter mulighederne der, hvor han boede i Classens Have, og de måtte bare håbe, at noget viste sig, inden de kom hjem igen i begyndelsen af det næste år. I det hele taget var efterretningerne hjemmefra ikke de mest opmuntrende. Grundloven var tilsyneladende ikke så fast forankret i befolkningen, at den ikke kunne ændres til det værre. Det var i hvert fald, hvad deres gode venner Plougs og Constantin Hansens mente om regeringens forslag til at oprette et rigsråd med rådgivende magt og for halvdelens vedkommende sammensat af regeringsudnævnte, mens resten skulle udnævnes af provinsialstænderne. Georgia var næsten glad, at hendes far ikke levede til at se dette, og hvad havde de egentlig kæmpet krigen i 48-50 for? Forhåbentlig var tingene faldet på plads, når de igen var i Danmark næste vinter.

Fra Livorno rejste de i begyndelsen af september videre med toget til Neapel, hvor koleraen, efter hvad de vidste, havde udraset så nogenlunde – i modsætning til Rom. De måtte dog ligge nogle dage i karantæne, inden de kunne komme ind i selve Neapel. Indsejlingen dertil havde været helt eventyrlig. Solen stod op bag Vesuv, og rundt om bugten så man de smukke kyster med bjergene ovenfor og små, skinnende hvide byer op ad bjergsiderne og med Capri i baggrunden.

Her lykkedes det endelig at træffe sammen med Høyens, som logerede på det nærliggende Ischia. På hans anbefaling fandt de et hotel midt i Neapel, hvor de blev modtaget som gamle venner. Det viste sig, at hotelværten hr. Ferrari havde mødt Georgia, da hun var i Italien med sine forældre, og han vidste ikke alt det gode, han ville gøre for dem. Selvfølgelig var det ikke så praktisk med de sydvendte værelser, når Peter skulle male, men det fik nu være. De var i hvert fald dejlig tæt på museerne og de malerier, som de så gerne ville se foruden landskabet omkring bugten.

De næste dage besøgte de Høyens på Ischia og var rundt på æselryg for at se hele øen. Høyens fulgte dem tilbage til Neapel, og dagen efter var de på tur til det udgravede Pompei. I Neapel så de kongeslottet og var derefter på en længere tur sydpå til Sorrento og Salerno. Efteråret i Neapel blev dejlig mildt, og de nød alle de lange spadsereture langs bugten og de mange friske frugter og grøntsager, som de købte og fik signora Ferrari til at tilberede til dem. Også blæksprutter fik de smag for, selv om Georgia syntes, de så uappetitlige ud.

Imellem alle fornøjelserne var der dog også blandet ængstelse for Peters mor. I breve havde familien nævnt, at hun ikke var rask, var jævnlige sengeliggende, og sidst i oktober fik de i Rom brev fra hendes læge, som fortalte, at moderen var død af en hjertelidelse. Til det sidste havde hun insisteret på, at Peter og Georgia ikke skulle have noget at vide og i hvert fald ikke kaldes hjem. Hun var helt klar over, hvor meget turen betød for hans udvikling som maler, og ville ikke være skyld i, at han måtte forkorte rejsen.

Peter blev dybt fortvivlet over moderens død, og Georgia havde svært ved at trøste ham og gøre ham klart, at det virkelig var hans mors vilje, at deres Italienstur ikke skulle udsættes eller afbrydes. Det ville være mere i hans mors ånd, om han igen kunne begynde at koncentrere sig om maleriet og få mest muligt ud af deres ophold i Rom. Det hjalp lidt, da de flyttede fra hotellet ind i deres egen lille lejlighed, hvor hun havde mulighed for at gå på indkøb i forretningerne omkring og selv lave den mad, som han holdt mest af. En del af tiden i Rom havde de også selskab af Høyens, og det var også noget, der styrkede Peter og gjorde, at han tog fat på maleriet og genoptog sine museumsbesøg.

Selv om der ikke var særlig varmt i deres romerske lejlighed, som kun havde et enkelt ildsted til både varme og madlavning, så besluttede de alligevel at blive julen over i Rom. Det var ganske vist mærkeligt at fejre jul i det fremmede uden familie og nære venner, og romernes jul var da også meget anderledes. De valgte at gå i deres nærmeste kirke og overvære julemessen 1. juledag, men de følte sig mere som tilskuere og havde ikke rigtig lyst til at deltage i ceremonien. Heldigvis var der netop i tiden en række danske kunstnere i byen, og man mødtes på trattoriaer og osteriaer, spiste sammen og sludrede om de kunstneriske oplevelser, hver især havde, og om længselen efter at komme tilbage til Danmark.

Georgia og Peter havde bestemt sig for at rejse nordpå kort efter nytår og følge de anvisninger, som Høyen og hans kone havde givet dem med hensyn til rejseform og rejserute. Peters onkel Aggersborg havde

været så elskværdig at leje en lejlighed til dem på Christianhavn til flyttedagen, ganske vist ikke med de bedste forhold – den lå i stueetagen, hvor lyset i malerstuen ikke var godt, og så var der kun åbent ildsted, ikke noget komfur. Til gengæld var den billig, så de kunne vel bruge den, indtil de fandt noget bedre. Peter havde fået den ide, at de skulle finde sig en bolig i Frederiksdal, hvor de jo sikkert kunne få et større hus til små penge. Men det var vist ikke så godt at bo så langt fra familie og venner – og især var kunderne, som onkel Aggersborg så meget rigtigt påpegede, nok ikke helt vilde med at tage langt ud på landet for at købe billeder. Det meste måtte nok vente med en afgørelse til de var vel hjemme igen, noget de begge længtes mere og mere efter. Høyens var rejst fra Rom lige efter nytår og var nu på vej nordover. I brevene fra dem var der mange gode anvisninger på steder, de måtte besøge på vejen, og ruter, det var godt at vælge. De indeholdt dog også så mange beskrivelser af besværlighederne og kulden ved at krydse Alperne i vintermånederne, så hun og Peter valgte at fortsætte deres udforskninger af Roms kunstsamlinger og nyde det trods alt lidt varmere vejr i omegnen af byen. Varme var der ganske vist ikke meget af hverken i deres lille lejlighed i Via de Condotti med det åbne ildsted eller på de museer, de besøgte. Ingen steder var der opvarmet, så de havde efterhånden vænnet sig til at opsoge nogle enkelte malerier de forskellige steder, studere dem så længe, de kunne holde ud, og så komme igen, når de havde været hjemme og få varmen i kroppen. Men sådan var vinteren jo i Italien, og at dømme efter brevene hjemmefra var det ikke meget bedre der, det var koldt og glatføre alle vegne, flere af deres bekendte var faldet på gaden, og alle farvande var lukket af is. Peter havde også fået bestilling på et maleri, som skulle gøres færdig, mens de var i Rom, så trods deres hjemlængsel afventede de foråret i Italien, inden de drog hjem.

I slutningen af februar rejste de med diligenzen fra Rom til Firenze, for også at nyde godt af kunstmuseerne der – og få ordnet deres pas videre frem. Midt i marts blev de budt hjertelig velkommen hos onkelen i Livorno, hvor de hyggede sig i familiens kreds, spiste den gode italienske mad, og i det hele taget rekreerede de sig oven på rejsen fra Rom. Nu længtes de begge for alvor efter at komme hjem, og selv om Skovgaard følte, de var nødt til at gøre ophold både i Wien, Dresden og Berlin på vejen, var det alligevel rart at kunne se en ende på deres rejseliv. Vinteren trak ud, og det var stadig koldt at besøge museer og samlinger i Tyskland. De var også ved at være grundigt trætte af at bo på hoteller og kroer, og selv om Theofilus Hansen og hans kone gjorde alt for at hyg-

ge om dem, da de var i Wien, havde de begge svært ved at nyde de oplevelser, der bød sig. Nu trængte de til at komme hjem i deres egne stuer til deres egne ting og deres eget hjem.

Endelig først i april var de hjemme og kunne rykke ind i den midlertidige lejlighed, som Peters onkel efter samråd med Constantin Hansen havde lejet til dem nogle få skridt fra deres gamle lejlighed på Christianshavn.

Hjemme igen (1855-56)

De fik ikke lang tid sammen i deres nye bolig, før Peter igen drog af sted, denne gang til Iselingen, hvor han havde en kommission om et stort billede til ejeren Martin Hammerich. Vejret var slet ikke med ham, og Georgia havde ondt af ham, for det blev vist ikke rigtig til noget med maleriet, og så varede det også desto længere, før han igen kom hjem. Pinsen fejrede hun i Vartov med Grundtvigs prædiken og hendes yndlingssalme »I al sin glans nu stråler solen«, og som hun skrev til Peter i slutningen af maj: »Gid Du havde været der, men selv uden Dig var der Glæde, ja mageløs Glæde!!!«

Det var heller ikke så spændende at være alene i den nye noget mørke lejlighed, som heller ikke havde have, hvor man kunne sidde ude i godt vejr. Heldigvis var der Peters onkel Aggersborg, som inviterede hende ud til te for at se på deres nye sommerbolig og have. Hun var også ude og se på et hus, de måske skulle købe, og forhandlede lidt med arkitekt Kayser, som lovede at hjælpe dem med de ændringer, som var nødvendige. Peter skulle selvfølgelig se tegningerne, som hun sendte ham en skitse af, så han selv kunne give sit besyv med om indretningen, men det var nok noget, hun måtte se at vænne sig til, selv at tage stilling til mange praktiske ting vedrørende deres hjem, når Peter nu var så meget ude det meste af sommeren. I øvrigt kedede hun sig, ikke mindst om aftenen:

For Resten kan jeg kun tilføje, at her er følt trist og det er ækelt om Aftenen og Morgenens at see Tæppet over den anden Seng, man bliver saa forvænt, saa man ikke engang kan finde sig i at være ene, mens man sover. Farvel min velsignede Mand, min allerbedste Ven og kom bare snart hjem.

Din lille Kone.

Hun kunne se af hans seneste brev fra juni, at han havde været på besøg hos sin ældste søster og haft det rigtig rart, selv om hans lille niece havde vægret sig lidt ved at kysse ham til farvel på grund af det skæg, han havde lagt sig til. Men han havde set, at søsteren, der var højgravid, havde det godt, og han ønskede, at Georgia og han måtte være lige så fornøjede. Men de var også enige om, at nu var de så sikre på hinanden og på deres fælles økonomi, at de godt kunne begynde at tænke på at sætte børn i verden. Det var det, de begge ønskede, og så var det selvfølgelig lidt besværligt, at han ikke var hjemme hos hende. Det var, som om alle deres bekendte havde fået børn det forår, og hun havde fornemmelsen af ustandselig at gå til barnedåb. Det kunne være helt rart, om det snart var deres eget barn, som skulle døbes.

I mellemtiden kiggede hun i avisen efter andre ledige lejligheder, men det var ikke så let at finde de rette med god plads til en malerstue, som også skulle have godt lys og højt til loftet. Den endelige afgørelse måtte i alt fald vente til Peter var vel hjemme igen, hvornår det så blev.

Juli måned tilbragte Georgia som altid på Nysø hos mosteren og hendes familie. Det var dejligt at komme væk fra byen og ud og blive opvarmet lidt og deltage i det livlige selskabsliv på Nysø med mange gæster og udflugter. Hun var da også nærmere Peter på Iselingen, og de fik set noget mere til hinanden. Hun nåede at se ind hos Peters søster Lene og deres lille nye pige, som Lene så gerne ville have Georgia til at være gudmoder for. Det var nu ikke sikkert, hun ville det, for hun var allerede gudmoder til fire andre børn, og det brød hun sig ikke om at tage så let på, at hun uden videre kunne påtage sig endnu et fadderskab.

Først i august mødtes de hos Lene til barnedåben, men Peter var ikke helt færdig på Iselingen, så Georgia drog med skibet alene tilbage til København. Selvfølgelig blev hun søsyg på vejen, og det var da heller ikke så spændende at komme hjem til den tomme lejlighed, men heldigvis var de fleste af deres familie og venner tilbage i København, så Georgia fik underholdning nok ved at gå på besøg, køre ture ud i skoven, og selv have gæster til middag, hvor hun serverede hønsekødssuppe kogt på de gode høns, hun havde med fra Nysø, karbonader og rødgrød. Om eftermiddagen serverede hun kaffe, som især Constantin Hansen dårligt kunne undvære – og trængte til, efter at der havde været vandskade i hans atelier.

Hun og Peter havde i nogen tid talt om at købe en grund på Østerbro og selv bygge hus, men det havde været stillet lidt i bero, indtil der pludselig kom bud fra deres gode venner Ploug og hans kone, at grundene

ville blive sat på auktion i november. I mellemtiden havde de set på det hus, som Georgia havde haft i tankerne i sensommeren, og fundet ud af, at de vist hellere måtte købe det for ikke at kaste sig ud i de helt store udgifter til at bygge hus. Det kunne nok slå til, så længe de kun var sig selv, og til 1. oktober flyttede de.

De kom på den måde nok til at bo lidt uden for byen, og lidt langt væk fra deres gode venner på Christianshavn, men til gengæld var der ikke langt til Peters familie i Classens Have og heller ikke længere til Vartov, end at Georgia næsten hver søndag nåede ind til gudstjenesten der, hvor hun nød Grundtvigs prædikener, som altid gav hende håb og lyst til at leve videre.

Joakim og Niels (1856-59)

Vinteren gik så hyggeligt i deres nye hus på Østerbro. Peter stred med maleriet til Hammerich, og i foråret kom der også bestilling på et maleri fra Nordsjælland, alt sammen udmærket, for i marts var de begge helt sikre på, at Georgia var blevet gravid. Hun havde haft det lidt dårligt sidst på vinteren, og Peter havde været helt bekymret, indtil de fandt ud af, hvad det var. Heldigvis fik hun det bedre i løbet af foråret, men

Stranden ved Hellebæk. Maleri af P.C. Skovgaard 1858. Nivaagaards Malerisamling.

Peter var alligevel ikke helt tryk ved at forlade hende for lang tid i sommerperioden. Kun da Georgia som sædvanlig var på sommerferie hos tanten på Nysø, tog han af sted til Hellebæk for at male.

Vel hjemme igen kunne han for alvor tage sig af Georgia, selv om hun også støttede sig til Magdalene Constantin Hansens, som jo selv havde været gravid så mange gange, det var bare lidt ærgerligt, at de ikke mere kunne ses så let, som da de boede dør om dør på Christianshavn.

Den 17. november begyndte de første veer, og jordmoderen blev tilkaldt. Det blev en lang og streng fødsel, men som jordmoderen også sagde: det var ikke så usædvanligt for en førstegangsfødende, og gudske- lov blev det en rask lille dreng, som trivedes godt i de følgende måneder. Hverken hun eller Peter fik lavet ret meget andet end at tage sig af den lille Joakim Frederik, som han blev døbt efter sin morfar. Når han ikke spiste eller skulle skiftes, sov han og så kunne de skiftes til at sidde og kigge på ham og glædes over deres lille dreng. Georgia havde fået lidt problemer med sin hofte efter fødselen, og hun gik ikke så meget ud, som hun plejede. Der var ikke nær så mange veninder og venner, der fik besøg, og i Vartov kom hun heller ikke så meget. Hun var også træt hele foråret, og det var nok derfor, hun ikke havde samme tålmodighed med vennernes snak og diskussioner, men længtes tilbage til sine egne stuer og samværet med Peter og Joakim.

I sommeren 1857 var familien en lille tur i Vejle, hvor Peter igen havde en kommission på et maleri til amtmand Lehmann, og Georgia besøgte sin kusine Betty, som boede på en gård i nærheden. I august var Georgia alene tilbage i København, men denne gang var det alligevel helt anderledes; nu havde hun Joakim at underholde sig med, og de kunne være fælles om at savne Peter. Det var tydeligt, at den lille dreng savnede sin far. Han sukkede, når de talte om faderen, og kiggede hen imod døren, om han ikke snart kom ind ad den. Peters søster besøgte dem i nogle dage i august, og det var helt mærkeligt at se hendes hoved og ikke Peters ligge i sengen ved siden af. Ellers gik sommeren med de gode gamle forlystelser. Georgia kørte med gode venner eller Peters familie i kildevogn til Klampenborg med madkurv og kaffe og gik tur med Joakim i barnevogn i det grønne, eller hun tog ham med ned til Øresund og soppede og badede fra stranden der. I øvrigt håbede hun, at Peter havde samme mulighed for at bade fra Ålsgårde, hvor han boede hos sin malerkollega Vermehren og hans kone og vist blev grundigt forkælet. Ifølge brevene deroppe fra fik han dog også malet en hel del landskabsbilleder foruden billeder fra stranden med Kronborg og udsigt

ud over Kullen, som skulle bruges til dørstykker i deres nye hjem. Georgia havde opdaget, at hun var blevet rigtig glad for den lille have, der hørte til huset, og hun nød at gå tur og se til roser og nerier i pletter, som kunne tages ind og overvintre i malerstuen, hvor der var bedst lys og desuden køligt. Hvad de så sagde til terpentinflugten, måtte vel komme an på en prøve.

Vinteren gik rigtig hyggeligt. Peter malede på sine motiver fra Nordsjælland, og de syntes at lykkes for ham. Han fik også afleveret dørstykkerne til bispegården i Nykøbing, hvor Monrads var flyttet ind, og i det hele taget var han så lykkelig for sit liv, som hun ikke havde set ham siden forlovelsestiden. Den lille Joakim var en nem og glad lille dreng, og de glædede sig begge over at kunne følge hans fremskridt dag for dag. Egentlig havde de vel tænkt sig at vente med at få flere børn, til Georgia var helt over fødselen forrige vinter, men sådan blev det nu ikke. I marts måned 1858 mærkede Georgia at hun igen var gravid, og da den værste morgenkvalme var overstået, blev den lille Joakim syg med feber og appetitløshed, så hun måtte være omkring ham hele foråret, mens Peter var på Iselingen for at lave studier til endnu et maleri.

Det havde passet Georgia godt at tage til Nysø i sommermånederne og blive lidt forkælet, mens Peter rejste til Norge, men så fik han lige pludselig en bestilling fra Hellebæk, og selvfølgelig valgte hun at tage med ham derop. Sommeren blev en rolig tid, hun var ikke så let til bens som ellers, og badning lod hun Peter og Joakim om. Det var vist ikke lige sagen, når man var gravid. I september drog Peter igen til Iselingen, og Georgia og Joakim vendte tilbage til huset på Østerbro, hvor de genoptog deres sædvanlige liv med besøg hos venner og familie. Alt i deres lille have var groet godt til hele sommeren, men hun var næsten for tung og besværet til at lave havearbejde. Det fik vente, til Peter kom hjem. Maren, deres unge pige, havde haft lidt vrøvl med sin mand, som boede på hendes hjemegn. Hun var blevet træt af ham og ville skilles fra ham. Han var mødt op uden for huset, og ville gerne tale med hende om det, men hun havde været bestemt og ville gerne have en rigtig skilsmisse, hvis hun kunne blive i sin plads hos Skovgaards, også når det lille nye barn kom til verden. Selv om de til den tid ville blive nødt til at ansætte en amme, forsikrede Georgia hende dog, at hun helst ville beholde hende og fortsætte som før.

Graviditeten var denne gang lidt mere besværlig, eller også var det hende selv, der ikke var så rolig og glædede sig helt så meget. Hun var lidt bekymret over ikke at komme så ofte i Vartov til gudstjeneste som

før, og hun syntes også, hendes tanker var mere adspredte. Det var svært at koncentrere sig om sit eget indre liv, når hun havde den lille snart toårige Joakim hoppende omkring hele tiden og også mærkede meget til det lille nye væsen inde i sig.

Heldigvis blev den næste fødsel hverken så svær eller langvarig, som den første, og den 2. november blev den lille Niels Kristian født i huset på Østerbro. Hen over vinteren havde både hun og børnene og Peter Christian deres sædvanlige forkølelser og hoste, og hun var ærlig talt ikke rigtig i humør til, at Peter igen allerede i maj måned tog til Iselingen for at male. Men det var jo det, der skaffede dem udkommet, og hun havde da også god støtte i deres unge pige Maren, men hun savnede nogen at snakke med dels om børn og deres udvikling, dels om mere åndelige sager. Hun kunne selvfølgelig skrive til kusinen Elise og bruge korrespondancen mellem dem til at diskutere de store spørgsmål i livet, men det var alligevel ikke helt nok, og hun ønskede, at der blev mulighed for at komme til Nysø engang i sommeren. Hun savnede sådan et menneske, som hun kunne snakke med om sine problemer – ikke med familien, for de trivedes da alle helt fint i sommerluften i haven på Østerbro, men hun nåede aldrig i kirke om søndagen, og hun savnede virkelig den trøst og opbyggelse, det var for hende at høre Grundtvig prædike i Vartov. Det var lidt, som om hele hendes tilværelse forsvandt i husførelse og barnepasning, og dog var det dejligt at kunne indrette sig i sit eget hjem og have nogenlunde frie hænder til, hvordan det skulle gøres. Peter var jo ikke meget hjemme, og bad hun ham om et råd i boligindretning eller børneopdragelse, mente han for det meste det samme som hun. Han nøjedes med at forkæle drengene om vinteren, når han var hjemme. De blev ikke engang udelukket fra malerstuen, når han stod og malede, og det morede dem begge, at Joakim allerede var ved at have en mening om sin fars billeder. Han kritiserede faderens malerier – han syntes ikke rigtig, portrættet af Peters søster lignede hende, som han kendte hende fra de mange besøg, hun gjorde i hjemmet.

I foråret havde de købt abonnement til Musikforeningens koncerter, og egentlig skulle de have været af sted begge to, men Peter havde gerne for travlt til at gå med, og så plejede hun at følges med broderen, men han skulle læse til eksamen, og så gik hun, som hun af og til gjorde, alene. I Frue kirke, i Cæciliaforeningen, gik hun sammen med Peter og hørte koret synge salmer af Grundtvig foruden messer af Pergolesi og Palestrina. Ellers havde hun nu tid til det, som altid optog hende – broderiet, hvor hun brugte Peters tegninger og skitser som grundlag. Ven-

*Broderi udført af Georgia Skovgaard.
Skovgaard Museet.*

inderne havde også opdaget deres gode samarbejde og plagede hende om at få Peter til at tegne forlæg til deres pudestykker, møbelbetræk og kakkellovnsskærme. Hun broderede selv fine tøfler til både Peter og udvalgte bekendte, igen med Peters tegninger i lille format på oversiden.

Villaen i Rosenvænget (1859-62)

Hen over vinteren 1859-60 bestemte de sig for at købe grund på Østerbro, og de engagerede arkitekt J.D. Herholdt til at lave tegningerne. Huset blev påbegyndt, så snart frosten gik af jorden i foråret, og når de besøgte stedet, kunne de se, hvordan murene voksede op i røde mursten. De glædede sig alle til at flytte ind i det nye og store hus engang i løbet af efteråret eller vinteren.

Peter drog til Nordsjælland den sommer for at male i Ålsgårde hos skovrider Bruun, og han havde det vist rigtig godt. Det var fint vejr, og han kastede sig letsindigt ud i at udskifte sit uldne tøj med de lettere bomuldsjakker og bukser. Han både badede og gik lange ture i Hornbæk plantage og blev selvfølgelig også forkølet. Heldigvis var der fornuftige koner omkring ham, som sørgede for at han drak hyldete og kom i seng under den solide dyne, så han kunne svede sygdommen ud.

Sommeren 1860 havde Georgia tænkt sig at lade sig invitere til Nysø og besøge tanten og kusinen for at præsentere dem for sine to drenge. De var nu begge to så store, at de kunne komme på besøg hos den lidt strikse familie dernede, og det gik da også over al forventning. Tanten og kusinen var ganske vist taget på kurrejse til Tyskland, men det viste

Georgia med Joachim og Niels. Maleri af Constantin Hansen 1860. Skovgaard Museet.

sig, at hendes fætter Christian og Joakim kom helt fint ud af det med hinanden. De gik alle ned til stranden hver dag og badede, gik lange ture sammen og sad ved stuens hammerklaver og spillede – det vil sige, onklen spillede på tangenterne, og Joakim »spillede« på trærammen. Niels elskede de mange dyr, der var på gården, og især lænkehunden var han rigtig glad for. De legede også med deres små kusiner og fætre på nabogården. Onkelen, baron Stampe, havde været meget syg om vinteren, og det gik langsomt med at komme til kræfter, men han nød alligevel at have de to drenge på besøg og sørgede altid for at kræse lidt for dem med stedets bedste jordbær, som både han og Joakim elskede.

Det blev nu ikke den rene idyl på Nysø den sommer. Fætrene og Georgia var ikke enige om de store politiske spørgsmål, og Georgia syntes tit, de var både bornerte og intetsigende i deres standpunkter, som var alt for aristokratiske til hende. Heldigvis var Høyen på besøg på Nysø en del af sommeren, og når han var der, behøvede ingen andre tage diskussionen op med de to stamherrer.

En del af sommermånederne tilbragte Georgia og børnene på Falster hos Georgias tante på Korselitse, hvor børnene også rigtig nød den gode sommer, blev solbrændte og badede sammen med hende. Hun studerede venindernes huse for at få inspiration til sit eget, og noterede sig blandt andet nogle bonede gulve, som ville være gode til værelser og malerstuen, og så havde familien på Falster indrettet sig en særlig dampvask, som Georgia godt kunne tænke sig i det nye hus.

Peter havde igen aftale om et maleri for familien på Iselingen, og da de begge længtes efter at se hinanden, blev de enige om at mødes der. Endelig først i august lykkedes det at få planerne til at passe sammen, og Peter og Georgia kunne falde i hinandens arme og få de længe savnede kys og kram. Peter havde også været så længe væk fra drengene, at de så helt forandrede ud, større og solbrændte, og Niels var begyndt at tale. Desværre nåede de kun at få nogle dage sammen, så skulle Peter tilbage til København og se til byggeriet, og Georgia og børnene tog videre til Nysø sidst på sommeren, da tanten og kusine Elise var kommet tilbage. Georgia benyttede sig af lejligheden og spurgte onkelen til råds om tilplantningen af deres nye have i Rosenvænget, og samtidig fik hun løfte om, at han fra sin planteskole ville levere, hvad de havde brug for af træer og ikke mindst roser.

Endelig i september kunne de igen være samlet i huset på Østerbro, og nu var der travlhed, for i løbet af efteråret skulle de pakke sammen i

Huset i Rosenvænget under opførelse. Maleri af P.C. Skovgaard 1860. Skovgaard Museet.

det gamle hus og flytte ud til den nye store villa i Rosenvænget. Georgia blev helt mat bare ved tanken om alt det arbejde, men heldigvis var Peter der til at tage en tørn med at pakke deres ting ned i kasser og få det bragt ud til villæen.

I slutningen af året flyttede de og begyndte det store arbejde med at indrette deres nye hjem. De havde fra starten været enige om, at huset var så stort, at de sagtens kunne leje en del af det ud, så kancellist Haase lejede stueetagen i de næste par år. Det var sådan set meget rart, syntes Georgia, for så var hun da ikke alene i det store hus, når Peter var på sine årlige sommerture ud i det danske landskab for at male. Til gengæld var der nok at gøre det forår med haven, som hun fik en gartner til at hjælpe sig med at plante til med træerne og buskene fra Nysø. Joakim og Niels legede i haven og kom ind hver aften med jord over det hele. Til gengæld blev der ikke meget tid til at læse, og hun nåede heller ikke så tit ind i Vartov for at høre Grundtvig. Hun savnede også samværet med kusine Elise og de gode diskussioner, de havde om alle slags spørgsmål. Broderiet blev det heller ikke til så meget med, men forhåbentlig kom der et efterår og en vinter, hvor hun kunne få taget den slags sysler op. Hun ville også gerne brodere noget mere til deres nye hjem, og Peter fik forhåbentlig tid til at lave tegninger til puder og stolesæder, når han kom tilbage fra Stokkerup.

Veninderne var det ikke så let at komme i kontakt med mere. Meta, Grundtvigs datter, havde været meget syg hele vinteren, og ingen vidste, om hun overlevede. Både Georgia og kusinen Suzette besøgte hende så meget de kunne, men hun fik stadig tilbagefald, og Georgia tænkte meget på døden, selv om hun selv så gerne ville leve, ikke mindst af hensyn til Peter og de to drenge, som blev stadig sødere. Niels var en lille kærlig dreng med et hidsigt temperament, mens Joakim blev stadig mere forstandig og tænkte meget over alting.

Peter havde mere og mere travlt med mange nye bestillinger ikke blot fra familien på Nysø og i København, men også på malerier til tidens førende kredse. Georgia kunne godt se, at Peter også havde haft gavn af deres ægteskab, for mange af de mennesker, som bestilte billeder hos ham, var folk, som hun kendte fra før, eller som hun havde forbindelse med via sin mors familie.

London, Paris og Stockholm (1862-65)

Det var også de samme gode forbindelser, blandt andet til Kultusministeriet og Monrad, som skaffede Peter et rejselegat til at besøge kunst- og industriudstillingen i London i eftersommeren 1862. Det var måske også Høyen, der havde anbefalet ham, selv om han tidligere ikke havde været så ivrig for, at de unge malere skulle rejse udenlands og se tidens moderne kunst. Under alle omstændigheder skulle han afsted sammen med Wilhelm Marstrand, som også havde fået et rejselegat, og de tilrettelagde nu en tur til London for at se udstillingen, men de ville også samtidig studere de store klassiske kunstværker i Londons museer og i den nærmeste omegn. Efter London skulle de videre til Paris for at studere i museerne her og derfra hjem i efteråret.

Georgia undte Peter at komme ud og se andre og nye kunstværker, men samtidig var hun lidt betænkelig ved tanken om at være alene med drengene så lang tid, især da hun i april havde opdaget at hun var gravid igen. Hun ville gerne have været med også denne gang ligesom på turen til Italien, men det var selvfølgelig ikke muligt, som situationen var, og hun nød da også tiden alene med drengene, som var blevet helt vilde med at bade i Øresund. De var knap så vilde med at læse, men det skulle nu i hvert fald Joakim, som var begyndt i en lille privat skole, som blev drevet af hendes kusine Suzette og hendes mand. I vennekredsen indtraf en stor sorg netop, som Peter var rejst, for Metas mand pastor Boisen døde i august, og veninderne fik travlt med at trøste og hjælpe Meta ikke blot med det praktiske – hvor hun fik lov at blive i embedsboligen til dronningens asylskole, og også fik en lille enkepension, men også med at snakke med hende om den afdøde og trøste hende i tabet.

Som sædvanlig, når Peter ikke var hjemme, groede haven lidt rigeligt vildt, og hun måtte hyre en gartner for at få bund i det værste. Hun havde ikke selv så mange kræfter til at luge, men lidt puslen med blomsterne og frugten fra buske og træer kunne det nok blive til. På Peters breve fra London kunne hun også forstå, at han havde dem og deres hjem i tankerne, han havde set parkanlæg, som han kunne tænke sig at efterligne hjemme i Rosenvænget, noget med at samle de samme farver blomster til større grupper. Det kunne blive spændende at se, om de kunne finde ud af det til næste forår.

Til drengenes store fornøjelse havde han også været i Zoologisk Have i London og set en masse af de dyr, som de kun kendte fra billeder. De nød meget at få breve særligt til dem, men ellers gik deres tilværelse, som

den plejede. Den fireårige Niels var familiens spilopmager, og hans mange »unoder« drev af og til hans mor til fortvivelse, selv om hun heller ikke kunne stå for hans indsmigrende øjne, når han havde lavet noget galt og gerne ville slippe for straf. Måske blev de nødt til at indrette en regulær skammekrog eller »et sort hul«, som hun kunne putte ham i, når han var mest uartig. Egentlig var det underligt, at han ikke i det stykke tog ved lære af den mere besindige Joakim, som han ellers efterlignede i alt lige til at gå i vandet, skønt han vist ikke kunne lide det. Næste sommer måtte de se at få begge drenge lært at svømme. Åh, hvor hun dog længtes efter igen at have Peter hjemme og ligge i hans arme og snakke med ham om alting, men der var jo længe til – hele oktober ville det endnu vare, før han var vel hjemme. Hun undte ham alle de oplevelser, han kunne få både i London og Paris, men hun havde det ikke særligt godt, hvilede meget og havde kvalme, og selv om drengene efterhånden var vant til det og sørgede for at stille »spytbakken« frem, når hun havde brug for den, savnede hun Peters skulder at hælde sit hoved til.

Der var også alle de praktiske ting, der skulle ordnes, der skulle skaffes brændsel til den kommende vinter, grøntsagerne i haven skulle ind, og frugten fra de nye æbletræer plukkes ind. Heldigvis kom der en kasse æbler fra Nysø, for deres egne små træer gav ikke ret mange. Hun havde også bestemt sig for at købe uldne portierer til stuerne, så de kunne trækkes for og holde kulden ude, og hun var endda så heldig at få nogle gode gardiner til nedsat pris, så var det bare lige at finde en snedker til at lave stængerne.

Midt i september fik hun at vide, at det nok blev hen imod slutningen af oktober, før hun kunne vente Peter hjem, men samtidig følte hun sig lidt bedre, kunne komme ud af sengen og gå lidt rundt. Hun var også begyndt at mærke til det nye lille liv, som groede inde i hende, og når hun kunne få Joakim til at støtte sig, var det godt at gå lidt rundt i haven, følge de sidste roser, som altid var de fineste, sidde lidt på en bænk og snakke fornuftigt med Joakim, mens Niels sprang rundt i havegangene.

Af brevene fra Peter kunne hun forstå, at han var urolig for hende, men hun var nu selv mere fortrøstningsfuld, end hun havde været længe, det skulle nok gå alt sammen, og der var jo da også længe, til hun skulle føde, først på den anden side julen, og inden da var han vel hjemme. Han nåede også at se så mange spændende ting. Hun kunne godt misunde ham lidt alle de herlige malerier, han fik set både i London og

Paris, og hun gad da også godt have været med i teatret i Paris, sammen med Høyen og Fenger, hvor de havde set Molière-komedier – som åbenbart havde været meget morsomme, selv om hverken Peter eller Fenger havde forstået et ord, i modsætning til Høyen. Ifølge brevet fra den 2. oktober var de da vist omsider ved at have fået set nok, selv Høyen.

den 7de.

Jeg har spurgt Høyen om Dagen for vor Afreise og han svarede: at efter Bestemmelsen skulle det jo være paa Mandag Aften, men han bad mig om at udsætte til om Thirsdagen med (hans Mave har været slem et Par Dage, men nu er han vel igjen).

Ja, altsaa Thirsdag Aften reiser vi vel herfra, men hvilken Dag vi kommer hjem kan jeg ikke sige, Høyen talte om Løverdag eller Søndag, nu talte jeg med H. vi reiser rimeligvis over Cöln og anvender en Dag der, men saa stopper vi ikke op mere end hvad vore Kræfter kan faa i sinde at fordre, altsaa indtil den Tid – Levvel! og Gud befalet!

Kjære G. Dit Brev har gjort mig lidt urolig, kan Marstrands eller Onkel da ikke blive saa længe derude, er der ikke kjønt nok dertil? Lehmanns bliver dog vel? Du har aldrig nævnet noget om, hvorledes det gaaer med vor Kudsk. Tante Gine bliver da vel hos Dig? Der maa Nogen passe paa Dig!!!

Med Hilsen til Alle

Din Mand.

Det var lidt hyggeligt, at han sådan bekymrede sig for hende, og han havde da ret i, at det ville være godt, at han snart kom hjem. Hun savnede ham som sædvanligt så meget, og især nu, hvor efteråret for alvor begyndte at melde sig. Det var begyndt at blive koldt, selv om oktober foreløbig havde været dejlig varm i den første uge, men både Marstrands og Aggersborgs var begyndt at snakke om at flytte ind til deres lejligheder inde i byen. Drengene var også ved at savne deres far. Joakim klatrede og ikke bare i havens træer, men også i stuerne sofaer og stole. Han var en rigtig abenatur og det hjalp ikke, at hun forbød ham det. Han klatrede ud og ind af vinduerne på 1. sal, og det var ikke lige det bedste forbillede for den lille Niels, som stadig var den mest egensindige af de to. Hun måtte af og til sætte ham uden for døren, når det gik værst til. Heldigvis var der da flere små opgaver, hun kunne beskæftige dem med, de høstede æbler og snittebønner i haven og hjalp hende med at luge og binde blomster op. Peters søster havde besøgt dem en lille uges tid, og

hjulpet hende med at få de store krukker ind, og få nogle af de sarteste planter plantet ind i drivhuset.

Joakim var også begyndt at forberede faderens hjemkomst med tegnede guirlander til at hænge over gadedøren. Georgia håbede, at Niels ville falde lidt til ro om natten, når faderen var hjemme, for mens han var væk, sov drengen dårligt om natten, vågnede gerne og skulle holdes i hånden for at falde i søvn igen. Det var hun ikke begejstret for, også for Peters skyld, for han skulle vel have sin nattesøvn, og det kunne betyde det frygtelige, at han valgte at sove i gæsteværelset, og nu havde hun lige glædet sig så meget til at have ham ved siden af sig i sengen i soveværelset.

Heldigvis kom det sidste brev fra Paris, som både havde det nøjagtige ankomsttidspunkt – kl. 11.30 -12 søndag formiddag sidst i oktober, og også en beroligelse til hende:

Jeg vil naturligvis ligge nede hos Eder og det vil være mig en sand Glæde at holde lille Niels i Haanden, idetmindste i Begyndelsen. Hvor jeg skal tumle mine Drengene og lege med dem og de skal ride paa mig, og Du skal fryde Dig ved Synet o! o! o! og jeg skal gaa langsom med Dig under Armen og Stuen rundt og Haven rundt saa meget Du kan o! o! o! Med Hilsen til Alle Din Mand.

Både hun og drengene stod ved lågen ind til huset, da Peter omsider svingede ind foran efter køreturen fra banegården. Drengene hoppede og dansede, og spurgte om han havde set deres udsmykning til hans ære, og om han havde set nogle spændende dyr på sin tur gennem Europa, og først da han havde svaret på alle deres spørgsmål og kysset dem og givet dem hver sin svingtur, kunne der blive tid til, at Georgia kunne få sit kys og kærlige omfavelse, mens han klappede hende på maven, hvor den lille ny groede dag for dag.

Den lille søde Suzette Cathrine (1863)

Vinteren gik med sine sædvanlige sysler, selv om Georgia ikke havde meget lyst til at gå ud i vinterkulden. Hendes fødder og ben var også så opsvulmede, at hun dårlig kunne passe noget af sit sædvanlige fodtøj, og vinterfrakker og sjaler havde til sidst besvær med at nå omkring hende og varme. Endelig i de sidste dage af januar kom de første veer, og den

29. januar kom deres lille pige til verden. De døbte hende Suzette Cathrine efter de to bedstemødre, bare synd, at ingen af dem levede til at opleve den lille smukke pige, som blev alles yndling fra begyndelsen. Drengene var rigtig begejstret for den nye lillesøster, og selv Niels nød at være blevet forfremmet fra at være den lille, selv om det ikke gjorde ham mere modig, da sommeren kom, og han skulle med storebroderen i vandet ved badeanstalten. Han nægtede først at gå ind i dameafdelingen, og bagefter nægtede han at gå ordentlig i vandet. Han blev selvfølgelig også forkølet og fik dårlig mave, så han måtte ind og ligge i sin fars seng – noget der ellers var reserveret de »flinke drenge«.

Peter var som sædvanlig hele sommeren ude og male – denne sommer i Stokkerup i Nordsjælland, og Georgia tog sig som sædvanligt af det hjemlige. Hun gik tur med drengene ned til vandet, hvor selv Niels efterhånden blev helt flink til at svømme, og hun puslede i haven, mens hun ventede på besked fra Peter, om han snart kom ind igen til dem. Forhåbentlig fik han også snart gjort nogle af sine billeder færdige til salg, for der var ærlig talt lidt lavvande i deres kasse. Både ammen til lille Cathrine og Maren skulle jo have løn, og hos slagteren blev de heller ikke ved med at få kredit, men med Guds hjælp gik det vel.

Det trak ud med at få Peter hjem – hun trængte snart til at have ham hjemme, men vejret var så ustadigt, og han var jo nødt til at udnytte alle de gode dage. Heldigvis var onkel Aggersborg flink til at hjælpe hende med at få tiden til at gå, ud over at han forstrakte dem med penge, når det kneb. Det bedste var, når han hentede hende og drengene i sin vogn og kørte dem ture ud ad Strandvejen til Skovshoved og Ordrup.

Da sommerferien var ovre begyndte Joakim igen på sin skolegang, men Georgia var ikke helt tilfreds med hans skole, så hun talte med sine gode veninder fra ungdommen – Suzette Mariboe og Magdalene Constantin Hansen om at starte en ny privat skole. De fire mødtes sammen med andre mødre hos fru Grundtvig og blev enige om at starte så hurtigt som muligt, selv om det blev i midlertidige lokaler. Det var ganske vist ikke den bedste begyndelse, men forhåbentlig fandt de snart noget mere permanent og velegnet, og så kunne de begynde at optage flere drenge. Det blev desværre også lidt dyrt med de få elever, men der ville de prøve at få bidrag ind fra private med interesse for sagen.

Skæbneår (1863)

Det kunne godt blive lidt vanskeligt at få skabt interesse for den lille sag, for hele landet var i almindelig uro efter Frederik 7.s død. Der skulle vælges en ny konge, og det var en tysk prins, der var blevet valgt til tronfølger under forudsætning af, at han samlede hele den danske stat – også Holsten – noget, der ikke huede de nationale kredse omkring Georgia. Ingen vidste, hvordan situationen ville udvikle sig, men det var tydeligt, at deres gode venner og mæcener, kultusminister Monrad og statsminister Hall, var indstillet på at føre deres politik med en Ejderløsning igennem, måske med stormagternes støtte. Som efteråret gik, blev det desværre også tydeligere, at det ikke ville blive tilfældet, men stemningen i København og i hele landet var på kogepunktet, Danmark skulle ikke igen lade sig underkaste preussernes bestemmelser. Monrad påtog sig at lede regeringen, og preusserne erklærede krig i begyndelsen af 1864. Midt i februar nåede efterretningen om rømningen af Dannevirke – landets gamle grænse mod syd – til København, og ophidselsen i byen var stor, ingen forstod helt, hvordan det var kommet så vidt, og alle søgte en syndebuk. Det blev i første omgang general de Meza, som havde ledet tilbagetrækningen, men efterhånden som situationen forværredes i foråret 1864 kom også regeringen under angreb. Den var slet ikke klædt på til at forhandle med stormagterne om en mindelig ordning, men blev i stedet nødt til at godkende den bitre løsning af afstå hele Slesvig-Holsten, noget der vakte stor harme i hele landet.

Georgia fik sin families skuffelse at føle, da hun den sommer ferierede på Nysø med børnene, mens Peter var i Nordsjælland for at male. De rejste til Stege med båden fra København, og kun den unge pige havde været søsyg, mens de andre havde fornøjet sig med smørrebrød og kalvesteg. Da de kom frem, lagde begge drengene sig med mæslinger, og baronessen forlangte, at de skulle leve nærmest i karantæne på deres værelse på Nysø, kun med Georgia og den lille Cathrine som selskab og sygeplejersker. Cathrine blev ikke smittet, men alligevel var baronessen bekymret, og ville ikke have hende ind i de andre stuer. Heldigvis var kusine Elise ikke så pylret, og hun og Cathrine legede og lo sammen det meste af tiden. Den øvrige familie kunne de heller ikke besøge af frygt for smitte, og på Christinelund havde børnene kighoste, så sommeren blev ikke helt så munter, som den plejede.

I slutningen af juli kom hendes reaktionære fætter Christian hjem fra Wien, og så begyndte for alvor diskussionerne om politik og nationalfø-

lelse, for han var familiens mest tyskvenlige; det forlød endda, at han havde forlovet sig med en tysk grevinde, mens han var i udlandet.

Heldigvis var både Høyen og Elise der til at tage diskussionerne op med ham og også sørge for, at der blev talt om andet. Hun og Elise læste Biblen og også noget historie, og følte sig lidt lettet i den svære situation, landet stod i, ved håbet om, at Gud måske ville vende det til det bedre. Elise var så klippefast i sin tro, at Georgia altid følte sig styrket, når de havde haft en af deres mange samtaler om forståelsen af kristendommen, nu da hun ikke kunne gå i Vartov og høre Grundtvig udlægge teksten.

Hjemme i Rosenvænget havde de lånt huset ud til Meta Boisen og hendes børn, og efter brevene at dømme nød de rigtigt at være på »landet«, og så var der jo også nogen til at se lidt efter tingene. Sommeren på Nysø blev lidt bedre, da drengene blev raske og kunne begynde at løbe rundt, og det så ud til, at den lille Cathrine ikke blev smittet. Af hensyn til smittefaren måtte de dog ikke komme med på besøg, hverken på Christinelund eller hos Peters søster Lene, hvor børnene ikke havde haft mæslinger. Til gengæld var der masser for dem at more sig over på Nysø. De badede sammen med Georgia fra den nærliggende strand og løb ind og ud i staldene til køer og heste og var med onkelen i hans frugt- og bærhave, hvor de spiste kirsebær, hindbær og stikkelsbær, til de fik ondt i maven.

Rensdyrkalv. Broderi af Georgia Skovgaard. Skovgaard Museet.

En enkelt aften fik drengene lov at være længe oppe, for Andersen var på besøg og havde lovet at læse højt af sine seneste eventyr, og det blev da endelig en af de gode aftener, som der så vist ikke var for mange af. Efter en måneds tid på landet længtes de dog alle efter at komme hjem, så Georgia skrev til Meta Boisen, at de kom hjem den 22. august, så hun kunne være forberedt og flytte hjem til sig selv. Georgia valgte at rejse med toget hjem, fordi vejret var for uroligt til sejlturen fra Stege, og hun håbede til det sidste, at Peter kunne blive færdig på Kongskilde, så han kunne følges med dem fra Ringsted, men det lod ikke til at kunne lade sig gøre. Vejret blev ganske enkelt for godt, og Peter var ivrig efter at få arbejdet så meget som muligt på sine skitser derudefra. En gang imellem kunne Georgia godt synes, han blev lidt for grundig, han måtte da engang imellem kunne bruge noget af det, han allerede havde samlet – og så det med, at han ikke kunne arbejde i overskyet vejr! Han havde også skitseret nogle virkelig gode skybilleder, som han bestemt måtte kunne bruge til noget.

Det blev en anstrengende tur hjem med børn, pakkenelliker og de planter, hun havde fået hos de forskellige slægtninge, hun havde besøgt i sommerens løb. Kirsebærtræet og roserne, som onkelen på Nysø havde lovet hende, hørte hun derimod ikke mere til, det havde han nok allerede glemt, at han havde lovet hende.

Vel hjemkommen gik Georgia i gang med at få huset og haven i orden til vinteren, og så skulle der sættes i gang med skoleplanerne fra sidste sæson. Hun havde talt med Elise om deres planer, og i september skrev hun til veninden:

Kjære Elise!

Efter at jeg var kommet her til Byen, blev Tanken om Tydsk i Skolen igjen stærk hos mig, saa jeg ikke kunde faae Roe derfor, men det udviklede sig noget Anderledes end vi havde tænkt os det; det blev mig klart, at det kunde ikke længer nytte at arbejde for én enkelt Skole, det var ikke længere et personligt Ønske hos mig for mine Sønners Skyld, men det var for Danmarks Fremtids Skyld, at der maatte virkes, og det kunde kun skee ved at faae det fordrevet i alle Skoler fra det Høisæde det nu indtager. Det faldt mig ind at tage ud og tale med Hostrup, det gjorde jeg og havde megen Glæde af min Samtale med ham. Jeg blev stærkere i Troen og fastere i min Overbevisning, men Høvdning kunde han ikke være, sagde han, altsaa var jeg egentlig ikke kommet videre. Nu har jeg været hos Professor Clausen, for det maae ophøre at være en Examens Gjenstand, før vi kan blive af med det

i Skolerne, derfor maatte jeg paa Livet af Universitetet. Clausen var fuldkommen enig med mig, men han raadede til at være stille i dette Øieblik, for ikke at skade Sagen. Han sagde, at af Cultusministeren kunde vi kun vente os det værste og paa ham eller Madvig kom det alene an. Men derimod havde han godt Haab om at Madvig af sig selv vilde handle i dette Øiemed, men at tale til ham derom, som jeg bad Clausen om, frygtede han vilde gjøre Madvig stædig. Han var Én af dem, der selv vil have Ideerne, men som sagt, han haaber at der vil skee noget. Jeg synes allerede det er Meget, at Clausen er afsamme Mening som vi, og det var mig et Tegn paa, at vor Overbevisning har vundet flere for sig end vi maaske har tænkt. For det Første vedbliver vi hver i sin Kreds at tale for Sagen og forberede Jordbunden saa godt vi kan.

Og saa Tak for i Sommer! Det er godt at have delt den tunge Tid med en Ven! Gud give! At vi maatte komme til at dele ogsaa den glæde, naar den kommer. Hvor Grundtvig taler deiligt derom i sine Prædikener. Hvor hans Haab er stort og hans Tro stærk. I Søndags var det jo om Enkens Søn fra Nain, han sagde at ligesom hun, havde vi ogsaa et stort Følge, der beklagede os uden at kunne hjælpe, men han var saa sikker paa, at Herren vilde møde Sørgekaren ligesom dengang i Nains Port. Mageløst deiligt er det, Alt hvad man hører om Stemningen i Nordslesvig, det er en god grund at bygge sit Haab paa.

Cathrine er fremdeles sød og morsom, Hendes Tale udvikler sig med hver Dag, saa jeg haaber Du til Vinter vil finde hende fuldt saa elskværdig som i Sommer.

Din Georgia!

I løbet af efteråret var der blevet samlet så mange penge sammen, så den lille skole kunne begynde sin undervisning. Kredsen bag skolen havde ladet afholde en bortlodning af indkomne gaver, og her havde Georgia og hendes veninder Suzette og Magdalene haft travlt med at brodere puder og stolesæder med motiver tegnet af deres mænd. Puderne og andre gaver indbragte en god sum penge til skolens videre drift. Det var ellers imod Georgias overbevisning at give gaver til den slags lotteri, hun syntes, det var mere nyttigt at give pengene direkte, men hun havde alligevel ladet sig overtale, og det havde da også været en pæn succes, og alle deres venner og familie havde bidraget efter evne. Lehmann havde købt hele 20 lodder, men han havde vel også råd til det, og heldigvis vandt han da en af præmierne – en pude, hun selv havde broderet efter en tegning af Peter.

Det var i det hele taget dejligt, at hun nu havde så meget tid for husholdning og børnene, at hun fik tid til en af sine yndlingssysler – at brodere. Tanten på Nysø havde bedt om at få en broderet pude, og hun havde fået Peter til at tegne en skovskade, som virkelig også blev meget smuk. Den havde hun selvfølgelig ikke fået noget for, da de nu så ofte modtog gaver i form af gæs, frugt og andre gode sager fra Nysø, men ellers var hun begyndt at brodere betræk til stole og puder og få penge for det, selv om det var lidt underligt, og hun ikke i begyndelsen vidste, hvor meget hun kunne tillade sig at tage for de enkelte stykker. Hun samlede også sine broderende veninder til en større opgave, hvor de mødtes i stuerne på Rosenvænget og broderede faner til alle de fire studenterforeninger i Norden. Constantin Hansen havde tegnet de fire forskellige tegninger med hver sin gamle gudeskikkelse til de fire universiteter, og Georgia og veninderne nød rigtig at arbejde med de fine stoffer og broderisilker, mens børnene løb ind og ud og syntes, det var spændende med al den virksomhed og de mange farver, der lå alle vegne.

Selvfølgelig var der da stadig nok at se til i huset og med de tre børn, som heldigvis trivedes og udviklede sig godt. Det var så hyggeligt, når Peter var hjemme i vintermånederne, at vide, at han lå derinde i sengen og sov længe, som han godt kunne lide, mens hun og børnene havde god tid til deres morgenmad, selv om det kostede lidt overtalelse at få dem til at spise øllebrøden og drikke den varme mælk, hun satte for dem. Den trak nemlig skind, og det var hverken Joakim eller Niels særligt begejstrede for. De skiftedes til at tage det fra kanden, indtil Joakim en morgen fik for meget, og måtte ud og kaste op. Så slap de, for tvinge mad i dem, det nænnede hun ikke. Deres morgen begyndte altid med en salme, og gerne en af familiens gode ven Grundtvig.

Juleforberedelserne startede altid med den store julerengøring, hvor Peter flygtede ind i malerstuen, som ingen måtte komme ind i for at rydde op og gøre rent, mens Georgia styrede pigerne og børnene i resten af huset, som nærmest blev vendt op og ned. Så var der rent og fernisduftende over hele huset, og derefter bredte duften sig af julesmåkager, af chokolademarengs og firespecier, som Georgia var berømt for. Hun pyntede også selv huset til jul med gran, juletræ og klippet julepynt af fint silkepapir, og sørgede for, at husets madvarer af mange slags blev fordelt til fattige familier i deres nabolag, sådan som hun havde gjort det, fra hun var helt ung.

Juleaften fejrede de hjemme i stilfærdighed. Peter læste juleevangeliet, og de sang nogle julesalmer, mens de kiggede på træet, som foruden

*Georgia med Joachim
og Niels omkring 1861.
Foto Det Kongelige
Bibliotek.*

den fine klippede pynt også bar på røde æbler og tørrede frugter, og ikke mindst små gaver til børnene. Morgenen efter kom endelig det bedste, hvor hele familien tog ind til Vartov og deltog i julegudstjenesten hos pastor Grundtvig, hvis han da var rask nok til det, for han havde været svag og syg i de senere år, og det var ikke altid til at vide, om han var rask nok til at fungere.

Juledagene gik med besøg hos deres familie og mange venner i København og med gæster til middag og aftensmåltid. Måltiderne var altid enkle med en suppe, en kødret og en dessert, men til gengæld serveret på det festlige pompejanske stel med sorte figurer på brun bund, som især børnene elskede på grund af de mange billeder, der var på dem. Hvis det var professor Høyen og hans kone, som kom på besøg, sørgede Georgia altid for at lave et menukort med en fin lille blomst tegnet på, så den lidt kræsne professor kunne sikre sig, at han kunne lide det, der blev serveret.

I sommeren 1865 havde Peter en opgave med et billede til baronessen på Nysø, og også grev Moltke havde bestilt et billede, som Peter vist

ikke helt havde styr på. Georgia foreslog, at han brugte et af sine gamle billeder, men det var ikke efter Peters hoved, han ville gerne lave noget nyt, og motiver var der nok af i og omkring Nysø. Så kunne han også udnytte det gode vejr i juni og måske også slippe lidt væk fra de kedelige samtaler på Nysø, som kun af og til blev oplivet af gæster.

I København udnyttede Georgia det gode vejr til at bade i Øresund sammen med børnene og beværte deres italienske familie, som var på besøg både der og senere på Nysø. De kørte ture med dem i Dyrehaven og til Strandmøllen og bespiste dem efter bedste evne med årstidens herligheder: suppe med grønne ærter og asparges fra haven, oksesteg med salat, og jordbær, som desværre ikke var fra haven, for årets høst var ikke så rig. Da italienerne rejste videre til Nysø, blev Georgia enig med Peter om, at det vist ikke passede så godt, at hun kom til Nysø denne sommer. Peter havde på fornemmelsen, at de var ved at være lidt trætte af gæster, og han tænkte også på at vende hjem først i juli, da han trængte til at være hjemme hos sin familie. Georgia glædede sig til at have ham om sig igen og høre ham synge og mumle for sig selv, når han arbejdede. Også børnene savnede ham og spurgte meget til, hvornår han kom hjem, de havde så mange ting, de gerne ville dele med ham, badeturene til Øresund, Joakims insektsamling, som blev stadig større, og Katrines fine nye støvler.

I august forlød det at biskop Monrad i skuffelse over den politiske udvikling havde valgt med hele sin familie at emigrere til New Zealand, noget, der berørte deres gode venner i Danmark dybt. Georgia aftalte med datteren Ada, at de skulle skrive sammen og på den måde holde kontakten ved lige, for det var da helt tydeligt, at det kun var den altid begejstrede Monrad selv, som kunne se det spændende ved deres nye eventyr – resten af familien var mere betænkelige og usikre på, hvad de nu gav sig ud i. Familien ville købe en ejendom i New Zealand og leve i en slags oprindelighed som landmænd og pionerer. Den ældste søn blev sendt på landbrugsskole, og familiens unge og deres kærester skulle giftes inden de tog af sted. Det hele lød lidt vanvittigt og typisk for den gode Monrads letbevægelige sind.

Skolen begyndte i september, og desværre var situationen ikke helt god. Nogle af de få elever var gået ud, og skolen havde svært ved at skaffe en leder. Der skulle også udarbejdes en skoleplan, og derefter ville en af deres gode venner forsøge at henvende sig til en ung nyuddannet lærer Gregersen, som han mente ville være god som leder. Når de ting var på plads, var det muligt at søge om privat støtte til sagen, indtil skolen kunne finansiere sig selv. Det var vist godt, om der blev lidt styr

Bondedammen med badende drenge. Maleri af P.C. Skovgaard 1867. Skovgaard Museet.

på hele sagen, for som det havde kørt hidtil, havde det været for løst og usystematisk, selv om skolen skulle være et alternativ til den almindelige »sorte« skole. Fru Grundtvig – og vel sagtens hendes mand – var ikke begejstret ved tanken om mere plan og styring i skolen, men det kunne nu også blive for planløst, og noget skulle de kære børn jo da lære af hensyn til deres fremtid.

Grundtvig skrantede igen i efteråret, og hele menigheden var ængstelige ved tanken om, at han ikke mere skulle lede dem med sine prædikener og hele sin kristne tro og ånd, men alle måtte vel begynde at forberede sig på, at Grundtvig døde, og så var det blot et spørgsmål, hvordan menigheden klarede at holde sammen om budskabet og forkyndelsen under en anden præst. Georgia og Elise var begge bekymrede for, hvordan det skulle gå, og Elise var som sædvanlig den stærkeste, og hun mente nok, at deres tro var fast nok til, at de kunne støtte sig til den, også med en anden præst. Heldigvis viste det sig, at Grundtvig blev bedre i løbet af vinteren og kunne genoptage sine gudstjenester i Vartov, blot han ikke skulle stå op for længe.

Georgia mærkede, at hun heller ikke mere havde de samme kræfter til at deltage i alt det, hun gerne ville. Huset og haven tog sin tid, og så var der børnene, som ganske vist var væk en del af dagen i skolen, men resten af tiden var hun mere eller mindre alene om at opdrage dem. Hun ville gerne sikre sig, at de blev godt og kristeligt opdraget, og hun håbede at kunne præge dem i samtaler og læsning, sådan som hun selv var blevet det i sin barndom. I november 1866 skrev hun til sin gode veninde Elise på Nysø:

Drengene bliver saa store, og Skolen tager saa meget Tid, saa det er kun lidt jeg lever med dem i Samtale om vor Herre; jeg vilde ønske det kunde være mere, men det kan nu ikke falde sig saa, og saa synes jeg, jeg maa være varsom, for ikke at trætte dem, de har dog aabent Øre og Hjerte derfor, saa ledes de vel med Guds Hjælp den rette Vei, selv om jeg ikke videre hjælper dem dermed, vi kan dog kun plante og vande, og det er meget lidt, naar man har prøvet det med Planter, saa veed man nok at hver enkelt Plante er der kun saare lidt at gjøre ved, lidt imod det Umaadelige, at saadan en lille Spire kan blive til et stort Træ. Derfor haaber jeg ogsaa roligt paa, at Han har skrevet sit Navn i deres Hjærter og deres i sin høire Haand, saa de med ham faaer Fryd og Smerte tilfældes i den hellige Aand.

Peter var optaget på Akademiet, når han da ikke var på sine sædvanlige ture ud for at samle motiver til vinterens malerier. I juni måned rejste han tilmed til Sverige for at se det svenske landskab og være til stede ved den skandinaviske udstilling i Stockholm. Han rejste sammen med deres gode ven Orla Lehmann, som også sørgede for, at Peter blev præsenteret ved det svenske hof. Godt, at han ikke mere var så sky i sådanne sammenhænge, og Orla Lehmann havde da også lovet hende ved afrejsen at sørge for, at han så ordentlig ud.

Peter skrev, at han på turene rundt i Sverige havde samlet sten til Joakims stensamling, og de glædede sig alle til, at han igen var hjemme, og håbede, han havde noget med hjem til dem alle. Huset var som altid så underlig tomt uden ham og hans huseren, selv om drengene nød at få lov til at skiftes til at sove i hans seng. Det blev en rigtig våd og kold juni måned, som kun haven nød godt af, men heldigvis modnedes de små immerbær i den lille stenbelagte sænkning, de havde lavet nederst i haven. Drengene tumlede på græsset på stylder og klatrede i træerne. Joakim var helt flink til at hæve sig op i armene, mens Niels manglede lidt kræfter. De byggede legehus i deres egen afdeling af haven og le-

gede soldater med hjemmelavede våben. Af og til lykkedes det hende at få dem til at sidde stille længe nok til at skrive et brev til deres far, men for det meste måtte han nøjes med hendes beskrivelser af deres hverdag.

Efter turen til Sverige rejste Peter i august til Iselingen for at male, og igen var Georgia i syv sind med, hvad slags vejr hun skulle ønske for ham, for var det for godt og solrigt, blev han der vel alt for længe, og omvendt ønskede hun ham selvfølgelig det bedste vejr for hans maleri. Som hun skrev til ham i begyndelsen af september 1866:

Kjære Mand!

Det forrige Brev var bare Forretninger, saa jeg havde betænkt at skrive lidt »Følelse« i dag, selv om jeg ikke havde faaet Brev fra dig. Jeg havde jo nok tænkt at Du ikke havde det videre godt. Du saa saa daarlig ud, da du reiste, og derfor har jeg heller ikke taget mig det videre nær, at Veiret er saa ustadigt, naar Du bare selv ogsaa vil lade fem være lige og hvile Dig og gasse Dig lidt, det tænkte jeg kunde du bedre, naar Du var hjemmefra, for her staaer saa meget og minder, men ude er der jo kuns det Ene, der skal gjøres, og bliver det ikke gjort nu, saa giver det sig nok en anden Gang eller paa en anden Maade. Du maa endelig ikke slide i det, men være sød og komme lidt friskere hjem, end Du reiste ud. Vi har det Alle sammen meget godt, saa naar jeg bare veed Du ogsaa har det godt, saa kan jeg godt undvære Dig, men det maaske ogsaa fordi jeg veed, Du skal være hjemme paa Mandag senest[....]Saa var FASTER her da, men for resten gjorde jeg ingen Stads af Dagen [bryllupsdagen den 3. september] uden i mit Hjærte, hvor den og alle Dage, jeg har levet med Dig seer straalende deilige ud, for, om ogsaa det onde tidt vil have Tag i os, saa har dog Guds Naade været over os, saa vi med hans Hjælp har kunnet sige »pak Dig Satan!« og saa langt der endnu er tilbage, saa føler jeg dog at Kjærligheden, Guds Kjærligheden, vøxer i mig og ogsaa i Dig, saa vi i Sandhed har fulgtes ad og har været hinandens Medhjælp. Gud lade det saadan vedvare, saa vi engang kan skilles med Fred og Glæde i det sikre Haab, at vi i Evighed skal lovsynge Herren sammen, ja, sammen med hele hans Menighed.

Gud velsigne og bevare Dig i Jesu Navn

Din Georgia.

Georgia havde hele den sommer en underlig fornemmelse af, at hendes lykke med mand og børn ikke ville vare så meget længere. Det var ikke, fordi hun var syg, men blot lidt vemodig, som hun kaldte det. Måske

var det bare, fordi Peter dette år havde været så vældig meget hjemmefra, først i Sverige, så på Iselingen og nu sidst i efteråret i Haderslev, hvor man havde ønsket, at han skulle male et slesvigsk landskabsmaleri som en bryllupsgave til prinsesse Dagmar.

Det var lidt morsomt at tænke tilbage på deres første tid sammen, hvor de havde spekuleret meget på, hvordan deres økonomi skulle komme til at hænge sammen. Det var helt tydeligt nu, at de havde haft bekymringer uden grund, for tilsyneladende manglede Peter aldrig opgaver, og de fleste af hans kunder var velhavende nok til at betale ordentligt for malerierne. Ganske vist var det ofte personlige bekendtskaber af enten hendes eller hans familie, som bestilte billederne, men de var da vist begge kommet ud over det pinlige ved at forlange penge for deres kunst, selv hun var efterhånden klar til at tage mod penge for bestilte broderier og mønstre.

Det hjalp nok også, at hun efterhånden var en helt god husmor, som sørgede for at købe ind af brændsel og madvarer, når det var billigst, og så havde de da også haven, hvor hun høstede bær og frugter til vinterens forbrug, selv abrikos og fersken havde de til lidt luksus fra deres egne espalierede træer. Det var nok et held, at drengene efterhånden var så store, så de kunne hjælpe hende med at passe haven, for det meste foregik jo, når Peter var hjemmefra om sommeren og efteråret.

Peter fik travlt i vinteren 1866-67 med det maleri, han havde lavet til prinsesse Dagmars bryllup. Det skulle forsynes med en særlig fornem ramme, som til at begynde med drillede lidt og blev lavet om nogle gange, og så skulle der laves et litografi af billedet, som skulle sælges i forbindelse med udstillingen af maleriet, inden det endelig blev overdraget. Kongefamilien havde haft det ophængt på Amalienborg, og havde været så tilfredse med det, at de ikke havde haft lyst til at aflevere det hurtigt.

I foråret var Grundtvig blevet rigtig syg og havde måttet tage på landet, uden at kunne varetage sine pligter i Vartov, og både Georgia og Elise havde store bekymringer om, hvorledes det skulle gå menigheden efter hans død. Heldigvis blev det lidt bedre hen over sommeren, og de kunne se frem til atter at høre ham prædike og gennemføre ritualerne.

Mens Peter i forsommeren var i Nordsjælland, nød Georgia og børnene haven i Rosenvænget, hvor de fik besøg af familie og venner og deres børn, og Georgia drog på besøg hos alle de venner, som endnu ikke var taget på landet for sommeren. Af og til tog hun med familien

Børn i Skovbrynet ved Nysø. Maleri af P.C. Skovgaard 1868. Skovgaard Museet.

på tur til Fredensborg, og egentlig ville det også have været dejligt at tage det lille stykke længere væk til Strandmøllen, hvor Peter boede, mens han malede derude, men tiden var ikke rigtig til det, hun havde så mange opgaver og skulle også sørge for at komme i orden til at tage på deres årlige ferie på Nysø. De fik lige nogle dage sammen hjemme, hvor de som altid nød hinandens selskab, som hun skrev til ham fra Nysø:

Min søde Mand, jeg er glad for den sidste Aften vi havde sammen, ikke sandt den var god! Nei, det har ingen Nød med os, saa længe vi holder fast paa, hvad vi har. Jeg har været saa glad siden forrige Søndag, det Tunge er kun at jeg ikke altid føler Herrens Nærhed saa tydeligt, der er Tider, hvor Bevidstheden derom bliver ligesom død i mig.

Ikke sandt, Du har det jo bedre? Du vil tage friskt fat paa Reisen og glæde Dig over alt godt, der er at glæde sig over, og alt skjønt der er at see i Naturen trods Uro og Kulde.

Det var et pragtfuldt Syn igjen i Eftermiddags da jeg kjørte til Christine-lund, ned over Bugten var Himmelen klar og mild i Farven, men for Solen

bag Nysø var der store Skyer med en Kerne, hvorigennem Solen kastede Straalerne lige ned.

Børnene hilser mange Gange og siger at de morer dem udmærket.

Din G.

Sidst i juli rejste Peter sammen med maleren Janus la Cour, som nu boede i den anden lejlighed i huset, til Silkeborg-egnen, hvor de havde aftalt at male i de helt anderledes omgivelser omkring Himmelbjerget. Det føltes, som han rejste langt bort, og det var da også lidt uden for lands lov og ret, med noget dårligere postforbindelser for deres brevveksling, end de havde været vant til. Men det lod til, at han befandt sig godt i sit logi på Himmelbjerget, og at han også fik lavet flere skitser til færdige billeder med de usædvanlige motiver. Desværre var han generet noget af de mange gæster på stedet, som tidlig og silde brød ud i sang og insisterede på, at han deltog i munterheden.

Som sædvanlig havde Georgia og børnene lidt svært ved at finde sig tilrette hos tanten på Nysø, hun var noget lunefuld, og navnlig drengene vidste ikke altid, hvad de kunne tillade sig, og om hun mente det, hun sagde til dem i alvor, eller det bare var hendes spøg. Derfor undgik de hende så vidt muligt, og tilbragte det meste af deres tid sammen med forvalterens drenge i stalden og på markerne. Georgia og Cathrine var mest sammen med kusine Elise, som Georgia nød at tale lidt alvorligt med. Hun og kusinen delte den inderlige tro på, at Gud styrede alt til det bedste, og selv om kusinen var mere fast i sin tro, var de dog fælles om at føle sig på den rette vej.

I slutningen af juli ventedes der så mange fine gæster til Nysø, blandt andre deres østrigske svigerfamilie, at Georgia bestemte sig til at tage hjem og nyde livet der. På vejen fik hun pludselig en sær lyst, som hun senere berettede for Peter:

Tænk bare, da jeg sad paa Dampskibet fik jeg saadan en umaadelig Lyst til at give Børnene en god Dag og reise over til Dig og vandre med Dig i Lyngen og paa alle de deilige Steder, og da jeg nu var oppe hos Høyens, saa begynder han ganske alvorligt at tale til mig om, at jeg skulde reise derover med Børnene, nu gjorde det jo ikke noget, om Drengene forsømte en Maanedes Skolegang, naar de blev ældre, gik det ikke længere. Han havde af Frk Collet hørt, at Du havde leiet Pavillonon deroppe, og saa syntes han du godt kunde havde os der med. Har Du hørt saa galt? Og mit Hjerte bankede derved, men Du kan være rolig, jeg kommer naturligvis ikke.

Alligevel nød hun og børnene at komme tilbage til Rosenvænget. Haven trængte også til en kærlig hånd oven på alt det rusk og regn, som havde været hele sommeren. Det kneb dog meget med urterne og bærrerne, og Georgia tvivlede på at der blev noget til vinterens syltning. Måske Peter kunne skaffe tyttébær fra heden?

De havde bestilt maleren til at male i deres stuer, og det var han selvfølgelig ikke færdig med, da de kom ind, så de måtte indrette sig i la Cours lejlighed. Det gik nu meget godt, og var vejret til det, spiste de i haven. Grundtvigs datter Meta kom på et længere besøg og boede i havevestuen og nød hver dag at ligge i sin seng i haven. Det stod ikke alt for godt til med hendes far, men lidt fremskridt var der da ind imellem, og alle håbede, det blev så godt, at han igen kunne begynde at lede gudstjernen i Vartov.

Joakim blev ved at spørge, om far huskede at fange en hugorm og nogle insekter til ham, og overalt, hvor hun havde drengene med på besøg, fangede han biller og andre insekter for at tegne dem. Niels var mere til skæg og ballade, men klarede altid frisag ved at se så sød og uimodståelig ud, så alle morede sig over ham. Georgia læste lidt med ham hver dag for at forberede ham til skolen, men det var svært at få samling på dem, når vejret var godt, og de tumlede rundt i haven.

Det trak ud med opholdet på Himmelbjerget, og Georgia var ved at gå til af længsel efter at have Peter hjemme igen, ikke så meget om morgenen, hvor hun og børnene nød at have god tid til morgenmad og en morgensalme, inden hun sendte dem i skole. Men om aftenen var det slem, da savnede hun ham ved siden af sig i sengen og hans kys, inden de sov.

På deres bryllupsdag, hvor Peter heller ikke var kommet hjem, skrev hun til ham:

Saa vil jeg da begynde mit Brev i dag min kjære Mand! Vi har vel allerede ønsket hinanden til Lykke, er det ikke 16. Aar? det er dog ikke saa lille en Tid at leve sammen, men jeg vilde nok ønske, at der var idetmindste ligesaa langt tilbage, nei! Jeg vil intet ønske, Gud skee Lov! At vi ikke selv skal bestemme Maalet for vort Liv; Gud skee Lov! At Alt bliver bestemt for os, det kan man nok sige, naar man veed, at det er en kjærlig, den allerkjærligste Fader, der skjænker os baade Glæder og Sorger.

Baade Børnene og jeg længes nu svært efter Dig, her er saa tomt, Sovekammeret siger den Ene, der er saa tomt her og der siger vi Alle; og dog er vi fire og Du kun Én.

Endelig midt i september kom Peter da tilbage, og drengene jublede og havde travlt med at vise ham alle de tegninger, de havde lavet, og alle de ting, de havde lavet i skolen og lært på den nye danseskole, hvor de alle tre gjorde store fremskridt. Pudsigt nok var det for en gangs skyld Niels, som var den bedste til at bevæge sig, selv om han havde lidt svært ved takten. Cathrine dansede bedst, når hun blev ført, men i øvrigt dansede hun mere, end hun gik over gulvet, og hun elskede at synge og havde allerede lært sig flere julesalmer. Hun var sådan en glad lille pige.

Det var også herligt igen at have Peter ved siden af sig i sengen, og selv om hun syntes, hun efterhånden var ved at være en ældre kone, var det alligevel dejligt, at han stadig var så glad for hende og for at elske med hende. De nød hinanden i efteråret, og selv om de vel ikke havde talt om at skulle have flere børn, var de begge glade, da det før jul viste sig, at Georgia igen var gravid.

Hjem (1868)

Hun spekulerede af og til i de følgende måneder, om hun måske alligevel var blevet for gammel til at få børn. Den sædvanlige morgenkvalme gik over i en stor træthed og ulyst til at foretage sig noget, og ved den mindste anstrengelse fik hun heftig hjertebanken. Hun brugte det meste af dagen i sin lænestol, havde ikke lyst til at tage ud og besøge gode venner, hverken i København eller på Nysø, så hun og Elise måtte nøjes med at skrive sammen. Elise kunne heller ikke komme hjemmefra, fordi hendes mor var alvorligt syg.

Da tanten døde i begyndelsen af maj, var det ikke muligt for Georgia at opbyde tilstrækkelig kraft til at deltage i begravelsen. Hus og børn måtte blive passet så godt, som det var muligt. Heldigvis havde de to søde piger, som var gode til at tage sig af børnene, men alligevel havde de svært ved at forstå, at moderen ikke som før havde lyst til at høre på deres historier og hjælpe dem med lektierne.

Da drengene fik sommerferie, inviterede Georgias bror Titus dem på besøg hos sig på sin gård i nærheden af Bandholm i anledning af, at han også havde inviteret svogeren til at komme til Lolland for at male. Peter var netop i færd med at gøre sine malerier fra Himmelbjerget færdige, og da det var sket, tog han af sted og overlod huset til Georgia og den lille Cathrine. Drengene vendte hjem igen efter deres 14 dages ferie, men desværre blev Peter angrebet af et alvorligt anfald af podagra og

blev sengeliggende med både den og en slem hoste, så han først kunne vende hjem i begyndelsen af juli. Han blev forfærdet, da han genså Georgia, for hun var blevet bleg og mat, sov en stor del af tiden, og kunne næsten ikke tåle nogen anstrengelser. De håbede begge, at det skulle blive bedre, når fødslen var overstået engang i slutningen af juli, og da veerne begyndte den 15. juli råbte hun »nu bliver det Alvor, aa Gudskelov, Gudskelov at det kommer.« Fødslen gik egentlig forholdsvis let, men den lille pige var dødfødt. Georgia hvilede ud i Peters arme, men pludselig blev hun svagere og svagere, så lidt urolig, så helt kraftesløs, og efter en times forløb døde hun i sin mands arme.

Efterskrift

Elise Stampe:

jeg føler tidt at det Baand, der er mellem Georgia og mig, kan aldrig løses, men lever tidt og rører sig ligefrem med Lysglimt fra en anden Verden, hvor vi dog begge har hjemme. Der er saa meget hos Katrine, hvori hun minder mig om Georgia. Hun er mig saa umaadelig nær og kjær, det søde Barn! Naar man taler om Georgia med hende, kan jeg saa godt mærke, hvor hun holder af sin Moder, det lille Skind.

Pietro Krohn:

Til alle de velsignede Timer, jeg har tilbragt i Deres Hjem i Rosenvænget, er Billedet af Deres Kone uopløseligt knyttet, den egne Fred og stille Hygge, som hun vidste at sprede derover i Forbindelse med den sande Kvindelighed, der lyste af hele hendes Skikkelse, vil jeg aldrig glemme. . . . ak, ogsaa i Deres Kunst har De tabt meget ved at miste Deres Kone, som med et saa sundt, forstandigt Blik opfattede og paaskjønnede Deres Arbejder, og paa den anden Side maa De jo ogsaa søge Trøst heri, det vil vist ofte være for Dem, som om De gjennem Kunsten traadte hende mere nær.

Nanny Bech:

Hun hørte Vorherre til og havde givet ham sit Hjerte, og det tager jo Bitterheden helt bort fra Sorgen, og jeg kan ikke andet end føle, Gud hjælpe os, hver især, til en saa fast Troe og et saa stille og freidigt Haab, som den sand-

drue Sjæl havde, saa var vi vel faren, men det er saa meget, meget tungt at tænke paa den stakkels Skovgaard, den lille 5 aars moderløse Cathrine og begge Drengene, som elskede deres Moer.

Tante Gine:

Din kjære ulykkelige Hustru bortkaldt fra Dig, sine smaa Børn og os alle, som elskede hende saa høit. ...Ja, Guds Veie er ikke altid vore Veie og kan være svære at vandre, men jeg veed at Du vil søge Hjælp der, hvor den nu er at finde kjære Peter, og den himmelske Fader vil sende Dig Kraft og Styrke til at bære, hvad han i sin uransagelige Vilie har ladet komme over Dig, saa Du i Dine kjære Børns Udvikling, Opdragelse og Kjærlighed maa finde Trøst og Hvile. Du maa jo nu være dem baade Fader og Moder.

Ada Frederiksen:

De, der veed hvor kærlig, trofast, moderlig Georgia altid har været mod mig især i de sidste Aar, da jeg netop trængte til hende, veed og hvor bedrøvet jeg er, Kjæreste Skovgaard, jeg fatter endnu ikke ret, at vi har mistet hende.

Skovgaard, jeg taler om vor Sorg og det til Dem, Dem som hun tilhørte, elskede. Vær ikke vred paa mig derfor – jeg trængte til at sige Dem, hvor meget jeg – vi holdt af hende.

Frederik Krebs:

Hempel har underrettet mig om, at Døden har berøvet Dig din Hustru. Af hans sidste Brev ser jeg jo nok, at hun var meget svag og meget lidende, men baade han og jeg nærede et rigtignok kun svagt Haab om, at hun kunde overstaa sin Nedkomst og derefter atter rette sig og vinde Kræfter. Det skulde nu ikke saa være, det var besluttet anderledes histoppe hos ham, hvis Veie ikke ere vore Veie. Du har fristet et stort og smerteligt Tab, som Du vel aldrig vil forvinde, og som vel heller ikke bør forvindes. Men dem vi miste paa den Maade, som Du har mistet Din elskede Hustru, miste vi dog aldrig helt, vi miste dem saa at sige aldrig, thi vi eie dem helt og holdent i Mindet, og der kunde vi tye hen til dem.

*Den største Sorg udi Verden her
Er dog at skilles fra den, man har kær.*

Christian Aggersborg:

uagtet at Du skriver, at Du intet har at skrive om, giver dog Dit Brev et anskueligt Billede at, hvorledes baade Du og Børnene har det, hvilke vi netop ønskede at vide, og vi see Dig siddende at male, medens Drengene tegner Køer og fange Insekter, og Cathrine hører paa Historier eller leger med Repholz' Børn og hendes Brødre.

P.C. Skovgaard juli 1869 fra Rom:

Min kjære Søster

Jeg føler Trang til i dag, ligesom at tale med nogle af mine Kjæreste, og jeg vælger Dig, helst havde jeg dog skrevet til mine Børn, men de forstaae mig ikke, og jeg skal heller ikke prøve paa at lægge noget af min Sorg over paa dem, det var Synd, jeg haaber de vil mindes deres Moder med Kjærlighed og Glæde, idet mindste de Store, men ikke med Sorg, fra det Minde, jeg bevarer kan den vel ikke skilles, endskjønt jeg veed at ogsaa jeg skal bruge den Tid, Vorherre vil have at jeg endnu skal have tilbage og de Kræfter, han vil lade mig beholde saa nyttigt jeg kan og ikke ønske mig selv i Graven før han vil have det, men Mindet om hende og om hele vort velsignede Samliv ønsker jeg dog saa inderlig maa bevares frisk for mig, men Gud veed om det nogen-sinde kan skilles fra Sorg og Savn, hans Villie skee, Amen!

P.C. Skovgaard september 1869 fra Rom:

Ja, mine kjære Børn, I kan troe at jeg nu længes efter Eder, nu er der omtrent kun en Maaned til, saa haaber jeg vi skal mødes glade; hvis det ikke bliver umuligt, skal jeg nøjagtig underrette Eder om hvilken Tid, I kan vente mig, for jeg kan tænke I gjerne vil møde mig ved Skibet eller paa Banegaarden. Saa!! Nu et Kys til Eder alle!!! Eders Fader

P. S.

Lagde I en Krans paa Moders Grav igaar?

Navneliste

- Aggersborg, H.C. (1812-95) – vekselmægler, halvbror til Cathrine Skovgaard og onkel til P.C. Skovgaard.
- Baronen – Henrik Stampe (1794-1874) – gift med Christine og Georgias onkel.
- Baronessen – Christine Stampe (1797-1868), født Dalgas – moster (tante) til Georgia – baronesse til Nysø.
- Bech, Marie Amalie, født Callisen (1788-1878) – bekendt af Georgia.
- Bissen, H.V. (1798-1868) – billedhugger.
- Bruun, P. D. (1796-1864) – assessor, politiker og ejer af Asmildkloster.
- Bruun, Johannes (1795-1836) – fabrikant på Bruunshåb klædefabrik.
- Bruuns i Viborg – se P. D. Bruun.
- Clausen, H.N. (1793-1877) – teolog og kultusminister.
- Dalgas familien – nedstammede fra en fransk reformert familie, fordreven til Schweiz i 1685. Sønnesønnen Jean Marc Dalgas blev præst og udvandrede til Fredericia, mens andre familiemedlemmer slog sig ned i Italien og Schweiz.
- Dalgas, Carlo (1821-51) – maler, Georgias fætter.
- Dalgas, Christian August (1784-1863) – købmand og konsul i Livorno, Georgias morbror.
- Dalgas, Enrico (1828-84) – hedeopdyrker, Georgias fætter.
- Dalgas, Suzette Augusta (1825-89) – gift Mariboe – Georgias kusine og veninde.
- Exner, Johan Julius (1825-1910) – maler.
- Freund, H.E. (1786-1840) – billedhugger, gift med Amalie Elisabeth. Deres hjem blev tilholdssted for de unge og ældre kunstnere på akademiet.
- Grundtvig, Johan (1822-1907) – Svend Grundtvigs ældre bror og god ven af Skovgaard-familien, historiker.
- Grundtvig, Meta – datter af N.F.S. Grundtvig og Georgias veninde.
- Grundtvig, N.F.S. (1783-1872) – præst, forfatter, historiker.
- Grundtvig, Svend (1824-83) – N.F.S. Grundtvigs søn og god ven af Skovgaard-familien, folkemindeforsker og filolog.
- Hall, C.C. (1812-88) – politiker, premierminister 1857-63.
- Hammerich, Martin (1811-81) – skolebestyrer og godsejer på Iselingen
- Hansen, Constantin (1804-80) – maler og god ven af Skovgaard-familien sammen med konen Magdalene.
- Hansen, Theofilus (1813-91) – arkitekt i Wien, ven af P.C. Skovgaard og N.L. Høyen.
- Herholdt, J.D. (1818-1901) – arkitekt på Skovgaard-familiens villa i Rosenvænget.
- Holst, H.P. (1811-93) – forfatter.
- Hostrup, J.C. (1818-92) – forfatter og præst.
- Høyen, Birgitte (1799-1883) – tante Gitte – gift med N.L.A. Høyen.
- Høyen, N.L.A. (1798-1870) – kunsthistoriker og vejleder for akademiets unge kunstnere.
- Jerichau, J. (1816-83) – billedhugger.

Jørgensen, Betty (1838-73) – gift Saugmann, Georgias veninde på Korselitse, Falster.

Kayser, A.J.H. (1811-70) – læge og politiker.

Krebs, Frederik (1814-81) – læge på Læsø og P.C. Skovgaards gode ven.

Krohn, Pietro (1840-1905) – tegner, illustratør, direktør for Kunstindustrimu-seet.

la Cour, Janus (1837-1909) – landskabsmaler, logerede hos Skovgaard-fami-lien.

Lehmann, Orla (1810-70) – politiker, minister, amtmand i Vejle.

Lund, F.C. (1826-1901) – maler.

Lundbye, Johan Thomas (1818-48) – maler og P. C. Skovgaards gode ven og kollega.

Löwener, D. (1805-73) – jernstøber og ejer af huset på Christianshavn, hvor Georgia og P.C. havde deres første lejlighed.

Madvig, J.N. (1804-86) – teolog, politiker, kultusminister.

Marstrand, Wilhelm (1810-73) – maler og god ven og kollega til P.C. Skov-gaard.

Meza, C.J. de (1792-1865) – officer, general og ansvarlig for tilbagebetalingen fra Dannevirke i 1863.

Moltke, Carl (1798-1866) – greve, minister.

Monrad, D.G. (1811-87) – biskop, politiker, statsminister og god ven af Skov-gaard-familien.

Muhle, Gertrude (1793-1880) – kusine til Georgia.

Ploug, Carl (1813-94) – politiker og forfatter.

Raphael. Clara – dæknavn for forfatteren Mathilde Fibiger (1830-72) – forfat-ter til de første kvindefriggørende romaner.

Scavenius, P.B. (1795-1868) – godsejer til Klintholm, politiker.

Schouw, Joachim Frederik (1789-1852) – botaniker, professor, politiker og far til Georgia.

Schouw, Susanne (Suzette) Marie (1798-1844), født Dalgas – gift med J.F. Schouw, mor til Georgia.

Schouw, Titus Frederik (1834-93) – forstkandidat og løjtnant – bror til Geor-gia.

Skovgaard, Cathrine (1795-1854) – født Aggersborg, mor til P.C. Skovgaard.

Skovgaard, Magdalene (Lene) – P. C. Skovgaards ældste søster.

Skovgaard, Vilhelmine (1823-1904) – søster til P.C. Skovgaard.

Sonne, Jørgen (1801-90) – maler.

Stampe, Christian (1831-97) – baron til Nysø og fætter til Georgia.

Stampe, Christine (1797-1868), født Dalgas – moster (tante) til Georgia – ba-ronesse til Nysø.

Stampe, Elise (Elisabeth) (1824-83) – komtesse til Nysø – Georgias kusine og fortrolige veninde.

Stampe, Henrik (1794-1876) – Stampenborg, gift med Christine og Georgias onkel.

Stampe, Holger (1822 -1904) – Stampenborg, lensbaron og fætter til Georgia.

Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) – billedhugger.

Tscherning, A.F. (1795-1874) – officer, krigsminister, folketingsmedlem for Bondevennerne.

Vermehren, Frederik (1823-1910) – maler og kollega til P.C. Skovgaard

Vestergaards fra Odense – Birgitte Høyens familie, hvor datteren Hanne blev Georgias veninde.

Ørsted, H.C. (1777-1851) – fysiker, professor.

Marianne Bro-Jørgensen. Født 1933. Uddannet forhistorisk arkæolog, fra 1965 ansat som museumsinspektør ved Viborg Stiftsmuseum, med formidling som hovedansvar. Har skrevet *Billeder af Viborgs Forhistorie*, 1966, og *Dagligliv i Viborg i 1000 år*, 2000.

Efter sin pensionering har hun arbejdet som frivillig på Skovgaard Museet fra 2002, især med renskrift af dele af brevsamlingen. Adresse: Gyvelhøjen 5, 8800 Viborg

To breve fra Joakim Skovgaard fra 1876

skrevet til Henrik Gerner (1850-98), medarbejder ved opførelsen af domkirken

De to breve, der gengives her, er skrevet af maleren Joakim Skovgaard til Henrik Gerner i 1876. De ejes af og er stillet til rådighed af oldebarnet Henrik Gerner Baark.

Joakim Skovgaard og Henrik Gerner arbejdede sammen under ombygningen af Viborg Domkirke. Henrik Gerner blev ca. 1880 bygmester på Nakskov Sukkerfabrik. Henrik Gerner Baark er i øvrigt en efterkommer efter Henrik Gerner (1629-1700), der var biskop i Viborg fra 1693 til sin død 1700.

Brevene viser interessante sider af Joakim Skovgaards personlighed.

Det første brev omtaler først i en drillende tone Henrik Gerners forlovelse. Derefter fortæller brevet om den usikkerhed, Joakim Skovgaard følte i forbindelse med en henvendelse fra Domkirkens arkitekt, H.B. Storck (1839-1922) om at hjælpe med tegningerne til loftet i Domkirken. Endelig slutter brevet på den fjerde side med en tegning af en kirkeportal med Amor siddende på dørtrinnet og et digt med en munter lykønskning til Henrik Gerner.

Det andet brev rummer en anmodning til Henrik Gerner om at være behjælpelig, hvis Joakim Skovgaard kan komme til den bebudede indvielse af Domkirken i august 1876. Han ønsker at få oplysning om dette og angiver en foreløbig adresse hos forpagter T. Schouw på Damsmosegård, Bandholm, hans mors bror. Dernæst fortæller han meget muntert om sit arbejde med at male køer og andre dyr og dele af dyr og om kunstnerlivets besværligheder. Hans hat volder vanskeligheder i blæsevej, og det illustrerer han med et fint selvportræt.

Rosenvænget 7. januar 1876

Kjære Gerner.

Tak for underretningen for andet var det egentel. ikke det er skam en kedelig måde at få at vide ens venner er blevet forlovet på, istedet for at få et brev fult affyr og flamme overstrømmende af lovtaler over din sødeste af alle søde piger, men ak det er jo skik og brug så man får vel finde sig i det. Men at De ikke så ud til mig det er ikke så nemt at tilgive, dog siden De er så nyforlovet får man vel gjøre det alligevel, det var måske netop også derfor de ikke fik stunder. jeg må for resten sige Dem at da jeg havde fået kortet ventede jeg så småt at De skulde komme ud og presentere hende. Men nu nok om det jeg synes jeg havde så meget at sige dem, men nu er det borte alt sammen dog da der vist ikke var noget ved det er det kanske ganske heldigt at jeg har glemt det. Da min broder så Amor sidde på kirketrinnet ytrede han at man ikke forstod at han sleb pilen til et sikkert skud efter raden derinde på kontoret jeg blev derfor bange, at De heller ikke skulle forstå det, men nu ved De at han sliber pilen. Jeg har fået den gruelige opgave af Storck at hjælpe ham med tegninger til tapeterne i kirken ak nej ... hvad skal jeg gjøre ingen lyse ideer ingen tid og ingen formening om et heldigt udfald, jo det er yndigt når man skal til det så kan man ikke, derimod har en af minne kammerater bedt mig hjælpe sig med at dekorere hans værelse romansk og straks er hovedet fuldt af en mængde ideer men der kommer det jo rigtig nok heller ikke så nøje an på, det er vel det der gjør det men kurasje har jeg ikke. Ja nu er De vel snart ked af mit sludder, lev vel i et godt nyt år og vær lykkelig.

Deres idiotiske eller geniale ven

Joakim Skovgaard.

Her Gerner neppe jeg fatte kan
De har forladt Deres Maren
Kan det vel sømme sig for en mand
Sådan at vende sig i Amorssnaren
At svigte den man engang holdt af
Er det ej vaklende og galenskab.
Dog vores støv
Jeg vide bør
Jo meget af forandring holder

Det også dybt skjær i hjertet mig
At denne fyldige nymfe
Ret aldrig skal fylde mit glas når jeg

Kirkeportal med Amor på trappen. Tegning af P.C. Skovgaard i brev af 7. januar 1876. Privateje.

Er træt fra arbejdet i lyngen
 Og at jeg ej den mødding skal få se
 Som Deres Maren har beskrevet mig
 Hvor kokken høres
 Gør kur og æg
 Så godt som intet andet sted i verden.

Men Gerner har Dem en anden fåt
 I Amors garn så bliv derinde
 Er hun fra Kjøbenhavn da ved jeg blot
 Vi tiere Dem ser herinde.
 Og nu tillykke Gerner og hans Mø
 Den skønneste måske på denne Ø
 Nu et Hurra
 For Gerner. Ja

Henrik Gerner (1850-98), tegning af Joakim Skovgaard 1875. Privateje.

Og hende som kan fange slig en Mikkel.

*Undskyld dette kedelige vrøvl, men modtag en ordentlig lykønskning fra
Deres løjerlige ven Joakim Skovgaard.*

Damsmosegaard 26. januar 1876

Kjære Gerner.

Der har stået i avisen, at Domkirken bliver indviet en af de første dage i August og da der er al sansynlighed for at jeg kan have den glæde at gæste Viborg til den tid, vilde jeg gerne have lidt underretning og bede Dem om noget, Jeg vil bede Dem om at skrive til mig, for det første om det er sikkert at kirken bliver indviet til den bestemte tid og om det var alvor da De sagde jeg kunne ligge på gulvet hos dem medens jeg er i Viborg. Se det kan jo være at Suanes beder mig bo hos dem, såfremt de har plads, og så vil jeg vel ikke besvære dem mere en en nat i det højeste, men ellers vilde jeg jo være meget glad ved deres tilbud, men er der det minste i vejen så skriv det til mig, jeg kommer vel til Viborg endda. Endeligt vil jeg bede Dem tage Entre billet til mig i tide, kommer jeg ikke kan De vel nok få anvendelse for den andensteds. Min adresse er intil den vist 8tende Juli

Ad Forpagter T. Schouw

Damsmosegaard

Bandholm.

Skriv endelig Bandholm tydeligt ellers kan det godt gå til Borenholm det har breve før gjort. Efter den tid, vel en 7 dage er jeg vist i Kjøbenhavn og derpå ude på Knabstrup hos Anker Lund ikke langt fra Holbæk ja nok nogle mil. Men det er sikrest hvis brevet når mig her. Ja når vi ses kan jeg [h]vis det falder sig udbryde i lovtaler over den mageløse tilværelse her mellem kalve køer tyre stude heste svin får viber måger glenter ørne hare gravænder o.s.v. ikke at forglemme tre hunde hvoraf den ene ventelig snart får ni hvalpe. Jeg har snart malt en hel hjord af køer og kostumper og halve køer og kvarter kalve og trekvart tyre, en malkestol og en afbrugt trillebør en rodden slute nogle mere eller mindre skitte engpartier tidsler som pindsvin hyldebuske som tillavet spinat tjørnebuske ikke engang som det, noget svinemøj så svinsk så man skulle tro jeg havde taget det in natura og smurgt på og endelig til slut nogle heste svin og væddere. Nu er de vel blevet så ked af min ramse så det ikke engang gidder grine af mig når jeg siger at kunstens tornevej er slem, men i blæstvejr næsten udhøllelig, når man har den hat på som de ser på noget der skulle være mit hoved på den sidste side, for jeg håber ikke det ligner dog ak det er altfor troligt. Kan de tænke Dem mig jeg skal både male en flok køer på et engparti og passe på de ikke går over en bro på samme eng, altså må jeg med åben malerkasse malerstol malerstok og al den fortvivlelse som den almindelige kunstens tornevej bereder, vandre engen igennem i et træk og kun af og til standse for at gøre et par stroj, og så endda denne hat og en rask vind, ja, den fløj da også ned ad maleriet og landede på paletten, så hvad den ikke var pæn det blev den da. Hør det er dog i grunden grinagtigt hvor drømme kan stemme med virkeligheden I foråret da jeg havde diare drømte jeg den første nat at jeg ikke kunne finde nøglen til lokummet,

Joakim Skovgaard.
Selvportret i brev af 26.
januar 1876. Privateje.

da jeg fandt den vågnede jeg og måtte op, næste nat kunde jeg ikke finde lokummet, da jeg fandt det måtte jeg op, og næste nat igen, tror jeg at der var så mange mennesker, så jeg ikke kunde komme i enerum, der var da i altfald noget i vejen.

*Lev vel Deres hengivne Joakim Skovgaard
som håber, De skriver snart.*

KAREN ELISABETH STUB

Stiftsprovsten og kunstmaleren

Samarbejdet mellem Vilhelm Helweg-Larsen og Joakim Skovgaard 1901-13

Viborg, den 23. 11. 1906

Kære Hr. Skovgaard

Jeg vilde ønske, at jeg kunne lade Dem forstaa, hvor stor en Glæde De beredte mig ved den skønne Gave De sendte mig.

Som De ved, har alvorlige Tilskikkelser ramt mig og mine i den senere Tid.¹ Jeg har derfor ikke længe følt en saadan Glæde som ved at se paa det yndige Billede og vide at det hver Dag kan tale til mig. De kunne ikke have valgt et Emne, der passer bedre netop for mig. Billedet af Ham, der i Lidelses Natten kunne takke den himmelske Fader og dele med sine Brødre har ikke mindst i den sidste Tid staaet saa levende for mig. Men dog ikke tilnærmelsesvist saa levende som De har faaet Lykke til at male det. Den store Kierligheds Hengivelse og Disciplenes Tilegnelse i Inderlighed. Jeg er fristet til at sige, at De i dette Billede er ligesaa meget Prædikant som De er Maler. Der er dem, for hvem det ikke ville være en Ros, men jeg tror, at De nok vil kunne forstaa, hvad jeg mener hermed.

Mine Døtre, som er hjemme, kan ikke blive trætte af at se paa Billedet og har travlt med at finde den bedste Plads til det.

Det er jo først Maleren Skovgaard Billedet vidner om, men hvor lidt personligt Kendskab, jeg end har til Dem, maa De være forvisset om, at det ogsaa er et dyrebart Minde om Mennesket Joakim Skovgaard. Er det ikke Hemmeligheden ved Deres Kunst, at De først og fremmest vil være Menneske og dernæst Kunstner. Nu da De paa en saa forunderlig Maade har sendt mig et af Deres Billeder, maa det særlig minde mig herom.

Endnu engang saa inderlig Tak for den store Glæde, De har beredt mig. Jeg er vis paa at hvis min Hustru havde været blandt os, vilde hun have følt det samme som jeg, kun ville hun have sagt: jeg synes ikke, Du lader Skovgaard mærke, hvor glad du i Grunden er.

Nu har jeg gjort det saa godt, jeg formaar, og jeg er vis paa, at De kan forstaa det.

Venlige hilsner til Deres Hustru og Dem selv fra mine Døtre og Deres taknemmelige V. Helweg-Larsen.

Stiftsprovst i Viborg Vilhelm Helweg-Larsen (1850-1927) sendte dette takkebrev i november 1906 til maleren Joakim Skovgaard (1856-1933), der netop havde afsluttet den første del af sit store »Gesamtkunstwerk«, nemlig udsmykningen af den nye Viborg Domkirke, der var blevet rejst på den gamle kirkes plads i perioden 1863-1876.

Dette samarbejde strakte sig fra 1898, hvor Skovgaards medhjælp, Niels Larsen Stevns (1864-1941), afsatte de første farveprøver i kirken, indtil apsis, kor, korsarme og sideskibe og loft var endeligt dekorerede i sommeren 1913.

Interiør fra Viborg Domkirke 1904. Malet af Poul S. Christiansen. (1855-1933). Poul Christiansen besøgte ofte Viborg, mens Joakim Skovgaard var i gang med udsmykningen af Domkirken 1901-1906. Skovgaard Museet.

Den litteratur, der hidtil har været skrevet om Skovgaards dekoration af Viborg Domkirke, har især koncentreret sig om den vældige proces, det har været at udtænke udsmykningen, omsætningen til store kartoner, der kunne overføres til kirkens vægge, udvælgelsen af teknik og materialer og udførelsen ved mesteren selv og hans forskellige medhjælpere. I sig selv en imponerende indsats, som rent faktisk aldrig tidligere havde fundet sted af de dimensioner i en dansk kirke.

Allerede ved ombygningen af Viborg Domkirke i 1864 og de følgende år omfattede planerne for restaureringen en gennemført udsmykning af kirken med emner fra Det gamle og Det ny Testamente som brugt i middelalderens romanske kirker. Men man var på det rene med, at denne udsmykning først kunne finde sted, når kirkens murværk var tørt.² Først i slutningen af 1880'erne mente Det Særlige Kirkesyn³, der havde det øverste ansvar for kirkens restaurering, at kirkens tilstand var sådan, at man kunne forsvare at foretage en endelig udsmykning af kirken.⁴

Der skulle gå fem år, før Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen endeligt i 1895 opfordrede Joakim Skovgaard til i samarbejde med domkirkens arkitekt H.B. Storck⁵ at udarbejde en skitse til domkirkens udsmykning, valg af metode og overslag over omkostninger formedlet et honorar på kr. 2.000. Efter den endelige udvælgelse af Skovgaard som kunstner i 1897 kom mange forhold, der skulle tages hensyn til: værkets finansiering, bevilget i forskellige omgange af statskassen, samarbejdet mellem kunstner og Det Særlige Kirkesyn, Viborg Stift ved biskop Swane⁶ og senere biskop A.S. Poulsen,⁷ den lokale kirkeinspektion – og den kirkelige betjening, repræsenteret ved stiftsprovst Helweg-Larsen.

Formålet med denne artikel er at beskrive samarbejdet mellem Joakim Skovgaard og den kirkelige administration, det sidste med henblik på at belyse det teologiske og praktiske arbejde, som biskop og stiftsprovst havde ansvaret for i forbindelse med maling af dekorationerne i domkirken. I Vilhelm Helweg-Larsens arkiv, der ligger i Rigsarkivet, findes en samling breve skrevet af Joakim Skovgaard til stiftsprovsten i perioden 1901-13 i forbindelse med deres samarbejde omkring dekorationernes tilblivelse. Dette materiale er blevet suppleret med korrespondance mellem Skovgaard og hans hustru Agnete Skovgaard (1861-1924) i de perioder, hvor Skovgaard arbejdede alene i Viborg, Skovgaards korrespondance med biskop Swane, et mindre antal breve fra Helweg-Larsen til Skovgaard, Skovgaards korrespondance med hans gode ven arkitekten Thorvald Bindsbøll⁸ og endeligt den officielle korrespondance

omkring kirkens udsmykning 1897-1913. Dette materiale giver et vist indtryk af samarbejdet mellem det store antal mennesker, der havde indflydelse på dekorationernes vej fra tanke til udførelse – og deraf også samarbejdet mellem de to mennesker, der begge ganske konkret havde med de mange aspekter af udsmykningen af domkirken gøre, nemlig maleren Joakim Skovgaard og stiftsprovsten Vilhelm Larsen, den første i øvrigt overbevist grundtvigianer, den anden en af Indre Missions førende kræfter i Viborg.

Vilhelm Helweg-Larsen

Han blev født i det indre København, tæt ved Københavns Domkirke, i 1850. På dørskiltet til familiens bolig i Skindergade stod: Lands-overrets- samt hof- og stadsprokurator Lars Chr. Larsen (1813-73), men faderen var også en årrække medlem af Rigsdagen for de nationalliberale (1854-61) og i 1863 borgmester i København⁹. Det var således et velstående hjem. Forældrene var præget af en dyb nationalfølelse, men delte sig i nogen grad hvad angår kirkelig retning. Faderen gik i Holmens Kirke, hvor dr. theol. Balthasar Münter (1794-1867) var en meget søgt prædikant af højkirkelig orientering, mens moderen søgte den omstridte digterpræst N.F.S. Grundtvig (1783-1872) i Vartov Kirke med vægt på åndelig vækkelse og kraftig salmesang, sådan som Helweg-Larsen husker det fra sin barndom, når moderen tog ham med i kirke.¹⁰

Under forberedelsen til studentereksamen i 1869 begav Helweg-Larsen sig ved en pludselig indskydelse en dag til gudstjeneste hos pastor Rudolf Frimodt (1828-79), der i den nyopførte Johanneskirke på Nørrebro var blevet en af hovedstadens mest skattede prædikanter. Frimodt var i sin tid som præst blandt stifterne af Kirkelig Forening for Indre Mission i København og var formand for foreningen til sin død i 1879.¹¹

Efter mødet med Frimodt besluttede Helweg-Larsen sig for at læse teologi og tog endelig eksamen i sommeren 1874. Han nævner selv, at hans uddannelse til præstegerningen ikke havde været fuldendt, hvis ikke han også havde tilbragt et halvt år ved militæret, især de tre måneder, han lå inde som rekrut i Kastellet i København,

hvor jeg lærte meget om den åndelige tilstand blandt de almindelige rekrutter og fik forøget min forståelse af de mennesker, der senere skulle høre til min menighed.

En første introduktion til Viborgeggen blev det også til under den »militære karriere«, idet den afsluttedes med et seks ugers ophold i lejren ved Hald i 1871.¹²

Efter en tid som huslærer hos sognepræsten i Højbjerg-Elsborg blev Helweg-Larsen ordineret i Århus Domkirke i december 1875 og fik samtidigt sit første embede som kaldskapellan i det østjyske i årene 1878-79 i Hvirring- Hornborg. Her begyndte den unge præsts prædikener at vække opsigt, idet han følte, at han måtte afbalancere sognepræsten i Hvirrings grundtvigianske indflydelse med en holdning, der lå i mere indremissionsk retning.

Hans ry som prædikant udvirkede således i 1879, at han fik kapellanstillingen i den kirke, hvor han ti år tidligere havde hørt den indremissionske vækkelse forkyndt, Sankt Johannes Kirke.

Årene 1879 til 1885 blev travle og begivenhedsrige år for Helweg-Larsen, hvor han hurtigt fik ry for at »fylde kirken op« ved sine prædikener, og han tog med liv og lyst fat på de mange opgaver, der lå i et hurtigt voksende københavnsk tilflyttersogn, netop i de år, hvor vandringerne fra land til by for alvor tog til. Desværre blev arbejdspresset for voldsomt, og han blev forflyttet til Seest sogn ved Kolding, et embede, som hans søn omtaler som et rekreationsembede for svage præster.¹³ Her havde han embede i ti år og nød almindelig anerkendelse for sit arbejde på egnen, hvor de folkelige vækkelser stod stærkt, og fik i disse år en stedse større menighed.

Da biskop Jørgen Swane ved stiftsprovst Zeuthens¹⁴ afgang i 1895 skulle se sig om efter en ny stiftsprovst, ønskede han helst en efterfølger, der var fri for »partifarve« og ikke fulgte de »partier«, som han kaldte tilslutningen til de forskellige folkelige bevægelser som grundtvigianismen og Indre Mission, højkirkelig og konservativ, som han selv var. Forholdet til den afgående stiftsprovst havde netop været præget af, at Zeuthen havde haft sit ståsted i Indre Mission. Men ryet om præsten i Seest, hans fortræffelige prædikener og evne til at fylde kirken, var nået til Viborg. Biskoppen havde selv hørt Helweg-Larsen prædike ved et missionsmøde i Viborg og forespurgte en bispekollega om Seest-præstens kirkelige stade, idet han skriver: »Mon han er udpræget missionsmand? I prædiken røbedes ikke sådant.«¹⁵ Svaret var, at hvis Helweg-Larsen blev udnævnt til stiftsprovst, ville der kun være tale om en navneforandring, holdningen ville være den samme som hos den afgående provst.¹⁶

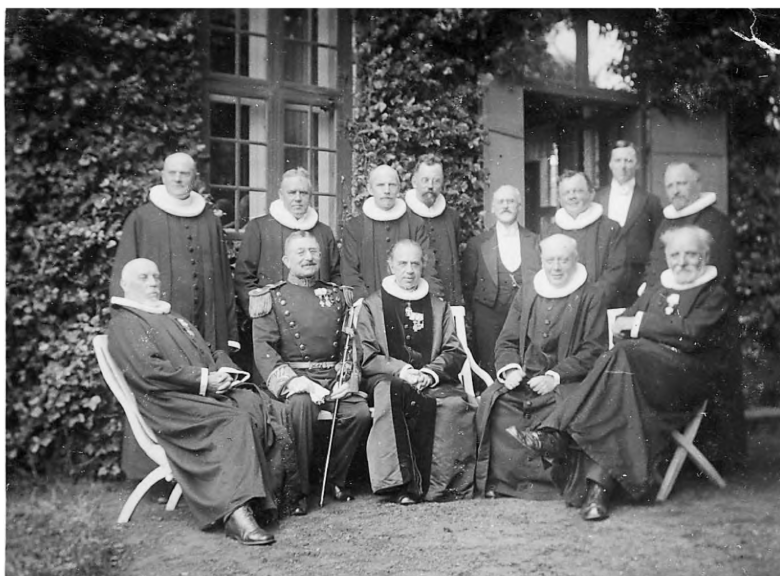
Efter udnævnelsen af Helweg-Larsen i november 1895 udtalte biskop

Swane sig dog fortrøstningsfuldt om det fremtidige samarbejde – men skal med understregning have sagt til den nye stiftsprovst: »Jeg må have min Domkirke fuld, derfor kaldte jeg Dem!«¹⁷

Stillingen som stiftsprovst ved Viborg Domkirke indebar på dette tidspunkt, at embedets indehaver var sognepræst i Viborg Domkirke og Asmild og Tapdrup Sogne, provst over Viborg Købstads Provsti og biskoppens medhjælp og stedfortræder i dennes fravær. Forholdene vedrørende den kirkelige administration var væsentligt anderledes end i dag. Menighedsråd blev først indført ved lov i 1903, indtil da varetoges den lokale administration af en kirkeinspektion bestående af sognepræsten, byfogeden og et medlem af byrådet. Kirkens daglige økonomi blev finansieret af indtægter fra ejendomme og jorder i dens besiddelse, salg af gravsteder og særlige ydelser i forbindelse med kirkelige handlinger såsom ringning med klokke, tænding af lys m.v. Først ved lov i 1922 indførtes en kirkeskat for det enkelte medlem af folkekirken til dækning af kirkefunktionærernes lønninger og den daglige drift af kirken.¹⁸ Samtidigt fik provstiet et folkevalgt udvalg, provstiudvalget, der sammen med provsten varetog tilsynet med kirkernes økonomi og drift.

I årene 1901-06 lå det årlige budget for menighedsrådet på ca. kr. 7-8.000.¹⁹ Når Helweg-Larsen på kirkeinspektionens vegne nogle gange beklager sig over de betragtelige omkostninger, som dekorationsarbejdet påfører domkirken i almindelige driftsomkostninger såsom rengøring, store varmeregninger med videre, gør han det ved at give et lille suk videre til ministeriet »dette lille og langtfra velhavende sogn kan ikke klare flere udgifter.«²⁰ Ud over den store bevilling til udførelsen af udsmykningen (og hvad disse penge kunne bruges til, blev tolket særdeles strengt) måtte domkirken bruge af sine egne sparsomme midler underlagt tilsyn af inspektion og stift.

Stiftsprovstestillingen må således generelt ses som en stilling med stor vægt på en engageret præstegering og normalt mindre på administration og tilsyn. Men netop i den periode, hvor Helweg-Larsen sidder i embedet, vokser administrationen i omfang, til dels på grund af ny lovgivning vedrørende kirkelige forhold vedtaget på Rigsdagen i begyndelsen af 1900-tallet, men mest som følge af det store administrative arbejde, som udsmykningen af domkirken medfører. Ikke alene skulle der laves aftaler med de forskellige håndværkere i samarbejde med Skovgaard. Der skulle også træffes aftale om lukning af kirken for kirkelige handlinger og gudstjenester, men også når der opstod problemer med arbejdet i forhold til kirkens arkitektur skulle Det Særlige Kirkesyn kon-

Stiftsprovst Helweg-Larsen fotograferet i bispegårdens have med biskop Alfred Sveistrup Poulsen, stiftamtmand Grøn og provstekolleger ved landemodet i Viborg 1920. Foto i Viborg Lokalhistoriske Arkiv.

sulteres, ligeledes ofte ministerium og stift – og den lokale kirkeinspektion. Der blev rigeligt at holde styr på – og man mærker ofte i Skovgaard's breve en undertone af irritation, når stiftsprovsten ikke altid formår at overholde aftaler til tiden.²¹ Der er gennem Helweg-Larsens embedsperiode eksempler på, at han temperamentsmæssigt havde svært ved at følge den tjenstlige vej, dvs. respektere vejen gennem det kirkelige hierarki, som i administrative sager havde sin endelige beslutningsmyndighed i Kirke- og Undervisningsministeriet.²²

For mens præstegerningen og det store engagement i både Indre Mission og KFUM passede til Helweg-Larsens evner og temperament, så var han ikke den store ven af pen og papir. Sønnen Povl Helweg-Larsen fortæller om sin far, at han i størstedelen af sin præstetid ikke skrev en stavelse ned til sine prædikener.²³ Og det stemmer fint overens med, at i de få prædikennefter, der findes i hans arkiv i Rigsarkivet, er der kun nogle få notater til hver enkelt prædiken, og dette kun i en kort årrække. Familien morede sig også over at modtage breve fra ham med hans store og lidt vanskeligt læselige skrift, hvor der under den afsluttende hilsen

stod parkeret en række kommaer, som modtageren derefter selv kunne fordele efter eget ønske.²⁴

Vilhelm Helweg-Larsen er blevet beskrevet som

noget af en renæssancenatur, men herre over de forskellige stemninger, der prægede hans færd og forkyndelse. Han mestrede den vanskelige overgang fra lystig humor til dyb alvor. Han var blottet for ærgerrighed, men ejede den smittende humor, som gjorde ham til et festligt menneske i og uden for kirken.

Selv om han var knyttet til Indre Mission, var han opmærksom på andre sider af det folkekirkelige liv og tog også del heri. En samtidig beskrev ham

som et menneske klædt i solskin med en sprudlende og smittende latter, man skulle lede længe efter.

Sønnen Povl Helweg-Larsen tilføjer dog også, at der til dette billede skal føjes, at faderen kunne være meget direkte i sin tale, og at det til tider kunne få folk til at få ham »i den gale hals.«²⁵

Joakim Skovgaard

I sit brev til Joakim Skovgaard i november 1906 nævner Helweg-Larsen, at Skovgaard først og fremmest vil vurderes som menneske og dernæst som kunstner.

I denne gennemgang er det også mennesket Joakim Skovgaard, der vil blive fokuseret på. Hans opvækst, indflydelse fra forældrene, familie og omgangskreds, uddannelse og opgaver, der prægede ham frem til den livsopgave, som udsmykningen af Viborg Domkirke blev.

Også Joakim Skovgaard blev født og voksede op i København, dog i et villakvarter på Østerbro nord for byen, hvor hans far, den kendte guldaldermaler P.C. Skovgaard (1817-75) havde ladet en villa opføre på Rosenvængets Hovedalle 27 med to store malerstuer, tegnet af arkitekten J.D. Herholdt (1818-1902).²⁶

Både faderen og moderen, Georgia M.L. Schouw (1828-1868), var stærkt nationalsindede og grundtvigianere. Forældrene var blevet viet af Grundtvig selv på Charlottenborg, hvor brudens far, den nationallibe-

rale politiker og professor J.F. Schouw (1789-1852), havde sin embedsbolig som professor ved Botanisk Have. Denne lå på dette tidspunkt bag Charlottenborg, hvor også Kunstakademiet havde til huse.

I det lille lukkede villakvarter i Rosenvænget boede og kom også andre af samtidens kunstnere såsom kunstmalerne C.C. Constantin Hansen (1804-80), Thorald Læssøe (1816-78) og Lorenz Frølich (1820-1908). Joakim og hans søskende Niels og Suzette voksede således op sammen med andre kunstneres børn, og for de to brødre Joakim og Niels var der ingen tvivl om, at de skulle være kunstnere som deres far.

Især på grund af morfaderens politiske virke, han havde blandt andet været formand for den grundlovgivende forsamling og var i det hele taget en meget indflydelsesrig nationalliberal politiker, havde familien Skovgaard også omgang med en række af tidens kendte politikere. Således blev Joakim og hans søskende fra tid til anden sendt på ferie hos blandt andre den gamle biskop og tidligere kultusminister D.G. Monrad, efter at denne var kommet hjem fra sit eksil på New Zealand.²⁷ Ligeledes blev mange ferier tilbragt på herregården Nysø, hvor moderens moster Christine Stampe (1797-1868) regerede.

Prospekt af Rosenvænget ved Københavns Østerbro, del. Emil Liebert, 1863. P.C. Skovgaards villa var huset nummer fire på venstre hånd. For enden af vejen ses Øresund. Illustreret Tidende, 1863.

Indvielsen af Viborg Domkirke den 9. september 1876 under overværelse af hele den kongelige familie, mange excellencer i ministeriet Estrup og diverse højtstående prælater og embedsmænd – og også den unge Joakim Skovgaard. Illustreret Tidende 1876, Viborg Lokalhistoriske Arkiv.

Faderen, P.C. Skovgaard, opmuntrede den unge Joakim til at gøre flittige studier i naturen medførende sit skitschæfte, der fulgte ham fra ganske ung knøs.²⁸ Efter skolegang betingede faderen sig, at han umiddelbart efter sin optagelse på kunstakademiet i 1871 også gik i malerlære. I april 1874 blev han færdig som svend hos malermester C.C.A. Weber, hvor han allerede i læretiden havde deltaget i flere større udsmykningsopgaver, blandt andet på herregården Fuglsang på Lolland. Det var måske på grund af disse erfaringer, at han sammen med tre andre svende under ledelse af Weber blev valgt til at deltage i udførelsen af det første dekorationsarbejde i Viborg Domkirke, som Weber var blevet bedt om at påtage sig efter dekorationsmaler Lunds forlæg.²⁹

Familien skrev til stiftsprovst Swane, der var en bekendt af Skovgaards mors familie, om de ville være behjælpelige med indkvartering for sønnen. Det blev for den første sommers vedkommende hos fru Hjorth i Nytorv Gyde 3, så tæt som muligt på arbejdsstedet.³⁰ De fire

svende under ledelse af malermester Weber arbejdede hårdt i to somre på at færdiggøre det store kassetteloft i Domkirken. Det første år var det profeterne, det gjaldt, og disse fik ofte ansigtstræk efter folk, som på det tidspunkt var kendte. Joakim var med til at male profeten Joel, der fik ansigtstræk efter faderen.³¹ Joakim fik dog også tid til mange ture i omegnen med sine skitsebøger og var en flittig gæst hos familien Swane, hvor han blandt andet tegnede nogle portrætter af familiens medlemmer og hjalp med lidt dekorationsarbejde på nogle af Swane-børnernes møbler.³²

I 1875 er dekorationsarbejdet færdigt og endeligt året efter står domkirken så endeligt fuldt færdigbygget og udsmykket, klar til indvielsen i september 1876 under overværelse af kong Christian 9. med familie og en række honoratiories. Skovgaard er også rejst over fra København for at være med.³³ Gennem somrene har den unge akademielev opnået en vis kontakt med kirkens bygmester H.B. Storck, med hvem han diskuterer den fremtidige udsmykning af kirken – og Storck giver den unge Skovgaard en arkitekttegning af blandt andet den nordre korbue og nogle af triforierne, hvor han arbejder videre med disses udsmykning i romansk stil.³⁴

Skovgaard bliver færdig på akademiet i december 1876, men havde i april måned året forinden mistet sin far, P.C. Skovgaard, der døde efter forholdsvis kort sygdom af en hjerneblødning. Skovgaard-børnene var nu forældreløse, men mens den yngste Suzette Cathrine flytter hjemmefra og ind hos en af de andre malerfamilier på vejen, forbliver Joakim og Niels Skovgaard på henholdsvis 18 og 16 år boende i familiens villa, hvor maleren Janus la Cour (1837-1909) som en slags mentor nu rykker ind i faderens store malerstue, mens brødrene beholder den lille til deres arbejder. Faderen har efterladt dem økonomisk så tilpas velstillede, at de ved en sparsommelig levevis kan forsætte deres liv nogenlunde som hidtil.

Både i vintrene, når han ikke er i Viborg, og i årene efter opretholder Joakim Skovgaard en korrespondance med familien Swane, i de første årtier især med fru Swane og nogle af døtrene, og fra begyndelsen af 1890'erne med biskop Swane.³⁵ Her beretter han om sin færd både i København og ved udflugter til Nord- og Sydsjælland, hvor han besøger familie og andre malere og maler flittigt. I 1878 debuterede han på Charlottenborg med to billeder. I årene efter sin fars død, hvor Janus la Cour forsøgte at træde i dennes sted, modtog Joakim en hel del af dennes kunstsyn, der var ret strengt konservativt og nationalromantisk – og

*Eva fristes af slangen.
Keramisk fad fra 1888
af Joakim Skovgaard.
Skovgaard Museet*

meget modstander af »franskeriet«, de nye impressionistiske toner fra Paris.³⁶

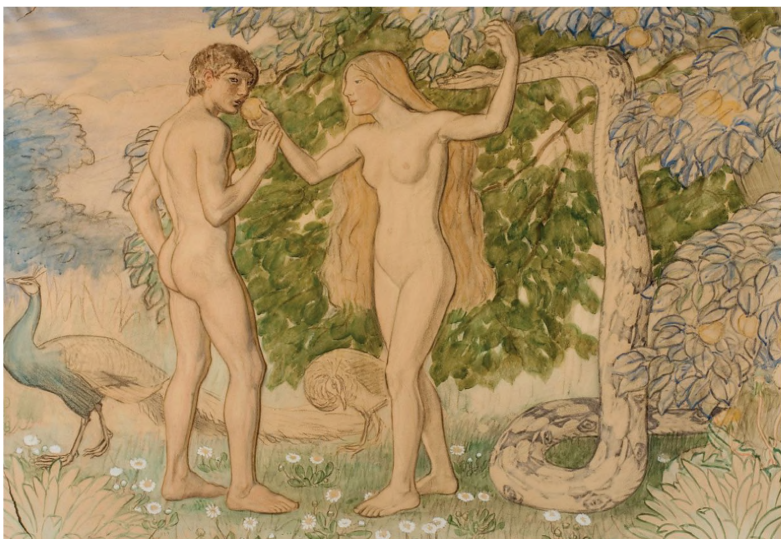
Men kammeraterne fra kunstakademiet pressede i den modsatte retning, og i vinteren 1880-81 tog Joakim Skovgaard sammen med kollegaen Ludvig Kabell (1853-1902) til Paris og besøgte maleren Léon Bonnats malerskole. Om tiden her får fru Swane – nu bispinde – nogle levende og begejstrede breve om hans oplevelser hos Bonnat og tiden derefter, når han besøger de mange udstillinger og gallerier og fortæller om de kunstnere, der optager ham.³⁷ Det samme gentager sig, da Skovgaard 1882-84 tager på den store rejse til Italien og Grækenland. Ud over breve til familien og akademivennerne kommer der også lange breve til bispinden, hvor især Skovgaards møde med den religiøse kunst og de gamle kirker beskrives, herunder den dejlige apsis i San Clemente-kirken i Rom, som han husker et kobberstik af hos Swanes.³⁸ Skovgaard rejste i de år med en af tidens store malere, Chr. Zahrtmann (1843-1917), og især i den italienske del af turen med de yngre malere Viggo Pedersen (1854-1926) og Th. Philipsen (1840-1920), som alle blev gode venner. Et resultat af Skovgaards lange rejse er også den indflydelse, Sydens klare lys og stærke farver fik for hans kunst fremover.

I et brev efter sin hjemkomst, hvor han spændt venter på ankomsten af sin produktion af malerier og skulpturer fra rejsen, lyder det også i et brev fra ham til bispinden, at hun må takkes for biskop Swanes ord om, at det er bedst for ham at være hjemme

*jeg ved godt, at for mig er bedst herhjemme, jeg gror i jorden her, i længden har jeg ikke godt af at være plukket og sidde i en skøn Vase nede mellem alle de strålende blomster...*³⁹

I efteråret 1884 slog Skovgaard sig igen ned i Rosenvænget, hvor de tre søskende endeligt samledes for første gang efter faderens død. Joakim Skovgaard havde vanskeligt ved at få lyset frem i sine billeder efter hjemkomsten fra sydens sol. Måske for at genvinde sin farvesans og inspireret af sin bror Niels, der allerede i flere år har arbejdet med keramikken, beskæftiger han sig sammen med sine to søskende og vennen Bindesbøll i nogle år med keramiske arbejder på et værksted i Utterslev. Keramikken havde han allerede gjort sin erfaring med under opholdet i Italien og Grækenland. Han udnyttede i høj grad sine dekorative evner, og fra et af hans værker i denne periode: Eva med Slangen, kan der allerede ses en forbindelse til hans senere femstilling i fresko i Domkirken⁴⁰. Han udstiller i 1888 på den Nordiske Udstilling i København, hvor, som Niels Larsen Stevns (1864-1941) beskriver det, hans meget mærkelige krukker, som sprudede og ruttede af liv og humør, vakte meget opsigt.⁴¹

I slutningen af 1885 mødte Skovgaard sin tilkomne, Agnete Lange (1861-1924), ligesom hans mor datter af en professor i botanik, Johan-

Syndefaldet. Akvarel ca. 1898 af Joakim Skovgaard. Skovgaard Museet.

nes Lange (1818-1898). Svigerfamilien var vist ikke helt tilfreds med at få en »malerklat«⁴² til svigersøn, men det lykkedes alligevel at vinde hendes hånd – og det unge par drog af sted på bryllupsrejse til Italien i maj 1886. Rejsen blev ikke helt så lys, som forventet. I juni bliver Agnete Skovgaard syg og måtte holde sengen i flere måneder. Måske under indtryk af hustruens sygdom tegnede Skovgaard senere på deres rejse de første skitser til »Englen rører vandet i Bethesdas dam«, som blev et af hans første hovedværker inden for religiøs kunst. Flere fulgte i årene efter, også den første altertavle fra hans hånd, altertavlen til Mandø Kirke over motivet »Kristus fører røveren ind i Paradiset« i 1889 og endeligt »Kristus i de dødes rige« 1891-94. Sidstnævnte maleri blev først udstillet på Den frie udstilling, var senere på tourné i provinsen og gjorde et stort indtryk.

Disse religiøse værker skilte vandene i den danske andedam. De grundtvigiansk sindede var begejstrede, idet man så Skovgaards religiøse værker som en videreførelse af det levende ord i en form for billedfantasi.⁴³ Adskillige kunstkritikere var allerede på dette tidspunkt særdeles hårde i deres dom over hans nye værker,⁴⁴ – og generelt følte især den mere konservative del af befolkningen, herunder også den højkirkelige del af kirken, sig lettere foruroledede over den magtfulde og dramatiske måde, som han behandlede de bibelske emner på.

Den gamle biskop Jørgen Swane besluttede sig i slutningen af 1880'erne for at sætte skub på for at få en ny udsmykning af domkirken, idet han gerne så, at det blev i hans levetid. Han spurgte da først den velestimerede maler August Jerndorff (1846-1906), som i 1890 malede hans portræt, om denne havde mod og lyst til Domkirkens udsmykning.⁴⁵ Biskoppen kan have tænkt på, at Jerndorff kunne gøre det uden »partifarve« i modsætning til Skovgaard, der stod med begge ben solidt plantet i grundtvigianismen.⁴⁶ Jerndorff, der netop havde afsluttet et samarbejde med Skovgaard,⁴⁷ og som havde respekt for Skovgaards alsidige talent, svarede biskoppen, at Skovgaard ubetinget ville magte opgaven bedst, og at professor Storck var af samme mening.⁴⁸

I 1892 besøger biskop Swane Skovgaard i Rosenvænget, og de drøfter kirkens udsmykning. Swane ser gerne projektet begyndt så hurtigt som muligt, og at Skovgaard står for udsmykningen, men Skovgaard svarer ham, at selv om han er »i fyr og flamme« ved tanken om at skulle dekorere kirken, så vil han gerne færdiggøre det, som han er i færd med på dette tidspunkt. Med tanke for, at sagen endnu ikke er gået gennem ministerium og Rigsdag, fortsætter han

Får jeg arbejdet -, så håber jeg på, at jeg må være den rette, jeg er kristen, og de evner, som jeg har, når, så vidt jeg kan se, videst i retning af figurlig dekoration.⁴⁹

Joakim Skovgaard står på dette tidspunkt i en alder af 38 år nær højdepunktet i sin kunstneriske udvikling. Som beskrevet i det foregående har han allerede en række erfaringer at trække på, og det siger vel i sig selv en del om personen. Men hvordan var han, hvis man mødte ham på dette tidspunkt? Flere, der kendte ham godt, har berettet, at han skrev meget på samme måde, som han talte, hvilket der vil komme en række eksempler på senere i artiklen. Han havde sin egen jævne måde at sige sin mening klart og ligefremt.⁵⁰ Han elskede at fortælle en god historie – og han kunne godt lide at fortælle den igen og igen, så den fik sin egen faste form, fortæller hans søn Johan Thomas Skovgaard (1888-1977).⁵¹ Helweg-Larsen husker i sine erindringer, at

han i sit Arbejde var myreflittig, men de smaa Bemærkninger, der kom under arbejdet, var rammende og friske.

Provsten forstod også snart, at

Skovgaard var ikke god at bide Skeer med, naar han ville noget for alvor. Skønt han var uanselig af Ydre, opdagede man snart, at han var en Mand helt igennem.⁵²

Allerede fra barnsben var den unge Joakim tilsyneladende god til at organisere sin tid og sit arbejde. Når han kom hjem fra skole, drak han sin mælk og satte sig og læste sine lektier, så han havde resten af dagen til sin rådighed – ofte for at gå ud i den omkringliggende natur med sin skitesebog.⁵³ Den evne til at disponere sin tid ses også i hans breve allerede fra den første tid i Viborg i 1870'erne og frem – og det skulle også blive betingelsen for at kunne mestre det komplicerede puslespil, som det var at udtænke og udføre den store udsmykning af Viborg Domkirke.

Arbejdet forberedes

I brev af 22. juni 1895 beder Ministeriet for Kirke og Undervisning Skovgaard om at udarbejde en skitse og et overslag over en udsmykning af Viborg Domkirke. Det er så hensigten, at når Det Særlige Kirkesyn har godkendt et sådant udkast, skal det udstilles i Kunstforeningen.⁵⁴ Det Særlige Kirkesyn bestod på dette tidspunkt af professor Storck, som jo var en gammel bekendt af Skovgaard, Nationalmuseets direktør Møllerup (1846-1917) og stadsarkitekt i København L.P. Fenger (1833-1905).

Nu begynder en mere omfangsrig korrespondance mellem Skovgaard og biskop Swane om valg af motiver til billederne. I efteråret 1895 er Skovgaard i Viborg for at konferere med biskoppen og domkirkens arkitekt Claudius August Wiinholt (1855-1905) og bor i denne tid som gæst i bispegården.⁵⁵

Helweg-Larsen indsættes netop i november 1895 som stiftsprovst og figurerer ikke meget i korrespondance de første år.⁵⁶ Formentligt har biskoppen taget opgaven på sig, mens provsten sætter sig ind i sit nye embede.

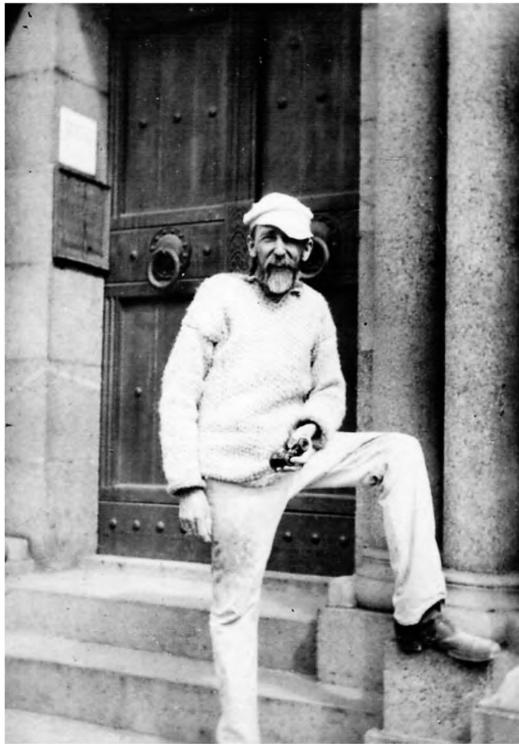
Imens er Skovgaard allerede gået i gang med et første udkast til udsmykningen, som han i januar 1896 viser til professor Storck, der lader til at synes om det. Ud over mere teologisk prægede diskussioner pr. korrespondance med biskoppen – blandt andet, at Paulus placering i kredsen af apostle, da Helligånden udgydes over dem, bliver lidt af et problem, da Paulus rent faktisk ikke var omvendt på dette tidspunkt – så er Skovgaard da allerede begyndt at tænke på de praktiske aspekter med hensyn til værkets udførelse:

hvor ofte og hvor længe og på hvilke tider af hverdagene jeg må finde mig i at forlade arbejdet for de kirkelige handlingers skyld. Det er mig om at gøre at få nøje besked herpå, da arbejdet i forvejen er vidtløftigt og ved mange afbrydelser på ubekvemme tider kan blive adskilligt vidtløftigere.

Skovgaard slutter med at foreslå, at hverdagstjenester og kirkelige handlinger henlægges til Søndre Sogns kirke.⁵⁷

I foråret 1896 drager Skovgaard igen sydpå til Italien og Grækenland – og derefter arbejder han i Rosenvænget og senere om sommeren hos familie i Halland videre på udkast til dekorationen. Forslag til udsmykning af triforierne og sideskibene har været sendt frem og tilbage mellem

Joakim Skovgaard uden for hovedindgangen til Viborg Domkirke, iklædt sit kendte dress med islandsk trøje og nok den kasket, som han købte i 1903. Det Kongelige biblioteks Billedsamling.

Rosenvænget og Viborg – og som Skovgaard skriver i august 1896, så er der nu så mange emner, at hvis disse eventuelt placeres galt i udkastet, så »kan vi jo alletider bytte om i selve kirken.«⁵⁸ Et forvarsel om de mange ændringer og forsøg, det skulle blive til i de år, arbejdet i domkirken varede.

I slutningen af juni 1897 kan Det Særlige Kirkesyn under sit besøg i Domkirken se det udkast, som Skovgaard har sendt til ministeriet, og danne sig en mening om, hvordan det vil virke.⁵⁹ Kirkesynet er imidlertid ikke enig i sin bedømmelse af Skovgaards projektudkast. Mens professor Storck jo flere gange undervejs i tilblivelsen af udkastet har været konsulteret og formentlig også har præget forløbet, så har især stadsarkitekt Fenger store betænkeligheder ved selve den kunstneriske udførelse. Han ønsker en faglig vurdering fra de rette sagkyndige på Kunstakademiet⁶⁰ – og store dele af 1898 går med debat om udkastet i Domsognets kirkeinspektion, Det Særlige Syn, stiftsøvrighed, ministerium og med

Skovgaard selv. Et af resultaterne af denne debat var, at maleren August Jerndorff blev tillknyttet Det Særlige Syn som kunstnerisk autoritet.⁶¹

Rigsdagen bevilger i finansåret 1899 kr. 3.000 over Finanslovens § 22 til prøvemaling, og kr. 7.000 i det følgende finansår, idet Skovgaard roses både for sin økonomiske sans og for sin grundighed. Endelig i finansåret 1901 kommer en samlet bevilling på kr. 100.000, fordelt over fem år. Kun et enkelt af Folketingets medlemmer stiller sig på bagbenene over for så stor en bevilling. Han mener, at man ikke skal støtte en så ensidig kunst – og frygter, at de mange billeder i kirken vil føre til, at menigheden helt fortaber sig heri – hvilket kan føre til rene papistiske tilstande med billeddyrkelse m.v. Men generelt er der stor enighed om, at når man har så stor en kunstnerisk kraft som Skovgaard, så gælder det om at benytte sig heraf.⁶²

Arbejdet går i gang

I sin skitsebog skriver Joakim Skovgaard:

*Den 16. februar begyndte jeg for alvor på Viborg Domkirke i det år 1900.*⁶³

Kirke- og Kultusministeriet havde i 1899 i forbindelse med indstillingen om en særbevilling på kr. 7.000 skrevet, at

*naar denne Bevilling gaves, maatte det tages som et Vidnesbyrd fra Bevil-
lingsmyndighedernes Side om, at Kirkens fuldstændige Dekoration efter Joa-
kim Skovgaards Plan ønskedes udført.*⁶⁴

så da denne bevilling havde været gennem 2. behandling i Folketinget i januar 1900, kunne Skovgaard vide sig nogenlunde sikker på, at projektet nu virkeligt kunne gå i gang.

De prøvemalinger, som Skovgaard foretog i 1899 og 1900, gjaldt både den tekniske og kunstneriske side af dekorationen.

I 1899 forsøgte Skovgaard sig med tre forskellige maleteknikker, hvor han endte med at vælge at male al fresco, selv om han ikke var særlig øvet i denne teknik. Forsøgene foregik i maj og juni 1899 og udførtes i søndre sideskib, hvor felterne med henholdsvis Sodomas ødelæggelse, Abrahams bøn for Sodoma og Herren gæster Abraham og feltet med Johannes Døbers liv blev malet, og heraf er der endnu bevaret dele i kasein.

Gamle biskop Swane ved skrivebordet i sit arbejdsværelse i Bispegården. Efter sit fald med lårbensbrud til følge i august 1900 skriver han i sin dagbog at han først den 29. november kunne sætte sig velbeholden til sit skrivebord igen. Viborg Lokalhistoriske Arkiv.

Hvor det i 1899 gjaldt valg af materialer og også disses holdbarhed, så var det i 1900 mere de kunstneriske virkemidler, der skulle afprøves:

- Hvorledes dekorationerne, som han havde lavet i lille målestok, ville virke i fuld målestok i den høje del af kirken.
- Hvordan dekorationerne ville virke, hvis man fjernede fire skifter granit i korsarmenes billedfelter.
- Hvilken bundfarve der skulle vælges i korsarmenes hvælvinger og midterkuplen.⁶⁵

Joakim Skovgaard gik sammen med sine medhjælpere Niels Larsen Stevns og Johan Mielche i gang i forsommeren 1900, og allerede i slutningen af juni skriver Skovgaard til sin kone:

I den nordre korsarm havde jeg i sin tid tænkt at sætte engle med lys, nu vælger jeg at sætte dem med sværd, da Getsemanebilledet nedenunder er det, til hvilket sværdengle passer bedst, fordi Herren siger til Peter, at han skal stikke sværdet i bælg, for hvis Gud ville det, kunne han sende ham en le-

gion til hjælp. Gud ville det ikke, himmelens stridsmænd blev deroppe, der står de så med dragne sværd, men nok? Til hjælp! Stiftsprovsten frygter, at de bliver for militære, krigeriske, i den anledning lader jeg en af dem gøre en afværgende håndbevægelse, det er morsomt nok blevet akkurat det italienske tegn for vent.⁶⁶ Morgen fredag har vi synet. Jeg er ikke så nervøs mere.

Synet kom den 29. juni, dvs. det var både Det Særlige Kirkesyn, provstesyn og kirkeinspektion, der samledes denne dag⁶⁷ og hvad Det Særlige Syn angik, så var de fire personer, Mollerup, Storck, Fenger og Jerndorff, mere end nogensinde tilfredse med Skovgaards arbejde – og indstillede, at den endelige bevilling gik igennem for det kommende finansår, da man ikke ville risikere at køle kunstnerens varme iver og lyst til for alvor at tage fat på arbejdet snarest muligt.⁶⁸

I sin rapport til Synet senere på sommeren skriver Skovgaard:

Resultatet er, at jeg er blevet klar over virkningen af dekorationerne i sin helhed, således at jeg roligt tør fortsætte med fresko. Det er et lysteligt materiale, hvormed der kan opnås skønne resultater. Mine medhjælpere er bleven sat grundigt ind i hele dekorationen og har begyndt på freskomaleri. Til efteråret agter jeg mig til Italien med 3 af mine hjælpere at studere de gamle fresker til gavn for arbejdet i Viborg.⁶⁹

I august 1900 bliver den gamle biskop Swane kørt ned på chausséen over søerne af en cyklist og brækkede lårbenet og blev nødt til at holde sengen i ti uger, inden han igen kunne begynde at gå, en hændelse, der nok var medvirkende til hans beslutning om at tage sin afsked, hvilket fandt sted i 1901.⁷⁰

Fra tidligt i oktober til sent i november

farer Skovgaard rundt med Mielche,⁷¹ Niels Larsen (Stevns) og Rudolf Petersen⁷² og ser så meget den ganske dag, at vi sidder og nikker om aftenen,

skriver Skovgaard til Swane.⁷³ Han beroliger samtidigt biskoppen med, at meget af det, som denne har set af dekorationen gennem de to prøveår 1899-1900, vil ændre sig i det endelige resultat.

At biskoppen er urolig for sit kære projekt ses af et brev, som han i begyndelsen af 1901 skriver til Jerndorff efter et besøg af Joakim Skovgaard, Johan Mielche og Thorvald Bindesbøll:

*Kære Professor Jerndorff, jeg er saa bange for, at den kære, fortræffelige Skovgaard er omgivet af et Rosekor, og det har ingen godt af. Bekymring opfylder mig, naar jeg ser prøverne....*⁷⁴

Gennem alle årene, hvor der arbejdedes med dekorationen af domkirken vægge, kor og hvælvinger og senere også midterskibets loft, fulgte daværende landsarkivar Georg Saxild (1864-1947)⁷⁵ processen nøje, og fra 1901, hvor den endelige dekoration af domkirken tog sin begyndelse, har han år for år noteret, hvad der blev lavet det pågældende år. I det følgende, hvor Skovgaards korrespondance primært med stiftsprovsten, men også suppleret med breve til Agnete Skovgaard, Thorvald Bindesbøll og Det Særlige Kirkesyn, vil blive citeret, vil der hvert år komme et kort rids fra Georg Saxild om årets arbejde.

1901

Dette år arbejdede Skovgaard dels i midterhvælvingen, dels i søndre korsarm og hvælving.

I midterhvælvingen malede han en prøve på sin aposteldekoration, som han jo tidligere havde debatteret med biskop Swane (se s. 142), og gav denne del en okkergul bund, mens de øvrige hvælvinger blev holdt i koboltblå. Da granitten var slået af fire skifter på søndre kors vægge, blev ligeledes »Fristelsen« og »Den store nadver« malet al fresco på væggene her.

Det er således forberedelsen med granitafslåningen, som det først bevarede brev til stiftsprovsten handler om

Rosenvænget, 25. maj 1901

Hr. Stiftsprovst Larsen!

For en sikkerheds skyld må jeg have lov at meddele Dem, at det er meningen at fortsætte med udtagelsen af granitstenene og indmuring af brændte sten i nordre korsarm umiddelbart efter at det arbejde er fuldført i Søndre. Jeg ved ikke, om det er fremgået af min tidligere skrivelse, men det har hele tiden været meningen og det vil være galt at opsætte det arbejde. Jeg beder Dem derfor venligst foranledige, at Hr. murermester Jensen så uhindret som muligt fortæller om arbejdet. De synes vel sagtens, det er en slem overgang for kirken, der må jo være en farlig Støven og dundren derinde, men vi må jo håbe, at når først alle ubehagelighederne er overståede, resultatet da til sidst må blive til glæde, da Kedsommeligheden glemmes.

Med det samme vil jeg sige, at hvis det er muligt at finde en anden plads til den 7-armede lysestage allerede i år, vilde det være os en stor hjælp, den er til ikke liden ulejlighed og til næste år må vi dog have den bort. Det gælder blot om at få den udenfor stilladsets kørebane.

Jeg håber snart at komme over og tage ordentligt fat, men en del er jeg blevet sinket af forfald blandt mine medarbejdere. Bortrejse og sygdom, jeg mener dog fremdeles, at jeg få dage ind i juni kan være på pletten.

Jeg tænker mig Deres sølvbryllupsfest var yndig i det dejlige forårsvejr vi nu længe har haft. Det er dog en mageløs tid ovenpå den trange vinter.

Med ærbødigste hilsen x)

Deres Joakim Skovgaard

x) og ønsket om en gladelig pinsefest for Dem og Deres.

Om det så har været pinsen eller Helweg-Larsens glæde ved at se sin kirke fyldt, der har holdt arbejdet tilbage, så kommer der et lidt skarper formuleret brev fra Skovgaard kort tid efter, hvor man forstår, hvorfor Helweg-Larsen i sine erindringer siger, at Skovgaard er en mand, det ikke er let at bide skeer med.

Rosenvænget, 30-5-1901

Hr. Stiftsprovst Larsen!

Altid er jeg ked af det, når jeg må gøre mine medmennesker imod, jeg gjør det derfor kun (mig bekendt), hvor jeg mener, jeg bør gjøre det. Nu angående udhugningen af granitsten i nordre korsarm, så må jeg holde på, at den foregår snarest muligt, og beder derfor om, at Hr. murermester Jensen får lov at komme til straks. Ommuringen af apsis har jeg også tænkt på at lade foregå i år, men kan muligen vente dermed til næste år. Det må jeg nærmere overveje, når jeg kommer til Viborg.

Med ærbødigste hilsner,

Deres Joakim Skovgaard

Ud over de tekniske vanskeligheder, som Skovgaard og hans medhjælpere (i 1901 kommer nordmanden Arne Lofthus (1881-1962) til blandt den faste stok af medarbejdere) stødte på undervejs den sommer, kom også en udfordring fra en anden kant. Den 3.-8. august 1901 opholdt forfatteren og kunsthistorikeren Theodor Bierfreund (1855-1906) sig i Viborg for at underkaste dekorationen et nøje eftersyn. Han var mildest talt ikke begejstret over, hvad han så. Han mente, at Skovgaard hverken havde viden eller kunsthistorisk baggrund til at påtage sig et så stort

værk, og at der ikke var nogen ordentlig plan for hele dekorationen. Bierfreund mente, at domkirken ikke var blevet mishandlet mere (der havde tidligere været en del kritik af arkitekturen) end den netop nu blev.

Allerede den 5. august klager Skovgaard sin nød til vennen Thorvald Bindsbøll:

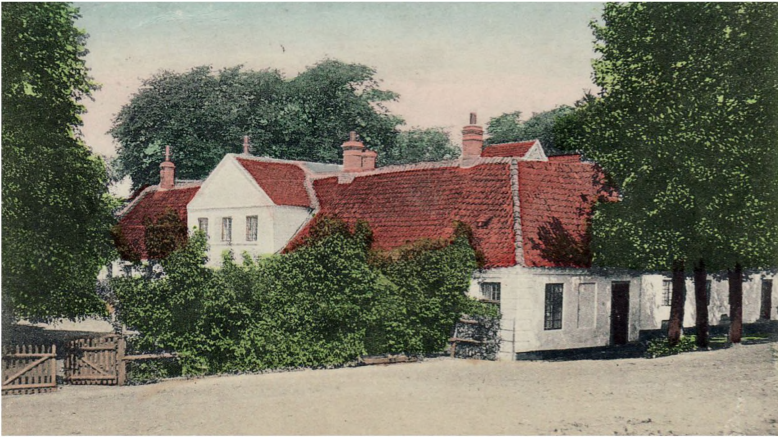
I dag havde jeg besøg af dr. Bierfreund, han vil angribe dekorationerne fra et stilistisk synspunkt og ud fra den christelige tradition og symboler, hvis betydning jeg ikke er ud i. ex. At lade fire topengle bære glorie med en lysekrone indeni – at give Jesus glorie, hvor han fristes af djæveln, at sætte evangelister og apostle – til dels altså de samme personer over hinanden i samme hvælving. Ang. stil, at lave ikke-dansk eller tysk-romansk stil, men til dels italiensk-romansk og så på væggene florentinsk. Han vil altså lave et opus i Politiken. Skal jeg bryde mig herom? Tror du, at der skal svares på det? Tror du, at jeg i så fald kan gøre regning på Karl Madsen?

Dr. Bierfreund siger, at nu måske få vil føle galskaberne i dekorationerne, men om 20 år ville allemande vide så god besked, så de vil stødes. Det er dog snart på tide at bede videnskabsmænd holde sig på måtten og lade kunstnere få deres ret. Hvor meget godt er der kommet udad af slavisk kopiering af gammel stil?⁷⁶

Også stiftsprovsten får besøg af Bierfreund:

Efter nogle Bemærkninger om Søndagsgudstjenesten i Domkirken, som han havde overværet, sagde han, at han saa paa, hvad der nu skete ovre ved Udsmykningen, at det var det værste, der endnu var overgaaet Kirken. Men bag Udsmykningen af de gamle Kirker, havde der altid staaet kloge præster, som holdt igen på Kunstnernes Ekstravagancer. Dertil svarede jeg, at der var en stor Forskel paa kloge Præster i gamle Dage og nu til Dags, at de gamle var Arbejdsgivere, der raadede for Pengene og derfor kunne gøre sig kraftigt gældende, men nu var det Ministerium og Rigsdag, som havde Ordet, ledet af det særlige Syn. Det gjorde unægtelig lidt Forskel, men for Resten var jeg fuld af Beundring for, hvad der skete derovre ...

Da jeg senere kom ind i Kirken, saa jeg til min Forundring Plakater rundt omkring på Stilladset med Paaskriften: Adgang forbudt! Skovgaard trøstede mig med, at det ikke gjaldt mig, men var opslaaet for Bierfreunds Skyld, da han havde kravlet saa meget om for at finde Manglerne. ...⁷⁷

*Hoved- og sidebygning, Asmild Kloster. Postkort o. 1904.
Familien Skovgaard lejede sig ind her hver sommer i årene 1901-1906 for kr. 125.
pr. sæson. Viborg Lokalhistoriske Arkiv.*

Det kommer til en ganske hård polemik i dagbladet *Politiken* efter at Theodor Bierfreund offentliggør sine første artikler den 25.-26. august med lange udfald mod Skovgaards kirkekunstneriske uvidenhed og manglende tekniske viden. Disse imødegås kort derefter af kunsthistorikeren og daværende inspektør på Statens Museum for Kunst Karl Madssen (1855-1938), som fremhævede Skovgaards mange og lange rejser i Sydeuropa, hvor han netop har studeret kirkekunst gennem tiden – og i øvrigt har gjort meget ud af at finde de rette malertekniske materialer til freskerne i Domkirken. Kunstneren skal jo netop være digter, der benytter de gamle former for at give et nyt indhold og en ny stemning.⁷⁸

Også lokalt kom der kendskab til debatten, der blev refereret i *Viborg Stifts Folkeblad*.⁷⁹ Men stiftsprovsten fik indrykket sit syn på dekorationen, som han sendte til Skovgaard, således som det fremgår af dennes brev:

Rosenvænget 8-10-1901

Kjære Hr. Stiftsprovst Larsen

Tak for tilsendelsen af Deres smukke stykke i avisen.

Om alle så forstående på mine malerier som De, har jeg grundet håb om at kunne glæde Viborgenserne. Jeg spekulerer jo nu blot på, om jeg kan gjøre de næste billeder bedre.

Med venligste hilsner til Dem og Deres familie fra min kone og Deres hengivne Joakim Skovgaard.

Hilsen fra Oline til Benedicte.

Da Skovgaard og hans hjælpere forlod Viborg i september 1901 stod den første freske færdig i kirkens søndre korsarm »Det store Gæstebud«. Fresken overbeviste mange om, at Skovgaard havde været det rigtige valg til at dekorere Domkirken, herunder biskop Swane, som sendte Skovgaard et hjerteligt takkebrev, hvori han udtrykte håbet om at få lov til at leve længe nok til at se dekorationen af kirken fuldendt.⁸⁰ Sådan gik det ikke, Swane døde i sommeren 1903, netop dét år, hvor Skovgaard havde de største problemer både med at få dekorationen og teknikken til at ville, som han ønskede det.

1902

I den mørke, fugtige sommer 1902, skriver Georg Saxild, blev der malet fresker og hvælvinger i kirkens nordre korsarm, midterkuplen med de 12 apostle på okkergul grund blev ligeledes foreløbigt færdig og endeligt blev dekorationerne i korhvælvingen skitseret.⁸¹

Allerede i 1901 havde Skovgaard og hans medhjælpere døjet med forkølelse og andre skavanker på grund af de lange arbejdsdage i en kold kirke med megen træk. Skovgaard skriver et sted, at luften i kirken er lumsk – og gennem alle de seks år, hvor de arbejder i kirken, skriver Skovgaard jævnlige til sin kone, når han eller nogle af de unge medarbejdere har måttet holde sengen. Netop 1902 skulle blive et år, hvor Skovgaard ofte måtte holde sengen.

Tilsyneladende har både biskop og stiftsprovst insisteret på at holde kirken mest muligt åben for gudstjenester og kirkelige handlinger, og især søndage kunne derfor blive brugt flittigt til at gå lange ture – ofte ud til Hald – for at få frisk luft og lidt forandring, måske også noget ekstra godt at spise.

Arbejdstiden var kl. 8 til kl. 18, lørdag inklusive og til tider blev søndagene inddraget til at forberede næste uges arbejder.

Rosenvænget 26-4-1902

Kjære Stiftsprovst Larsen

De vil vel ikke være så god at meddele mig om fyringen i Domkirken, på grund af håndværkerarbejdet, er ophørt tidligere i år end ellers?

*Joakim Skovgaard
maler al fresco i Viborg
Domkirke. Arbejdet i
gang i nordre korsarm
i 1902. Maleri af Poul
S. Christiansen. Skov-
gaard Museet.*

For hvis det er så, er det måske farligt koldt i kirken endnu, våren er jo tilmed kold i år. En udsættelse af dekorationsarbejdet bør ikke finde sted, om det er muligt at undgå, men kirken må jo i værste fald kunne opvarmes endnu nogen tid på ny, ikke sandt?

Er det en dyr historie at opvarme kirken en 14 dages tid? Tør jeg bede Dem så snart De kan, så snart det passer Dem, at sende mig et par ord til svar på ovenstående, for vi er jo ved at lave os til at rejse, og jeg ingen bedre har at henvende mig til end Dem.

Med de bedste hilsner,

Deres ærbødig hengivne Joakim Skovgaard

Kort efter sin ankomst til Viborg i begyndelsen af maj 1902 kunne Skovgaard konstatere, at der var nogle mærkelige pletter på væggen i søndre korsarm, og han måtte returnere til København for at få et møde med Det Særlige Kirkesyn herom. Det bliver her besluttet, at man fra nu af skulle lægge en slags asfalt, adiodon, under pudsen, før man begyndte på freskearbejdet.

Skovgaard skriver herom til Agnete Skovgaard:

Vi har haft et morderligt arbejde med at give adiodon, for første gang var vi bange for at underlaget ikke var rigtigt behandlet, vi huggede da det hele af igen, men anden gang var det noget værre noget at smøre på, efterdi at bunden var meget mindre jævn og fuld af huller. Nu håber vi dog, at vi snart er over det værste, så vi kan begynde at klemme på. Det har passet meget godt, at jeg har haft lidt hovedpine disse sorte svinedage, så jeg har kunnet hvile ud. Tak for brev, nu er jeg så rask, at jeg ikke trænger til islandsk trøje og jeg håber, at det holder, tilgiv ulejligheden, men det var så forknyttede hele tiden at føle sig så kuldskår.⁸²

Så først i slutningen af maj kommer de rigtigt i gang – og samtidigt er han travlt optaget af at arrangere familiens sommerophold på Asmild, som han lejer hvert år i sommermånederne, mens han især om foråret sammen med sine medhjælpere bor på pensionat i nærheden af kirken. I det hele taget virker Skovgaard meget fortrøstningsfuld og skriver til sin Agnete:

Du ved, når man ældes, er det så dejligt at være kommet i gang, det må være en ældre herre, der har fundet på ordsproget »c'est le premier pas qui cout« (det er det første skridt, der koster)... Det er dejligt vejr og til eftermiddag skal jeg sammen med Mielche til te hos Swanes.⁸³

Arbejdet gælder nu nordre korsarm, hvor Jesus i Getsemane Have skildres foroven. Men det driller Skovgaard, at havens træer støder lige lukt op i korbuens granitflader, så han skriver til sin gode ven »Bølle«,⁸⁴ om han vil komme til Viborg for at hjælpe ham. Måske vil skyer over og mellem træernes toppe være en udvej? Det bliver det, og er kun en af mange gange, hvor Bindesbøll virker som en slags katalysator i Skovgaards kunstneriske proces. Som han skriver samme september:

Tak fordi du vil komme torsdag morgen. Jeg er meget glad derved, for jeg har nogen brug for dig og ved ingen, der kan sige mig så sikker besked.⁸⁵

I forbindelse med arbejdet i nordre korsarm spørger Skovgaard stiftsprovst Helweg-Larsen til råds, mens han arbejder med fresken om tempelrensningen. Han spørger, om der står noget i bibelteksten om, hvorvidt det kun var dyr eller også var mennesker, som Jesus drev ud af

templet. Stiftsprovsten svarede, at teksten ikke var klar på dette punkt, hvorpå Skovgaard grundede – ja så lader jeg ham også svinge svøben over menneskene, vi kan trænge til det!⁸⁶

Problemerne i 1902 var ud over det ekstraarbejde, det var at påføre adiodonen, især udformning og farvelægning af hvælvingerne – og især disses forhold til midterkuplen, som Skovgaard havde bestemt sig for skulle være okkergul. Hvilket var i modstrid med hans oprindelige udkast.

Men problemerne i 1902 skulle vise sig at være det rene vand mod de problemer, Skovgaard og hans stab løb ind i 1903.

1903

Året 1903 betegner Georg Saxild som det mest kritiske år for dekorationsarbejdet. Det begyndte ellers godt, idet man i maj malede fresken i søndre sideskib over indgangsdøren med motiverne fra Kain og Abel. Derefter fik man i begyndelsen af juni, hvor man havde fået kirken lukket et par uger, en prøvemaling af apsis. Hermed fik Skovgaard en bedre mulighed for at se, hvorledes dekorationerne i apsis, korsarme og hvælvinger passede sammen. Resultatet blev, at størstedelen af det sidste års arbejde i kuppelhvælvingen og de to øvrige hvælvinger blev kasseret og fjernet.

Som Saxild beskriver forholdene:

Midt i dette år gik spinkel og svagelig at se på, manden for det hele, og aldrig tabte han sit Værks helbedsvirkning af syne.... Han lærte af det rum, han arbejdede, ingen nok så kraftig fantasi kan på en afstand som den, der er mellem Rosenvænget og Viborg klargøre sig, hvorledes en komposition vil virke på en bestemt væg. På stedet selv skal afgørelsen træffes.⁸⁷

Ifølge Meteorologisk Institut var 1903 en af de koldeste somre i mands minde med temperaturer ned til -2 om natten i Midtjylland.

Men først må kirken forberedes:

Rosenvænget 12-4-1903

Kjære Hr. Stiftsprovst Larsen!

Først en glædelig Påskefest for Dem og alle Deres.

Og så forretningen. Jeg har skrevet et brev til murermester Jensen og bedt ham gå til Dem med det og overveje sagen. Det er nødvendigt, at jeg får

Joakim og Agnete Skovgaard med de første seks af en børneflokk på i alt 10. Bag familien anes en udgave af et af Skovgaards første billeder med bibelsk motiv: Pennina spotter Hanna, som han malte i 1890-1892. Viborg Lokalhitoriske Arkiv.

kirken aftukket lidt længere i år end i fjor, 2 søndage skulle være det højeste. Kan vi slippe med én, vil vi naturligvis ikke tage mere end vi behøver. Men det er mig også om at gøre, at det ikke trækker for længe ud (jeg håber jo på, at forkølelse ikke kommer på tværs) for vi skulle have et stort arbejde for hånden denne sommer, men vi må begynde med apsis.

Nu beder jeg Dem overveje sagen venligst til gavn for arbejdet, som De hidindtil har gjort, selv om jeg stedse bliver fordringsfuldere, jeg kan jo ikke andet.

Jeg håber, De har det godt og har haft en god vinter. Her fik vi den 2nden april en lille datter, både min kone og den lille har det godt.

Med venligste hilsner, Deres ærbødige Joakim Skovgaard

I apsis er der jo prøvemaleri, lige som i Korhvalvingen, det nu gælder om.

Skovgaard kommer med sine hjælpere til Viborg midt i maj, men må allerede kort efter holde sengen »i sit sygeværelse i frk. Paulsens pensionat, Mogens gade 38«. ⁸⁸ Ud over Larsen Stevns, Mielche og Lofthus, er Viggo Madsen (1885-1954) nu kommet til som sidste af den faste stok. Og det er sidstnævnte, der med sin gode farvesans forsøger at finde frem

til den rigtige gule baggrundsfarve i midterkuplen, da de tager fat på denne i juni.

Efter en kort visit hjemme for at få sin lille ny datter døbt, skriver han igen til sin hustru,

at de aser med apsis, men det er ikke nemt at få den rigtig. Han har i øvrigt købt en kasket, nærmest til brug i kirken, lommestørklædet med de 4 knuder i, som jeg brugte i fjor, fandt jeg dog for primitivt i længden.⁸⁹

De døjer dog med kulden, både i kirken og privat. Da Skovgaard har forberedt hovedbygningen i Asmild til familiens komme, beretter han, hvordan han og Mielche en nat ender med ud over deres overtøj og sengetøj at tage madrasserne over sig, så koldt er der.

Kulden hjælper heller ikke på freskernes tørring i kirken – og det betyder også noget, da Det Særlige Kirkesyn kommer over på inspektion i slutningen af juli. Især arkitekt Jerndorff er ikke glad for den gule baggrund i midterkuplen, men det er et af de projekter, som Skovgaard udsætter til året efter, det er vigtigt at se freskerne, når farverne er helt tørrede. Men freskerne i nordre korsarm bliver færdige, i et brev til Bindsbøll den 6. august beskriver han, hvordan

Lofthus og Mielche går og laver Nordre korsvæg helt i orden, imens jeg og Stevns arbejder os ned af vestvæggen, vi er alt kommet et par etager ned, det har jo Jerusalems mur foroven.⁹⁰

Men i begyndelsen af oktober begynder medarbejderne at ville hjem.

Lofthus vil hjem til Norge, så lørdag hjælper han os for sidste gang. Mielche var her en svip i dag, kommer igen på lørdag også atter i næste uge for at tage lidt fat og hjælpe med indpakningen.

Om en uges tid håber jeg at være godt i gang med indpakningen, men det er dog ikke helt sikkert. Det skal blive dejligt at komme hjem, men det kan ikke nytte at løbe fra arbejdet før tiden. Stakkels Stevns, han kan ikke lade være at ryge, selv om han har ondt i halsen og det bagefter gør nederdrægtigt ondt.⁹¹

Da kunstner og medarbejdere havde forladt Viborg i oktober 1903. beskriver Saxild, hvordan kirken så ud:

Kirken så forfærdelig ud efter denne skrækkelige sommers arbejder. Før hen i November måned kunne den ikke tages i brug igen. I et af Sideskibene, hvor hvalvingsdekorationen var påbegyndt, stod stilladset vinteren over. Og endnu havde det store flyttelige stillads i koret ikke kunnet tages ned.⁹²

Allerede i 1901 havde Skovgaard nævnt over for Det Særlige Kirkesyn, at han kunne tænke sig, at de tre vinduer i apsis kunne erstattes med vinduer med glasmalerier, og senere ville han også gerne give udkast til et vindue i vestgavlen bag orglet, også i glasmaleri. Først da han kommer hjem til Rosenvænget giver han sig til gå videre med især det sidste projekt, som han vurderer ikke kan blive finansieret over dekora-tionsbevil-lingen. Derfor sender han brev til stiftsprovsten for at bede om hans hjælp:

Rosenvænget 24. nov. 1903

Hr. Stiftsprovst Larsen!

Hermed overslag på Orgelvinduet. Til de 1800 Kr. kommer De til at lægge 200, som jeg kan anvende til den hjælp, jeg alt har haft ved forarbejdet og til hvad endnu behøves. Selv beregner jeg mig intet. Derimod vil det være passende, hvis der behøves mange prøver, at disse da honoreres med en rimelig sum ud over det beregnede. Til nogle prøver er der penge. Hvad jærnsprodsler vil koste, ved jeg ikke, men De ser det hele er temmelig nær de 2000 Kr. De anslog arbejdet til. Så snart De har samlet pengene, beder jeg om at prøvetegningen, som nu sidder for vinduet, sendes mig, for at nogle farveprøver kan gøres til at fremvise for Synet.

Med ønsket om at lykke må følge Dem ved forehavendet og venligste hilsner til Dem og Deres fra min Kone og

Deres Joakim Skovgaard

Tak for stilladset fik lov at stå.

Den 18. december 1903 blev der for første gang afholdt valg til menighedsråd i Viborg Domsogn.

En oberst, en karetmager, en skoleinspektør, en adjunkt, en skomager samt byens indremissionær og endelig søster Maren Knudsen blev valgt til rådet. Lov om menighedsråd af 1903 gav for første gang kvinder mulighed for at blive valgt til offentligt tillidshverv. Gennem rådets første leveår tog det stilling til mindre ting, der hang sammen med dekora-tionsarbejdet.⁹³

I vinteren 1903-04, skriver Saxild, var Skovgaard og hans hjælpere som sædvanligt optaget af at korrigere tegninger og omsætte disse til de kartoner, der om sommeren skulle overføres til væggene i domkirken,

Under sommerens arbejde blev alle rettelser, der var begyndt i 1903, færdige, og ligeledes blev freskerne i søndre korsarm fuldført. Endeligt blev der taget fat på freskerne i sideskibene og de tre endevægge her.⁹⁴

I det tidlige forår foretog Skovgaard endnu en rejse til Italien sammen med sin mangeårige medhjælper Niels Larsen Stevns. Denne gang var det især for at styrke helbredet og vinde kræfter til sommerens forestående arbejde.⁹⁵

Skovgaards breve hjem rapporterer ikke så meget om sygdom og bekymring. I slutningen af maj skriver han til Agnete:

... Her er vejret aldeles bedårende, det strømmer ind i kirken og vi lægger tegninger op i sideskibene, og de ser godt ud.

Og i begyndelsen af juni:

Det glider da også i Domkirken og jeg tror på, at det bliver godt. Søndre korbvælving er snart klar, og i morgen er vi ved hvalvingen med det gule, om det lykkes.⁹⁶

Da de i august begynder på freskerne i sideskibene, fortæller Niels Larsen Stevns, at da de havde malet syndflodsbilledet en lørdag, og kirkegængerne havde set det om søndagen, fortalte kirketjeneren ivrigt til Skovgaard mandag morgen, at folk ikke syntes om det billede, det var så uhyggeligt. Da stiftsprovsten senere på dagen kom ind i kirken, var kirketjeneren lige så ivrig efter at fortælle ham, at det billede var så uhyggeligt. Stiftsprovsten svarede hertil træffende: *Tror De, hr. Buch, at syndfloden var hyggelig?*⁹⁷

En anden klage fra indremissionsk side kom over Evas nøgne skikkelse, hvortil Skovgaard skulle have svaret, at når paven i Rom kunne finde sig i freskerne i det Sixtinske Kapel, så kunne han også med dette billede.⁹⁸

Der bliver også overskud til at beskæftige sig med glasmalerierne i korrundingen, hvor han har en længere korrespondance med Bindesbøll. Skovgaard har forsøgt at male dem op i oliefarve og vil gerne have

Udsnit af Syndfloden på nordre sideskibs væg. Foto Ole Degn 2012.

Bindesbøll over for at se dem, så man kan finde ud af, hvor man kan skaffe glas af den behørigte glød og dybde.⁹⁹

I september kan det store stillads bæres ud, efter at korsarme og hvælvinger er færdigmalet. Joakim Skovgaard skriver til Jerndorff, at han skal have tak for, at han pinte ham til at arbejde med den okkergule bundfarve i midterkuplen, så han nu kan være tilfreds med den.¹⁰⁰

Sidste arbejdsdag foregik sådan:

*... i går afsluttede jeg, kun Stevns har det nederste af Josefs trøje at se til. Eva kunne naturligvis været blevet meget bedre, men om jeg kunne have gjort hende synderligt bedre, er tvivlsomt og stiftsprousten er godt tilfreds med hende ...*¹⁰¹

Men selv om 1904 blev et godt arbejdsår, så døjede Skovgaard på det sidste med sit helbred. Til Agnete skriver han i samme brev:

Philipsen og de andre, også Mielche, er taget til Hald, men jeg holder mig hjemme på grund af en hovedpine og bylden, jeg tør ikke udsætte den for stormvejr en hel dag.¹⁰² Den bliver ellers behandlet efter alle kunstens regler af en stedfortræder for Videbech.¹⁰³

1905

I 1905, skriver Saxild, dekoreredes koret og en del sidefelter og felterne over triforierne, dvs. de åbninger, som gennembryder midtskibets vægflade over arkaderne mellem midtskib og sideskibe.

Om sommeren blev der opstillet et stillads i koret, hvorfor det blev nødvendigt for fortsat at have gudstjeneste i kirken at opsætte et midlertidigt alter med knæfald neden for trapperne op til korrummet.¹⁰⁴ Det var et af det nye menighedsråds første opgaver at godkende tegningen til dette alter.¹⁰⁵

I slutningen af maj er Skovgaard ved at arrangere sig i Asmild med henblik på at få familien over. I brev til Agnete hedder det:

Jeg har givet Lofthus lov til at bo i nordværelset (hvor han kan arrangere sig), indtil I kommer, da han ikke har kunnet finde bolig, og Højskolehjemmet bliver for dyrt.

Et andet sted fortæller han om, at Lofthus sidder og læser Hamlet op for ham om aftenen til fælles glæde. Man får på denne måde en indsigt i det kunstnerfælleskab, der har været især mellem Skovgaard og de medhjælpere, der arbejdede på projektet gennem alle årene.

Det Særlige Kirkesyn kom tidligt til Viborg det år. Synet har tilsyneladende ikke meget at bemærke. Ifølge Skovgaard er Nationalmuseets direktør Mollerup meget glad for kirken, og arkitekterne er i hovedsagen tilfredse. En vigtig ting, der kom ud af mødet med synet, var, at de endeligt kunne gå i gang med vinduerne i korrundingen og også vestvinduet eller orgelvinduet, om end de stadig måtte regne med stiftsprovstens evne som indsamler, da især vestvinduet ikke kunne komme ind under den samlede bevilling.¹⁰⁶

Joakim Skovgaard i midten med Nils Larsen Stevns og Agnete Skovgaard til venstre og Arne Lofthus, Poul Jerndorff og Viggo Madsen til højre foran domkirken sydmur. Foto mellem 1904-1906 i Viborg Lokalhistoriske Arkiv.

Men i slutningen af juni må Skovgaard skrive til Kirke- og Kultusministeriet, at han næppe kan holde planen og blive færdig den sommer, selv om arbejdet i kor og apsis skrider godt frem. Han frygter ligeledes, at det kan blive nødvendigt med en mindre ekstrabevilling på grund af det store ekstraarbejde med påsmøring af adiodon som følge af murens salpeterholdighed.¹⁰⁷

I sit sidste brev hjem fra det år fortæller Skovgaard om Stevns og hans arbejde på fresken med Jesus tilbagekomst fra de dodes rige i koret:

*indtil videre er jeg rask og klemmer vældigt på i dag. Stevns har malet en underdejlige Eva, som overstråler alt andet.*¹⁰⁸

1906

I arbejdsommeren 1906 gjaldt det så om at blive færdig. Skovgaard ønskede at ommale dele af den nordre væg i koret med opstandelsen og den sidste del af apsis, de sideskibsfelter, der manglede og endeligt størstedelen af triforierne.¹⁰⁹ Der var i vinterens løb arbejdet længe og hårdt med at rette og lave de sidste kartoner. Niels Larsen Stevns var stort set fuldtidsbeskæftiget i alle månederne op til afrejsen til Viborg.¹¹⁰ Skovgaard har fået Thorvald Bindsbøll til at tegne mønsteret til to tæpper, der skal ligge dels ved døbefonten, dels ved alteret, og i februar 1906 bliver der i Domsognets menighedsråd nedsat et udvalg til at skaffe midler til, at disse kan blive fremstillet.¹¹¹

Allerede midt i maj er de i gang, og Skovgaard rapporterer hjem:

Du skal blot vide, hvor jeg er kommet til at bo storartet, 3 dybe vinduer mod syd, udsigt til en hyggelig gård, varme i kakkelloven, Mielche i naboværelset og når han rejser i eftermiddag, så rykker Stevns ind, han kom i morges. Udmærket mad!!! Arbejdet er i gang. Lofthus og Stevns maler hvælvinger, nu skal jeg på visitter. Eftermiddag: Fik en lang passiar med den gamle biskop¹¹², han har ondt ved at gå, knæerne er svage. Hos stiftsprosten var jeg også.¹¹³

Og også i de efterfølgende breve hjem bliver arbejdet beskrevet:

18. maj:

I dag har jeg forsøgt mig med Christus hoved i apsis, men da det så lidet lovende ud, byttede jeg arbejde med Stevns, han havde kun Evas kjole at

Joakim Skovgaard i spisestuen i Rosenvænget ved sin store kommode. Undertiden bad Skovgaard sin kone om at finde fotos eller gamle notesbøger frem af kommoden, hvor han nøje angiver hvilken skuffe han mener, at de ligger i. Foto i Skovgaard Museets Billedarkiv.

male og derefter den lille Kain. Nu laver han nok noget, som formodentligt bliver bedre, men ikke godt og så sover vi på det

26. maj:

Jeg har malt Adam og Eva som skjuler sig, og under vinduerne de to Kalkuner, den ene ser lystigt efter en græshoppe, som den ikke må røre. Stevns sidder i svalerede og er nu nået til Abraham, som får afkom som Himlens stjerner. Men på mandag skal han op og hjælpe Lofthus i apsis.

9. juni:

Her er vi i fuldt arbejde. Men hør nu. Der er nogle mennesker, som jeg gerne vil have i apsis. Tror du ikke, du hos Sofie Mariboe¹¹⁴ kunne få fat i et fotografi efter Nanny, helst fra siden. Jeg har et med, men det er næsten lige fra. Der er for resten også skygebilleder af hende, om du kunne finde et. Og moder Hanne, har I et billede af hende? men Sofie Mariboe skulle have et skygebillede af Elise Stampe.¹¹⁵ Hvor mon det billede ligger, som Niels

gav mig afhende... Og Krøyers¹¹⁶ billede af Fader, ville jeg gerne have og se at få Stevns til at male ham om.¹¹⁷

Fra Rosenvænget lyder det:

Tag det roligt med arbejdet, om også det ikke bliver færdigt i år. Jeg har aldrig troet det. Du kan jo nok få de unge til næste sommer og for pengenes skyld gjorde det vel ikke så meget. I værste fald kan I vel søge en efterbevilning. Hvis provsten plager jer, må du virkelig tage det med ro, men se at spadsere en travetur i godt vejr.¹¹⁸

Mens Skovgaard forbereder sig på, at Det Særlige Kirkesyn kommer sidst i juni, skriver han til Bindedbøll:

Jeg venter synet over den 29. ds. Inden den tid ville jeg gerne have udført en tegning af de nye skyer til orgelvinduet i lidt større mål, vel fuld størrelse. Jeg tør ikke ret vise din lille tegning til Storck, han kunne let blive fornærmet ... i år må vi netop se at holde det rådne æg i godt humør.¹¹⁹

Og det går tilsyneladende strygende. Den 24. juni skriver Skovgaard til sin kone:

I Domkirken maler vi løs, når så det hele er bemalt, giver vi os til at rettede på de steder, hvor det behøves. Elisab i Nabots vingård var i tegning for sløj og jeg var lidt bange for at tage fat på ham, nu er han malet op og er blevet en god del stivere i Rygraden. I næste uge skal vi til David, der danser.¹²⁰

Men på trods af travlheden i domkirken får den lille dekorationsflok også tid til at fernisere gulvene i hovedbygningen på Asmild, så familien kan komme over til ordnede forhold.¹²¹

Synet kommer den 29. juni og kvitterer for besøget med denne indberetning til Kirke- og Undervisningsministeriet:

Det forekommer os, at de forventninger, man har stillet til såvel dekorationsens værdi som til dens virkning i kirkerummet på en såre smuk måde er fyldestgjorte. Vel syntes centeret i decorationen, Kristusskikkelsen i apsis, at være den mindst heldige, idet kunstnerens ejendommelighed, hvad tegning og linier angår, her er kommet så stærkt frem, at det vistnok for mange vil forstyrre skønhedsindtrykket.

Men Synet ønsker ikke at bede kunstneren ændre det, der er dog nogle dekorative enkeltheder i sideskibene, som man gerne ser ændret. I synsprotokollen anføres det, at man ikke vil have betænkeligheder ved at anbefale, at højloftets træloft blev bragt i harmoni med kirkens øvrige dekoration.¹²²

I løbet af sommeren blev også de tre glasmosaikker i korrundingen indsat, og i slutningen af september er det store værk færdigt.

For alle involverede har dette store projekt fyldt så meget, at det er tid til at fejre dets afslutning. Skovgaard inviterer derfor sine medarbejdere og sine samarbejdspartnere, ja, sine venner og bekendte gennem tiden i Viborg, til frokost på Preislers Hotel den 2. oktober kl. 1. Påklædning: frakke. Og de kommer. Bispinderne Swane og Poulsen, stiftsprovst Helweg-Larsen, pastor Hallager (sognepræst ved Domkirken), organist Foss, murermester Jensen, tømrermester Stein, murer Ulrichsen, Larsen Stevns, Mielche, Lofthus og landsarkivar Saxild med frue med flere – i alt bliver de med Skovgaard og hans kone 26. De får et festmåltid, som har holdt Skovgaard vågen om natten: Brun suppe, kogt oksetunge med grøntsager og rørt smør, andesteg, is eller lagkage – og endelig vandbakkelser med flødeskum.¹²³ Skovgaard forlod endeligt i denne omgang Viborg den 4. oktober 1906.

I sine erindringer skriver Helweg-Larsen, at han efter at udsmykningen af kirken var færdig, havde fået tilladelse af kirke- og kultusminister Enevold Sørensen til at forhøre sig hos Skovgaard, om han ville have en professortitel eller en orden.¹²⁴ Dertil svarer Skovgaard:

Rosenvænget 13-10-1906

Kjære Hr. Stiftsprovst!

Tak for Deres såre venlige brev og alt det gode De og Ministeriet vil mig, men De gætter ret, når De forudsætter, at jeg ikke har ønsker i den retning. Det er mig imod at bedrøve mine medmennesker, særligt når de vil mig vel, men mit arbejde i Viborg har jeg stræbt efter og bedt til, at det måtte blive til Guds Ære og menneskenes glæde, og ikke til min ære. Så De vil kunne indse, at jeg nu ikke kan modtage æresbevisningen. De ved godt, at min største glæde er at arbejde i min islandske trøje, og så er det prikken over i'et, når mennesker er glade over det fuldendte arbejde. Og det skal da være herligt, om vi engang kunne få harmoni i Viborg Domkirkes dekoration ved at stemme loftet sammen med det øvrige.

Vilde Ministeren gjøre mig en glæde, kunne han ikke hitte på noget bedre end at give Bindesbøll et monumentalt bygningsarbejde at udføre, for det

har i mange år været mit hjertes ønske, at vor langt mest kunstnerisk begavede arkitekt kunne få lov at prøve sine kræfter.

*Fra min hustru skal jeg hilse. Med megen tak for alle venlige tanker
Deres Joakim Skovgaard.*

Helweg-Larsen beretter videre:

Jeg sendte svaret til Ministeren med Tilføjelse af, at Excellencen vist mødte saa mange Snobber, at det gjorde godt at møde et Menneske som Skovgaard. Senere fik han baade det ene og det andet, men han har ikke selv været ude om det, og ingen kan undgaa sin Skæbne.¹²⁵

Fra Domkirkens kirkeinspektion kom der senere den måned en skrivelse til stiftsøvrigheden om lov til at bruge midler til rengøring af gulve især i søndre korsarm og koret, dog forventer man, at et nyt gulv i koret og indlægning af elektrisk lys kan bekostes af staten. Udgifterne til at genoprette skaderne forvoldt af dekorationsarbejdet vil man ikke klandre Skovgaard, for

Heri ligger dog ingen Bebrejdelse mod den udmærkede Kunstner, som Kirken staar i saa stor Taknemmeligheds Gæld til.¹²⁶

Det viste sig, da Skovgaard i samarbejde med Johan Mielche, der også gennem årene havde fungeret som regnskabsfører, havde afsluttet regnskabet for hele decorationen, at der ud af de bevilgede beløb var sparet omkring 18.000. Det blev til, at dette beløb dækkede indlæggelse af elektrisk lys, hvilket var Skovgaard meget om at gøre af hensyn til freskernes bevarelse, og glasmosaikvinduet i vestgavlen, som blev indsat i september 1907.¹²⁷

Det er Skovgaard magtpåliggende at fortælle Helweg-Larsen, at nu er han færdig med domkirken, sådan som landet ligger, hvilket fremgår af brev af 27. maj 1907:

Kjære Stiftsprovst Helweg Larsen!

Tak for Deres brev, især det til Arkitekt Plesner, som er afsendt.¹²⁸ Jeg håber han vil tage sig af sagerne, det er ham og ikke mig, som nu har med Domkirken at gjøre. Jeg har afleveret arbejdet, så kun tilsyn med udførelsen af orgelvinduet står tilbage. Det er under arbejde. Det har sinket indlæg af elektrisk lys ret meget, at De ikke for længst har henvendt Dem til Plesner.

Det flyttelige stillads på skinner under arbejdet i domkirken. Viborg Lokalhistoriske Arkiv.

Om arbejdet overhovedet kan udføres for restbeløbet. Jeg håber at Plesner snart ser ud til mig. Det er også ham, der skal tage sig af konsollerne. Angående den lille skitse til orgelvinduet, som Ministeriet begærer, så ser jeg ikke rettere end at det tilkommer Stiftsøvrigheden »ifølge skrivelse af 5/2 07 til samme« at indsende denne til Ministeriet. Jeg husker ikke, at De har nogen, og De skriver til mig, som tilkom det mig. Jeg har knap nok nogen, men jeg skal tage mig af det og se at få lavet en, som jeg så skal sende Dem, at De kan indsende den, for af mig har Ministeriet ikke begæret nogen skitse. Hvad alt det øvrige angår, så ligger det i Plesners hånd. Jeg håber han snart ser ud til mig, han skal jo konferere mig med om sagerne, det er en mand, som jeg sætter stor pris på.

Med venlig hilsen, Deres Joakim Skovgaard.

Når jeg ovenfor skriver, at det nu er Plesner, der har med Domkirken at gøre, så underforstås for så vidt som han nu er Domkirkens arkitekt

Hele processen med indlægning af det elektriske lys og fremstillingen af armaturer, der passede til decorationen, er der udmærket redegjort for i Carsten Bach-Nielsens artikel »Lysets tøven – i Viborg. J. Skovgaard og elektriciteten.«¹²⁹

Derfor vil vi gå over til den videre udsmykning, nemlig decorationen af domkirkens loft.

I 1907 afholdtes der et grundtvigiansk vennemøde i Viborg Domkirke, hvor højskoleforstander Holger Begtrup oplæste et manuskript fra Skovgaard om freskernes tilblivelse. Fra deltagerne ved dette møde og fra det stærkt stigende antal besøgende i domkirken¹³⁰ kom flere adresser med ønsket om at få det gamle loft erstattet med et af Joakim Skovgaard.¹³¹

Men ministeriet synes ikke at have hast, måske mener man, at indlæggelsen af det elektriske lys har første prioritet. I marts 1910 sender

Familien Skovgaard under opholdet i Viborg 1912. Joakim og Agnete i sofaen med et af de yngre børn og siddende de to døtre Eline (1891-1971) og Georgia (1893-1973). Foto i Skovgaard Museets Billedarkiv.

Joakim Skovgaard et samlet overslag over dekorerings af loftet på kr. 41.617,85, samtidigt med at han understreger:

Om de to dele af kirkedekorationen nogen sinde skal bringes til en virkelig enhed, da må de udføres af samme maler, og denne, undertegnede, fylder nu i år 54, vil selv om arbejdet begyndes allerede nu til foråret, dog ikke kunne komme i gang med maleriet førend i foråret 1911, altså i hans 55de år... og inden arbejdet sluttet, vil han i bedste fald være i sit 57de år, altså i en alder, da kræfterne tager af og arbejde på højt stillads bliver besværligere.¹³²

Sagen går frem og tilbage mellem ministerium og Det Særlige Kirkesyn med Skovgaard som en særdeles aktiv deltager, blandt andet også med en bøn til stiftsprovsten:

Rosenvænget 20-8-10.

Kjære Hr. Stiftsprovst H. Larsen!

Endeligt har jeg da grundet håb om at belysningen i Domkirken går i orden. De må ikke tro, at der er min skyld, at det er trukket så længe ud.

Ang. Loftet, så håber jeg på den nye Kultusminister, og kan sige Dem, at han meget gerne vil have en statistik over, hvor mange der kommer for at se Kirken. For den forløbne tid haves vel ingen, men kirketjeneren må vel kunne give en skønberetning for antallet i hver måned eller i feriens Løb, eller i årets, årenes løb og hvorledes det ene år svarer til det andet o.s.v. Og for tilstundende septembers vedkommende kunne De måske foranledige, at han foretager en optælling med lidt fordeling i rubrikker, som fra Jylland, fra det øvrige Danmark, fra Udlandet og Viborgensere holdt for sig, skoler, foreninger. Gid jeg havde kunnet bede Dem om dette før ferien begyndte.

Måske kirketjeneren ikkun kan blot og bart optælle hvor mange der kommer, men dels for en sådan optælling vil jeg og sikkert også Ministeren være Dem taknemmelig. Han var glad, da jeg tilbød at skrive, da det gik hurtigere. Hvis jeg med udgangen af sept. kunne få materiale sendende fra Dem, vil jeg være Dem meget taknemmelig.

Deres med venlig hilsen, Joakim Skovgaard.

Det lykkedes ved Skovgaards ihærdighed at få dekorationen af loftet sat på finansloven for 1911 med behandling af sagen i efteråret 1910. Bevillingen kom til at lyde på kr. 40.000 med udbetaling af kr. 12.000 det første år, hvor et nyt loft af maghoni blev sat op for at skjule det gamle loft.¹³³

Korrespondancen mellem Skovgaard og Helweg-Larsen går i årene 1910-13 hovedsageligt på spørgsmål vedrørende det elektriske lys og de bronzeengle og lampetter, der skal sættes op, hvor Helweg-Larsen er behjælpelig med en indsamling til bronzeenglene.

I 1912 ankommer Skovgaard til Viborg med sine gamle medhjælpere Niels Larsen Stevns og Viggo Madsen. Hans søn Johan Thomas kommer med som et led i sin uddannelse. Endeligt er billedskæreren Astrid Noack (1888-1954) med.¹³⁴ Hun udfører her de ornamentale træskærerarbejder til loftet. I domkirkens midtskib er der på jernbaneskiner anbragt et vældigt flytteligt stillads.

Selve dekorationens motiver blev ikke ændret fra det gamle loft, om end loftet nu blev malet med oliefarver. Det var fortsat de store og små profeter og i midterfelterne fra bebudelsen af Kristi fødsel frem til dens dåb. Eneste større forskel var, at alle de afbillede skikkelser blev vendt 180°, således at de nu vendte hovederne mod vest og ikke som før, hvor det, når man kom ind i kirken, så ud som om de havde benene i vejret.¹³⁵ Arbejdet skred betydeligt lettere, end Skovgaard havde regnet med, og inden sin afrejse i september 1912 havde han dekoreret hele loftet, men dog med den mulighed at kunne lave rettelser den næste sommer.

For den første freske »Det store gæstebud«, som Skovgaard havde malet i den søndre korsarm i 1901, var blevet hårdt angrebet af salpeterudslæt, idet den som den eneste af freskerne ikke havde fået en påsmøring af adiodon forud. Skovgaard ville da gerne male den igen med det beskyttende adiodon nedenunder. Statens Museum for Kunst havde erfaret, at man i Italien havde fundet en teknik, hvor man kunne nedtage en freske til opsætning andetsteds og så dér muligheden af at redde den gamle – og få en ny sat op. Skovgaard skriver derom til stiftsprovsten:

Rosenvænget 7 – marts 1913

Kjære Hr. Stiftsprovst H. Larsen

Fra Kunstmuseet her tænkes der gjort forsøg på at overføre fresken, »den store indbydelse« på lærred, inden den rives ned, eller rettere i steden for at rive den ned. I den anledning er hidrejt italieneren Signor Steffanoni, som af hr. Inspektør Mario Krohn¹³⁶ ledsages til Viborg for at se og prøve hvorvidt den ønskede overførsel lader sig gjøre.

Da der er grumme lidt tid til at løbe på, inden vi malere skulle over og tage fat, og muren først skal præpareres til os, beder jeg Dem stille Dem så imødekommende som muligt overfor arbejdet, så kirkens benyttelse til kirke-

*lige handlinger kommer til at afbryde arbejdet mindst muligt. Men hensyn til Ministeriets stilling til sagen, vil Herr Krohn give Dem mundtlig besked.
Deres hengivne Joakim Skovgaard*

Det italienske mandskab kom i marts, og i løbet af en god uges tid var fresken nedtaget og i en stor rulle afsendt til Kunstmuseet i København. En sidste gang samledes Skovgaard og hans medhjælpere Larsen Stevns og Arne Lofthus i sommeren 1913 for at foretage rettelser i loftsdekorationen og sammen genmale Det store gæstebud. Skovgaard tegnede sig for de fleste af skikkelserne, herunder Kristus og indbyderne, mens Larsen Stevns tog sig af alle de indbudte, kvæget og kvægdriveren – og også rugmarken i højre del af billedet.¹³⁷ Endelig klarede Lofthus nogle af de fattige nederst i billedet. Et godt fælles billede at slutte af med.

Inden Skovgaard med familie og medhjælpere forlader Viborg den 7. august 1913, sender han en sidste skrivelse til stiftsprovsten, der er bortrejst.

Viborg, 1-8-1913

*Kjære Hr. Stiftsprovst H. Larsen
Inden jeg forlader Viborg, må jeg altså meddele Dem min mening om belysningen i de to gl. stager på koropgangen. Plesner sagde mig nemlig, at jeg burde tage bestemmelsen.*

Og endnu kommer en række direktiver med hensyn til belysningen, pærens størrelse med videre.

Men som sagt, det andet kan også gå, og jeg vil ikke modsætte mig den ordning.

*Med venligste hilsner og tak for mangeårigt godt samarbejde,
Deres hengivne Joakim Skovgaard*

Den reserverede og lidt fâmælte kunstmaler og den lattermilde og meget talende stiftsprovst var på mange måder hinandens modsætninger. Og der har under dekorationsarbejdet været helt åbenlyse modsætninger – Skovgaard ville gerne have så megen arbejdstid som muligt til at fylde kirken med fresker – og Helweg-Larsen så gerne sin kirke fyldt op med sognebørn hver eneste søndag. Men via deres opvækst, der jo i høj grad udgik fra det samme nationalliberale og højborgerlige miljø, har der også været mange fælles træk – og man fornemmer, at der var stor gen-

Joakim Skovgaard med den islandske sweater malet af Arne Lofthus 1926. Nu ophængt ved den nordre korsarm. I et brev af 29. juli 1927 skrev Joakim Skovgaard til Arne Lofthus om ophængning af hans portræt i Viborg Domkirke: Kære Lofthus! På dit spørgsmål, om jeg vil opretholde min vægring ved at mit portræt ophænges i Viborg Domkirke, må jeg svare ved at forklare grunden til min vægring. Det er jo simpelthen ulyst til at figurere i Guds hus ... Det er altså, når det gælder mig selv, at jeg krymper mig, jeg vil så gerne træde i baggrunden, gemme mig bort, når det gælder en kirke, et andet sted var det jo lige meget, derfor har jeg nævnt præstens værelse. Foto Ole Degn.

sidig respekt mellem dem. Som kirkelig embedsmand kunne Helweg-Larsen forståelig nok ikke tillade sig at stille egentlige spørgsmålstegn til dekorationsarbejdet, der jo var besluttet af ministerium og Rigsdag, men af brevet, som han sender til Skovgaards 60 års dag i 1916, forstår man hans glæde ved samarbejdet og dets resultat:

Viborg, den 20. 11. 1916

Kære Hr. Professor

Det hører vist ogsaa til Deres Barndoms minder at ligge i Mørkningen og stirre ind i Gløderne. Og saa kastede vi lidt Papir derpaa, der blussede op og

hurtigt slukkedes Men saa var det saa morsomt at se nogle enkelte Lysglimt komme over det forbrændte Papir, og naar det sidste kom, sagde vi: Der kommer Skolemesteren! Og saa var det hele forbi. Det har nu futtet rundt om Dem i disse Dage, da De har været letsindig nok til at fylde 60 Aar, enkelte efternølere har der vel været, men naar De nu får dette Brev og siger: Der kom Stiftsprovsten, saa er det snart ogsaa forbi for den gang. Ja, sent kommer jeg, men jeg vil ogsaa med. Og kommer jeg sent, er det ikke fordi jeg har mindre Grund end de andre. De andre har dog ved kortere eller længere Besøg glædet sig over Deres Livsværk: Bibelbillederne i Domkirken, som jeg har kunnet glæde mig ved dem fra det første Penselstrøg blev trukket over den vaade Kalk, indtil det alt sammen stod der. Og det kan jeg sige Dem, at jeg glæder mig over disse Billeder hver Gang jeg kommer ind i Kirken, hvor ofte det end sker. Der er Kunst, som tager en lige straks, men som falmer, naar man ser det alt for ofte, kun hvor der er Indhold, kan taales at ses det skal være hver dag, at min Glæde over Deres Billeder derovre ikke er aftagende, men bestandig friske, er for mig Vidnesbyrdet om, at her staar jeg over for noget ægte.

Ja, det var det, som jeg følte Trang til at sige Dem, om end det end kommer lidt bagefter. Og saa om Ønsket om Guds Velsignelse maa til det sidste kaste Glæde over Dem og Deres, ja, baade over de levende og de døde.

Kærlig hilsen til Deres Hustru og Dem selv, Deres hengivne, Vilhelm Helweg-Larsen¹³⁸

Kilder

Rigsarkivet

V. Helweg-Larsens arkiv: Breve fra Joakim Skovgaard 1901-13.
Biskop H.J. Swanes Arkiv 1842-1900.

Nationalmuseets Arkiv og Bibliotek:

Det Særlige Kirkesyn 1891-1913.

Landsarkivet for Nørrejylland

Viborg Domsogns Menighedsråd:
Forhandlingsprotokol 1903-26.
Synsprotokol for Viborg Domkirke 1895-1901.
Journalsager 1895-1947.
Hovedbog 1884-1926.

Skovgaard Museet:

Joakim Skovgaards Arkiv: Breve fra Joakim Skovgaard til Agnete Skovgaard 1902-1907. Breve fra Agnete Skovgaard til Joakim Skovgaard. Breve til og fra Thorvald Bindsbøll.

Rigsdagstidende, Forhandlinger 1898-1899, 1899-1900 og 1900-1901.

Bach-Nielsen, Carsten: Lysets tøyen – i Viborg. J. Skovgaard og elektriciteten, *Viborg Stifts Årbog*, 1993, s. 92-105.

Bach-Nielsen, Carsten: Joakim Skovgaard i tidens religiøse strøm. *Joakim Skovgaard*. Udgivet af Skovgaard Museet, 2006.

Dietzel, H. (udg.): *En kunstner i svøb. Joakim Skovgaards tre første ophold i Viborg 1874-76 bebyst gennem Skovgaard-breve fra og til Viborg*, 1971.

Dietzel, H.: Joakim Skovgaards allerførste tanker om udsmykningen af Viborg Domkirke, *MIV*, 1, 1971.

Helweg-Larsen, Povl: Vilhelm Helweg-Larsen, Poul Borchsenius (red.): *Min far. Danske mænd og kvinder fortæller om deres far*, 1948.

Helweg-Larsen, V.: *Levnetsoptegnelser*. Trykt som manuskript, 1930.

Hjorth-Nielsen, H.: *Danske prokuratorer 1680-1869*, 1935.

Høirup, Henning: Joakim Skovgaard og Arne Lofthus, *Viborg Stifts Årbog*, 1958, s. 21-34.

Joakim Skovgaards breve til biskop Jørgen Swane og bispinde Magdalene Swane 1875-1901. Udgivet af Jørgen Swane og Peter Skovgaard, 1946.

Lange, Julius: *Udvalgte skrifter*, 1900.

Madsen, Karl: Joakim Skovgaards udsmykning af Domkirken, *Viborg Domkirke. Joakim Skovgaards billeder, Domkirkens historie*, 1909.

Olsen, Henning Ehlers: *Indre Mission i Viborg gennem 100 år*, 1969.

Olsen, Nina Dahlmann: Om Josef og Faraos drømme skildret i freskerne i Viborg Domkirke, *Fra Viborg Amt*, 1992, s. 19-32.

Olsen, Nina Dahlmann: Joakim Skovgaards liv og virke. *Joakim Skovgaard*. Udgivet af Skovgaard Museet, 2006.

Oppermann, Th.: *Joakim Skovgaards billeder i Viborg Domkirke*, 1930.

Rode, Aksel: *Niels Skovgaard*, 1943.

Saxild, Georg: Viborg Domkirkes dekoration, *Tilskueren*, 1906, s. 941-65.

Saxild, Georg: Joakim Skovgaards dekoration af Viborg Domkirke, *Joakim Skovgaards billeder i Viborg Domkirke. Arbejdets historie*. Udgivet af Forening for Boghåndværk, 1915.

Saxild, Georg: Dekorations-arbejdets historie, *Joakim Skovgaards billeder i Viborg Domkirke. Arbejdets historie*. Udgivet af Forening for Boghåndværk, 1915.

Skovgaard, Joakim: Om billederne i Viborg Domkirke 1907, gengivet i *Viborg Stifts Årbog*, 1958.

Skovgaard, Joakim: Niels Larsen Stevns og hans gode gerninger i Viborg Domkirke, *Tilskueren*, 1916, s. 312-18.

Skovgaard, Joakim: Om billederne i Viborg Domkirke, Joakim Skovgaards bil-

- leder i Viborg Domkirke. Arbejdets historie. Udgivet af Forening for Boghåndværk, 1915.
- Skovgaard, Joakim: *Minder fra barndom og ungdom*. Udgivet af Henning Høirup, 1962.
- Skovgaard, J.Th.: Joakim Skovgaard, Poul Borchsenius (red.): *Min far. Danske mænd og kvinder fortæller om deres far*, 1948.
- Stevens, Niels Larsen: Joakim Skovgaard. En arbejdsfælles skildring af hans liv og udvikling, *Dansk Udsyn*, 1927, s. 181-92.
- Vellev, Jens: *Joakim Skovgaards fresco-malerier i Viborg Domkirke*, 1997.
- Wivel, Henrik: I underverdenen, *Joakim Skovgaard*. Udgivet af Skovgaard Museet, 2006.
- Ørberg, Paul G.: Stiftsprovst Helweg-Larsen, den sidste Viborg-præst i Asmild og Tapdrup, *Asmild-Tapdrup Kirkeblad*, nr. 4, 1981.
- Ørberg, Paul G.: Drama omkring en kirkerestaurering – eller da Tapdrup Kirkes søjleportal var i fare, *Fra Viborg Amt*, 1993, s. 105-29.

Noter

1. Helweg-Larsen mistede sin hustru Thyra 6. januar 1903 og sin datter, gift på Grønland, tre måneder senere.
2. Madsen 1909, s. 13.
3. Ved lov af 19. februar 1861 nedsattes Det Særlige Kirkesyn, bestående af tre personer med den fornødne sagkundskab, til besvarelse af spørgsmål om bevaring og istandsættelse af kirker af arkæologisk eller kunstnerisk betydning.
4. Madsen 1909. Da var der samme år opsat varmeapparater. Saxild 1915, s. 37.
5. Arkitekt Hermann Baagøe Storck (1839-1922). Kendt for sine omfattende restaureringsarbejder, især af kirker.
6. Hans Jørgen Swane (1821-1903), biskop over Viborg Stift 1878-1901.
7. Alfred Sveistrup Poulsen (1854-1921), biskop over Viborg Stift 1901-21.
8. Arkitekt Thorvald Bindesbøll (1846-1908).
9. Hjorth-Nielsen, 1935, s. 202.
10. Helweg-Larsen 1930, s. 31.
11. Sammesteds, s. 36.
12. Sammesteds, s. 42 f.
13. Helweg-Larsen 1948, s. 143.
14. Frederik Zeuthen (1837-1915), stiftsprovst i Viborg 1885-1895.
15. P.G. Lindhardt og J. Swane: To højirkemænd, 1958, s. 367-70.
16. Olsen 1969, s. 38.
17. Helweg-Larsen 1930, s. 131.
18. Præstelønningsloven af 30. juni 1922.
19. Viborg Domsogns Menighedsråd. Hovedbog 1884-1926.
20. Brev af 28. sept. 1906 til Kultusministeriet.
21. Blandt andet breve fra Skovgaard til Helweg-Larsen 25. maj og 30. maj 1901, se ovenfor, s. 147-48.
22. Ørberg 1993.
23. Helweg-Larsen 1948, s. 150.
24. Helweg-Larsen 1948, fra Viborg Stifts Folkeblad om faderen.
25. Helweg-Larsen 1948.

26. Rode 1943, s. 61.
27. Sammesteds, s. 25. Monrad havde som konseilspræsident (statsminister) og senere udenrigsminister en del af ansvaret for tabet af Slesvig-Holsten i 1864, blev afskediget af kongen og rejste 1865-69 til New Zealand i selvvalgt eksil.
28. Der findes i alt 110 skitsehæfter med JSs udkast og tegninger, heraf er de 20 fra tidlig barndom og skolegang.
29. Dietzel 1971, s. 20.
30. Dietzel 1971, s. 21.
31. Dietzel 1971, s. 47.
32. Joakim Skovgaards breve til biskop Jørgen Swane...
33. Dietzel 1971, s. 112 ff.
34. Akvareludkast i Skovgårdmuseet fra 1870'erne. I sin dekoration lægger Skovgaard mest vægt på den ornamentale udsmykning, men allerede her fremtræder Adam og Eva helt nøgne i et af billedfelterne, hvilket var meget »vovet« på dette tidspunkt. Det vides ikke, om evt. familien Swane har fået lov til at se dette tidlige dekora-tionsudkast.
35. Joakim Skovgaards breve til biskop Jørgen Swane.
36. Rode 1943, s. 53.
37. Joakim Skovgaards breve til biskop Jørgen Swane, s. 20 ff.
38. Sammesteds, s. 33.
39. Sammesteds, s. 56.
40. Saxild 1906, s. 965.
41. Larsen Stevns 1927, s. 182.
42. Udtrykket blev også brugt om P.C. Skovgaard i begyndelsen, når han var på besøg hos hustruens familie.
43. Wivel 2006, s. 71.
44. Lange 1900, s. 254 ff..
45. Madsen 1909, s. 13.
46. Ifølge F. Elle Jensen: Menighedshuset i Viborg, *Fra Viborg Amt*, 1954, havde Swane tidligere valgt Indre Missionske kandidater frem for Grundtvigske.
47. Sammen med Thorvald Bindsbøll illustrerede han og Skovgaard en række eventyr udgivet under titlen *Trolde-tøj*.
48. Madsen 1909, s. 13.
49. Joakim Skovgaards breve til biskop Jørgen Swane, s. 58.
50. Skovgaard 1962, s. 10.
51. Skovgaard 1948, s. 296.
52. Helweg-Larsen 1930, s. 134.
53. Rode 1943, s. 23.
54. Madsen 1909, s.13.
55. Joakim Skovgaards breve til biskop Jørgen Swane, s. 64.
56. Kollats af 15. november 1895, Helweg-Larsens arkiv.
57. Joakim Skovgaards breve til biskop Jørgen Swane, s. 60 ff.
58. Sammesteds, s. 63.
59. Det Særlige Kirkesyn, Syn over Viborg Domkirke 25. juni 1897.
60. Det Særlige Kirkesyn, brev fra professor Fenger af 13. december 1897. Fenger havde allerede fra Det Særlige Kirkesyn holdt sit første møde i juli 1891 ikke villlet anbefale Skovgaard, men udtalt at professor Storck kunne antage hvad medhjælp, han ville til sit udkast til dekorationen. Saxild 1915, s. 41.
61. Saxild 1915, s. 54.
62. Rigsdagens forhandlingsprotokoller 1898-99, 1899-1900 og 1900-1901. Den enlige folketingsmand i opposition var socialdemokraten K.M. Klausen (1852-1924).

63. Joakim Skovgaards arkiv, Skovgård Museet, skitsebog nr. 80.
64. Saxild 1915, s. 58.
65. Saxild 1906, s. 944..
66. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 55, brev til Agnete Skovgaard af 27. juni 1900. Skovgaard skriver, som det var grundtvigiansk skik, navneord med småt, men nogle gange falder han tilbage til gammel retskrivning.
67. Nationalmuseet, Det Særlige Kirkesyns arkiv.
68. Saxild 1915, 59.
69. Sammesteds, s. 60.
70. Biskop Hans Jørgen Swanes arkiv, Dagbøger og optegnelser 1842-1900.
71. Maleren Johan Mielche (1866-1917).
72. Maleren Rudolf Siegfred Petersen, født 1871.
73. Joakim Skovgaards breve til biskop Jørgen Swane, s. 72.
74. Brev fra biskop Swane til Jerndorff af 6. januar 1901.
75. Landsarkivar Georg Saxild (1864-1947), landsarkivar i Viborg 1897-1929.
76. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 126.
77. Helweg-Larsen 1930, s 135.
78. Debat i *Politiken* 25. august –11. september 1901.
79. *Viborg Stifts Folkeblad* 29. august 1901.
80. Saxild 1915, s. 70.
81. Sammesteds, s. 72.
82. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, brev af 4. juni 1902.
83. Sammesteds.
84. Familien Skovgaards kælenavn for Thorvald Bindesbøll.
85. Joakim Skovgaards arkiv, Mappe 126, brev til Bindesbøll af 8. august 1902.
86. Helweg-Larsen 1930, s. 134.
87. Saxild 1906, s. 948.
88. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, brev til Agnete Skovgaard maj 1903.
89. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, breve til Agnete Skovgaard af 8.–9. juni 1902.
90. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 126, brev til T. Bindesbøll, 6. august 1903.
91. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, brev til Agnete Skovgaard af 1. og 2. oktober 1903.
92. Saxild 1915, s. 76.
93. Viborg Domsogns Valgbestyrrelse, Forhandlingsprotokol (for menighedsrådet), 1903-1926.
94. Saxild 1915, s. 79.
95. Saxild 1915, s. 76.
96. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, breve af 29. maj og 9. juni 1904.
97. Larsen Stevns 1927, s. 189. Helweg-Larsen fortæller også herom i sine erindringer, men her er det Skovgaard, der får æren af at konkludere, at syndfloder ikke kan være hyggelige.
98. Helweg-Larsen 1930, s. 134.
99. Joakim Skovgaards arkiv, Mappe 126, korrespondance mellem Skovgaard og Bindesbøll juli-september 1904.
100. Saxild 1915, s. 78.
101. Joakim Skovgaards Arkiv: Mappe 56, brev af 25. september 1904.
102. Maleren Theodor Philipsen (1840-1920), som Joakim Skovgaard allerede var blevet venner med i Italien under sin første store udenlandsrejse. Philipsen var kommet på besøg nogle dage forinden for at se domkirken.
103. Poul Henrik Carl Videbech (1869-1933), overlæge i Viborg.
104. Saxild 1915, s. 79 ff.

105. Viborg Domsogns Menighedsråd, Valgbestyrelsen, Forhandlingsprotokol, under 2. maj 1905.
106. Joakim Skovgaards arkiv, Mappe 126, brev til Thorvald Bindsbøll af 2. juni 1905.
107. Saxild 1915, s. 80.
108. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, brev af 19. september 1905.
109. Indberetning til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen af 30. november 1906, Nationalmuseet. Det Særlige Kirkesyn.
110. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 126, lønsedler for Niels Larsen Stevns 1904-1906.
111. Viborg Domsogns Menighedsråd, Valgbestyrelse. Forhandlingsprotokol for Menighedsrådet 1903-26.
112. Biskop Alfred Sveistrup Poulsen (1854-1921), biskop i Viborg 1901-21.
113. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, brev til Agnete Skovgaard af 15. maj 1906.
114. Mariboe-familien kom ind i familien Skovgaards kreds gennem Georgia Skovgaards kusines ægteskab.
115. Veninde med Skovgaards mor.
116. Maleren P.S. Krøyer (1851-1909).
117. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, breve til Agnete Skovgaard 18. maj til 9. juni 1906.
118. Sammesteds, brev af 13. juni 1906 til Joakim Skovgaard.
119. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 126, brev til Bindsbøll af 14. juni 1906.
120. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, brev til Agnete Skovgaard af 24. juni 1906.
121. Nævnt i brev af 23. juni 1906 til Agnete Skovgaard.
122. Saxild 1915, s. 83.
123. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 56, korrespondance med Agnete Skovgaard, 23.-25. september 1906.
124. Enevold Sørensen (1850-1920), journalist og politiker, kultusminister 1905-08.
125. Helweg-Larsen 1930, s. 134.
126. Kirkeinspektionen til Viborg Stiftsøvrighed den 27. oktober 1906. Faktisk havde Skovgaard i et brev til kirkeinspektionen skrevet, at han mente, at bevillingen burde dække disse opgaver, men at han ikke selv så sig bemyndiget til at bede herom. Brev af 8. oktober 1906 fra Skovgaard til kirkeinspektionen.
127. Brev til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen af 30. november 1906.
128. Arkitekt Ulrich Plesner (1861-1933).
129. Bach-Nielsen 1993, s. 92-105.
130. Fra 1908 begynder man at tage entre i Domkirken og allerede i 1909 er indtægten herved på næsten kr. 3.000. kr. Viborg Domsogns hovedbog 1884-1926.
131. Saxild 1915, s. 90 ff.
132. Skovgaard til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsen 6. marts 1910.
133. Saxild 1915, s. 93.
134. Billedhuggeren Astrid Noack (1888-1954).
135. Saxild 1915, s. 94.
136. Mario Krohn (1881-1922), kunsthistoriker, 1916-21 direktør for Thorvaldsens Museum.
137. Skovgaard beretter i Skovgaard 1916, hvordan rugmarken i første omgang kommer til at ligne en kornmark i stormvejr og først i 3. forsøg når han ned på det lavmål af vind, hvor han er tilfreds.
138. Joakim Skovgaards Arkiv, Mappe 67, brev til Joakim Skovgaard af 20. november 1916.

Karen Elisabeth Stub. Født 1949, BA, political science, USA, 1970, cand. mag. i historie og europæisk etnologi, Københavns Universitet 1982. Museumsinspektør ved Frederiksværkegnens Museer 1983-90, museumskonsulent og senere videnskabelig medarbejder ved Landsarkivet for Nørrejylland 1991-2002. Sekretær for Provstiudvalget, Viborg

Domprovsti, 2003-11. Har fået udgivet: *Christopher Krabbe, embedsmand, ægtemand og politiker i en brydningstid*, Blicheregnens Museum, 1994, og *Hjælpe midler til arkivstudier*, Landsarkivet for Nørrejylland, 2000, og skrevet en række artikler, hovedsageligt om 1700-1800-tallets politiske historie, handels- og søfartshistorie og personalhistorie i bl.a. *Siden Saxo*, *Handels- og Søfartsmuseets årbøger*, *Nord Nytt* samt i aviser og lokalhistoriske årbøger i Danmark og Norge.

Enkeltgravsfund fra Amstrup Mark, Hvorslev sogn, Houlbjerg herred

I 1945 købte mine forældre Bauehøjgård, der er en udflyttergård fra landsbyen Amstrup i Hvorslev sogn. Gården har navn efter den nu overpløjede Bauehøj, hvis top ligger i kote 91. En brændende bavn på højen har kunnet ses milevidt i alle retninger. I min barndom og tidlige ungdom gik jeg ofte op på Bauehøj for at se ud i verden, og her var jeg også med til at afbrænde et af de sidste Valgborgblus, inden denne skik gik af brug i egnen.

Øst for Bauehøj ligger terrænet i næsten samme højde som højens top. Her gik jeg om formiddagen påskelørdag 1952 efter den hestetrukne harve, der var sammensat af flere enheder, koblet på en tværgående stålstang. På nordøstsiden af markens højeste punkt anede jeg i højre øjenkrog en aflang, lys genstand, der passerede mellem tænderne i harvens højre enhed. Nysgerrig efter at se, hvad det var, lod jeg efter at have vendt for enden af marken den højre enhed harve i samme spor

Fig. 1

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 1. Flintøkse fra Bauehøjgård. Fig. 4. Fundene fra det undersøgte anlæg. Til venstre forvitret stridsøkse og til højre flintøkse. Fig. 5. Flintøkse med hængende ag, løsfund på den udpløjede høj. Foto Ole Degn 2011.

Fig. 2. Stridsøkse fra samme mark på Baunehøjgård som flintøkse. Foto Axel Degn Johanson 1986.

som på udturen. Ved spændt opmærksomhed fik jeg øje på den aflange genstand igen. Det viste sig at være en simpel, sleben økse af grå daniensflint med talrige ruststriber efter tidligere kontakt med markredskaber (fig. 1). Den måtte have haft en omtumlet skæbne, inden jeg stoppede den i lommen.

Flere år senere gik det op for mig, at et par lave højninger på denne mark kunne være overpløjede gravhøje, og fra en af dem måtte øksen være pløjet op.

I oktober 1986 besøgte jeg Baunehøjgård, som nu var kommet på fremmede hænder. Ved den lejlighed viste man mig en enkeltgravsstridsøkse (fig. 2), nærmest af type som P. V. Glob: *Danske Oldsager*, nr. 351, men mere elegant end den afbillede i Glob's værk. Jeg vurderer den som tilhørende Enkeltgravskulturens bundgravstid (ca. 2600-2450 f. Kr.). Den var fundet på samme mark som min flintøkse i 1952 og stammer sikkert fra en af de overpløjede høje, der må være enkeltgravshøje.

Vores nabo mod sydøst var Rasmus Pedersen. Når jeg var hjemme, gik jeg nu og da en aften hen og fik en snak med Rasmus, der blandt andet var meget interesseret i historie og bemærkede mange ting, som andre ikke tillagde synderlig interesse. Hans landbrug var også ret historisk. Han var en af de sidste, der opgav, at tærskværket blev drevet af hesteomgang, og på gårdspladsen var der åben brønd. Længe efter, at andre havde anskaffet traktor, brugte Rasmus heste som trækraft i markarbejdet.

Rasmus var født 1895 på Baunehøjgård, som hans morfar havde købt 1853. Gården var da udflyttet fra Amstrup til byens tidligere udmark,

der dengang nok henlå som hede og overdrev. Ved opdyrkningen må de lave høje være sløjfede og overpløjede, men der var ingen overlevering i slægten om dette.

I begyndelsen af august 1961 gjorde Rasmus mig opmærksom på en lav højning i en roemark nord for hans gård. Rundt om denne havde han gennem mange år opløjet sten, der havde dannet en kreds med et tværmål på ca. 12 m. Der var tilsyneladende også her tale om en helt udløjet høj, hvis eventuelle grave var truet af dyrkningen. Vi besluttede da at foretage en undersøgelse, hvis det var muligt, når jeg var hjemme på juleferie, og marken var pløjet. Det var det, og undersøgelsen blev gennemført i dagene 23.-26. december.

I den centrale del af højningen stødte vi på en omkring 30 cm bred og 13 cm dyb grøft (fig. 3). Den var hestesko- eller skjoldformet, næsten

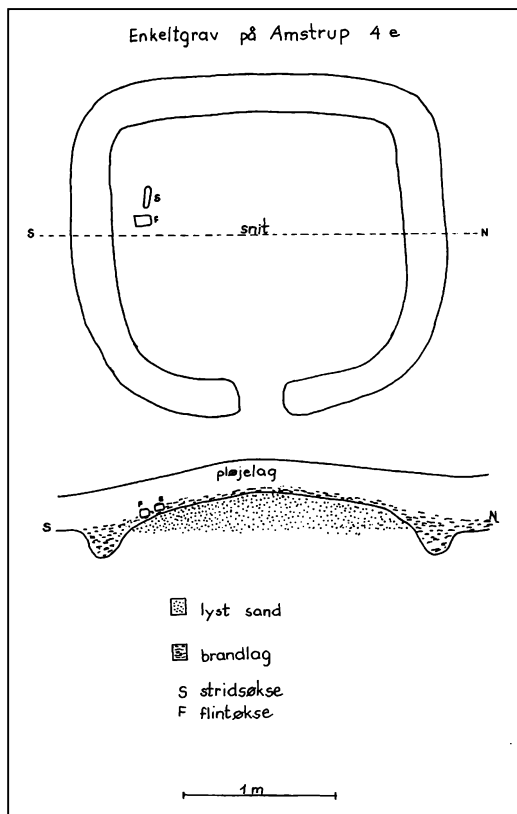

Fig. 3. Skitse af det undersøgte anlæg hos Rasmus Pedersen. Tegning af Axel Degn Johansson.

lige i vest, med krumme nord- og sydsider og en smal åbning i øst. Arealet inden for grøften var ca. 2 x 1,8 m. Her hævede sig over undergrunden en højning på indtil 27 cm af lyst sand. Grøften var fyldt med trækul, der strakte sig som et brandlag op over den indre højning. Dette kan tolkes som, at der i grøften har været rejst et anlæg af træ eller grenfletning, som måske også dækkede den indre højning. Dette anlæg er derefter afbrændt.

Lavt på højningens sydskråning og oven på brandlaget lå en meget forvitret stridsøkse af bundgravstype og en arbejdsøkse af danienflint (fig. 4). Stridsøkse med den konvekse side mod syd lå 4 cm højere end flintøkse, der lå med æggen i syd. Måske skyldes stridsøksens forvitring brand eller hede umiddelbart efter brand, men flintøkse er ikke ildskørnet, kun lidt sodet. Økserne lå umiddelbart under pløjelaget og ville være blevet pløjet op ved en dybere pløjning med traktor.

Anlægget lå centralt i den tidligere høj. Det kan ikke tolkes som en egentlig grav, men måske som en kenotaf (en symbolsk grav for en afdød, hvis lig befinder sig et andet sted). I dette tilfælde en mand, da stridsøkser kun forekommer i Enkeltgravskulturens mandsgrave. Desværre nåede vi aldrig en total undersøgelse af hele den udpløjede høj. Der må dog have været yderligere en grav i højen, for under harvning af marken i marts det følgende år fandt Rasmus' søn, Herman, en flintøkse med hængende æg, ligeledes af grå danienflint (fig. 5). Den indgår nu i det samlede fund fra højen.

Enkeltgrave, som er omsluttet af en ringformet grøft, hvor der har stået et stolpehegn, er velkendte fra Enkeltgravskulturen, men så små ringgrøfter som denne fra Amstrup Mark er sjældne. Ved Sarup på Sydvestfyn er der undersøgt et lignende anlæg, dog uden indre højning.¹ Anlægget havde en ydre diameter af 1,75 m og åbning mod vest. Grøften var ca. 25 cm bred og indtil 27 cm dyb. Inden for grøften fandtes et lerbæger fra Enkeltgravskulturens undergravstid (ca. 2800-2600 f. Kr.) og et ganske lille stykke tandemalje, der ikke har kunnet bestemmes som værende fra enten menneske eller dyr. Dette anlæg lå blot 1,15 m fra et langt større, en kvindegrav, sandsynligvis ligeledes fra Enkeltgravskulturens undergravstid, omgivet af en ringgrøft med en ydre diameter på 7,20 m.

Litteratur:

Niels H. Andersen: To grave fra tidlig enkeltgravskultur i Sarup, *Fynske Minder* 1978, 1979.

P. V. Glob: *Danske Oldsager. II. Yngre stenalder*, 1952.

Note

1. Andersen 1979.

Axel Degn Johansson. Født 1935 i Hornstrup Kirkeby ved Vejle. Lærer og arkæolog. Har skrevet artikler og bøger, specielt om ældre stenalder i Norden, bl. a. *Barmose-gruppen. Præboreale bopladsfund i Sydsjælland 1990*, *Ældre Stenalder i Norden*, 2000, og *Stoksbjerg Vest, et senpalæolitisk fundkompleks ved Porsmose, Sydsjælland*, 2003. Modtog i 1994 Erik Westerbyprisen for påvisningen af en hidtil ukendt kulturfase i Danmarks ældre stenalder: Barmose-gruppen og dens relationer til samtidige fund i Nordtyskland og Vestsandinavien. Adresse: Ane Mariesvej 8, 4750 Lundby.

De tidligere administrationsbygninger i Viborgs domkirkekarverter 1726-2012

Truet kulturarv eller potentiale for byudviklingen?

Den 30. september 2011 kunne Viborg Kommune officielt indvie sit nyopførte rådhus på Viborgs gamle kaserneområde, hvor hele kommunens centraladministration nu er samlet. Med indflytningen i det nye rådhus sagde den kommunale administration samtidig farvel til de hidtidige kommunale administrationsbygninger i domkirkekarverteret, hvor kommunens forvaltninger var placeret gennem flere årtier. Den bygningsmasse, som kommunen har efterladt sig i midtbyen, rummer unikke kulturhistoriske helheder, hvis ældste dele kan spores tilbage til tiden umiddelbart efter den store bybrand i 1726. Blandt bygningerne kan man nævne Latinskolen, Salomon Gerbers Gård og Stillings Gård, der alle er markante huse i Viborgs historiske midtby.

Ikke overraskende gav den kommunale flytteproces og herunder en beslutning om at sætte bygningerne til salg anledning til debat blandt byens og kommunens borgere, der har udvist bekymring for bygningernes fremtidige anvendelse og for, om nye ejere vil forstå at værne om de historiske bygningers kulturarv. Debatten har især rummet mange bud på, hvordan bygningerne vil kunne åbnes for offentligheden og blive en attraktion for byen gennem nye anvendelser såsom hotel, cafémiljøer, kreative arbejdspladser og boliger. De mange spændende forslag har imidlertid foreløbig kun delvis ledt til reelt realiserbare initiativer.

Selve kommunens rømning af bygningerne og det forestående salg er et direkte resultat af strukturreformen af 2007, hvor Viborg Kommune gennem sammenlægningen med fem omegnskommuner fik forøget den kommunale forvaltnings størrelse i Viborg by, hvilket derfor gav behov for opførelsen af det nye rådhus. Til hele den udvikling kan også lægges flytningen af Statsamtsforvaltningen til Ringkøbing og det deraf føl-

gende salg af Amtmandsgården på Nytorv. Samtidig har strukturelle reformer af retsområdet ført til byrettens flytning til Asmild, og yderligere vil Vestre Landsret om kort tid ligeledes flytte til Asmild.

I lyset af de store rømninger af historiske bygninger i Viborgs domkirkevarter har jeg følt, at det var værd at se nærmere på bygningernes historie og kulturarv. I denne artikel vil jeg derfor berette om de tidligere administrationsbygningers historie fra 1700-tallet til i dag. Derudover giver jeg afslutningsvist en gennemgang og vurdering af den offentlige debat om bygningernes bevaring og fremtidige anvendelse, som den fandt sted fra kommunalreformens ikrafttræden i 2007 til sommeren 2012, hvor de første dele af bygningsmassen nu er blevet solgt.

Senbarokkens og klassicismens bybillede

I dag er den kommunale administrations tilstedeværelse fortid efter forvaltningens flytning til det nye rådhus på kaserneområdet. Efterhånden som nye ejere tager over, får de ansvar for en bygningsmasse, der afspejler omkring 280 års historie, der begyndte med genopbygningen af Viborg efter bybranden i 1726. Branden startede den 25. juli 1726 i en gård i Lille Hjultorvgade og bredte sig mod øst, hvor den greb fat i flere af de store borger- og adelsgårde samt i domkirken og byens daværende rådhus. Efter tre dages hærgen sås det katastrofale resultat: Store dele af byen var lagt i aske!¹ Som en hjælp til Viborg tilkaldte kong Frederik 4. stadsbygmester i Altona Claus Stallknecht (1681-1734). Han fik blandt andet til opgave at genopføre rådhuset og domkirken. Med ham fulgte også den sachsiske muremester Johann Gottfried Hödrich (1697-1745), der blandt andet 1731-36 opførte den senere latinskolebygning som hjem for byens tidligere borgmester Hans Knudsen Rafn (1670-1735) og 1730-35 opførte Sankt Mogens Gade 3, som århundreder senere kom til at rumme Teknisk Forvaltning.² Hödrich stod for tidens senbarokke stil med valmede gavle og facader dekoreret med gesimser og pilastre. Alt sammen detaljer, der stadig i dag kan ses i bygningerne.

Mens de kommunale bygninger ved Domkirkepladsen og Sankt Mogens Gade er fra 1730'erne, så er bygningerne på Nytorv og langs Nytorvgade overvejende opført et århundrede senere. Markant er her den klassicistiske Stillings Gård, opført omkring 1813 af bygmester og gipsmester Villads Stilling (-1831). Den øvrige bebyggelse langs Nytorvgade og i gårdene bag karréerne er hovedsageligt fra midten af 1800-tal-

let og er opført efter tidens håndværkertraditioner som boliger og arbejdspladser og rummer mindre fremtrædende stiltræk. Enkelte andre huse er tilføjet i bygningsmassen i kommunens tid i bygningerne. Mest fremtrædende er her den tidlige skatteforvaltning bag Salomon Gerbers Gård opført i 1982 i en moderne fortolkning af pakhusstilen, der også førhen var at finde i gårdrummet.

Konkret kan det derved siges, at bygningsmassen i dag rummer omkring 280 års historie og stilmæssige bidrag fordelt på følgende bygninger:

- Latinskolen, Sankt Mogens Gade 1 (facade mod Domkirkepladsen), opført i 1731.
- Salomon Gerbers Gård (tidl. Teknisk Forvaltning), Sankt Mogens Gade 3, opført 1730-35.
- Nytorv 5-11, Nytorvgyde 3-7 og gårdbebyggelsen, opført 1728, 1843-51 og 1982.
- Stillings Gård, Nytorv 6, opført i 1813.
- Den liden Gård, Nytorv 4, opført 1731-35.
- Latinskolens gymnastiksal, Kompagnistræde 2, opført 1883.

I området ligger endvidere andre administrative bygninger, som enten er blevet rømmet eller vil blive rømmet inden for den kommende år-række:

- Amtmandsgården, Store Sankt Hans Gade 2 (facade mod Nytorv), opført i 1758.
- Morvilles Gård (Statsadvokaten), Sankt Mogens Gade 8, opført i 1798.
- Vestre Landsret, Gråbrødre Kirkestræde 3, opført i 1920.
- Rådhuset samt Ting- og Arresthus, Stænderpladsen 2, opført 1863-74.

At bygningerne indeholder en unik kulturhistorisk fortællerværdi og indgår i en velproportioneret bygningsmæssig helhed var noget, som de lokale politikere og kulturhistoriske myndigheder gjorde sig klart alle-rede for 40 år siden. I 1971-72 udarbejdede Viborg Stiftsmuseum sammen med en kreds af arkitekter på foranledning af byrådets byplanudvalg en bevaringsplan for byens historiske bykerne og fremhævede her de kommunale bygninger.³ Bevaringsplanen blev fremlagt i en tid, hvor

synet på byens gamle huse var ved at ændre sig. Blot nogle år før udarbejdelsen af bevaringsplanen oplevede viborgenserne i 1950'erne og 1960'erne, hvordan nogle af byens ældste gader såsom Lille Sankt Mik-kels Gade og Sankt Ibs Gade blev bortsaneret for at tilgodese den fremvoksende biltrafik og modernistiske byggeprojekter såsom det nuværende Sønderøparken. Husene fra 1700- og 1800-tallet blev ikke set som andet end levn fra en trøstesløs førmoderne tid, og derfor måtte de vige pladsen for funktionel byplanlægning.⁴

Truslen om nedrivninger i fremskridtets navn eller blot skæmmende moderniseringer af husfacader kunne også have bredt sig til andre dele af byen, hvis ikke et nyt syn på gamle bygningers kulturhistoriske og æstetiske værdi havde vundet frem som en bølge ikke bare i Danmark, men i hele den vestlige verden. *Bevaringsplan Viborg* fra 1972 var på mange måder en afspejling af det nye syn og signalerede, at ingen ønskede, at domkirkekarveret skulle have den skæbne, som overgik Lille Sankt Mikkel's Gade og Sankt Ibs Gade. Sikringen af bygningerne blev siden styrket af kommunens ekspansion i området efter kommunalreformen i 1970, hvor kommunen blandt andet valgte at købe Stillings Gård med bagbygninger med henblik på at istandsætte dem og placere kommunal administration i dem. Det er denne kommunale æra, der nu er slut, og som igen overlader bygningernes bevaring til private markeds kræfter.

Latinskolen

Latinskolen, Sankt Mogensgade 1, er den af bygningerne, som i længst tid har været ejet af Viborg Kommune. Kommunen overtog bygningen i 1927. Det var som nævnt Johann Gottfried Hödrich, der stod bag bygningens opførelse i årene 1731-36. I 1736 var bygningen bolig for byens forhenværende borgmester i årene 1725-31, Hans Knudsen Rafn. Også tidligere havde der boet borgmestre på adressen, idet blandt andre borgmester Claus Christensen Skriver i midten af 1600-tallet ejede en ældre bygning på stedet. Den nuværende bygning af Hödrich blev udformet som en symmetrisk barokbygning på 11 fag i to etager og med en frontispice i midten, hvor hovedindgangsdøren og trappen i dag er placeret. Oprindeligt var der her en portgennemgang, men den blev senere lukket. Typisk for stilen fik bygningen valmet tag, og facaden blev dekoreret med markante pilastre samt gesimser mod Domkirke-

*Den gamle latinscole.
Bygningen fremstår
symmetrisk med pilastre
og gesimser. Foto Ole
Degn 2010.*

pladsen.⁵ Hans Knudsen Rafn ejede bygningen frem til sin død i 1735, og derefter havde bygningen forskellige ejere, blandt andet landsdommer Edvard Trellund, stiftamtmand With og kammerjunker von Heinen.

I 1760 købte Katedralskolen bygningen for 3.000 rigsdaler, men først efter en større ombygning blev bygningen i 1772 taget i brug som »Viborg Latinske Skole«. Skolens rødder kunne spores tilbage til ca. år 1100, og den havde gennem århundrederne ligget forskellige steder i byen, blandt andet i Skolestræde nær Bispegården. I Sankt Mogens Gade 1 blev skolen liggende i de følgende 154 år frem til 1926, hvor den flyttede til den nuværende skolebygning på Gammel Skivevej.⁶ Ved siden af Latinskolen lå længe to brandtomter, som aldrig var blevet bebygget efter bybranden i 1726. Men i 1783 overtog Latinskolen tomterne og anlagde dér Latinerhaven som en nyttehøve for skolens lærere. I dag er haven mest en prydhøve og en botanisk høve til glæde for byens borgere, og den rummer fortsat også nyttige planter såsom snapseurter. I høven ligger det ottekantede Rektors Lysthus, der er opført som en iøjnefaldende lille rødstensbygning umiddelbart før år 1800 på høvnet af Sankt Mogens Gade og Sankt Mathias Gade.⁷

Bygningen var ikke blot hjemsted for skolen. Også rektor havde med sin familie en embedsbølig i bygningen, ligesom en portner, der formentlig kan sammenlignes med en nutidig pedel, også boede med sin familie i bygningen.⁸ Rektors kontor lå i hovedbygningen mod Domkirkepladsen, hvor også gymnasieelevernes klasselokaler lå, mens eleverne i mellemskolen, der i denne bygnings tid eksisterede 1903-26 (og fortsatte i de nye bygninger til 1958), modtog undervisning i lokaler i side-

bygningen langs Nytorvgyde. I sidebygningen lå også skolens bibliotek. Også idræt, dengang kaldet legemsøvelser, var på skoleskemaet, og i 1883 opførtes Kompagnistræde 2 som gymnastiksal bag Latinerhaven.⁹ Forholdene i bygningerne blev gradvist i de første årtier af 1900-tallet for trange. Elevtallet passerede i 1912 200 og i 1923 300.¹⁰ Som en konsekvens opførtes en ny skolebygning på Gammel Skivevej, hvortil skolen flyttedes i 1926.

På skolebygningen ud mod Latinerhaven ses en mindetavle, opsat i 1952, over overlærer Hans Christian Cornelius Mortensen, kendt som Fugle-Mortensen, der som den første i verden i 1899 fandt på at ringmærke fugle for på den måde at følge trækruter. I haven findes endvidere Løvebrønden, skænket af Viborg Byes og Omegns Sparekasse i 1935, og en buste af Steen Steensen Blicher, opsat på dette sted i 1960.¹¹

Viborg Katedralskole flyttede som nævnt ud af bygningerne i 1926.¹² Efter skoleflytningen overtog Viborg Kommune i 1927 bygningerne og indrettede blandt andet borgmesterkontor i hovedbygningen, og man kan derved sige, at historien på en måde gentog sig selv, idet der både i 1600- og 1700-tallet havde boet borgmestre på adressen.¹³

Salomon Gerbers Gård

Som nabo til Latinskolen ligger Salomon Gerbers Gård, Sankt Mogens Gade 3, på den modsatte side af Nytorvgyde. Gården blev kommunal ejendom i 1960, og Nytorvgyde blev derfor et livligt trafikalt knudepunkt for de kommunale embedsmænd – et forhold, som bevaringsplanen fra 1972 definerede på følgende måde:

*Nytorvgyden passeres daglig af utallige embedsmænd og kontorfolk på vej fra det ene kontor til det andet, – dog med en vis risiko for liv og lemmer, da også en betydelig trafik finder denne vej.*¹⁴

Måske er betegnelsen Salomon Gerbers Gård misvisende. For i virkeligheden var det en ældre bygning, som i sidste halvdel af 1600-tallet var ejet af postmester og handelsmand Salomon Gerber. Denne bygning brændte i 1726, og i stedet opførtes den nuværende bygning. Nogle vil måske mene, at bygningen i stedet burde kaldes von Scholtens Gård. På facaden praler en mindeplade nemlig stolt af, at Dansk Vestindiens generalguvernør Peter von Scholten (1794-1854), der især kendes for fri-

*Salomon Gerbers Gård,
der tidligere rummede
Teknisk Forvaltning.
Foto Kristian Buhl
Thomsen 2012.*

givelsen af de vestindiske slaver i 1848, levede sine første barneår dér. Nyere forskning har dog sandsynliggjort, at Peter von Scholten blev født på Vestervig Kloster i Thy, og at hans forældre måske aldrig havde bopæl i Viborg.¹⁵ Det må dog konstateres, at Peter von Scholtens bestefar generalmajor Jobst Gerhard von Scholten (1723-86) boede i huset. Han var tilknyttet Det Holstenske Infanteriregiment, som var garnisoneret i Viborg fra 1774 til 1788.¹⁶

I det forrige hus' sidebygning langs Nytorvgade drev Gerber fra 1654 og frem Viborgs fornemmeste vinhandel og det dertil knyttede værtshus *Paradis*, som var godt besøgt af byens borgere og jyske adelsfolk. Vinhandelen fortsatte langt ind i 1700-tallet. Ved bybranden i 1726 var det hospitalsforstander Naaman Harch, der ejede forretningen.¹⁷ For ham opførte Johann Gottfried Hödrich 1730-35 den nuværende bygning som et barokt toetages hus med syv fag mod Sankt Mogens Gade og med en enetages sidebygning langs Nytorvgade. Ligesom ved Latinskolen opførte Hödrich hovedbygningen med valmet tag og med markante gesimser i facaden, og på samme måde havde hovedbygningen oprindeligt også en portgennemgang, som nu er væk og erstattet af den nuværende indgangsdør.¹⁸ Fra tiden før bybranden findes fortsat kælderen under huset bevaret. Kælderen, der blev brugt til oplagring af vin, menes at stamme fra middelalderen ligesom flere andre kældre i Sankt Mogens Gade.¹⁹

Mindet om værtshuset *Paradis* lever fortsat i dag. Over porten i Nytorvgade hænger nemlig et forgyldt metalskilt, der forestiller Adam og Eva med slangen i Paradiset. Bag huset fandtes i øvrigt tidligere en gård-

Kælderen under Salomon Gerbers Gård, under hvis hvælvinger der tidligere blev opbevaret vin. Sådanne kældre findes i flere af Sankt Mogens Gades huse, og nogle stammer helt tilbage fra middelalderen. Hugo Matthiessen foto 1917, Viborg Lokalhistoriske Arkiv

have, der meget nærliggende kaldtes Paradisets Have. Over tid kom Salomon Gerbers Gård dog til at rumme andre funktioner. En kort periode fra 1854 til 1856 havde eksempelvis Borgerforeningen eller *Klubben* lokaler i bygningen.²⁰ Foreningen var både en selskabelig forening for baller og fester og havde i det daglige servering af mad og drikke, men den var også et forum, hvor medlemmerne, der fortrinsvist bestod af private næringsdrivende, kunne holde sig orienteret om økonomiske forhold og kunne indgå handeler og aftaler med deres standsfæller.²¹ Uoverensstemmelser med udlejereren betød dog, at foreningen allerede flyttede ud efter to år.

I 1863 blev Salomon Gerbers Gård købt af nålemager Morten Hansen Petersen, og i de følgende næsten 100 år var bygningen i familien Petersens eje lige indtil kommunens køb i 1960.²² En nålemager fremstillede nåle og andre mindre varer af jern og metal. Dette erhverv drev Petersen fra adressen sammen med en tilhørende produkthandel, der eksisterede indtil 1959. Familien Petersen boede i begyndelsen også på adressen, men supplerede indtægterne gennem udlejning af dele af hovedbygning-

gen, ofte til officerer udstationeret i byen. I folketællingen fra 1870 kan man f.eks. se, hvordan Morten Hansen Petersen, hans kone, deres otte børn og en tjenestepige boede i en del af forhuset, mens kaptajn Niels Peter Jensen boede i en anden del af forhuset sammen med sin kone Laurine, deres to børn og to tjenestepiger. Dertil kom, at Reinholdine Bruun, der var enke efter landstingsformand Peter Daniel Bruun, også boede i huset sammen med to familiemedlemmer og en tjenestepige.²³

Som det ses, var huset tætbeholdt, primært af personer fra byens mere prominente kredse samt deres tyende. Tætheden i huset faldt dog efter år 1900. I 1906 var huset ejet af Morten Hansen Petersens datter, frøken Else Katrine Dorte Petersen, der dog ikke boede på adressen. Den eneste lejer i huset var da oberstløjtnant Morten Thyge Jespersen Søgaard og hans husbestyrerinde, mens resten af bygningerne var forbeholdt produkthandlen.²⁴ Ved den seneste offentligt tilgængelige folketælling fra 1930 var billedet det samme. Også her havde huset kun én familie som lejer, militær stabslæge Erik Vilhelm Hartvig Møller, hans kone Agnethe Elisabeth, deres to børn og to husassistenter.²⁵

På den tid havde husets sidebygning netop gennemgået en større ombygning og udvidelse. For i 1928 havde ejeren siden 1913 Morten Axel Petersen påbygget en ekstra etage på sidebygningen og havde derved lavet den største ændring af bygningen siden 1700-tallet.⁶⁹ Af bygningstegningerne fra 1928 ses det, hvordan huset som helhed, dvs. både forhus og sidehus, efter ombygningen var indrettet med butik og kontorer mod Nytorvgyde og med stalde og værksteder i gården. Dertil kom en toetages lejlighed i forhuset og en mindre lejlighed i sidebygningen. I de to lejligheder springer flere af rumbetegnelserne i øjnene såsom »Herreværelset«, »Fruens Soveværelse«, der i øvrigt var beliggende med direkte adgang til et børneværelse, og »Herrens Soveværelse« beliggende fjernt fra børneværelset.²⁷ Salomon Gerbers Gård gik siden i arv, indtil familien Petersen i 1960 valgte at sælge bygningen til Viborg Kommune.²⁸ Derefter var blandt andet Skovgaard Museet placeret i bygningen, inden det i 1980 flyttede til det gamle rådhus.

Købmandsgårde og baggårdshåndværk

Også nabohusene i Nytorvgyde og på Nytorv med gårdrum grænsende til rummet bag Salomon Gerbers Gård blev købt af Viborg Kommune, der derved fik rådighed over hele karréen. Det første køb fandt sted al-

lerede i 1950, da kommunen overtog Nytorvgyde 3 og 7 (tidligere nr. 1-3 og 5-7).²⁹ Nr. 3 blev opført 1837-47 som en toetages bygning med en bindingsværksfacade, der dog siden er blevet pudset, mens nr. 7 blev opført i 1851 som et enetages hus.³⁰ I nr. 3 med de rundbuede vinduer lå der helt frem til 1971 en købmandsgård, som var blevet drevet af to forskellige slægter siden starten af 1800-tallet, hvor gården var et lavt enetages bindingsværkshus fra 1730'erne. Bag gården fandtes langt ind i 1900-tallet pakhuse for kornlager og hestestalde. I nr. 7 drev en efterkommer af den første købmandsslægt, frøken Elisabeth Thomesen, frem til 1930 en privat pigeskole.³¹

Kommunens køb af bygninger fortsatte i 1974 med overtagelsen af nabohuset, Nytorv 5-11,³² der også er en gammel købmandsgård. Denne gård opførtes i 1728 – blot to år efter bybranden – af vintapper Sivert Pedersen Harch som en enetages barokgård. Den tidligere bygning på stedet var dog ikke helt nedbrændt, og bygningen rummer derfor i dag murrester fra før 1726. Husets nuværende udseende som en toetages klassicistisk bygning med gesimser og korintiske pilastre skyldes ombygninger i 1876 og 1896.³³ Dog findes fortsat bag huset et baghus, som står uændret siden 1730 helt i bindingsværk. I første del af 1800-tallet var Nytorv 5 ejet af en af Viborgs rigeste mænd, fabrikant og skibsreder Severin Buchwaldt, der også ejede en klædefabrik og en kradsuldsfabrik

Nytorv 5-11, hvor der tidligere var købmandsgård. Foto Ole Degn 2012.

Har man en hest, kan man endnu tøjre den i gården bag Nytorvgyde i ringe, der hænger på facaden i bindingsværkshuset fra 1730'erne. Foto Kristian Buhl Thomsen 2012.

med eksport til Storbritannien.³⁴ Noget senere i slutningen af 1800-tallet var bygningen ejet af to brødre, købmand Th. Christensen og boghandler Niels Christensen. Efterkommere til Niels Christensen ejede siden bygningen frem til 1963.³⁵ I disse år var der flere forskellige lejere. Fra 1924 til 1937 havde eksempelvis metalfirmaet Niels Kalhave til huse i bygningen, og derefter lejede Viborg Motor Co. sig ind og indrettede værksteder i baghusene i gården. I gården lå også Viborg Blikkenslageri.³⁶ Som nabo havde Nytorv 5 mod vest Amtmandsgården, som i 1960'erne havde behov for at udvide. I 1963 købte amtet derfor Nytorv 5. Dette ejerskab varede dog kun i 11 år til 1974, hvor kommunen overtog bygningen,³⁷ idet amtskommune og statsamt var blevet delt i to enheder, med førstnævnte placeret på den nyopførte amtsgård på Skottenborg.

Stillings Gård og Den liden Gård

På Nytorv er Stillings Gård, nr. 6, i klassicistisk stil, en særlig markant bygning, der med tre etager og en fjerde etage over midterpartiet rejser sig højt over tagene på torvets øvrige gamle huse. Stillings Gård er opført af bygmester og gipsmester Villads Stilling i starten af 1800-tallet, hvor den erstattede et ældre hus, der formentligt stammede fra tiden lige efter bybranden i 1726. Der er uenighed om Stillings Gårds præcise alder. Nogle mener, at gården er opført et sted mellem 1799 og 1802,³⁸ mens andre mener, at opførelsestidspunktet må ligge mellem 1803 og

Stillings Gård. Bilerne fylder (for) meget i gadebilledet. Kan torve og gader i fremtiden atter indtages af mennesker? Foto Kristian Buhl Thomsen 2012.

1813.³⁹ I *Bevaringsplan Viborg* er bygningen dateret til 1813. Længe var bygningen med sit meget høje valmtag Viborgs højeste hus – måske den tids »skyskraber« – og bygningen er da også usædvanligt høj (15 meter) i forhold til, hvad der typisk ville blive set i en by af Viborgs størrelse i 1800-tallets begyndelse. Typisk for klassicismen er Stillings Gårds facade mod Nytorv symmetrisk med 11 fag, hvor den midterste række vinduer fungerer som spejlingslinje. Eneste brud i symmetrien er porten mod syd. Facaden i stueetagen er dekoreret med fugelignende render, kaldet refendfugning, mens de øvrige etager fremstår som en pudset facade i samme rosa farve som resten af bygningen. Oprindeligt var facaden i de øverste etager dekoreret med pilastre, og det øverste af bygningens midterparti rummede en balustrade.⁴⁰ Stillings Gård har i 1800-tallets begyndelse haft en central beliggenhed på Nytorv sammen med store købmandsgårde. Torvets vigtighed kunne spores tilbage til 1584, hvor den dengang otteårige prins Christian – senere Christian 4. – blev hyldet på torvet, der netop var anlagt i samme anledning på den tidligere kirkegård for den nedrevne Sankt Hans Kirke.

Sammenbygget med Stillings Gård ligger mod syd det beskeden entages hus kaldet Den liden Gård, Nytorv 4, der er opført 1731-35 af Johann Gottfried Hödrich til forhenværende borgmester Hans Knudsen Rafn, som Hödrich også opførte den senere latinskelebygning for. Gården er som Hödrichs andre huse udformet med barokke karaktertræk såsom et valmet tag. Husets portfag er tilføjet i 1850 og forbinder dermed huset med den store nabo, Stillings Gård.⁴¹

Da Villads Stilling omkring 1813 opførte sin gård, var det med henblik på udlejning til prominente gæster, som aflagde Viborg et besøg under blandt andet det årlige Snapsting. Man kan sige, at Stilling i gården søgte at drive en slags hoteldrift. Det Nørrejske Landstings første samling i året foregik under betegnelsen Snapstinget og fungerede som forum for handeler med skøder, pantebreve og gavebreve på herregårdsjord i Jylland. Særligt dér havde pengestærke handlende brug for overnatning under pæne og præsentable forhold, hvilket bragte Stillings Gård ind i billedet.⁴² Selv om Landstinget i 1805 blev ophævet og erstatter af Viborg Landsoverret, fortsatte Snapstinget til omkring 1830, men var da nedsunket til blot at være et almindeligt marked. Senere i årene 1834-48, da Provinsialstænderforsamlingen for Nørrejylland var placeret i Viborg, boede mange af forsamlingens konge- og folkevalgte deputerede i Stillings Gård under afholdelsen af møderne.⁴³ Med de politiske forandringer ved Grundlovens indførelse i 1849 forsvandt denne kundekreds dog, da rigets fire provinsialstænderforsamlinger nedlagdes, og over tid kom Stillings Gård derfor til at rumme andre funktioner.

Butikker og værksteder flyttede ind i stueplanet, og efter år 1900 boede der fortrinsvist blandede grupper af håndværkere og arbejdere i lejlighederne. Nogen vil måske af den grund kalde Stillings Gård en lejekaserne, men dette er ikke helt rimeligt, idet befolkningstætheden i Stillings Gård forblev lav sammenlignet med nogle af de virkelige lejekaserner, som sås i de københavnske brokvarterer fra sidste del af 1800-tallet. I 1906 boede der i Stillings Gård 19 personer fordelt på seks husstande, mens tallet i 1930 var 16 personer fordelt på syv husstande. Folketællingen viser, at beboerne i 1906 blandt andet bestod af beskæftigede inden for bagererhverv – en bagermester og en -lærling – mens andre grupper var pensionister kaldet rentenydere. Blandt beboerne var en 17-årig logerende, som havde betegnelsen skolediscipel. Han var et af de unge mennesker, der kom langvejs fra og lejede et værelse i byen for at få mulighed for en skolegang på Katedralskolen.⁴⁴ Gårdens status som udlejningsejendom for en blandet kreds af personer med forskellig er-

hvervsmæssig baggrund fortsatte gennem en stor del af 1900-tallet. Kigger man i folketællingen fra 1930, vil man se, at Stillings Gård nu var ejet af bagermester Christian Høeg Ingstrup, der også selv boede i gården sammen med sin kone Petrine Johanne, deres to børn samt to lærlinge, mens den øvrige del af bygningen fortsat havde forskellige lejere som beboere. Ud over bagererhvervet fandtes f.eks. tre personer beskæftiget som henholdsvis syerske, ekspeditrice og kogerske, sikkert alle inden for byens tekstilindustri. I stuen havde der i lang tid været en skrædderforretning, og blandt lejerne var derfor skræddermesterens enke Dorthea Skjødebjerg.⁴⁵ Se mere i tabellen.

Beboere i Stillings Gård, Nytorv 6	1906	1930
Bagermester	1	1
Bagerlærlinge	1	2
Tekstilarbejdere		3
Tyende	2	1
Pensionister	2	1
Skolediscipel	1	
Ejer af skrædderforretning		1
Restauratør	1	
Kontorist		1
Togbetjent		1
Kommunelærer	1	
Gårdskarl	1	
Gartner elev	1	
Kvinder uden udearbejde	5	3
Personer under 18 uden beskæftigelse	3	2
Personer i alt	19	16
– Heraf kvinder	10	11
– Heraf mænd	9	5
Aldersgennemsnit	27,6	36,0
– Voksne	33,9	41,8
– Under 18 år	9,8	11,0

Kilde: Folketællinger 1906 og 1930.

Som en interessant detalje kan det nævnes, at også Viborg Politistation en kort overgang, 1912-16, havde lokaler i Stillings Gård. I 1943 blev gården købt af guldsmed Robert Mindorf-Michelsen, som fik malet navnet Stillings Gård på facaden og derved udbredte bevidstheden om gårdens navn til viborgenserne, der tidligere blot havde kaldt den for Nytorv 6. Senere, i 1969, overtog Viborg Kommune Stillings Gård.⁴⁶ Igen var årsagen et behov for flere lokaler til den voksende kommunale administration. Men først ventede et meget omfattende restaureringsarbejde.

Flere administrationsbygninger til salg

I artiklen her har jeg valgt hovedsageligt at koncentrere mig om de bygninger, som kommunen har sat til salg. Men domkirkekvarteret rummer også andre bygninger for offentlig administration, og her vil uden tvivl i de kommende år blive yderligere anledning til debat, da udflytningstendensen også ses her.

På Nytorv ligger eksempelvis Amtmandsgården, der fra 1820 til 2007 var bolig og administrationssæde for stats- og stiftamtmanden, men som nu er solgt til en privat investor. Gården, der modsat andre ældre bygninger på torvet fremstår i rødt murværk uden puds, blev opført i 1757 som gård for adelsfamilien Friedenreich til Palstrup ved Rødkærsbro. Modsat andre bygninger på Nytorv ligger Amtmandsgården en anelse tilbagetrukket, hvilket har givet plads til en smal brostensbelægning foran huset og til en »indhegning« med jernkæder fastspændt på granitpiller. Slægten Friedenreich havde fra 1683 til 1717 drevet apotek på stedet i en bygning, som blev ødelagt under bybranden i 1726. Efter branden havde ejeren Janus Friedenreich intet hastværk med at få genopført bygningen, og den lå derfor som ruin i mere end 30 år, hvilket ikke pyntede i bybilledet. Omkring 1750 blev det dog for meget for bystyret, der truede Friedenreich med, at man ville beslaglægge grunden, hvis ikke den snart blev bebygget.⁴⁷ Friedenreich overlod derefter opførelsen af en bygning til bygmester Nicolaus Hinrich Rieman (-1759), som gav den et barokt udtryk med valmet tag, en frontispice med en stiltytisk svungen gavl og pilastre i facaden. Facaden blev endvidere dekoreret med adelsslægten Friedenreichs våbenskjold og skjoldet for adelsslægten de Linde, som Janus Friedenreichs kone tilhørte.⁴⁸ Bygningen havde siden skiftende ejere, indtil den i 1820 blev bopæl for

Amtmandsgården fra 1757 i senbarok stil. Huset var fra 1820 til 2007 hjem for statens øverste embedsmand i Viborg, stiftamtmanden. Foto Ole Degn 2010.

stiftsamtmand F.F.G. von Schönheyder (1773-1850). Fire år senere blev den overtaget af staten og fortsatte derefter som amtmandsbolig indtil statsamtets nedlæggelse og oprettelsen af Statsforvaltningen i Ringkøbing i 2007.

Gården kan på mange måder siges at have været den fornemmeste embedsbygning i Viborg. Amtmanden var kongens og senere statens øverste embedsmand inden for amtets grænser.

Af samme grund har alle konger siden Frederik 6. såvel som dronning Margrethe besøgt Amtmandsgården. Lokalhistorikeren Helmuth Spanggaard erindrer i en af sine bøger, hvordan han som seksårig i 1932 overværede, hvordan Christian 10. vinkede til byens borgere fra et husets vinduer.⁴⁹ Det må næsten have været som at overvære tidligere tiders kongehyldning i stil med den, som Christian 4. fik på torvet 348 år tidligere.

En anden bygning er Morvilles Gård med adressen Sankt Mogens Gade 8, hvor Statsadvokaturen har haft til huse siden 1949 gennem et lejemål hos Viborg Kommune, der ejer bygningen. Morvilles Gård er opført i 1798 som en enetages rødstensbygning på ni fag og med valmet tag til herredsfoged og borgervæbningskaptajn Thomas Wissing (ca. 1759-1811) og landvæsenskommissær og kolonialforvalter af Alheden Michael Gjørup (1757-1835).

Bygmesteren kan have været Villads Stilling, men det er ikke dokumenteret. Bygningen rummer elementer fra den i tiden fremherskende klassicisme såsom en konsolbåret gesims og pilastre i facaden.⁵⁰ I 1830 blev bygningen købt af amtsforvalter Niels Christian Morville (1785-1856) og derved fik bygningen sit nuværende navn. Blandt prominente

*Morvilles Gård, hvor
Statsadvokaturen har
haft til huse siden
1949. Foto Kristian
Buhl Thomsen 2012.*

medlemmer af slægten kan nævnes sønnen justitssekretær Georg Morville (1817-1904), der også ejede bygningen, og som sammen med Enrico Mylius Dalgas (1828-94) var medstifter af Hedeselskabet. Senere, i 1906, overtog Morvilles svigersøn Thomas von Spreckelsen (-1947) bygningen, som han ejede til sin død, hvorefter Viborg Kommune købte den. I en periode på tre år fra 1941 til 1944 var en del af bygningen i øvrigt indrettet som katolsk kapel.⁵¹ Også Morvilles Gård vil inden længe blive rømmet som følge af strukturelle forandringer. I foråret 2012 blev det besluttet at fusionere statsadvokaturerne i Sønderborg, Ålborg og Viborg og samle de 50-60 medarbejdere i lokaler på Viborg Politistation på Rødevej.⁵² Om også denne udflytning betyder et salg af bygningen, vides endnu ikke.

Blandt bygninger, der også bør nævnes, er det markante sammenhængende kompleks bestående af Viborg Rådhus og Vestre Landsret med facader mod græsplænen på Stænderpladsen. Komplekset er modsat de øvrige bygninger omtalt i denne artikel bygget direkte til det formål, som det har huset indtil nu, og har dermed aldrig været brugt til boliger eller private erhverv. Rådhuset er indviet i 1874 som Viborg Råd-, Ting- og Arresthus. Det afløste dengang Claus Stallknechts ældre rådhus fra 1730, nu Skovgaard Museet. Byggeriet startede i 1871 med opførelsen af den borglignende arrest med hjørnetårne bagest mod øst efter tegninger af Julius Tholle (1831-71). Efter hans død færdiggjorde kongelig bygningsinspektør V. Th. Valther (1819-92) i 1874 byggeriet som en rødstensbygning i italiensk renæssancestil. Rådhuset rummede fra starten funktioner på flere administrative niveauer herunder retslo-

Viborg Råd-, Ting- og Arresthus blev opført 1871-74 i italiensk renaissance. Foto Kristian Buhl Thomsen 2012.

kaler for Viborg Byting (kan omtrent sammenlignes med en nutidig byret), herredstinget og Landsoverretten (den senere Vestre Landsret) samt byrådssal, amtsrådssal, stiftsbibliotek og lejlighed for rådhusjeneren. De mange forskelligartede funktioner gav et kompliceret ejerforhold, der betød, at amtet ejede 17/24 af bygningen, mens kommunen ejede 7/24.⁵³ I dag er bygningen 100 procent ejet af Viborg Kommune, der dog i lange perioder har overladt flere lokaler til byretten og landsretten. Bygningens indre fremstår meget monumentalt med helt op til 8,8 meter fra gulv til loft i den største sal. Dertil kommer klassicistiske dekorationer såsom afstøbninger af græske relieffer og antikke skulpturer, hvis originaler befinder sig på Thorvaldsens Museum og Glyptoteket i København, heriblandt Jason med det gyldne skind, Merkur, Danserinden og Panterdræberen. Som et modstykke til monumentaliteten er bygningen dog i manges øjne blevet set som meget lidt funktionel grundet de alt for store lokaler og en dårlig udnyttelse af pladsen. Det er da også påfaldende, at Viborg Kommune i de senere år kun har anvendt den til afholdelse af byrådsmøder, siden 1976 i bygningens tidligere festsal, og at der i årevis ikke har ligget nogen kommunal administration

i bygningen.⁵⁴ Byrådssalen bruges i dag ikke mere til byrådsmøder. De holdes i Multisalen på det nye rådhus på kaserneområdet, og i stedet anvendes byrådssalen nu som en smuk ramme ved borgerlige vielser. Rådhuset er ikke blandt de bygninger, som kommunen ønsker at sælge.

Sammenhængende med Rådhuset ligger Vestre Landsret, der er opført 1918-20 som en rødstensbygning i dansk herregårdsstil. Landsretens historie kan føres tilbage til Det Nørrejske Landsting, som var beliggende i Viborg fra 900-tallet (måske før) og frem, og som fungerede som en blanding af regionalt parlament og domstol. Rollen som domstol blev dominerende efter enevældens indførelse i 1660, og i 1805 blev Landstinget derfor omdannet til Landsoverretten for Jylland, der fungerede som appeldomstol for sager fra by- og herredsretter. I Landsoverretten skete sagsfremlæggelserne udelukkende skriftligt, og det samme gjorde voteringserne.

Meget af dommernes arbejde foregik hjemme i privaten, mens møder blev holdt på Rådhuset. Retsreformen af 1919 betød imidlertid, at de skriftlige procedurer fremover skulle foregå som mundtlige retssager med fremmøde af sagens parter, hvilket pludselig krævede mere plads og egnede faciliteter.⁵⁵ Og det var på den baggrund, at den nuværende

Vestre Landsret opført 1918-20 og i forgrunden til venstre skulpturen Retfærdigheden, der også kendes som Den Nøgne Sandhed. Foto Kristian Buhl Thomsen 2012.

landsretsbygning blev opført efter tegninger af arkitekten Kristoffer Varming (1865-1936), der gav den symmetrisk udformede rødstensbygning et monumentalt præg, som skulle indgyde respekt for rettens autoritet. Dette præg er især styrket af, at bygningen ligger på en skråning, som har givet behov for en stejl trappe op til gårdrummet foran hovedindgangen. Trods monumentaliteten fremstår bygningen dog venligt og præsentabelt med et valmet tag og en dekorativ gesims i facaden samt en smukt dekoreret sandstensportal med pilastre omkring hovedindgangsdøren, foran hvilken der i gården står en buste af jurist og senere minister Anders Sandøe Ørsted (1816-72). Bygningen blev forbundet med rådhuset via Sukkenes Bro, som dømte efter retssagen kunne følge over Gråbrødre Kirkestræde til arresten bag Rådhuset. Landsretten har gennem en længere årrække haft pladsproblemer og har derfor måttet leje sig ind i lokaler andetsteds i byen, blandt andet på Fælledvej. En overgang var der et forslag fremme om, at Landsretten kunne overtage den tidligere Østre Skole umiddelbart bag landsretsbygningen. Den plan blev dog opgivet, hvorfor også landsretten flytter væk fra domkirkekvartret. Nu i 2012 er det første spadestik til en ny landsretsbygning i Asmild blevet taget. Den nye landsretsbygning kommer til at koste 260 mio. kr. og er tegnet af de lokale KPF Arkitekter, som vandt statens arkitektkonkurrence for projektet.⁵⁶

Den kommunale æra

Som det er blevet beskrevet, blev de tidligere kommunale administrationsbygninger opført i 1700-1800-tallet. Gennem 1900-tallet blev de købt af Viborg Kommune i årene 1927, 1950, 1960, 1969 og 1974 som resultat af en voksende og mere kompleks administration i kølvandet på etableringen af velfærdssamfundet, hvor der krævedes plads til flere ansatte på byens kontorer. Om der var tale om en bevidst kommunal strategi for opkøbene gennem de 47 år er tvivlsomt. Man kunne også forestille sig, at kommunen hellere ville have prioriteret opførelsen af et stort rådhus, der kunne huse alle kommunale forvaltninger under samme tag. Det spørgsmål blev imidlertid først aktuelt efter strukturreformen i 2007. Det er vigtigt at bemærke, at de kommunale opkøb sikrede en smuk historisk bykerne, idet kommunen i sin ejertid var sig sit kulturhistoriske ansvar bevidst og derfor gennemførte massive istandsættelser og lavede løbende vedligeholdelse af den store bygningsmasse.

Efter købet af Latinskolen i 1927 fulgte en større klargøring, så bygningen var klar til at tages i brug i 1928. Siden fulgte flere ombygninger af især det indre. Byggetegninger fra 1944 viser, hvordan hovedparten af bygningen nu blev indrettet med kontorer til kommunens øverste ledelse og til embedsmænd med ansvar for kommunens økonomi. Borgmesteren havde kontor i hovedbygningens stueetage med udsigt over Domkirkepladsen. Derudover var der i bygningen kontor for pantefogeden og et kassererkontor, mens byrådssekretariatet residerede i sidebygningen langs Latinerhaven. I sidebygningen mod Nytorvgyde residerede skatteinspektøren, ligningskommissionen og et tilhørende bogholderi. Bag Latinskolen i en bagbygning fik stadsingeniøren kontor, mens den tidligere gymnastiksal mod Kompagnistræde indrettedes til Centralbibliotek.⁵⁷ Med købet af Latinskolen i 1927 fulgte også en større diskussion om Latinerhavens fremtid. Der var dem, der mente, at den indtil da lukkede have ikke skulle bevares, mens andre straks så, hvilken oase haven var for midtbyen. Udfaldet blev, at haven blev åbnet for offentligheden efter en større omlægning ved den lokale planteskolelejer Rasmus Brostrøm. Det betød dog ikke, at der ikke fortsat fandtes trusler mod haven. Som følge af en voksende biltrafik i Sankt Mathias Gade i 1930'erne opstod der planer om at udvide kørebanens bredde på hjørnet ved Sankt Mogens Gade, og det bragte umiddelbart Rektors Lysthus i fare for nedrivning. Efter heftige diskussioner besluttede byrådet dog at flytte stengærdet og lysthuset to meter tilbage for derved at kunne anlægge den bredere vej, hvilket skete i 1938.⁵⁸

Da kommunen i 1960 købte Salomon Gerbers Gård, blev hovedbygningen mod Sankt Mogens Gade stillet til rådighed for Skovgaard Museet. Efter Skovgaard Museets flytning til den nuværende placering i det gamle rådhus i 1980, blev bygningen indrettet til kontorer for kommunens stadsingeniør og tilhørende administration i regi af Teknisk Forvaltning. Bag gården helt op til Nytorvgyde lå nogle ældre baggårdsbygninger og pakhuse, som ikke kunne genanvendes til den kommunale administration.

Kommunen valgte derfor at rydde gårdrummene, og opførte 1980-82 en ny administrationsbygning for Skatteforvaltningen. Bygningen blev tegnet af ingeniør Palle Christensen i en imiteret pakhusstil med to treetages bygninger placeret »vilkårligt« og forskudt i forhold til hinanden og sammenbygget af en glasoverdækning, der udgør den tredje gavl i komplekset. Som en interessant detalje er bygningens elevatortårn udformet med en ensidig taghældning, hvilket er en simpel konstruktion,

Viborg Kommunes Skatteforvaltning i gården bag Nytorv Gyde blev opført 1980-82 i en imiteret pakhustil inspireret af de pakhuse, der oprindeligt fandtes i gården. Her ses bygningen med skulpturen Havet i forgrunden. Foto Kristian Buhl Thomsen 2012.

der ofte er set blandt ældre tiders baggårdsbygninger.⁵⁹ Komplekset er trods sin højde føjet harmonisk ind i bygningsmassen uden dog i sit udtryk at lægge skjul på at være af nyere dato end de øvrige bygninger. Dertil kommer, at dets placering har fastholdt en deling af arealet i flere afsnit, hvilket giver et interessant forløb af fire separate gårdrum. Disse gårdrum rummer beplantning placeret efter tegninger af havearkitekt Sven Hansen, ligesom gårdrummene også rummer granitkunst, blandt andet *Havet* af kunstneren Sigrid Lütken.⁶⁰

Stillings Gård blev som nævnt købt af Viborg Kommune i 1969, men det var først i midten af 1970'erne, at bygningen kunne tages i brug af den kommunale administration. For gården viste sig at være i en dårlig stand, hvilket også bevaringsplanen fra 1972 fremhævede.⁶¹ Bag pudset på bygningens præsentable ydre fremkom der ældre bygningsmateriale, som sandsynligvis var genbrug fra det ældre hus, som lå på grunden før opførelsen af Stillings Gård omkring 1813.⁶² I lyset af bygningens skrøbelige tilstand var der i byrådets økonomiudvalg diskussioner om, hvorvidt det overhovedet kunne betale sig at istandsætte den, eller om den

hellere skulle nedrives og erstattes af en ny bygning. Udfaldet blev et kompromis, hvor en sidebygning langs Nytorvgyde blev nedrevet og erstattet af en ny bygning i samme enkle klassicistiske stil, mens den kolossale hovedbygning i årene 1971-74 gennemgik en omfattende istandsættelse med respekt for dens originale udtryk, hvorefter Socialforvaltningen kunne rykke ind.⁶³

Den kommunale æra varede i alt 84 år fra købet af Latinskolen i 1927 til udflytningen til det nye rådhus i september 2011. Allerede umiddelbart efter strukturreformens ikrafttræden i 2007 blev det af byrådet besluttet, at bygningerne skulle sælges. Formålet var både at skille sig af med en bygningsmasse, som kommunen i fremtiden ikke længere ville få behov for, og tillige at skaffe kapital til finansieringen af opførelse af det nye rådhus til 280 mio. kr.

Derudover skulle alle rådhusene i de tidligere omegnskommuner, Bjerringbro, Tjele, Møldrup, Fjends og Karup, også sælges. Denne måde at finansiere rådhusbyggeriet på skyldtes til dels, at der fra Folketingets side i forbindelse med strukturreformen i 2007 blev lagt bindinger på kommunernes økonomiske råderum. Rådhusene i de tidligere omegnskommuner viste sig hurtigt at være svære at sælge, og de fleste af dem er da også endt med at forblive på kommunens hænder og er i stedet blevet indrettet som børnehaver, plejehjem, biblioteker og borgerservicekontorer.

Optimismen forblev dog et stykke tid stor, når det gjaldt salget af de kommunale administrationsbygninger i Viborg, idet holdningen var, at der med så atmosfærefyldte bygninger med en central beliggenhed afgjort måtte stå mange investorer på spring for at købe dem. Kommunen forventede eksempelvis i september 2010, at domkirkekvartersets bygninger kunne indbringe 79 mio. kr. til trods for den verdensomspændende finanskriser, der for alvor var sat ind to år tidligere.⁶⁴ I september 2011 blev bygningerne så endeligt sat til salg gennem ejendomsmæglerfirmaet DTZ Egeskov & Lindquist, der optimistisk lovede, at de nok skulle få solgt bygningerne til kommunens budgetterede pris.⁶⁵ Men allerede i februar 2012 måtte borgmester Søren Pape Poulsen erkende, at kommunen formentligt måtte nøjes med et væsentligt mindre beløb, idet kun få på det tidspunkt havde vist interesse for at købe bygningerne.⁶⁶ De optimistiske udregninger syntes dermed ikke at holde.

Status er nu i juli 2012, at den lokale ejendomsinvestor Philipsen Gruppen har købt Latinskolens gymnastiksal (overtaget 5. december 2011 via datterselskabet Kompagnistræde 2 Viborg ApS) for 3,5 mio.

kr.,⁶⁷ og at Boligselskabet Sankt Jørgen har købt karréen bestående af Salomon Gerbers Gård og bebyggelsen langs Nytorv Gyde og Nytorv 5-11 (juni 2012) for 17. mio. kr.⁶⁸ I alt har det altså indtil videre indbragt kommunen godt 20 mio. kr. Tilbage ligger stadig Latinskolen, Stillings Gård, Den liden Gård og Skatteforvaltningens »pakhus« i gården bag Salomon Gerbers Gård.

Fem års debat om bevaring og fremtid

Nogle vil måske mene, at rømningen af de mange administrationsbygninger – både kommunale og statslige – er en katastrofe for domkirke-kvarteret. Trykkeridirektøren Per Nørhaven, der frem til 2011 var formand for Viborg Fonden, har sågar kaldt rømningen for den *største* katastrofe siden bybranden i 1726.⁶⁹ Viborg gik ganske vist styrket ud af strukturreformen i 2007 og blev hjemsted for Regionsrådet for Region Midtjylland og for den nye større Viborg Kommune, ligesom også byen blev hjemsted for den fælles byret for den nye større retskreds og fremover også bliver hjemsted for den fælles vstdanske statsadvokatur. Samtidig kan det tilføjes, at Vestre Landsrets flytning trods alt fastholder landsretten i byen, nu blot med en placering på den modsatte side af søerne.

Også tidligere er store administrative institutioner rykket ud fra Viborgs midtby, ofte som resultatet af en vækst i deres størrelse og som del af rokader mellem placeringen af byens embedsinstitutioner. Det har som regel ledt til, at andre offentlige formål, der også er vokset i størrelse, er flyttet ind i de forladte bygninger. Efter amts- og kommunalreformen i 1970 flyttede f.eks. som tidligere omtalt amtskommunen fra Nytorv til Skottenborg og overlod hele Amtmandsgården til statsamtet. Og i 1980 flyttede Hedeselskabet fra domicilet på Hjultorvet til Asmild og overlod bygningen til Stiftsmuseet, der samtidig overlod det gamle rådhus på Domkirkepladsen til Skovgaard Museet. Det nye ved situationen i dag er imidlertid, at der ikke er udsigt til, at nye offentlige funktioner vil rykke ind i de forladte bygninger. Dermed vil mange mene, at en del af Viborgs identitet er gået tabt, idet domkirke-kvarteret i århundreder var præget af embedsmændenes tilstedeværelse, som nu vil forsvinde.

Som en optakt til salget af bygningerne udarbejdede kommunen i marts 2010 en bygningsregistrant og en byrumsregistrant, der systema-

tisk giver korte opsummeringer af bygningernes og domkirkekvarterets karakteristiske særtræk. Et år senere, i marts 2011, vedtog byrådet yderligere en lokalplan (nr. 379) for bygningernes fremtidige anvendelse. Som det ofte ses ved lokalplanlægning, er lokalplan 379 karakteriseret ved meget brede formuleringer, og den lover på den måde ikke mere, end den kan holde. Planen fastsætter, at bygningerne fremover kan (*ikke skal*) indeholde

Centerformål i form af boliger, administration, almen service, hoteller, restaurationer, liberale erhverv, kunsthåndværk, småværksteder og klinikker.

Og den supplerer, at

Langs St. Sct. Hans Gade, Nytorv og nordsiden af Nytorvgyde kan der endvidere etableres udvalgsvarebutikker samt dagligvarebutikker med specialvarer som bager, apoteker, tobaks- og vinforretninger, blomsterforretninger og lignende.⁷⁰

Lokalplanen pålægger ikke en bestemt udvikling og opremser blot et alt godt fra havet sortiment af muligheder for, hvad der i fremtiden eventuelt kan etableres, hvis initiativtagere virkelig en dag skulle dukke op.

Lokalplanen blev vedtaget i kølvandet på en offentlig debat, der allerede begyndte i 2007, og som fortsat i 2012 står på. Debatten har blandt andet foregået gennem indlæg i *Viborg Stifts Folkeblad*, men også fra kommunal side blev der taget initiativ til at sætte gang i debatten gennem en særlig debatperiode i december 2009 og januar 2010 med afholdelse af et debatmøde på Ibsgården den 28. januar 2010.⁷¹ Dominerende i debatten har særligt været et ønske om at styrke domkirkekvarteret som en attraktion og dermed skabe mere liv for byens egne borgere, men også for turiststrømme, som ønskes øget.

Markante forslag har været ideer om at etablere et nyt stort museumscenter med forbedrede udstillingsfaciliteter og idéer om at etablere restaurant- og cafémiljøer samt et hotel. Dertil kom ønsker om at rydde torvene for biler og derved skabe flere fredelige arealer forbeholdt den gående trafik.

Idéen om et hotel i Stillings Gård blev fremlagt allerede i 2007 af de tre erhvervsmand Kaj Bertelsen (Peter Larsen Kaffe), Claus A. Chri-

stensen (AC Hydraulica) og Hartmut Abl (Inner Circle Finance ApS). I fællesskab påtænkte de at skabe et hotel i Stillings Gård og Latinskolen med 60 værelser, rådhuskælder, brasserie, wellnessfaciliteter og mødelokaler. Hotellet skulle opkaldes efter Peter von Scholten.⁷² Et sådant koncept med overnatningsmuligheder nær bynære historiske seværdigheder er vundet frem i andre byer såsom Ribe, Kolding og Fåborg under betegnelsen *Byferie*, og konceptet kunne måske også have været en mulighed i Viborg. Nu fem år efter ser planerne imidlertid ud til at være gået i stå. Måske er en af årsagerne, at andre initiativtagere, herunder kommunen, i stedet ønsker opførelsen af et modernistisk 12 etages hotelhøjhus som del af det foreslåede Viborg Arena-projekt på Tingvej. Andre har løbende gennem debatten foreslået, at man kunne samle Stiftsmuseet, Brænderigården og Skovgaard Museet i Latinskolen og Stillings Gård og derved skabe et nyt stort museumscenter. Holdningen har været, at et sådant kulturelt fyrtårn ville kunne appellere ud over det lokale niveau og f.eks. kunne sætte særligt fokus på emner, der også har haft regional og national betydning, såsom kongehyldningerne, mordet på Erik Klipping og Reformationen.⁷³ Fra museernes side har man forholdt sig forholdsvist tavst med hensyn til idéen, men man har på den anden side sidst i debatten heller ikke helt afvist, at det kunne være en mulighed.⁷⁴

Endelig har der været de mange forslag om at placere caféer, restauranter og specialbutikker i bygningerne, hvilket sikkert i sammenhæng med et museumscenter og hotel ville kunne puste nyt liv i kvarteret. Indtil nu har ingen potentielle restauratører eller værtshusholder dog meldt sig på banen. Mange af forslagene i debatten er altså indtil nu blevet ved snakken. Måske af den grund har nogle løbende under debatten spurgt, om ikke det var bedre, at kommunen helt lod være med at sælge, når der ikke var udsigt til, at private kunne tilføre bygningerne og kvarteret noget nyskabende. I debatten er det endda blevet kaldt direkte uansvarligt af kommunen at sælge ud af byens kulturarv.⁷⁵ Yderligere har andre påpeget, at man i Viborg har kigget for meget indad og hellere skulle søge inspiration i andre byer, som har gennemgået en lignende proces.

Her kunne man eksempelvis starte med at se nærmere på en anden historisk domkirkeby, nemlig Ribe, hvis rolle som centralsted for administrative funktioner har været dalende. I stedet har man i Ribe gennem en stor indsats siden starten af 1900-tallet netop formået at gøre byens unikke historiske bykerne til en turistattraktion og har givet bykernen

*Stemning i Nytorvgyde
en sen natteftime. Kan
sådan atmosfære være
ramme om kultur
og cafemiljøer? Foto
Kristian Buhl Thomsen
2005.*

liv med butikker, caféer, bryghus, hoteller og bed & breakfast. Turismen er dermed blevet sat i stedet som en ny indtægtskilde til erstatning for de funktioner, som byen engang rummede. I store byer som Århus og Malmø har man også skabt pulserende miljøer med caféer og restauranter. I Århus langs den genskabte Århus Å, der løber gennem byens centrum, og i Malmø på Lilla Torg, der er omkranset af mange gamle huse, som for de ældstes vedkommende går helt tilbage til den tid, da Skåne stadig var dansk.

I den visuelt meget flotte og velillustrerede *Viborg Midtbyplan*, der blev vedtaget af byrådet i april 2009 uden dog at have juridisk binding, foreslås det da også mere konkret end i lokalplanen for området, at byrummet i domkirke kvarteret i fremtiden skal rømmes for biltrafik for at gøre plads til mere livlige aktiviteter såsom torvehandel, gallerier, butikker, hotel, turistorienterede aktiviteter og cafémiljøer med udeservering på Nytorv og Domkirkepladsen samt i et afsnit af Latinerhaven.⁷⁶

Man kan imidlertid spørge, om sådanne pulserende miljøer overhovedet er mulige at skabe i Viborg? Viborg er ikke nogen storby ligesom

Århus og Malmø og har derved et langt lavere befolkningsmæssigt grundlag, og Viborg er heller ikke nogen stor turistmagnet som den meget mindre Ribe. Disse manglende forhold i Viborg mindsker voldsomt grundlaget, og alene derfor kunne man hævde, at svaret på spørgsmålet må være nej. De første opkøb af bygningerne peger da også i en helt anden retning. Philipsen Gruppen har valgt at placere sin administration i stueetagen i den tidligere gymnastiksal, mens resten af bygningen påtænkes udlejet til kontorformål.⁷⁷ Hos Boligselskabet Sct. Jørgen budgetterer man med, at man for 70 mio. kr. i den kommende årrække kan ombygge de erhvervede bygninger til 32 almennyttige lejeboliger.⁷⁸ Fremtiden tyder altså på placeringen af kontorer og boliger i bygningerne. Måske kan boliger da også være med til at skabe lidt mere liv, idet det vil give flere mennesker deres daglige opholdssted i midtbyen og dermed være med til at øge midtbyens befolkningstæthed. Et ideal, der i øvrigt er fremherskende i tidens byplanlægning.

De tidligere administrationsbygninger vil da også fortsat bestå som en unik del af Viborgs midtby, for fredninger sikrer, at de ikke vil blive skæmmet eller ødelagt, om end der til enhver tid vil være investorer, som vil forsøge at omgå denne indskrænkning i den private ejendomsret. I 2007 købte det aalborgensiske firma C. S. Ejendomme Amtmandsgården for 16,5 mio. kr.,⁷⁹ og allerede i 2010 ønskede firmaet gennem opsætningen af en dør at lave en markant ændring i bygningsfacaden mod Nytorv, hvor der, som det tydeligt ses, engang har været en indgangsdør, hvilket også fremgår af M.R. Ursins værk *Stiftsstaten Viborg. En topografisk, historisk og statistisk beskrivelse* fra 1849. Det kunne der imidlertid ikke gives tilladelse til, da det ville være et brud på fredningsbestemmelserne. Firmaet lod sig imidlertid ikke slå ud og udlovede som næste træk en dusør på 10.000 kr. til den, der kunne finde frem til billeder eller tegninger, der kunne vise, hvorledes indgangspartier oprindelig havde været med portal og trappe, og dermed indfri fredningsmyndighedernes krav.⁸⁰ Sådanne tegninger eller billeder blev imidlertid ikke fundet.

Også i fremtiden kan viborgenserne nyde en gåtur i domkirkekvartret, og de kan stolt vise bygningerne frem for gæster i byen. Ingen kan da heller tage fra viborgenserne, at domkirkekvartret fortsat kan være en fin ramme for byfester med et historisk tema i stil med reformationsjubilæet i 2004 og stiftsjubilæet i 2010. Det er nok i virkeligheden ved sådanne historiske events, at kvarteret rummer et potentiale for lejlighedsvist at skabe liv og tiltrække turister til byen.

En afsluttende kommentar

Man må håbe, at nye ejere forstår, hvilken særlig plads i viborgensernes hjerter bygningerne har. Der er tale om historisk og miljømæssigt værdifulde bygninger. Den gamle latinskole, Salomon Gerbers Gård, Stiltings Gård og Den liden Gård er da også fredede, mens Nytorvgyde 3-7 og Nytorv 5-11 er vurderet at have høj bevaringsværdi.

Litteratur

- Andersen, A. Vejen: *Sct. Mogens Gade. Viborgs historiske gade før og nu*, Viborg Stifts Folkeblad, 1988.
- Andersen, Lizzie m.fl. (red.): *900 år. Viborg Katedralskoles jubilæumsskrift*, 2000.
- Bevaringsplan Viborg. Registrant*, udarbejdet 1971-72, Viborg Kommune, 1975.
- Lauridsen, Henning Ringgaard: Købmandsgårde og embedshuse. De kommunale bygninger i Viborgs bymidte, *Viborg Bogen 2010*, s. 5-20. Kan også ses online: <http://www.viborghistorie.dk/historier/historie>.
- Lauridsen, Henning Ringgaard og Lars Munkøe (red.): *Viborgs historie*, 2, 1726-1940, 1999.
- Lokalplan 379: Centerområde ved Amtmandskarréen og Nytorv i Viborg*, vedtaget af Viborg Byråd 23. marts 2011.
- Spanggård, Helmuth: *Viborg by og egn før & nu*, III, VI, VIII og X, Lions Club Viborg, 1998, 2001, 2003 og 2005.
- Thomsen, Kristian Buhl: Gaden, der forsvandt: Saneringen af Ll. Sct. Mikkel's Gade, *Viborg Bogen 2009*, s. 25-34. Kan også ses online her: <http://www.viborghistorie.dk/historier/historie-1321368742-189395-19155.tkl>
- Trap, J.P.: *Statistisk-topografisk beskrivelse af Kongeriget Danmark*, 3. udgave, 4, 1901.
- Viborg Stifts Folkeblad* 6. sept. 2011, 11. april og 14. sept. 2010, 31. marts 2011, 3., 4. og 7. febr., 19. marts og 21. juni 2012.
- Aakjær, Svend (red.): *Viborg købstads historie*, 1, 1940.

Kilder

Arkivalieronline.dk: Folketællinger:

<http://www.sa.dk/ao/SoegeSider/Folketaelling.aspx>

Tingbøger: <http://www.sa.dk/ao/andre/Tingboeger.aspx>

BBR-registeret på <http://www.ois.dk>

Viborg Byråd:

Referat fra møde i Økonomiudvalget 17. marts 2010 med tilhørende bilag vedrørende stillingtagen til plangrundlaget i forbindelse med salg af de kommunalt ejede administrationsbygninger i Viborg: <http://viborg.dk/db/dagsord.nsf/>

Viborg Kommunes Byggesagsarkiv:

Bygningssager og tegninger online: <http://viborg.dk/byggesagsarkiv> og <https://www.weblager.dk/WebLager4/>

Viborg Kommunes materiale vedr. salget af de kommunale bygninger:

Bygningsregistrant. Kommunens centrale administrationsbygninger, Viborg Kommune, marts 2010: <http://viborg.dk/db/diverse.nsf/pdf/bygningsregistrant>.

Andre kilder online:

Historien om Latinerhaven, Viborg Kommunes hjemmeside: <http://viborg.dk/db/Kommune.nsf/Alle/F560125D092C34D241256B5F002D0263?OpenDocument>

KPF Arkitekter 21. januar 2012:

<http://www.kpf.dk/Nyheder.aspx>.

Philipsen Gruppen:

<http://www.philipsen.eu/Viborg,-Kompagnistr.>

Privatpersoner, der har givet oplysninger:

Statsadvokat Peter Brøndt Jørgensen.

Noter

1. Aakjær 1940, 1, s. 352-53.
2. Lauridsen og Munkøe (red.), 1, 1999, s. 18-20.
3. *Bevaringsplan Viborg*, udarbejdet 1971-72, 1975.
4. Thomsen 2009, s. 25-34.
5. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 53-54. Huset er ombygget 1760-72, 1806 og 1841.
6. Andersen 1988, s. 55-56.
7. Lauridsen og Munkøe (red.), 2, 1999, s. 47; Historien om Latinerhaven: <http://viborg.dk/db/Kommune.nsf/Alle>.
8. Jf. folketællinger.
9. Andersen 2000, s. 42-46.
10. Andersen 2000, s. 19.
11. Spanggård 2001, s. 16-18.
12. Andersen 2000, s. 46.
13. Andersen 1988, s. 57.
14. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 29.

15. *Viborg Stifts Folkeblad* 31. marts 2011: <http://viborg-folkeblad.dk/viborg/peter-von-scholten-var-slet-ikke-fra-viborg>.
16. Spanggård 2003, s 8-9.
17. Lauridsen 2010.
18. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 54-55. Huset er ombygget 1837-47 og 1928.
19. *Bygningsregistrant. Kommunens centrale administrationsbygninger*, Viborg Kommune, marts 2010: [http://viborg.dk/db/diverse.nsf/pdf/bygningsregistrant_version_2/\\$File/bygningsregistrant_version_2.pdf](http://viborg.dk/db/diverse.nsf/pdf/bygningsregistrant_version_2/$File/bygningsregistrant_version_2.pdf)
20. Lauridsen 2010, s. 14-15.
21. Lauridsen og Munkøe (red.), 2, 1999, s. 368.
22. Lauridsen 2010, s 15.
23. Folketælling 1870.
24. Folketælling 1906.
25. Folketælling 1930.
26. Tingbogen: Matr.nr. 154 af Viborg Bygrunde: <http://www.sa.dk/ao/andre/Tingboeger.aspx>
27. Bygningssag nr. 17/1928, Sct. Mogens Gade 3, Viborg Kommunes byggesagsarkiv: <https://www.weblager.dk/WebLager4/>
28. Tingbogen: Matr.nr. 154 af Viborg Bygrunde: <http://www.sa.dk/ao/andre/Tingboeger.aspx>
29. Tingbogen: Matr.nr. 153 og 155 af Viborg Bygrunde: <http://www.sa.dk/ao/andre/Tingboeger.aspx>
30. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 74.
31. Lauridsen 2010, s. 12-13.
32. Tingbogen: Matr.nr. 152 af Viborg Bygrunde: <http://www.sa.dk/ao/andre/Tingboeger.aspx>
33. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 72-73.
34. Lauridsen 2010, s. 9.
35. Tingbogen: Matr.nr. 153 og 155 af Viborg Bygrunde: <http://www.sa.dk/ao/andre/Tingboeger.aspx>
36. Spanggård 1998, s. 12-15.
37. Tingbogen: Matr.nr. 152 af Viborg Bygrunde: <http://www.sa.dk/ao/andre/Tingboeger.aspx>
38. Spanggård 1998, s. 16.
39. Lauridsen 2010, s. 10.
40. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 73.
41. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 73.
42. Lauridsen 2010, s. 11.
43. Spanggård 1998, s. 16.
44. Folketælling 1906.
45. Folketælling 1930.
46. Spanggård 1998, s. 18.
47. Spanggård 2001, s. 8-9.
48. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 40-41.
49. Spanggård 2001, s. 9-11.
50. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 62.
51. Andersen 1988, s. 42-43.
52. Oplyst af statsadvokat Peter Brøndt Jørgensen.
53. Trap 1901, s. 562.
54. Spanggård 2005, s 175-88.

55. Lauridsen og Munkøe (red.), 2. 1999, s. 282-83.
56. KPF Arkitekter 21. januar 2012: <http://www.kpf.dk/Nyheder.aspx?Action>.
57. Bygningssag nr. 31/1944, Sankt Mogens Gade 1, Viborg Kommunes byggesagsarkiv: <https://www.weblager.dk/WebLager4/>
58. Andersen 1988, s. 60-61.
59. Bygningssag nr. 1092/1980, Nytorvgyde 3, Viborg Kommunes byggesagsarkiv: <https://www.weblager.dk/WebLager4/>
60. Spanggård, Helmuth: *Viborg by og egn før & nu* III, 1998, s. 15.
61. *Bevaringsplan Viborg, Registrant*, 1975, s. 73.
62. Lauridsen 2010, s. 12.
63. Spanggård 1998, s. 17.
64. Nuværende bygninger skal koste 79 mio. kr., *Viborg Stifts Folkeblad*, 14. september 2010, s. 10.
65. Nu sættes de gamle rådhus til salg, *Viborg Stifts Folkeblad*, 6. september 2011, s. 2; Mægler: Vi skal nok få solgt til prisen, *Viborg Stifts Folkeblad*, 4. november 2011, s. 9.
66. Pape: Næppe 78 mio. for rådhusbygninger, *Viborg Stifts Folkeblad*, 7. februar 2012, s. 2-3.
67. Rådhusbygning solgt, *Viborg Stifts Folkeblad*, 25. november 2011, s. 15; www.ois.dk
68. Boligselskab køber kommunale bygninger, *Viborg Stifts Folkeblad*, 21. juni 2012, s. 14.
69. Bilag nr. 3.1, forslag nr. 13, fremlagt på møde i byrådets økonomiudvalg 17. marts 2010.
70. Lokalplan 379: Centerområde ved Amtmandskarréen og Nytorv i Viborg, vedtaget af Viborg Byråd 23. marts 2011.
71. Referat af møde i byrådets økonomiudvalg 17. marts 2010.
72. Stort nyt hotel i Viborg, *Viborg Stifts Folkeblad*, 19. marts 2012, s. 4.
73. Bilag nr. 3.1, forslag nr. 5, 10, 14 og 21, fremlagt på møde i byrådets økonomiudvalg 17. marts 2010.
74. Drømme om oplevelser i Viborg år 2016, *Viborg Stifts Folkeblad*, 4. februar 2012, s. 9.
75. Uansvarligt at sælge Viborgs kulturhistoriske bygninger, *Viborg Stifts Folkeblad*, 3. februar 2010, s. 9.
76. *Viborg Midtbyplan*, vedtaget af Viborg Byråd i april 2009, s. 32-35.
77. Philipsen Gruppen: <http://www.philipsen.eu/Viborg-Kompagnistr%C3%A6de-2.102.aspx>
78. Boligselskab køber kommunale bygninger, *Viborg Stifts Folkeblad*, 21. juni 2012, s. 14.
79. Jf. BBR på www.ois.dk
80. 10.000 i dusør for oplysninger om dør, *Viborg Stifts Folkeblad*, 11. april 2010.

Kristian Buhl Thomsen. Født 1982 og opvokset i Viborg. Ph.d.-stipendiat ved Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet, og Dansk Center for Byhistorie med et projekt om dansk sanerings- og byfornyelsespolitik 1939-90. Har skrevet flere artikler om Viborgs historie, bl.a. Sådan skabtes det moderne Viborg: Byplanlægningen, boligudviklingen og bosætningsmønstrene 1938-1974, *Fra Viborg-egnen 2009*, s. 7-124, og Gaden, der forsvandt: Saneringen af Ll. Sct. Mikkels Gade, *Viborg-bogen 2009*, s. 25-34. Adresse: Grøfthøjparken 161, 1. tv., 8260 Viby J.

Vester Tostrup Kirke, Rinds herred

Renovering og ombygning i forbindelse med selveje 1925-28

Kirken

Vester Tostrup Kirke fremstår som en gennemsnitlig romansk landsbykirke. Som de fleste i landsdelen har den skib og kor af tilhugne granitkvadre på en skråkantsokkel. Taget er tækket med bly. I kirkerummet er der et fladt træloft. Kirken har hverken apsis eller sakristi. Mod syd findes et våbenhus af hvidkalkede munkesten, tækket med røde vingetegl og mod vest et ligeledes hvidkalket tårn på en høj granitsokkel. Også tårnet er teglhængt.

Alligevel har Vester Tostrup Kirke et særpræg. Tårnet er ejendommeligt bredt – lige så bredt som kirkeskibet. Dertil kommer, at dets høje granitsokkel tydeligvis ikke er opsat på samme tid som resten af kirken. Heri er der for så vidt ikke noget usædvanligt. Landsbykirkernes tårne er oftest tilføjet et par hundrede år eller mere efter den oprindelige kirkes romanske skib og kor.

På trods af ovenstående karakteristiske træk fremtræder den samlede kirkebygning dog i en fast og fuldendt harmonisk form.

Sådan har det ikke altid været.

Vester Tostrup Kirke set fra vest. Foto Jørgen Østergaard.

Tårnet

Der er næppe tvivl om, at kirken, der vel er fra ca. 1200 som ovenfor antydnet, først på et senere tidspunkt har fået tilføjet sit tårn i lighed med de fleste landsbykirker. Et tårn, der tilsyneladende fra starten har været dimensioneret som det nuværende – bredt og solidt. Om det så er blevet fuldført som tænkt, kan vi i dag ikke efterspore. Et element, der taler for, at man fra starten har planlagt et bredt tårn med buer ind mod kirkeskibet, er den svære midterpille mellem tårnrummet og kirkeskibet. En form, der genfindes i såvel Hvilsom Kirke som i den senere nedrevne Navntoft Kirke. Konstruktionen har i det mindste været tænkt stort. Også en særlig udsmykning af denne svære bærepille taler for, at tårnets underdel oprindeligt har været tænkt som en del af kirkerummet. Således skriver den kendte kirkearkitekt Fr. Uldall (1839-1921), da han i 1871 havde besøgt kirken, at tårnets sydøsthjørne:

i midten hvile på en svær quadersteens Pille, hvis øverste Deel ligesom selve Buerne ere ombyggede med Mursteen. Et Mandehoved, hugget i Granit, er anbragt på Pillen ud mod Langhuset.

Et udsmykningselement, der peger på romansk tid for enten opførelsen eller genanvendelse af materiale andetsteds fra. Denne detalje ses ikke omtalt senere i ombygningsforløbet og findes ikke mere.

Til opførelsen af dette svære tårn har der tilsyneladende været materiale nok at tage af. Årsagen kan være nedbrydningen af nabokirken i

Vester Tostrup Kirkes indre efter ombygningen set mod vest. Bemærk, at midterpillen rent faktisk ikke står i midten, hvorfor buerne ej heller er lige brede. Foto Jørgen Østergard.

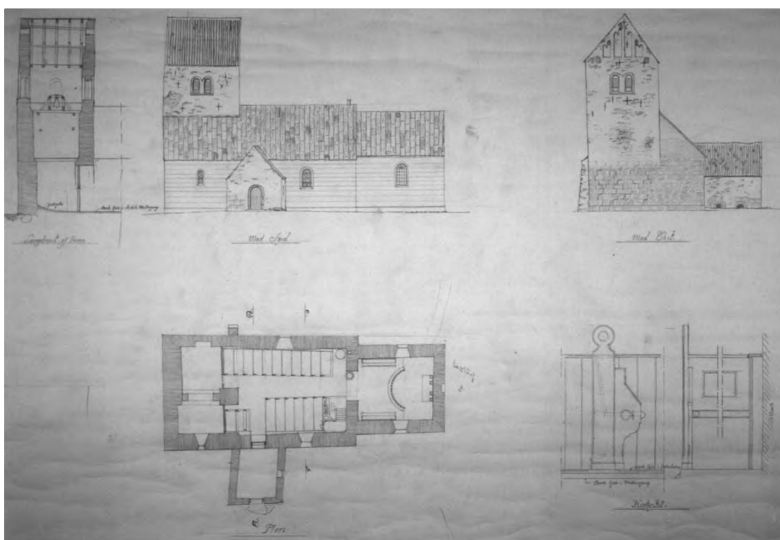
*Konturer af kirkegårdsdige i Mindrup mellem to gravhøje – sokkel.
Foto Jørgen Østergaard.*

Mindrup (Menetorp) omkring år 1500, hvor sognet blev lagt ind under Vester Tostrup Sogn. Den dag i dag kan sokkel- og kirkegårdsomkreds stadig ses på marken ved Spanggårde et par kilometer nordvest for Vester Tostrup. Om nedbrydningsmaterialet derfra siges, at det blev »spredt rundt om«. Broby-Johansen er således i sin kunstvejviser over Nørrejylland af den formening, at to kvadersten med motiver, der helt sikkert har hørt sammen, men som nu befinder sig i henholdsvis Roum og Bjerregrav kirker, må stamme fra Mindrup. Står dette til troende, har Mindrup Kirke haft fine bygningsmæssige elementer. Det forsvundne mandehoved kan derfor også have været derfra.

Også indmuringen af fire romanske overliggere i soklerne på henholdsvis tårn og våbenhus, der vel var jævngamle, kunne tyde på anvendelsen af genbrugsmaterialer, men sikkert kan vi ikke vide det.

Der kan være andre forklaringer. Uanset hvorfra materialerne kom, fik man måske aldrig gennemført det fuldbrede tårn over hele den grantsokkel, der rejser sig til loftshøjde mod vest, således at den sammen med den svære indvendige midterpille kunne bære dette tunge tårn med

Vester Tostrup Kirke før ombygningen i 1928, opmålt af arkitekt Søren Vig-Nielsen. Man bemærker tårnets skæve placering og dets fundament i skibets fulde bredde. Udvendig mod nord er vist støttepillen i overgangen mellem tårn og skib. Inde i kirken ses den svære midterpille og den murede adskillelse mellem skib og tårn på begge sider af denne. Endvidere ses mod syd det ligeledes oprindelige, skæve våbenhus. I tårnets nordsokkel samt i begge sokkelsider på våbenhuset ses de indmurede romanske vinduesoverliggerere.

en arkade mellem skib og tårnrum. Som vi skal se forudsatte arkitekt Søren Vig-Nielsen i hvert fald, da kirken i 1920'erne skulle ombygges, at tårnet i sin oprindelige skikkelse havde haft den fulde bredde, men at det på et tidspunkt måtte have været enten så brøstfældigt, at det var styrtet delvis ned eller var blevet delvis nedtaget. Holder denne formodning, må udseendet frem til ombygningen i 1928 være et udslag af en reparation. Resultatet af denne, fra en os ukendt tid, blev et tårn i en reduceret form, hvilende på fundamentets nordvestre del og kirkerummets midterpille, der udvendig mod nord ved overgangen mellem tårn og skib blev modsvaret af en støttepille. Man opbyggede med andre ord kun tårnets nordlige halvdel, således at kirken fremstod med et tårn af normal bredde, forskudt til det nordvestre hjørne. Skibets tagkonstruktion var forlænget hen langs tårnets sydside frem til flugt med dettes vestgavl. Denne noget uskønne løsning fremstod, som det den dag i dag kan ses tilsvarende på Spentrup Kirke mellem Mariager og Randers.

Vester Tostrup Kirke før ombygningen. Postkort i Møldrup Lokalhistoriske Arkiv.

Inde i kirken lukkedes arkademuren ind til tårnrummet, der var uden gulvbelægning, og hvortil der formentlig har været adgang gennem en senere tilmuret dør i tårnsoklens nordside, som det fremgår af opmålingstegningen før ombygningen. Af denne opmåling fremgår ligeledes, at der i nyere tid var en simpel dør ind til dette rum fra kirkeskibets nordvestre ende. I 1924 betegnede pastor Aage Krohn rummet som »et pulterkammer.«

Ombygninger gennem tiden

Ud over de her beskrevne overvejelser og forhold vedrørende kirkens tårn, har Vester Tostrup Kirke i lighed med andre middelalderlige kirker gennemgået løbende ombygninger på tidspunkter, vi i dag ikke kender. Syddøren er bevaret som eneste indgang med et senere tilføjet våbenhus i munkesten med tegltag. Norddøren er der i dag ingen spor af. Korets oprindelige vindue mod øst er tilmuret, og der er gennembrudt større lysåbninger i såvel kor som skib. Det eneste, måske oprindelige, romanske vindue er at finde højt i tårnets sydsokkel. Som ved alle andre gamle kirker afspejler ombygningerne tidernes behov, byggestil og økonomi.

Vedligeholdelsesstand og reparationer

Vester Tostrup Kirke har haft mange forskellige ejere, der nok oppebar kirketienden, men ikke alle gjorde lige meget ud af vedligeholdelsen. Oprindeligt var ejerne hovedsagelig lokale herremænd eller storbønder. Amtsdryrlæge Anders Dyrbye i Troelstrup (Vester Tostrup Sogn) købte i 1845 kirken og iværksatte en hovedreparation, der bl.a. betød indsættelse af større vinduer i den mørke kirke. Tårnet har måske ikke været omfattet af reparationerne, for i 1847 oplyses det, at tårnet hælder »3½ tomme over lodret på nordsiden og 4 tomme på sydsiden.« Værre stod det til i 1851, hvor det nævnes, at tårnet er nær sammenstyrtning. Det har slået så svære revner såvel ud- som indvendigt, at det vil »blive at nedbryde.« Svaret herpå var en midlertidig reparation med murankre i 1855. I 1900-tallets begyndelse var kirken ejet af fjerntboende personer med borgerlige erhverv, der næppe kunne forventes at have en særlig, personlig interesse i kirkebygningen og dens stand. En grosserer fra Ringsted var ejer frem til 1915, en ejendomshandler fra Randers i 1923, samme år en sagfører fra Durup og en sagfører fra Hornslet. Sidste »private« ejer var gårdejer Nyborg Christensen Mønsted fra Durup i Salling.

Om vedligeholdelsestilstanden hedder det f.eks. i 1916, at tårnet er alvorligt forfaldent, der mangler 30 tagsten og »vinduesruderne i alterkirken (koret) er borte.«

Den altid problematiske vedligeholdelse blev ikke bedre med de skiftende ejere i 1900-tallets første årtier. Fra 1919 beskrev de årlige kirkesyn flere og flere skader, der skulle udbedres, men som ikke blev det. Af de grovere kan nævnes: Skibets blytag mod syd er utæt. Det regner ind flere steder, så der står blank vand på kirkebænkene. Den udvendige støttepille mod nord i overgangen mellem skib og tårn skal repareres. På tårnets tegtag skal enkelte sten udskiftes og hele taget understryges. Også inventar og kirkedige trænger til vedligeholdelse. Ved synet i 1920 er ovennævnte skader forværret. Dertil kommer nu, at et antal loftsbrædder over kirkeskibets sydlige del skal udskiftes grundet råd. Dette sidste sker delvis, men året efter påpeges, at disse brædder også skal males. Øvrige skader forværres fortsat. Enkelte ruder skal udskiftes. Fra 1923 anføres også et utæt tag over våbenhuset. Her er træværket råddent. Sluttelig nævnes, at blytaget over skibet skrider med risiko for nedstyrtning.

I 1924 lader ejeren overhovedet ikke foretage noget bygningsyn, hvilket får menighedsrådet til at fremsende en klage til provst Højgaard

i Gedsted. Heri er man inde på, at man om nødvendigt selv må foranstalte nødtørftige reparationer for at stoppe forfaldet, hvilket imidlertid ifølge provsten er ulovligt. I det hele taget er der en omfattende korrespondance i disse måneder mellem menighedsrådet, den nytiltrådte præst Aage Krohn, provst Højgaard og de forskellige kirkelige myndigheder. Også den nye ejer, gårdejer Nyborg Christensen Mønsted, tilskrives i maj 1924. I brevet til ham gøres opmærksom på, at der i tre år ikke har været udført de pålagte og nødvendige reparationer samt ikke været afholdt syn i dette forår. Endelig gør menighedsrådet også opmærksom på, at der med loven om selveje i tilfælde, hvor ejeren af kirken

stadig udviser forsømmelighed med at opfylde synets bestemmelser om kirkenes vedligeholdelse, er mulighed for at anmode Kirkeministeriet om at bestemme, at kirken overgår til selveje.

Sideløbende med denne henvendelse har menighedsrådet via Kirkeministeriet og stiftsøvrigheden fået udvirket, at renten af kirketienden for sidste kvartal ikke kan udbetales ejeren. Nyborg Christensen Mønsted svarer straks tilbage, at han som ny ejer fra 1. januar samme år »vel ikke straks skal udføre alle reparationer.« Han er i øvrigt klar til at afhænde kirken, idet han skriver, at kirken ved overdragelsen til ham var vurderet til 9.400 kr., men at han er villig til at afstå den for 8.400 kr. plus forfalden tiende samt fritagelse for papiromkostninger, da han vedgår, at han ikke kender meget til kirken, dens stand og driftsmæssige forhold. Nyborg Christensen Mønsted havde da også af ukendte årsager og på ukendte vilkår via et par advokater overtaget ejerskabet efter ejendomshandler Mogens Mogensen, Randers, der var erklæret insolvent og vel derfor ikke havde ladet foretage vedligeholdelse. Ifølge den lokale overlevering skiftede ejerskabet til kirken hænder i et spil kort. Til ejerens forslag svarede pastor Aage Krohn omgående, at summen korrekt var 9.291,25 kr., og at man i Roum havde overtaget kirken »for intet«, og at ejeren derudover deltog i papiromkostningerne. Når dertil lægges den manglende vedligeholdelse, kan tilbuddet ikke anses for rimeligt. Kirken må istandsættes eller handelen ledsages af et beløb dertil – oprindeligt skønnet til at andrage 4.000 til 5.000 kr.

Selveje

Den 1. juni 1924 beslutter menighedsrådet at fremsende begæring om selveje samt fortsat tilbageholdelse af tienderenten. Ugen efter anmodes provstiudvalget om at tage sig af kirken til sagen er på plads.

Den 3. september lader menighedsrådet afholde syn over kirkens tilstand ved byggesagkyndig Lambertsen, Låstrup. I dette forløb gives ejeren en frist til 15. december 1924 til at lade samtlige skader udbedre. Da dette ikke sker, forlænges tilbageholdelsen af tienderenten, og menighedsrådet anmoder om at få disse penge udbetalt til nødtørftig reparation, hvilket afslås den 30. juli 1925.

Forinden er der den 8. juli afholdt en kommissionsforretning hvis resultat bliver, at hele tiendekapitalen på 9.291,25 kr. henlægges til drift med tillæg af renter fra to terminer, 371,64 kr., i alt 9.662,89 kr. Den grundige gennemgang af kirkens vedligeholdelsestilstand, hvori også deltager arkitekt Kai Nielsen, resulterer tillige i, at det vurderes, at en gennemgribende istandsættelse er nødvendig, og at en sådan må forventes at koste op mod 22.000 kr.

Skønt man selv havde begæret selveje, forskrækkede disse udsigter menighedsrådet i en sådan grad, at man i en henvendelse til Kirkeministeriet måtte forlange, at staten

grundet tidligere ejeres vedvarende forsømmelser måtte sikre, at kirken kunne sættes i forsvarlig stand.

Man argumenterede bl.a. med, at det også var nødvendigt, at pladsantallet kunne udvides. Hertil var staten forpligtet til at yde halvdelen af udgiften. Det har åbenbart været et af målene i forbindelse med restaureringen, at der skulle skaffes flere pladser. Behovet må skyldes tilvæksten i Møldrup stationsby siden dens grundlæggelse ca. 35 år forinden som en station på Viborg-Ålestrup-banen. Omtrent halvdelen af Møldrup by er beliggende i Vester Tostrup Sogn, resten i Roum Sogn, der er en del af samme pastorat. Pladsproblemerne i kirken var søgt midlertidigt løst ved indkøb af »feltstole, som bruges meget, og som ofte ikke kan slå til.«

Den 2. februar 1926 overgik kirken til selveje. Kapitalen var nu vokset til kr. 10.034,18.

Finansministeriet bevilgede i finansåret 1927-28 et tilskud på 10.000 kr. Stiftet ydede 5.254 kr. Oveni ville der kunne lånes andre 6.000 kr. af stiftsmidlerne.

Gennemgribende istandsættelse

I forbindelse med den påtænkte gennemgribende istandsættelse opstod nu også ønsket om at føre tårnet tilbage til dets oprindelige udseende, så vidt dette var gørligt. I så fald kunne tårnrummets underdel anvendes til at skaffe flere pladser, hvorved dette behov blev opfyldt. Staten ville af den årsag kunne give et yderligere tilskud, hvilket da også skete, da den oprindelige bevilling senere blev udvidet med 4.000 kr. Den samlede ramme beløb sig da til ca. 25.000 kr.

For udarbejdelse af forslag til renoveringen blev menighedsrådet henvist til at rette henvendelse til den kendte Viborg-arkitekt Søren Vig-Nielsen (1870-1964), der tidligere havde udført tilsvarende opgaver andre steder. Han var i forvejen kendt i sognet, idet han nogle år før havde tegnet såvel en ny præstebolig som en ny lade til avlsbygningerne, der dengang var placeret umiddelbart øst for præstegården – begge på sydsiden af Tingvej.

Hans fyldige arkiv og tegningsmateriale findes i dag på Landsarkivet i Viborg, hvor det i nedenstående uddrag af hans redegørelse og overslag til Vester Tostrup menighedsråd, dateret 20. december 1926, om det eksisterende tårn siges:

»Taarnmure, Tømmerværk og Tage er i meget daarlig Forfatning.«

Skønt det af såvel historiske som økonomiske årsager var ønskværdigt at genanvende materialerne, siges det direkte med arkitektens egen understregning, at: »Tømmeret er uanvendeligt.«

Dertil føjes, idet arkitekten var af den mening, at tårnet engang måtte have haft fuld bredde:

Øverste Del af Tårnet maa fuldstændig ombygges og bør da gives sin oprindelige Størrelse, hvorved Tårnmurene kommer til at hvile på de oprindelige Undermure. Derved får kirken atter sit gode Forhold imellem Tårn, Skib og Kor.

Ud over disse ydre forhold vil ombygningen også forbedre kirkerummet, idet ombygningen vil muliggøre at:

Tårnrummet indlemmes i Kirken ved at fjerne de midlertidig opførte Skillemure under Buerne og istandsætte de brøstfeldige Buer, så de kan bære Taarnet. Ved denne udvidelse af Kirkerummet øges Antallet af Siddepladser fra 80 til 120, hvoraf de 31 er under selve Taarnet. Også til et nyt Orgel kan der blive Plads i Taarnrummet.

Det anføres også af arkitekten, at en anden gevinst vil være at undlade opførelse af en eventuel korsarm på kirken for at skaffe mere plads.

Det påpeges, at der oppe i tårnet selvklart må opbygges en ny klokkestabel til den klokke, der regnes for landets syvende ældste, angiveligt ophængt i 1265.

Som led i den samlede restaurering skal skibet forsynes med nyt blytag, oplagt på reparerede og afrettede bjælker og spær. Der etableres nyt varmeanlæg og lægges nye gulve overalt af: »gule, godt brændte Teglsten«, ligesom der opsættes nye kirkebænke – alt omhyggeligt tegnet af arkitekten.

Det kan her bemærkes, at kirkens varmesystem fortsat skulle være en ovn til fast brændsel, placeret i skibets nordøstre hjørne med en samlet højde svarende til stolestaderne. En ny skorsten skulle som hidtil føres gennem kip ved skibets østgavl. Varmeanlægget leveredes senere af Kgl. Hofleverandør Aktieselskabet N. A. Christensen & Co., København. Anlægget, der betegnedes »Kirkevarmeapparat nr. 3« skulle – med en kort opvarmningstid – kunne levere og fastholde en temperatur på 15 grader celsius i bænkehøjde. Luft til forbrændingen skaffedes gennem kanaler under det nyanlagte teglgulvs midtergang og med ind sugning fra tårngulvet. Prisen var frit leveret 1.165 kr. Dertil kom opstilling ved firmaets montør.

Elinstallationer nævnes ikke. Kirken fik først i 1935 indlagt elektrisk lys.

Våbenhuset var det oprindeligt tanken at reparere, men da det viste sig at være »gennemrådet og ødelagt på såvel Mur som Tømmer og Tag,« foreslås, at det helt nedrives og ombygges.

Ved kirkegårdens indgang mod øst fra kirkepladsen, ud mod Kallestrupevej, blev de hidtidige tre portpiller nedrevet og erstattet med nye, der blev opbygget i kamp med kegler af munkesten. Til disse piller og deres nye smedejernslåger udarbejdede Søren Vig-Nielsens tegnestue detaljerede tegninger.

Om arbejdets praktiske udførelse siger redegørelsen blandt andet: »Nedrivningen af Taarnet sker tilsvarende Kirkeskibets Højde.« Hertil gik (og går) den høje granitsokkel.

»Tårnsokkels nordmur omsættes«. Arkitekten vedgår, at han dermed kommer til at slette de spor, der er af en tidligere dør gennem denne høje sokkel. I samme sokkels vestparti gennembyrdes fire vinduer for at skaffe lys i tårnrummet.

Han er så heldig, at der i det nedbrudte våbenhus og i tårnets omsatte nordsokkel kan udtages fire romanske vinduesoverligger, der her-

*Vinduesoverligger indsat i tårnets høje sokkel.
Foto Jørgen Østergaard.*

efter finder anvendelse som nedenfor beskrevet.

Et er, at Søren Vig-Nielsen nødvendigvis må gentagne og genopbygge den manglende tårndel, men hans praksis med at sløjfe sporene efter en gammel dør og derved – sammen med det nedbrudte våbenhus – på den måde skaffer sig fire romanske vinduesoverligger, der så indsættes i en i øvrigt ubeskadiget høj granitsokkel, det ville nok ikke være gået i dag.

Til gengæld vælger han netop i den »frie« øverste del af det genopbyggede tårn at anvende gamle stilelementer fra det nedrevne tårn, idet han med »Glamhuller, koblede med rundbuede Pilastre« direkte kopierer det tidligere tårns udsmykning i murværket. Tårngavlne beholdt stort set den samme bredde som hidtil, men hele tagkonstruktionen blev vendt en kvart omgang, således at gavlene nu blev nord-sydvendte.

Hele tårnet over kirkeskibshøjde mures udvendigt med munkesten og indvendigt med genanvendelse af sten fra det nedrevne tårn.

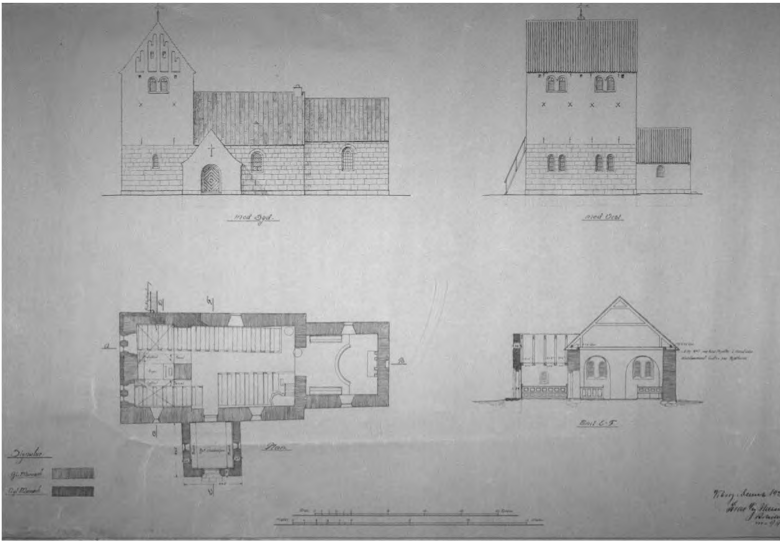
Prisen for det samlede arbejde på tårnet anslås til i alt 12.700 kr.

Det øvrige arbejde på skib, kor, tag, skorsten og inventar samt nyt våbenhus med ny egetræsdør og de tre indgangspiller med smedjærnslåger, anslås sammen med malerarbejde, opmåling, honorar m.m. til at skulle koste kr. 12.300 eller en samlet pris for hele projektet på 25.000 kr.

Ikke medtaget i overslaget er tårnets vindfløj – også tegnet af Søren Vig-Nielsen. Vindfløjen skal, sammen med kirkegårdens flagstang fremstilles til særpris.

Under »særlige vilkår« nævnes at nedbrydningen skal

ske med Forsigtighed og Hensyntagen til det gamle Materiale og Inventar. Ved Nedtagelsen af Kvadersten maa der passes på, at der ved Anvendelsen af Jernspid eller ved Slag ikke ødelægges Kanter eller Hjørner af Kvadrene.

Arkitektens forslag til kirkens ombygning. Det brede tårn, der dækker hele soklen, er det mest betydende træk. Det ses, at de vendte gavles udsmykning og glamhuller er en nøje kopi af den tidligere vestgavl. De fire genanvendte romanske buer er nu at finde højt i tårnsoklen, og et nyt våbenhus er tegnet. Inde i kirken er tårnrummet inddraget med ekstra siddepladser. Som tegningen foreligger, ses kirken i dag med undtagelse af den udvendige adgang til tårnets øverste etager. I stedet for den foreslåede stige, der kunne minde om den tidligere støttepille mod nord, sker adgangen i dag via en stige, der parallelt følger muren op til en repos.

Af overslaget fremgår tillige, at tegningsmaterialet vil være fremlagt på arkitektens kontor i Sankt Mogensgade og i Vester Tøstrup Skole til nærmere gennemsyn.

Det er planen, at arbejdet forventes påbegyndt den 1. marts 1928 og afsluttet samme år den 15. september.

Den afholdte licitation viste, at de laveste tilbudspriser, eksklusive varmeanlæg, malerudgifter og honorarer tilsammen udgjorde lige godt 18.000 kr. Til sammenligning løb de højeste tilbud op i næsten det dobbelte beløb, godt 34.000 kr.

Da den endelige opgørelse fandt sted i december 1928, havde de samlede udgifter sneget sig op i 26.804,07 kr. inklusive arkitekthonorar og fremstilling af vindfløj hos smed Jensen i Møldrup til 185,- kr. Udenfor var de oven for nævnte udgifter til det nye varmeanlæg. Undervejs havde menighedsrådet beklaget sig over arkitektens honorar, der beløb sig til

3.200 kr., hvilket man fandt lidt dyrt, men næppe stod til ændring, »da man ikke selv havde valgt ham.«

Den nyistandsatte kirke indviedes ved en festgudstjeneste i november 1928, hvor provst Højgaard prædikede. Umiddelbart forinden havde kirken modtaget en gave fra Jens Laursen, Vester Tostrup, på 4.000 kr. til anskaffelse af et pipeorgel, der straks blev bestilt hos orgelbygger Emil Nielsen i Hornslet. Orglet, der fik fire stemmer, oktavkobler og svelle-kasse, blev opstillet i det nye tårnrum lige før jul 1928.

Kilder og litteratur

Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg:

Arkitekt Søren Vig-Nielsens privatarkiv, PIT 0(2)-375 og Pr 2390, nr. 25 Vig-Nielsen, Søren.

Vester Tostrup Pastorat, Menighedsrådsprotokoller og arkivalier.

Broby-Johansen, R.: *Med Broby i Nørrejylland. Mors, Salling og Himmerland*, 1984.

Kristensen, Gunnar: *Torstrup Kirke, Årbog fra Møldrup Kommune*, 2004.

Munk, N.P.J.: *Navntoft Kirke, Fra Viborg Amt*, 1937, s. 105-16.

Poulsen, Jens Egon: *Tostrup Kirke, Årbog fra Møldrup Kommune*, 1992.

Jørgen Østergaard. Født 1945 i Skelhøje. Forhenværende socialchef i Års Kommune. Var 1978-82 medlem af kommunalbestyrelsen i Møldrup Kommune. Har tidligere i *Fra Viborg Amt* skrevet bl.a. barndomserindringerne *Hvad hjertet er fuldt af ...*, 2001, s. 56-167, og skoleerindringerne *Viborg private Realskole 1957-1962*, 2002, s. 66-81, og *Skjælhøew – Skelhøje*, 1999, s. 94-100, *Skybrud over Hald Sø-området i 1948*, i *Fra Viborg-egnen*, 2007, s. 9-32, samt *Radiopejle-anlægget »Goldregen«*, i *Fra Viborg-egnen*, 2008, s. 29-63, og *Erhvervsfiskeri og sommersejlads på Hald Sø i 1900-tallet*, 2011, s. 139-57. Adresse: Nørdamvej 2, 9632 Møldrup.

Naturskolen ved Hald runder de 25 år

Den 24. oktober er det 25 år siden miljøminister Chr. Christensen indviede Naturskolen ved Hald.

Det er anledningen til dette lille stykke nyere historie om Naturskolen i Viborg Kommune set i relation til naturskoleideen på landsplan.

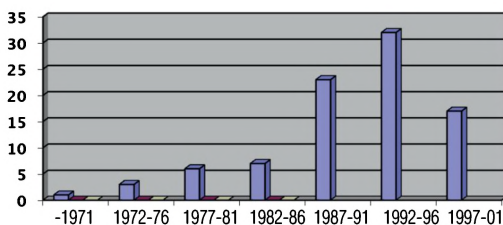
Naturskoler i Danmark

Naturinteresserede lærere har vel altid taget eleverne med ud i naturen som supplement til undervisningen i klasselokalet. Det har dog for de fleste lærere været en sjælden undtagelse, når man ser bort fra den årlige skoleudflugt.

Landbruget har i mange år haft besøgsgårde, hvor skoleklasser blev inviteret ud for at opleve et landbrug. Tilsvarende har skovfolk med interesse for at vise og fortælle om den natur, de arbejdede i til dagligt, inviteret skoleklasser med i skoven. Det var da også af skovbruget, de første naturskoler udsprang. Den første naturskole i Danmark blev oprettet omkring 1970 af Esbjerg Kommune i Guldager Plantage. Det var på initiativ af plantør C.C. Thomsen, og hans assistent Claus Løth varetog opgaven som naturvejleder – et begreb, der i øvrigt først opstod med oprettelsen af naturvejlederruddannelsen i 1987. Siden kom Naturskolen i Fiskebæk i Hareskoven nord for København i 1972 på Bjørn Døssings initiativ. Han var ansat som skovfoged i det daværende Statsskovvæsen (nuværende Naturstyrelsen), og her smittede hans entusiasme så meget, at der op gennem 1970'erne blev oprettet yderligere otte naturskoler i Statsskovvæsnets regi.

I 1985 udgav Statsskovvæsnets rapporten *Statsskovvæsnets Naturskoler*, af Judith Holse. På dette tidspunkt var der ni naturskoler i Statsskov-

Etablering af naturskoler i Danmark 1970-2001.

Kilde: Naturskoler i Danmark 2001. (Frydendal 2002).

væsnets regi og 12 i kommunalt eller andet regi. I alt altså 21 naturskoler.

Rapporten har også en liste over »Løse planer på SSV's (Statsskovvæsnet) arealer«. Her optræder Viborg Skovdistrikt med løse planer om en naturskole på Hald Hovedgård.

De »løse planer« var dog ikke mere løse, end at der rent faktisk kom en naturskole ud af det to år senere.

Efter den langsomt voksende interesse gennem 1970'erne og begyndelsen af 80'erne kom det store boom i oprettelse af naturskoler i tiårsperioden 1987-96.

Årstillene for etablering af naturskoler i Danmark fra 1970-2002 fremgår af ovenstående figur.

I 2001 var der i alt 89 naturskoler i landet. Siden er der ikke lavet nogen konsekvent opgørelse over udviklingen, men en umiddelbar vurdering siger, at antallet af naturskoler stort set er det samme i 2012 som i 2001. Der er i dag naturskoler i næsten alle landets 98 kommuner. Nogle små kommuner samarbejder dog om fælles naturskoler. De fleste kommuner har derfor i dag en eller anden form for naturskoletilbud.

Århus Kommune har netop i 2012 nedlagt deres to naturskoler, men der er ikke noget, der tyder på, at det skulle være signalet om en tilsvarende afvikling i resten af landet.

I 1987 tog Miljøministeriet initiativ til at oprette naturvejlederordningen med uddannelse af naturvejledere – en uddannelse, stort set alle, der arbejder med naturskoler, har i dag.

Viborg Amt havde i Amtscentralens regi og med Jørgen Ole Holm som tovholder etableret Naturskolen på Hjul, som bestod af et par skurvogne med diverse udstyr til naturundersøgelser. Disse skurvogne kunne skolerne få stillet op ved relevante naturområder.

Naturskolen ved Hald

Som nævnt var der i 1985 »løse planer« om at etablere en naturskole på Hald Hovedgård, der dengang var en del af Viborg Statskovdistrikt. Den lokale skovfoged B.S. Knudsen havde siden sin tiltrædelse på skovparten i 1970 lagt megen sjæl i at åbne egnens natur- og kulturværdier for offentligheden. Som kulturhistorisk interesseret befandt han sig i et smørhul med istidslandskabet omkring Hald Sø og ikke mindst De fem Halder, hvor ruiner og voldanlæg fortæller 800 års danmarkshistorie passende spredt i landskabet. Under B.S. Knudsens ledelse blev der anlagt kilometervis af stier med tilhørende parkeringsmuligheder, så befolkningen fik let adgang til egnens seværdigheder, og der er næppe tal på de grupper i alle aldre, der har fulgt skovfoged Knudsen rundt på De fem Halder, over heden eller gennem skovene.

Landbruget på Hald Hovedgård var dengang forpagtet ud til Thomas Westenholz, som havde sat dyreholdet ud og koncentreret sig om markdriften. Man stod derfor med en del tomme landbrugsbygninger, som man skulle finde nye anvendelser for. En staldbygning blæste omkuld under novemberstormen i 1981. Den stråtrækte lade var i så dårlig stand, at man seriøst overvejede at rive den ned. Imidlertid fandt man mulighed for en ret omfattende istandsættelse, hvorefter den blev indrettet med først en udstilling om militærlejrene, der senere blev suppleret med en landskabsudstilling indviet i september 1981. Denne udstilling holdt frem til 2009, hvor den blev erstattet af den nuværende mere elektroniske udstilling. Den oprindelige landskabsudstilling blev lavet af Peter Claudell, og det var Hans Langballe fra Viborg Stiftsmuseum, der var arkitekt på ladeprojektet, og det blev også ham, der senere kom til at stå for indretning af naturskolen i den tidligere svinestald. Den nye udstilling har haft Kate Nielsen som ankerkvinde.

De »løse planer« var altså ikke mere løse, end at de havde rod i en række sammenfaldende interesser:

- Generel stigende interesse for naturskoler og naturvejledning både lokalt og på landsplan
- Stor interesse for at få etableret en naturskole fra både Viborg og andre omegnskommuner samt fra Viborg Amt
- Interesse for at finde en fornuftig brug af de ledige staldbygninger
- Det faktum at en naturskole på Hald ville komme til at ligge i et natur- og kulturhistorisk smørhul

- Et større opbud af ildsjæle, der pressede på for at få projektet gennemført.

1987 var af FN blevet udråbt til internationalt miljøår, og på den baggrund bevilgede Miljøministeriet penge til at etablere en international naturskole. Viborg Statsskovdistrikt lagde billet ind på opgaven, og så blev der ellers mere end normal travlhed på Hald i sensommeren 1987. Den internationale naturskole skulle naturligvis indvies på FN-dagen 24. oktober, hvilket kun gav få måneder til at få ryddet op i den gamle svinestald på Hald og få den indrettet til naturskole. Skovens folk, lokale håndværkere og et beskæftigelsessjak fra Viborg Kommune blev sat på opgaven.

Hans Langballe fra Viborg Stiftsmuseum stod som nævnt for reovering af bygningen. Der blev gravet en halv meter ud af bunden på svinestalden, loftet blev totalrenoveret, og der blev indrettet toiletter, køkken, kontor og depotrum.

Skovfoged B.S. Knudsen sendte sine folk i skoven for at fælde egetræer, der kunne danne stolper til et bære loftet. Der var ikke tid til en traditionel tørring, men Knudsen anvendte en gammel teknik »syrefældning«, hvilket vil sige at træerne blev fældet i august og efterladt i skoven med blade på. Herved sker en stor fordampning fra bladene, hvorved træet tørrer ud. Metoden viste sig at fungere, for stolperne blev sat op efter et par måneder og står stadig støt i naturskolelokalet så godt som uden revner.

Loftet blev planeret og isoleret med henblik på senere udnyttelse. Pengene rakte ikke til mere i første omgang.

På FN-dagen den 24. oktober 1987 kunne miljøminister Chr. Christensen indvie Naturskolen ved Hald. Miljøministeren plantede et træ på lejrpladsen samtidig med, at skolelever fra Viborgegnen plantede den skov af hovedsageligt egetræer omkring pladsen, som i dag 25 år efter står som en snart 10 meter høj bevoksning, hvor mange børn i årenes løb har bygget huler og lavet brænde til bålet.

Skoven var oprindelig tænkt udviklet til en slags forstbotanisk have med alle de træer, man finder i de danske skove. Indtil videre kan man i skoven se eg, bøg, ahorn, elm, avnbøg, pil, hassel, tjørn, skovabild, birk og skovfyr. Måske er 25 årsjubilæet en god anledning til at få suppleret med yderligere træarter.

*Stolperne i Naturskolen
står stadig støt.*

Til indvielsen fik naturskolen en del gaver fra sponsorer, blandt andet blev de solide træborde, der endnu står i naturskolen, skænket af Vis-kum Savværk.

Skovrider Johannes Skov beklagede i sin tale ved indvielsen, at der ikke i første omgang var fundet økonomi til at ansætte en leder af naturskolen.

En måned efter indvielsen, 24. november 1987 indbød Viborg Stats-skovdistrikt Viborg Kommune ved borgmesteren samt andre relevante beslutningstagere inden for undervisningssektoren til et møde med det formål at drøfte den fremtidige organisering af Naturskolen.

Naturskolen blev fra starten i 1987 drevet mere eller mindre ved frivillige, og Statsskovdistriktet var nu nået frem til den konklusion, at Naturskolen skulle have en styrelse, der kunne tage stilling til skolens drift, og at man i den forbindelse ønskede at indgå i nærmere drøftelse heraf med Kommunerne i Viborg Amt, Viborg Amtskommune og Den Selvejende Institution Hald

Til mødet den 24. november 1987 havde skovdistriktet udarbejdet udkast til vedtægter, budget og stillingsbeskrivelse for en daglig leder af

Naturskolen. På mødet blev det aftalt, at Viborg Kommune stillede sekretariatsbistand til rådighed for etableringen, ligesom Viborg Kommune på mødet gav tilsagn om at bidrage med halvdelen af lønudgiften til en leder. Stemningen på mødet var yderst positiv, og hovedparten af deltagerne gav tilsagn om at udpege et medlem til Naturskolestyrelsen. Herefter afventedes høringsrunder i de respektive kommuner.

På næste møde med interessenterne, den 12. april 1988, godkendte de fremmødte repræsentanter fra Viborg, Tjele, Ålestrup, Bjerringbro og Karup kommuner udkast til vedtægter, og det besluttedes blandt andet, at alle kommuner i den sydlige del af Viborg amt skulle have tilbuddet om at indtræde i Naturskolens styrelse.

Tilbuddet blev fremsendt i maj måned 1988 sammen med indkaldelsen til et konstituerende møde de 21. juni 1988 med følgende dagsordenspunkter: Nedsættelse af endelig styrelse, udpegning af formand og godkendelse af budget for det første driftsår for *Den ideelle virksomhed Naturskolen ved Hald*.

Den 18. oktober 1988 kunne det konstateres, at følgende kommuners byråd havde givet accept til stiftelsen af Den ideelle virksomhed

Naturskolen ved Hald. (Foto i privateje).

Naturskolen ved Hald: Ålestrup, Karup, Kjellerup, Tjele og Viborg samt Viborg Amtskommune og Viborg Statskovdistrikt.

Interessenterne bag virksomheden godkendte det udsendte budgetforslag for det første driftsår 1989 i den nye konstruktion. Styrelsen konstitueredes med borgmester Jørn Cato Nielsen, Viborg Kommune, som fungerende formand indtil alle formalia vedrørende etableringen var kommet på plads. Efterfølgende blev Orla Ervolder, Viborg Kommune udpeget som Naturskolestyrelsens første formand med virkning fra 1. januar 1989. Endvidere aftales, at Viborg Kommune skulle overtage de administrative opgaver for både styrelsen og Naturskolen. Dette blev formelt godkendt på styrelsens møde den 28. marts 1989. Administrationsgrundlaget blev udsendt til de stiftende kommuner den 15. maj 1989 sammen med opkrævningerne for driftstilskud fra kommunerne og amtskommunen. Driftstilskuddet var beregnet som 13 kr. pr. folkeskoleelev, hvilket gav naturskolen en basisøkonomi på omkring 130.000 kr. om året.

På samme møde godkendte styrelsen, at skovfogedassistent Carl Jensen blev ansat som naturskolens første leder i en periode på fire måneder. Carl var skovfogedassistent på Viborg Statskovdistrikt.

Besøgsstatistikken for den første driftsperiode viste, at der i 1989 blev afviklet 84 besøg med i alt 3.018 deltagere.

I perioden 1989-91 foregik der et intenst opsøgende arbejde på to fronter: Skolerne i forhold til skolernes brug af Naturskolen og optagelse af nye medlemskommuner

Den 29. marts 1990 meddelte Skov- og Naturstyrelsen de samarbejdende kommuner og amtskommunen, at styrelsen med virkning fra 1. maj 1990 ikke længere kunne deltage i egentlige naturskoleaktiviteter, hvorfor statskovdistriktet måtte trække sig ud af samarbejdet om Naturskolen ved Hald. Skov- og Naturstyrelsen var dog fortsat indstillet på at stille de lokaler, som i dag rummer Naturskolen, vederlagsfrit til rådighed. Vedtægterne ændredes som følge heraf, og det blev indføjet, at skovdistriktet fortsat var repræsenteret i styrelsen.

Besøgsaktiviteterne var stigende i perioden, og ultimo 1990 var styrelsens vurdering, at skolen nu omkostningsmæssigt kunne bære at aflønne en deltidsansat leder.

Viborg Kommune deponerede med virkning fra 1. januar 1990 en omfattende naturhistorisk samling fra den nedlagte Østre Skole. Chresten Kirk, der som lærer havde haft ansvaret for samlingen på skolen, fik til opgave at flytte både skabe og indhold til Hald. Samlingen er stort set

komplet med alle de dyr og fugle, man med rimelighed kan forvente at møde på Hald – og en del flere til. Siden er samlingen blevet udbygget med ganske få arter: Misteldrossel (der først er blevet almindelig på eggenen i 1970'erne), sortspætte, vendehal, fiskeørn, stor hornugle og bjergvipstjært foruden en større samling af skind. Naturskolen får stadig forærende en del udstoppede fugle og dyr, således at den gamle tradition fra Østre Skole holdes i hævd. På en del af de udstoppede dyr og fugle står der under fodpladen en kort historie om oprindelsen eller blot en dato, hvilket giver samlingen en kulturhistoriske værdi ud over den naturhistoriske.

Naturskolen kunne den 12. januar 1991 i de lokale medier opslå en 30 timers stilling som naturskoleleder. Efter ansøgningsfristens udløb den 1. februar 1991 var der indkommet i alt 24 ansøgninger. Ansættelsesudvalget indkaldte fem meget kvalificerede ansøgere til samtale, og efter samtalerne besluttede ansættelsesudvalget at ansætte skovfoged Jens Frydendal for perioden 1. marts -31. oktober 1991, hvilket lønmæssigt kunne dækkes ind af Naturskolens opsparede rådighedsbeløb til personalelønninger.

Der var således lagt op til, at Jens Frydendal selv skulle skabe så megen aktivitet via ekstra aktiviteter, at han kunne skabe grundlaget for finansiering af sin egen fuldtidsstilling.

Med fast bemanning begyndte aktivitetsniveauet langsomt at stige. Der var ressourcer til i højere grad at udvikle og markedsføre naturskolens tilbud over for skolerne både i de samarbejdende kommuner, over for nabokommunerne og andre potentielle brugere.

I de følgende år sluttede først Møldrup og siden Fjends Kommune sig til samarbejdet. Bjerringbro Kommune tog i flere omgange tilløb til at tilslutte sig samarbejdet, men endte med at etablere egen naturskole i 1997 under ledelse af Arne Bank Jørgensen.

Foreninger, virksomheder og skoler udefra begyndte i stigende grad at bruge naturskolen som betalende gæster, hvilket styrkede økonomien så meget, at naturskolelederstillingen kunne gøres fuldtids i 1995. I 1998 blev der råd til at ansætte Bent Bække Olesen som servicemedarbejder 200 timer om året. I 2003 blev Johannes Lund Rasmussen ansat på halv tid med løntilskud fra Friluftsrådet for at etablere det såkaldte Edderkopnet, der bestod af kortlægning af et net af gode besøgssteder i naturen med tilhørende beskrivelse af aktivitetsmuligheder. Et grundlag, som naturskolen stadig bygger videre på i form af mange gode lokaliteter over alt i Viborg Kommune.

Jens Frydendal blev 1. marts 1991 ansat som leder af Naturskolen ved Hald

I en årrække varetog Johannes driften af Fussingø Naturskole i Naturskolen ved Halds regi. Et samarbejde der varede indtil kommunalreformen i 2007.

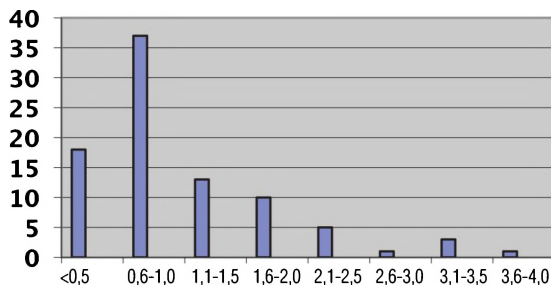
Udviklingen fra løs bemanning til fast bemanning og senere udbygning med flere naturvejledere er typisk for udviklingen af naturskolerne landet over.

I rapporten *Naturskoler i Danmark* fra 2002 viser hosstående graf, at over halvdelen af landets naturskoler i 2002 havde en heltids- eller en deltidsansat vejleder.

På en konference om naturvejledningens fremtid, der blev holdt på Naturskolen ved Hald engang sidst i 1990'erne, pegede skovrider Peter Bruun Madsen fra Århus Kommune på, at den vigtigste opgave på det tidspunkt var at få naturskolerne gjort flermandsbetjente, så man fik brudt den isolation, mange naturskolefolk oplevede i det daglige arbejde.

På Hald var det et stort skridt fremad, at bemanningen blev øget fra 1 medarbejder til 1½, hvilket senere blev til yderligere udbygning, således at Naturskolen i Viborg Kommune ved 25 års jubilæet beskæftiger fire naturvejledere, en servicemedarbejder (25 timer om ugen) og sekretær (16 timer om ugen), hvortil kommer, at der stort set hele tiden er tilknyttet en praktikant til naturskolen. Tre af de seks naturvejledere, der i årenes løb har været ansat på naturskolen, er startet i en eller anden form for praktik på naturskolen.

Antal årsværk pr. naturskole i Danmark 2001.

Kilde: *Naturskoler i Danmark, Frydendal 2002.*

Det kommunale jordskælv i 2007

Ved kommunalreformen i 2007 blev de fleste af de samarbejdede kommuner lagt sammen til den nye Viborg Kommune. Aalestrup og Kjellerup Kommuner gik til henholdsvis Vesthimmerland og Silkeborg Kommune, men til gengæld kom Bjerringbro med i Viborg Kommune.

Bjerringbro Kommune havde som tidligere nævnt i 1997 etableret Gudenåprojektet under ledelse af Arne Bank Jørgensen. Projektet bestod af det historiske værksted ved Kjællinghøl med det rekonstruerede jernalderhus fra omkring år 600, omgivet af shelters og værkstedshuse samt af Jægerhytten i Hjermind Skov med shelters og af smedjen i Bøgely. I projektet var der endvidere planer om etablering af en bro over Gudenåen ved Kjællinghøl, en naturskolebygning ved Bøgely og etablering af naturskoleaktiviteter omkring det gamle klækkehus ved Gudenåcentralen. Broen over Gudenå blev bygget i 2011, mens de øvrige projekter er lagt i mølposen.

Der blev i den nye Viborg Kommune fra starten etableret et snævert samarbejde mellem Naturskolen ved Hald og Gudenåprojektet, og da Arne Bank Jørgensen gik på pension i 2008, blev alle naturskoleaktiviteterne samlet under Naturskolen i Viborg Kommune, der organisatorisk er placeret som en institution under Børn og Ungeforvaltningen i Viborg Kommune. Jens Frydendal fortsatte som leder af den nye institution. Naturskolen fik hermed sin tredje organisatoriske model, nemlig som ren kommunal institution. I forhold til tidligere gav det en tættere kontakt til både Børn og Ungeforvaltningen og til kommunens øvrige forvaltninger. Heri ligger et stort potentiale for at udvikle samarbejdsrelationer til kommunens andre institutioner. Et potentiale, som natur-

skolen forsøger at udnytte, men som det også kræver ressourcer at finde rundt i, når man er placeret ude midt i skoven med langt til rådhuset.

Bureaukratisk set

Naturskolen er placeret i Børn og Ungeforvaltningen med reference til Jørgen Kaack, der er en af de to afdelingsledere under skoledirektøren. Naturskolens administrative medarbejder Monika Frederiksen har kontor i Børn og Ungeforvaltningen på rådhuset, hvorfra hun varetager al booking af naturskolen, bekræftelse af aftaler, udsendelse af nøgler til grupper, der lejer eller låner lokaler, fakturering og en række andre administrative funktioner. Booking foregår løbende og efterhånden næsten udelukkende over nettet, idet der på naturskolens hjemmeside ligger en formular, som lærere og andre, der vil besøge naturskolen, kan udfylde, hvorefter de som svar får en bekræftelse på besøget eller bliver ringet op, hvis der er særlige forhold, der skal aftales.

Efterhånden som aftalerne kommer ind, bliver de sat i en fælles kalender, der ligger på et internt net, hvor alle naturskolens medarbejdere hjemmefra eller fra en hvilket som helst computer kan gå ind og læse og rette. Tilsvarende ligger alle naturskolens dokumenter tilgængelig for alle medarbejdere. Således har manuskriptet til denne artikel ligget på det fælles net, så vi alle har kunnet skrive og rette til, når vi har haft tid og inspiration til det.

Naturskolens økonomi

Som nævnt tidligere var naturskolens økonomiske grundlag fra starten af den fælleskommunale tid en betaling fra de samarbejdende kommuner på 13 kr. pr. folkeskoleelev. Det gav en basisøkonomi på 130.000 kr. årligt, som blev suppleret med en brugerbetaling fra eksterne brugere, som voksede fra 17.000 kr. i 1990 til godt 300.000 kr. i 2006.

Naturskolens budget har således aldrig været prangende, og en af ulemperne i den fælles kommunale struktur var, at alle kommuner skulle være enige, hvis f.eks. betalingen pr. elev skulle hæves ud over den almindelige regulering i forhold til prisudviklingen. Der var næsten altid mindst en af de syv kommuner, der havde meget vanskeligt ved at acceptere en sådan stigning. Det lykkedes kun to gange at få gennemført

ekstrabevillinger, nemlig da naturskolelederen efter et antal år på deltid skulle på fuld tid, og da bemanningen nogle år senere skulle udvides til to naturvejledere.

Under et møde, hvor økonomien var til behandling, sagde skovrideren, at bestyrelsen skulle vide, de havde landets billigst drevne naturskole. Bordet rundt bredte der sig et stort smil på ansigtet af de mange kommunalpolitikere, idet de næsten som med en mund udbød: »Jamen, det er vi skam også glade for!«

I de lidt turbulente tider omkring kommunesammenlægningerne i 2007, var naturskolen blevet glemt i budgetlægningen. Men naturskolen blev ringet op af en medarbejder fra økonomiafdelingen, der på sin tilvante kontante facon kunne meddele, at naturskolen ikke fandtes, eftersom vi ikke var at finde noget sted i den nye kommunes budget!

»Det var da mærkeligt!« undrede naturskolelederen sig, »Hvordan kan det så være, vi stadig får løn?«

»Får I løn?« udbød økonomimennesket. »Ja, hvis det er tilfældet, må I jo også rent faktisk eksistere! Så har nogen lavet en fejl, og det er et godt udgangspunkt for at få jer sat på budgettet!«

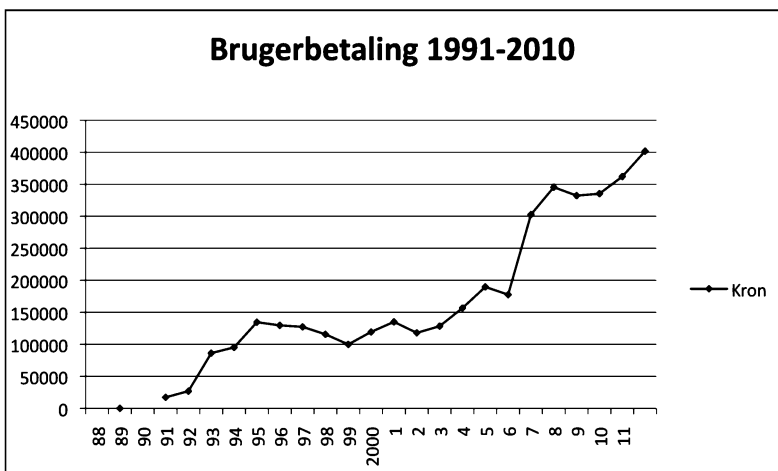
Det kom vi så.

Under sammenlægningsprocessen med Gudenåprojektet, stod det ret klart, at Bjerringbro Kommune havde sat betydeligt flere penge af til deres naturskoledrift, end vi havde været vant til på Hald.

I marts 2008 behandlede Børn og Ungeudvalget i Viborg Kommune et oplæg til en ny model for naturskolevirksomheden, hvor Naturskolen ved Hald og Gudenåprojektet blev slået sammen til Naturskolen i Viborg Kommune, og hvor der var lagt op til en forbedring af den nye institutions økonomiske rammer. Planen blev godkendt med en noget lavere budgettramme end foreslået, men dog nok til at sikre naturskolens fortsatte udvikling. I 2012 figurerede naturskolen således i Viborg Kommunes budget med en samlet omkostning på 1,86 mio. kr., hvortil kommer ekstern finansiering på 417.000 kr. Altså et samlet budget på omkring 2,3 mio. kr. Godt 80 % af budgettet er lønninger.

Alle institutioner under Børn og Ungeforvaltningen i Viborg Kommune bruger naturskolens tilbud uden betaling i almindelig arbejdstid. Aften og weekend betaler man en beskeden timepris for at trække på naturvejlederne. Alle andre grupper betaler for at bruge naturskolens faciliteter og naturvejledere.

Brugerbetalingen har gennem årene udviklet sig som vist med grafen. Sammenlægningen i 2007 gav, som det ses, et gevaldigt løft, med et ef-

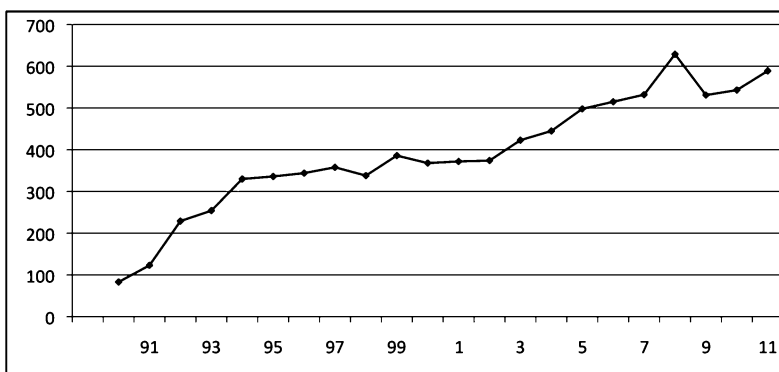
Udviklingen i brugerbetaling på Naturskolen 1998-2011.

terfølgende mindre fald indtil den nye organisation var kørt ind. Intet tyder på, at efterspørgslen efter brugerbetalte arrangementer vil falde. Naturskolen har ikke gjort nogen større indsats for at markedsføre tilbuddene over for betalende grupper som virksomheder og foreninger m.v.

Aktivitetsniveau

I forlængelse af udviklingen i brugerbetalingen kan det være interessant at se, hvorledes aktivitetsniveauet har udviklet sig gennem årene.

I de første år steg aktivitetsniveauet ganske meget, hvilket er helt forventelig, når man starter en ny institution op. Fra midten af 90'erne har naturskolen fundet et stabilt niveau med den daværende bemanning. Som for brugerbetalingen skete der også et fald i aktivitetsantallet i forbindelse med kommunalreformen og indarbejdning af den nye organisation, hvorefter stigningen igen er fortsat støt og roligt. Der er i i jubilæumsåret 2012 ikke noget, der tyder på andet, end at denne stigning vil fortsætte.

Den vandrette akse angiver årstallene 1990-2011, den lodrette akse antallet af aktiviteter.

Udviklingen i antallet af arrangementer på Naturskolen 1990-2011.

Mangfoldig personalesammensætning

I forbindelse med etableringen af Naturskolen i Viborg Kommune gik personalet ved Gudenåprojektet på pension, og vi stod med et særdeles veludbygget historisk værksted med fokus på jernalderen, en splinterny smedje og mange andre gode faciliteter uden personale. Medarbejderne på den gamle Naturskolen ved Hald, der alle havde en skovbrugsmæssig baggrund, indså, at der var meget, de havde mere forstand på end netop jernalderen. Til gengæld havde den nye kommune jo Hvolris jernalderlandsby i den gamle Møldrups Kommune. Hvad var mere oplagt end at bede jernalderfolkene herfra om også at stå for den historiske formidling fra Kjællinghøl. Hanne Sørensen fra Hvolris kunne imidlertid beklagende meddele, at hun stod i næsten samme situation, fordi også de folk, der hos hende normalt varetog skoletjenesten, var gået på pension.

»Hvad gør jeg så?« spurgte den fortvivlede naturskoleleder.

»Ja, det klogeste, du kan gøre, er at ringe til Vibe!« var svaret fra jernalderen.

»Hvem er Vibe?«

»Kender du ikke hende? Jamen så skal du høre ...«

Herefter blev Vibe Winckles ansat som jernalderkvinde i Kjællinghøl. Dog i starten kun ganske få timer om ugen, eftersom hun lige skulle have afsluttet sin lærereksamen på Skive Seminarium. Da det var klaret

efter et års tid, blev hun ansat på naturskolen. I 400 timer om året er hun lejet ud til Hvolris, hvor hun varetager skoletjenesten. Hermed opnåede vi det, der er en vigtig del af naturskolens personalepolitik, nemlig at satse på medarbejdere, der mere eller mindre fuldtids beskæftiger sig med natur- eller kulturvejledning. Vi tror på, at man bliver bedre til jobbet, hvis man beskæftiger sig med det hele sin arbejdstid. Har man f.eks. flere deltidfunktioner, er det vanskeligt at lægge hele sin sjæl i det, man arbejder med – og sjæl skal der till!

Viborg Kommunes personalepolitiske principper indeholder fire fyndord, hvoraf det første er »Mangfoldighed«. I den ånd har naturskolen forsøgt at skabe så mangfoldig en bemanding som muligt. Af de ca. fem årsværk fordelt på seks medarbejdere, der i 2012 er tilknyttet naturskolen, er der tre kvinder og tre mænd. Aldersfordelingen er lidt skæv, idet vi savner folk under 40, men det retter sig vel med årene. Ingen af medarbejderne har samme uddannelsesmæssige baggrund. Vi har således følgende uddannelser repræsenteret i medarbejderstaben: Tømrer, kontoruddannelse, lærere, familierapeut, skovarbejder, geolog, skov- og landskabsingeniør, vildtforvalter og afsætningsøkonom. Alle naturvejlederne har gennemgået eller er i gang med naturvejlederuddannelsen.

To af medarbejderne er ansat på flex-ordning, og vi har én medarbejder med anden etnisk baggrund end dansk. Den meget brede uddannelses- og erfaringsmæssige baggrund er et stort plus for naturskolen, idet produktudvikling og find-på-somheden er noget større, end hvis vi var et team af folk med samme faglige baggrund og opdragelse.

Produktudvikling

En vigtig forudsætning for naturskolens eksistensberettigelse er, at vores tilbud hele tiden er aktuelle og attraktive for vores brugere. Langt de fleste tilbud er da også defineret af brugerne.

En lærer ringede, fordi de på skolen havde tre 5. klasser, som arbejdede med Astrid Lindgren. Nu havde han tænkt, at det ville være flot at slutte emnet af med en dag på naturskolen – »Med Astrid Lindgren i naturen« kunne dagen hedde. Vi var naturligvis med på den ide, og fik hurtigt kaldt sammen til brainstorm med kaffe og det hele.

Det var jo helt oplagt at låse Emil fra Lønneberg ind i brændeskuret med en kniv og en træpind, men der kunne vi jo for det første ikke have

Emil fra Lønneberg har inspireret til mange træmænd på Naturskolen.

alle tre klasser på en gang, og for det andet ville det nok være lidt for tyndt et indhold til en hel dag.

Så var der Pippi. Hun skulle jo i alt fald også spille en rolle. Pippi kunne jo løfte en hest, men dem har vi desværre ikke noget klassesæt af på naturskolen – hvilket vi i øvrigt er blevet bebrejdet af mangen en hesteglad skolepige i årenes løb. I mangel af heste fandt vi ud af at bruge træstammer, som vi har nok af i skoven. Bulderbybørnene fik vi inddraget i et naturmatematikforløb, og danskundervisningen blev repræsenteret ved Mathisrøverne og Borkarøverne, der står og råber skældsord efter hinanden over Helvedesgabet. Inden kaffekanden var tom havde vi rammen omkring »Med Astrid Lindgren i naturen«.

Efter det første arrangement af den type satte vi os ned og gennemgik aktiviteterne kritisk med henblik på at forbedre dem til næste gang. I årenes løb har dette tilbud så vel som alle andre ændret sig meget i takt med, at vi finder nye vinkler og nyt indhold.

Ud over at fange oplæggene til nye aktiviteter fra vores brugere, har vi gjort det til en værdi at opfatte kritik af naturskolen som en håndsrækning fra en ven, der vil os det godt og sikre sig, at vi ikke stiller os tilfreds med andet end det bedste!

Andre tilbud bliver defineret af overordnede temaer i samfundet. Da vi nærmede os H.C. Andersen-året 2005, stod det klart, at vi nødvendigvis også måtte have en »Skovtur med H.C. Andersen« på programmet. Den sælger stadigvæk helt godt, her syv år efter, den blev lanceret.

»Teambuilding med Harry Potter« opfandt vi selv, og her ramte vi plet. Siden vi udviklede denne aktivitet i 2004, har vi gennemført den 119 gange. Det er mere end en gang om måneden. Hemmeligheden er,

at vi ramte et krydsfelt mellem et dansktema, de fleste kender, og behovet for at udvikle samarbejdsrelationerne i mange skoleklasser. Når man samtidig tager i betragtning, at et Harry Potter-arrangement oftest afvikles med to eller tre klasser ad gangen, betyder det, at vi har haft i størrelsesordenen 5.000 elever med på Hogwarts – skolen for heksekunster og troldmandskab! Man skal være lidt af et legebarn for at trives på naturskolen.

En del ideer stjæler vi med god samvittighed fra kollegaer på andre naturskoler og lignende steder. Vi prioriterer den årlige naturvejlederkonference meget højt, ligesom vi satser aktivt på at være med i kollegiale netværk og holder et vågent øje med forskellige temadage og kursus tilbud. En gang om året tager hele personalet på et todages tyvetogt rundt til kollegaer for at stjæle ideer. Grunden til den gode samvittighed ved at stjæle ideer ligger i, at vi også gerne deler ud af vores egne erfaringer til kollegaer. Således har vi i forbindelse med 25-årsjubilæet udgivet en bog med beskrivelse af alle vores aktiviteter, ligesom vi holder en række kurser for lærere, pædagoger og naturvejlederkolleger.

En fjerde vigtig kilde til inspiration er de ansattes egne erindringer om, hvad der var gode naturoplevelser i vores barndom. Luk øjnene og tænk tilbage på, hvordan du selv byggede hytter, da du var barn!

Alle disse ideer koger sammen i et kollegialt fællesskab, hvor kreativiteten er i højsædet, og hvor man værner sig til at brygge videre på de andres ideer, giver en vis garanti for, at vores tilbud ikke forældes.

Undervisningsmaterialer

På naturskolen bruger vi hellere begrebet »naturvejledning« end »undervisning« – mest for at kunne skelne mellem, hvad der foregår på skolerne, og hvad vi laver på naturskolen. Derfor er »undervisningsmaterialer« måske også et misvisende ord – »grej« dækker nok bedre!

Fra starten var Naturskolen ved Hald udstyret med en del grej i form af økser, save, spader og hjelme! Skovfolkene havde sat et kraftigt fingeraftryk, og træfældning har da også gennem årene været en af naturskolens mest populære aktiviteter. Det er ikke så mange skoler, der har en skov, hvor man kan få lov til at fælde et træ. Derudover var der en del grej til fangst af smådyr i vandet samt en del håndbøger.

Naturskolen rådede kun over fire kikkerter, hvilket næsten er værre end ingen kikkerter på en fugletur med en hel skoleklasse. Med økono-

misk hjælp fra Tuborgfonden anskaffede naturskolen derfor et classesæt af håndkikkerter. Sådan er grej-beholdningen stille og roligt blevet udbygget efter behovet i årenes løb. Lions Klub skaffede naturskolen en ny båd, da den gamle var synkefærdig. Lidt Tips- og lottomidler har vi også fået i årenes løb, blandt andet til indkøb af en stjernekkert.

På naturskolen har vi et princip om, at naturoplevelsen ikke må forsvinde bag for meget sofistikeret grej, men samtidig er det vigtigt, at det grej, vi har, er i orden. Vi har gennem årene mødt megen velvilje, når vi har bedt om økonomisk hjælp til indkøb af nødvendigt grej. Til gengæld passer vi også godt på det. Det eneste alvorlige tab, vi har haft på grejkontoen, var da en lastvogn natten til den 20. september 2011 bortførte vores 29 mountainbikes. Det har sat os lidt i stå på cyklefronten, dels fordi forsikringen jo aldrig helt dækker, hvad det vil koste at købe nye cykler, dels fordi vi jo frygter et nyt indbrud natten efter, at vi har købt nye cykler. Pokkers ærgerligt eftersom netop mountainbikerne gav masser af gode muligheder for at komme rundt i terrænet udover, hvad man kan nå på pr. gå-ben i løbet af en skoledag.

Naturskolens fysiske rammer

De fysiske rammer, der var lagt fra starten, fungerede udmærket og danner stadig hovedkernen i Naturskolen i Viborg Kommune.

Et af de største aktiver på Naturskolen ved Hald er den store Bekkasin-ovn midt i skolestuen. Den har i årenes løb tøet mange frosne fingre og tær op. Der er også elradiatorer, men dem nænner vi sjældent at tænde for – man kan ligefrem høre, hvordan elmåleren står og hylér, når de bliver tændt. Det stod derfor hurtigt klart, at vi nødvendigvis måtte have en solfanger. Grundfos lagde en solid skærv i kassen, og solfangeren har nu i snart 20 år stået og samlet varme fra solen direkte ned i varmtvandsbeholderen – uden anden vedligeholdelse end lidt nyt væske i ny og næ.

Køkkenet har også i årenes løb fået en kærlig hånd, så det fremstår indbydende. Vi har ikke status til at lave mad til vores gæster, men køkkenet lever fint op til, at gæsterne selv kan lave deres mad hos os.

Loftet over naturskolen var fra etableringen i 1987 forberedt til senere at kunne indrettes til overnatning. I 1997 lavede Hans Langballe et forslag til endelig indretning af loftet, men det strandede på økonomien. 400.000 kr. ville det koste, og de penge lod sig ikke stampe op af jorden på det tidspunkt.

Skovarbejder Bo Jørgensen i gang med bygning af en af Naturskolens shelters.

Til gengæld lykkedes det 1997-2000 med god hjælp fra naturskolens vært Fussingø Statsskovdistrikt under Skov- og Naturstyrelsen at få bygget fire shelters på lejrpladsen. Det var distriktets skovarbejdere, der med Bo Jørgensen i spidsen stod for byggeriet. Shelterne er bygget af træ fra skoven og de solide planker til gulv og loft er fra elmetræer i parken, der netop i de år døde af elmesyge i stort tal.

Naturskolens fire shelters blev bygget over ligeså mange år, og for at skabe overnatning til en hel skoleklasse, indtil vi fik alle fire shelters op, købte vi en tipi af Walking Sunshine i 1999. Tipi'en holdt i nogle år, indtil vejr og vind gjorde det af med den.

Fra indvielsen af tipi'en i 1999. I baggrunden kan man se, at vi er nået halvvejs med vores fire shelters, mens egetræerne fra indvielsen har nået mandshøjde.

»Hvorfor dog finde på et nyt ord som »shelters«, når vi har det gode danske ord »bivuak?«« spurgte den gamle skovfoged med et glimt i øjet. Vi leder stadig efter et bedre ord end det engelske, der betyder læskærm, hvilket heller ikke rigtig dækker vores udmærkede små trækasser til overnatning.

Fra tidernes morgen – eller deromkring – stod der et stort skrummel af et maskinhus langs skovkanten uden for naturskolen. I en periode gjorde det gavn som brændeskur, men var bestemt ikke nogen glæde for øjet. I 2002 blev det omsider fjernet, og i 2009 opførte naturskolen i stedet et nydeligt brændeskur med plads til to års brændebeholdning og yderligere opbevaring af den havetraktor med trailer, det hen ad vejen var lykkedes at få anskaffet.

I 2009 plantede vi en del frugttræer og frugtbuske for at skabe lidt læ omkring naturskolen og samtidig skaffe frugt og bær til både folk og fæ.

Hærvejsherberget

Hald området besøges hvert år af måske hundredtusind mennesker. En del af dem bliver så inspireret, at de senere dukker op med gode ideer til udvikling af stedet. Således kom der i 2008 en mand, som havde fået øje på staldlængen i forlængelse af naturskolen. Den var på det tidspunkt fyldt med teaterkulisser fra Hald-spillene.

Andreas Blinkenberg, hed manden, og han havde fået den idé, at stalden fint kunne rumme det første af en halv snes herberger langs Hærvejen fra Viborg til Grænsen. Som sædvanligt tog vi godt imod både Andreas og hans idé. Erfaringen viser, at de fleste af den slags ideer stille og roligt løber ud i sandet, og så koster det jo ikke noget at være venlig og gæstfri. Andreas ville vide, om naturskolen havde noget ejerskab til bygningen. Det havde vi jo ikke, men henviste til Skov- og Naturstyrelsen i Fussingø. Til gengæld var vi som nærmeste nabo indstillet på at varetage en slags viceværtsfunktion, hvis herbergsprojektet blev til noget. Det blev det! En tid efter dukkede Andreas op igen, og denne gang havde han en bevilling fra Realdania med i bagagen, således at vi 1. juni 2009 kunne slå dørene op til Herberget på Hald.

Rent organisatorisk har vi indrettet det sådan, at Naturskolen i Viborg Kommune nu lejer både naturskolelokaler og herberget af Naturstyrelsen i Fussingø, hvorefter vi videreudlejer herberget til Foreningen af Herberger langs Hærvejen. Aftalen kører i ti år fra 1. juni 2009 til 2019.

Glade gæster foran herberget på Hald

Herberget fungerer som sådan i månederne juni, juli og august. I den periode står døren åben og vandrere, cyklister, ryttere og andet godtfolk på hærvejstur kan lægge sig ind i en af herbergets 36 køjer for natten. Der er bad og toilet samt et lille køkken. Gæsterne medbringer selv sovepose og mad m.v., og ved afrejsen betaler de 80 kr. pr. nat. Det kræver et hærvejspas til 70 kr. at benytte vores eller et af de andre herberger.

Ud over de tre sommermåneder kan vi bruge herberget som lejrskole og lignende. Der er imidlertid ikke opvarmning, så i vinterperioden holder vi herberget lukket. En brændeovn til herberget står på vores ønskeseddel – måske får vi ønsket opfyldt i jubilæumsåret!

Netværk

Naturskolen i Viborg Kommune lægger meget vægt på at skabe og deltage i netværk, der kan styrke naturskolen både fagligt og organisatorisk.

Netværket omfatter følgende:

Skov- og Naturstyrelsen – som fremover kun hedder *Naturstyrelsen* – har gennem alle årene været en god vært og samarbejdspartner både på Hald og i Hjerminde Skov. Naturstyrelsen har sammen med fredningsdommeren dannet et Haldudvalg, hvor alle forhold omkring fredningen

af området drøftes med interesseorganisationer m.fl. Her er Naturskolens leder også med.

Det danske Forfatter- og Oversættercenter på Hald er vores nærmeste nabo på den lokalitet og har ligeledes gennem alle årene været en god samarbejdspartner og inspirationskilde.

Viborg Turistbureau er en god formidler af kontakter ikke mindst i forbindelse med Hærvejsherberget og i forbindelse med Hærvejsprojektet.

I foreningen *De fem Halder* repræsenterer Naturskolens leder Viborg Kommune i bestyrelsen, og Naturskolen har dermed mulighed for at påvirke og følge arbejdet med at få De fem Halder mere frem i lyset.

Hvolris Jernalderlandsby har vi en kontrakt med, der fastlægger Vibe Winckles' engagement i deres skoletjeneste.

Viborg Museum har vi kontakt med i flere sammenhænge, blandt andet omkring udviklingen af Aktiv Viborghistorie – et netværk af formidlere af historien i Viborg Kommune.

Hald Søs Bådelaug både holder vi lidt opsyn med og låner til gengæld deres foreningsbåde.

Med *Hjarbæk Sjøgtelaug* har vi i 2010 aftalt et samarbejde om at tage skoleklasser med på fjorden.

Sammen med *Naturvidenskabernes Hus* og *Energimuseet* forsøger vi at få etableret et lejrskoletilbud.

En aftale om naturskolevirksomhed i *Mønsted Kalkgruber* afventer en afklaring fra kalkgrubernes side.

Internt i kommunen forsøger Naturskolen at spille aktivt med i alle relevante sammenhænge. Aktuelt kan nævnes deltagelse i Klubmix-Sommer over Søen i juni-juli og arbejdsgruppen, der arbejder med Himmerlandsstien.

På landsplan har vi i *Naturvejlederforeningens* regi op til flere gode netværksrelationer med naturvejlederkollegaer over hele landet.

Vi deltager aktivt i netværksmøder og laver emnedage for at holde os ajour med udviklingen på andre naturskoler og relevante samarbejdspartnere.

Da klima var meget i højsædet, besluttede vi at lave en emnedag, der omhandler klima. Vi inviterede en masse relevante gæster og bad dem om at give deres bud på klima i naturvejledning og i praksis vise, hvad de gjorde. Dette blev en meget lærerig dag, da det var en masse gode ideer og produktive debatter om hver enkelt idé, der blev vist med henvisning til klimaformidling.

International naturskole

Da naturskolen blev etableret i 1987, var det som »international naturskole«. Der var store ambitioner om at tiltrække gæster fra hele verden, og gennem årene har vi da også haft en del besøg fra udlandet samt deltaget i internationalt samarbejde og arrangementer.

I 1992 var Naturskolen ved Hald vært for en arbejdslejr i Mellemlfolkeligt Samvirkes regi. Her var en gruppe unge fra hele Europa beskæftiget med at reparere cykler indkøbt på politiets hittegoodsauktion. Cyklerne gjorde derefter gavn som transportmiddel på naturskolen i nogle år, indtil vedligeholdelsen blev for omfattende.

Gennem årene har naturskolen haft besøg af nationalparkfolk fra Sydafrika, skovfolk fra Malaysia, bosniske flygtninge, engelske pædagogstuderende, franske gymnasieelever, svenske fritidspædagoger, norske kommunalpolitikere, Lions Club fra Holland, en lærer fra Estland, soldater fra Litauen, 10. kl. fra Belgien og Ungarn og folk fra Benin og Niger foruden en gruppe engelske NATO-folk, der fejrede Guy Fawkes-aften med bulder og brag i parken. I perioden 2005-07 var naturskolen involveret i EAGEL-projektet, der var et nordisk-baltisk projekt for naturskoler og naturvejledning. En særdeles hård nød at knække rent administrativt, men lærerigt og med til at skabe og udbygge netværk på tværs af Østersøen fra Sverige til Finland og ikke mindst Estland. Naturskolens naturvejledere har i årenes løb deltaget i konferencer m.v. i Sverige, Norge, Finland, Estland og Ungarn.

Med den nye status som en institution under Viborg Kommune gik dette med den internationale naturskolestatus lidt i glemmebogen, men ikke mere, end at vi fortsat gerne deltager i internationale engagementer. Vi regner med i 2012 at gennemføre et udvekslingsprojekt med Malmø Naturskole, som gik i vasken i 2011. Naturskolens medarbejdere tilbyder naturvejledning på dansk, norsk, interskandinavisk, engelsk og vestjysk.

Litteratur

NaturskolebogeN, Forlaget Hald Hovedgård 2012.

Jens Frydendahl: *Niels Bugges sidste rejse – og andre historier fra Hald*, Viborg forlaget 2006.

Judith Holsen: *Statsskovvæsenets naturskoler*, 1985.

Jens Frydendahl: *Naturskoler i Danmark 2001*, Friluftsrådet 2002.

Jens Frydendal, leder af Naturskolen i Viborg Kommune fra 1991 og indtil videre. Før den tid skovfoged ved Hedeselskabet, og formand for henholdsvis Danske Skov- og Landskabsingeniører og Naturvejlederforeningen i Danmark. Har skrevet Hald-spillene ”Guderne må vide” i 2001 og ”Maren Bisp” i 2003. Har endvidere udgivet bøgerne *Sol og sorte sange*, 2001, *Niels Bugges sidste Rejse*, 2006, og *Limeriks limericks*, 2010. Adresse: Batum Hedevej 3, 8830 Tjele.

Beretning 2012

I modsætning til året før må 2011 betegnes som et normalt år med de traditionelle aktiviteter: udgivelse af årbog og afholdelse af arrangementer og foredrag.

Et af disse arrangementer fortjener dog en særlig omtale, nemlig aftenen på Hjarbæk Kro, hvor vi forsøgte at følge op på den meget vellykkede aften med Blicherselskabet og 1700-tals mad på Niels Bugges Kro.

Denne gang var temaet maleren og illustratoren Rasmus Christiansen, der selv signerede sine billeder Rasmus X Christiansen, og af nogle blev kaldt komaleren, fordi han i de næsten 25 år, hvor han hver sommer gæstede egnen og boede på Hjarbæk Kro, med forkærlighed netop malede det berømte sortbrogede kvæg, der var de lokale bønders stolthed. Aftenen var tilrettelagt sammen med foreningen Rasmus Christiansen venner, Hjarbæk Kro og Hjarbæk Vinhus.

Desværre gav de fysiske rammer ikke mulighed for deltagelse af mere end de 58 personer, der fyldte den 100 år gamle pavillon, hvor man kunne nyde »alt godt fra fjorden« og Ole Utofts foredrag om maleren. Dette foredrag blev i november fulgt op af en bogudgivelse »En sommergæst i Hjarbæk« og en udstilling af malerens tegninger og malerier, der lige netop i de her dage kan ses her på stedet.

Den særlige årbog og jubilæumsbog 2010 *Stiftet og byen. Viborg stift 1060-2010* gav et pænt løssalg og en del nye medlemmer. Men som tidligere nævnt skyldtes det især ekstraordinære tilskud fra Viborg Kommune at det var muligt at udsende denne bog i et særligt format og med stift bind. Ved udgivelse af årbog 2011 valgte vi at gå tilbage til vores tidligere format og paperback for at holde et fornuftigt niveau for trykkeriudgifterne. Nogen forbedring er dog sket i og med at samtlige fotos nu trykkes i farver – for så vidt forlægget er i farver. Men selv på ikke-farvede billeder betyder det, at eksempelvis gamle, brune nuancer nu kan komme til deres ret.

Grundet en særlig donation i 2010 fra Boghandler Børge Nielsen og Hustrus Fond kunne vi sammen med årbogen udsende et ajourført register, som vi håber, medlemmerne vil få glæde af, og som måske vil medvirke til at man får lyst til at anskaffe sig ældre udgaver af årbogen, der fortsat er på lager til meget overkommelige priser.

For at runde årbogen af, vil jeg sige tak til de medlemmer, der mødte

frem til præsentationen og ikke mindst de, der påtog sig at uddele et større antal, således at Samfundet har kunnet spare en hel del porto.

I tidligere tider modtog samfundet normalt et økonomisk tilskud til sine aktiviteter fra Kulturelt Samvirke. Siden kommunalreformen og oprettelsen af Kulturelt Samråd, er tilskuddet til årbogen faldet væk, da man ikke har ment at kunne støtte bogudgivelser. Imidlertid gav direkte, årlige ansøgninger til Kulturudvalget sig udslag i direkte støtte.

Da Viborg Kommune som omtalt i sidste års beretning gav et ekstraordinært stort tilskud til udgivelsen af jubilæumsbogen, der som nævnt også solgte pænt, akkumulerede Samfundet en driftskapital bedre end i mange år forud. Derfor valgte bestyrelsen i 2011 ikke at søge tilskud fra hverken Kulturelt Samråd eller fra Kulturudvalget.

Denne beslutning skal dog ikke i al fremtid få os til at undlade at søge om at få del i de kulturelle midler, idet vi er af den opfattelse, at vi i al beskedenhed er medvirkende til at promovere Viborg-egnen på et af dens udmeldte kerneområder, nemlig den unikke historie. Artiklerne i årbogen med dens mange emner, vinkler og tilgange har varig værdi for forståelsen for og oplevelsen af Viborg-egnen over tid, hvilket vel bør være offentlig støtte værd. Også set i forhold til de ofte meget store støt-tebeløb, der ydes til mere flygtige kulturelle tiltag.

Samfundet har været repræsenteret ved et seminar om Jyllands løver omhandlende stenkunst i egnens lokale kirker. Et spændende projekt om promovering af vor egnens unikke middelalderlige granitarbejder.

Også i 2011 har Samfundets arrangementer været tilstræbt fordelt ud over egnen og i samspil med andre foreninger.

Lad mig kort gennemgå disse: I januar arrangerede vi sammen med Viborg-Fonden en spændende historisk gennemgang af det gamle latin-erhverv efterfulgt af en livlig og engageret debat om områdets fremtidige anvendelse, når den kommunale administration forlod bygningerne. Ca. 140 personer var mødt op i musiksalen i Gravene. Om debatten kommer til at påvirke bygningernes anvendelse, vil kun fremtiden vise.

Som nu var februar tiden for den årlige generalforsamling her i museet. Der var genvalg over hele linjen, hvorefter generalforsamlingens ca. 30 deltagere hyggede sig med den gamle folkekomedie »Sørensen og Rasmussen«, hvori Bodil Ipsen og Marguerite Viby havde hovedrollerne i fortællingen om Kong Frederik 7.s rejse i Jylland i 1861, hvor han netop besøgte Viborgs nyoprettede oldsagsmuseum. Jesper Hjerminde introducerede filmen og fik den ind i de korrekte historiske rammer.

Hen ved 200 tilhørere, der ikke alle var medlemmer i Historisk Sam-

fund, var i marts mødt frem på Skakbrættet i Biblioteket, hvor forfatteren Tom Buk-Swienty holdt et meget gennearbejdet foredrag med udgangspunkt i sin sidste bog *Dommedag Als* om det endelige nederlag i krigen 1864, hvor Dybbølslaget er det kendte, men hvor prøjsernes overgang over Als Sund to måneder senere blev det virkelig afgørende. En interessant aften, der var arrangeret sammen med Biblioteket, Foreningen Norden og LOF-Viborg.

I april mødte 40 medlemmer op i Sortebrødre Kirke for at høre sognepræst Hannah Lyngberg-Larsen fortælle om sit studieprojekt omfattende de såkaldte emblemmalerier, malet af Mogens Christian Trane i 1730'erne efter den store bybrand. Malerier, der dominerer kirkerummet, og som man har kunnet læse nærmere om i en artikel i årbogen af Jens Bergild.

I maj fulgte så det allerede omtalte arrangement på Hjarbæk Kro.

I september havde vi en aftale med professor Uffe Østergaard om et foredrag, der desværre måtte udskydes. Det kommer jeg tilbage til.

Den 3. oktober var Jesper Hjermind igen på banen – dvs. på Hald Hovedgård – med en meget informativ gennemgang af teknikken med georadarundersøgelser. Undersøgelser, der er gennemført på og omkring De fem Halder for at finde de områder, der måske kunne være værd at sætte spaden i. Hald Hovedgård og foreningen De fem Halder var medarrangører. Ole Capion fra sidstnævnte gjorde i et indlæg rede for, hvad foreningens formål var, og hvad man havde af planer for området. Et oplæg, der gav anledning til en fornøjelig og interessant debat med de ca. 50 tilhørere. Det skal blive spændende at følge foreningens bestræbelser i et af Viborg-egnens mest elskede, rekreative områder.

Den 24. samme måned kom så Uffe Østergaard til Sognegården for at holde et opfølgningsforedrag om nederlaget i 1864. Også her var et halvt hundrede medlemmer vidne til en fremragende, levende og professionel analyse og gennemgang af konsekvenserne for såvel dansk som tysk tankegang i de næste hundrede år efter krigen. Hvordan vi (og det officielle Danmark) nu opfattede os som et fredeligt folkefærd og tyskerne sig selv som Verdens herrer.

Begge dele næppe helt rigtigt.

Vanligt sluttede året 2011 for samfundet med præsentation af årbogen 2011 i Sortebrødrehus. Jeg har indledningsvis omtalt bogens udstyr og vil ikke komme nærmere ind herpå.

Tilsyneladende ligger fremmødet ved egne arrangementer på ca. et halvt hundrede personer, hvilket også var tilfældet denne gang. Vi synes,

vi ved præsentationerne er i gang med en god tradition, som vi som historisk forening vil søge at bevare.

I det hele taget har 2011 været præget af god tilslutning, hvilket bestyrelsen vil tage til indtægt for valg af gode oplægsholdere og emner.

Vi har tilstræbt at gøre det lige så godt i 2012. Så vel mødt!

Sluttelig vil jeg rette en tak til bestyrelsen for deltagelse, arbejde og diskussioner i årets løb.

Jørgen Østergaard

Resultatopgørelse fra 1. januar – 31. december 2011

Indtægter:	2011	2010
Kontingenter:	49.800	64.600
Tilskud, Kulturelt Samråd,	0	7.500
Tilskud, Viborg Kommune	0	162.000
Tilskud årbog, Kulturudvalg	0	0
Bogsalg	8.986	30.417
Børge Nielsens Fond		20.000
Overskud, Hjarbæk	8	
I alt	58.794	284.517

Udgifter

Trykning, red. af årbog og register	60.329	78.834
Honorarer, årbog	5.000	45.000
Trykning af program og foldere	3.663	9.156
Annoncering	1.305	3.900
Porto	10.533	11.297
Foredrag, inkl. leje af mødelokaler	15.238	14.992
Bestyrelsesmøder og administration	8.647	
Kontingent, DHF	2.200	2.200
Bankgebyrer	70	80
I alt	106.985	165.379

Resultat kr. -48.191 overføres til status

Balance pr. 31. december 2011

Aktiver

Indestående på konto 7831 146232-5... ..	kr. 104.542
Pengekasse... ..	kr. 240
Aktiver i alt	kr. 104.782

Passiver

Egenkapital, saldo primo 2010... ..	kr. 152.973
Overført fra resultatopgørelse... ..	kr. -48.191
Passiver i alt	kr. 104.782

Viborg, den 14. februar 2012

Karen Elisabeth Stub, kasserer.

Undertegnede har dags dato revideret regnskabet for året 2011.
Kassebeholdningen er til stede og svarer til de foreviste bilag.
Viborg, den 21. februar 2012.

Henning Ringgaard Lauridsen

Jens Frydendal

